

MICHIEL ZWAENPOEL

NORBERT VANHOVE

DE LANDBOUW IN WEST-VLAANDEREN

Een economische en sociografische analyse

Ministerie van Openbare Werken
Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening

WESTVLAAMS EKONOMISCH STUDIEBUREAU
Brugge — 1965

✓
W.E.R. — W.E.S.

BIBLIOTHEEK

B. Ruzettef. 33 - 8320 BRUGGE 4

DE LANDBOUW IN WEST-VLAANDEREN

EEN EKONOMISCHE EN SOCIOGRAFISCHE ANALYSE

DE LANDBOUW IN WEST-VLAANDEREN

Een economische en sociografische analyse

Studie uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Openbare Werken,
Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening, in het kader
van het voorbereidend onderzoek van het ontwikkelings- en aanlegplan
van de Westvlaamse gewesten.

WESTVLAAMS
EKONOMISCH STUDIEBUREAU

XI

DIJVER 7, BRUGGE

1965

Lic. soc. MICHIEL ZWAENEOEL

Dr ec. NORBERT VANHOVE

wetenschappelijke medewerkers W.E.S.

DE LANDBOUW IN WEST-VLAANDEREN

Een economische en sociografische analyse

Studie opgemaakt met de medewerking van

J. THEYS, lic. ec., wetenschappelijk medewerker W.E.S.

onder de algemene leiding van

Ing. L. BOCKSTAELE, directeur Provinciaal Onderzoeks-
en Voorlichtingscentrum voor Nijverheidsteelten

O. VANNESTE, lic. ec., directeur W.E.S.

INHOUDSTAFEL

	blz.
Voorwoord, door V. Bure, Directeur-Generaal bij het Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening	1
Ten Geleide, door Ridder P. van Outryve d'Ydewalle, Gouverneur, Voorzitter W.E.S.	3

DEEL I : NATUURLIJKE GEGEVENS EN BASISSTRUKTUUR VAN DE WESTVLAAMSE LANDBOUW

<i>Hoofdstuk I : Natuurlijke gegevens</i>	<i>7</i>
§ 1. Klimaat	7
§ 2. Reliëf en hydrografie	7
§ 3. Geologische opbouw en grondwater	9
§ 4. Bodemgesteldheid	10
A. Het moedermateriaal	10
B. Waterhuishouding en topografie	11
C. De profielontwikkeling	13
§ 5. Bodemgesteldheid en landbouw	13
A. Het Kustgebied	13
B. Binnen-Vlaanderen	14
§ 6. De indeling van West-Vlaanderen in demografisch-landbouwkun- dige subgewesten	15
<i>Hoofdstuk II : De buitenstructuur van de Westvlaamse landbouw . . .</i>	<i>19</i>
§ 1. Bodemgebruik en bevolking in functie van de landbouw	20
A. Het agrarisch bodemgebruik	20
B. De bevolking in functie van de landbouw	21
§ 2. De spreiding der hoeven	24
§ 3. Verkavelingsstructuur der gronden	34
A. De gemiddelde oppervlakte van een grondstuk	34
B. Het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf	37
C. Het aandeel van de grondstukken niet bereikbaar langs de openbare weg	43
D. De houding van de bedrijfsleider ten opzichte van de ruil- verkaveling	43

VI

<i>Hoofdstuk III : De binnenstructuur van de Westvlaamse landbouw</i>	49
§ 1. Grootte van de landbouwbedrijven	49
§ 2. De uitbatingswijze van de landbouwgrond naar huur- of eigendomsgebruik	55
§ 3. De teelten	58
A. De huidige teeltenstructuur	58
B. De ontwikkeling van het teeltplan tussen 1929 en 1959	69
C. De opbrengsten der landbouwteelten	72
§ 4. De veeteelt	73
A. Huidige veebezetting	73
B. De evolutie van de veebezetting	76
§ 5. De mechanisering en de motorisering op de landbouwbedrijven	79
A. De landbouwtractoren en motokultoren	81
B. De maaidorsers en de pikbinders	82
C. De spuittoestellen	83
D. De melkmachines	85
E. De elektrische motoren	86
F. De samenwerking bij de machinale landbouwwerkzaamheden	88
§ 6. De uitbatingswijze van de bedrijven	90
§ 7. De tewerkstelling in de landbouw	99
A. Bestendig tewerkgestelde arbeidskrachten	99
B. Niet bestendig tewerkgestelde arbeidskrachten	104
C. Evolutie van de werkgelegenheid in de landbouw	105

DEEL II : FUNKTIONELE STRUKTUREN

<i>Hoofdstuk I : De openbare nutsvoorzieningen en de primaire diensten in de landelijke gemeenten</i>	111
§ 1. Elektriciteitsvoorziening	111
§ 2. Watervoorziening	111
§ 3. Gasvoorziening	117
§ 4. Posterijen en telefoon	117
A. Posterijen	117
B. Telefoon	117
§ 5. Hygiënische diensten	118
A. Algemene uitrusting	118
B. Aansluiting bij een mutualiteit	120
§ 6. Polders en Wateringen	121

<i>Hoofdstuk II : De huisvesting en het huishoudelijk levenspeil van de landbouwbevolking</i>	124
§ 1. Huisvesting	124
A. Totale woningvoorraad	124
B. Ouderdom van de landbouwerswoningen	124
C. Bewoningsdensiteit	126
§ 2. Materieel welvaartsniveau	126
A. Materieel levenspeil en grootte van de bedrijven	123
B. Materieel welvaartspeil en gemeenteklasse	130
C. Materieel welvaartspeil en demografisch kenmerk van de streek	131
D. Materieel welvaartsniveau regionaal beschouwd	133
E. Materieel welvaartsniveau en de eigendomsverhoudingen op de landbouwbedrijven	133
F. Materiële welstand en bedrijfsuitbatingstype	135
G. Materiële welvaart en gezinsgrootte	138
H. Materiële welvaart en de leeftijd der bedrijfshoofden	140
I. Materiële welvaart en de verblijfsduur op de hoeve	141
J. Materieel welvaartspeil en de wijze waarop het bedrijf werd overgenomen	142
K. Materieel welvaartspeil en vaktechnische belangstelling	143
L. Materiële welvaart en het algemeen ontwikkelingspeil van de bedrijfshoofden	144
M. Materiële welvaart en de aansluiting bij een beroepsorganisatie	145
N. De aanwezigheid van telefoon, televisie en personenwagen	147
<i>Hoofdstuk III : Het scholings- en ontwikkelingspeil van de landbouwbevolking</i>	150
§ 1. Opleidingsmogelijkheden	150
§ 2. Het algemeen scholingspeil van de landbouwers en van hun echtgenoten	153
A. Het scholingspeil der landbouwers en de bedrijfsgrootteklasse	153
B. Het scholingspeil der landbouwers en van hun echtgenoten en het verband met de bevolkingsstructuur in de gemeente	156
C. Het scholingspeil der landbouwers en van hun echtgenoten regionaal beschouwd	157
D. De leeftijd der bedrijfshoofden en hun scholingspeil	161
E. Het scholingspeil van de echtgenoten van landbouwers in verband met de bedrijfsgrootte	163
F. Het scholingspeil van het bedrijfshoofd en zijn echtgenote in onderlinge vergelijking	164
§ 3. De landbouwscholing van de landbouwers en van hun echtgenoten	165
A. De landbouwscholing naar bedrijfsgrootteklasse	165
B. De vaktechnische schoolopleiding der landbouwers regionaal beschouwd	167
C. De technische scholing der landbouwersvrouwen	169

VIII

§ 4. Het algemeen ontwikkelingspeil van de landbouwers	172
A. Het algemeen ontwikkelingspeil der landbouwers en de grootte der bedrijven	175
B. Het algemeen ontwikkelingspeil der landbouwers en de gemeenteklasse	176
§ 5. De vaktechnische belangstelling der landbouwers	178
A. De vaktechnische belangstelling en de grootte der bedrijven	178
B. De vaktechnische belangstelling onder de landbouwers, regionaal beschouwd	180
C. Vaktechnische belangstelling en leeftijd der exploitanten	182
D. De vaktechnische belangstelling en het uitbatingstype der bedrijven	184
E. De vaktechnische belangstelling en het beroep van de vader van het bedrijfshoofd	185
F. Invloed van de beroepsorganisaties op de graad van vaktechnische belangstelling der bedrijfshoofden	187
G. Het verband tussen algemene ontwikkeling en vaktechnische belangstelling	188
§ 6. De studierichting en het studiepeil van de landbouwerskinderen	189
A. Het bereikte studiepeil der landbouwerskinderen die de school verlaten hebben	189
B. Het bereikte studiepeil onder de helpers en helpsters op de Westvlaamse landbouwbedrijven	194
C. De studierichting der studerende landbouwerskinderen	197

Hoofdstuk IV : Instellingen ter bevordering en ten dienste van land- en tuinbouw 204

§ 1. Het provinciaal centrum voor onderzoek en voorlichting ter bevordering van de nijverheidsteelten : „Instituut Arthur Olivier”	204
§ 2. Het provinciaal comité voor landbouw	205
§ 3. Het provinciaal tuinbouwcomité	206
§ 4. Het provinciaal comité tot bevordering van de afzet van gezonde melk	207
§ 5. Het provinciaal comité voor kleinvee	207
§ 6. Landbouwverenigingen	208
A. De provinciale landbouwkamer	208
B. Andere landbouwverenigingen	208
§ 7. Slachthuizen, melkerijen, veeartsen in West-Vlaanderen	209

Hoofdstuk V : Het aan- en verkoopmechanisme in de Westvlaamse landbouw en de financiering van de Westvlaamse land- en tuinbouw 211

§ 1. Het aan- en verkoopmechanisme in de Westvlaamse landbouw	211
§ 2. De financiering van de landbouw in West-Vlaanderen	218

DEEL III : MAATSCHAPPELIJKE STRUKTUREN EN VERHOUDINGEN

<i>Hoofdstuk I : De gezinsstructuur van de landbouwbevolking</i>	225
§ 1. De leeftijdsstructuur en burgerlijke stand	225
A. De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden	225
B. De gemiddelde huwelijksduur der bedrijfshoofden	226
C. De huwelijksleeftijd der landbouwers	226
D. De indeling der exploitanten naar burgerlijke stand	228
E. De leeftijd der exploitanten in de verschillende bedrijfsgrootte- klassen	229
§ 2. De samenstelling van de landbouwersgezinnen	231
A. De grootte der landbouwersgezinnen	231
B. Gezinsstructuur onder de landbouwersbevolking naar grootte- klasse der bedrijven	233
C. De landbouwerskinderen en hun spreiding over de naar grootte gerangschikte gezinnen en bedrijven	239
§ 3. De leeftijdsopbouw van de landbouwerskinderen	239
A. De leeftijd der landbouwerskinderen	239
B. De leeftijd der landbouwerskinderen in verband met de bedrijfs- grootte	241
C. De leeftijd der landbouwerskinderen in verband met de grootte van het ouderlijk gezin	243
§ 4. De landbouwerskinderen naar burgerlijke stand	245
A. De landbouwerskinderen en hun verdeling naar burgerlijke stand	245
B. De burgerlijke stand der landbouwerskinderen volgens landbouw- streek	245
C. De burgerlijke stand der landbouwerskinderen en de grootte van het ouderlijk bedrijf	247
D. De burgerlijke stand der landbouwerskinderen en de grootte van het ouderlijk gezin	252
<i>Hoofdstuk II : Het opvolgingsvraagstuk op de landbouwbedrijven</i>	253
§ 1. De leeftijdsstructuur van de bedrijfshoofden	253
§ 2. Huwelijksleeftijd en overnameleeftijd der bedrijfshoofden en de gemiddelde verblijfsduur op de hoeve	254
§ 3. De rustleeftijd der landbouwers	255
§ 4. De generatie-afstand tussen het bedrijfshoofd en de kandidaat- opvolger	256
§ 5. Het te verwachten aantal vrijkomende bedrijven	257
§ 6. Het aantal potentiële opvolgers en hun leeftijdsstructuur	260

§ 7. De opvolgingsdruk op de landbouwbedrijven in West-Vlaanderen	262
A. De opvolgingsverhoudingen in de Westvlaamse landbouw	264
B. De opvolgingsdruk naar grootteklasse der bedrijven	267
C. De opvolgingsdruk in de verschillende landbouwstreken van West-Vlaanderen	268
D. De opvolgingsdruk in de diverse subgewesten van West-Vlaanderen	271
E. De opvolgingsverhoudingen in West-Vlaanderen van 1963 tot 1970 en van 1970 tot 1977	274
<i>Hoofdstuk III : De beroepsrichting der landbouwerskinderen</i>	<i>279</i>
§ 1. De mannelijke landbouwerskinderen	281
A. Algemene analyse	281
B. De grootte van de bedrijven en de beroepsrichting	283
§ 2. De vrouwelijke landbouwerskinderen	287
A. Algemene analyse	287
B. De grootte van de bedrijven en de beroepsrichting	289
§ 3. De beroepsgetrouwheid onder de landbouwerskinderen	291
A. De beroepsgetrouwheid in de eerste graad	291
B. De beroepsgetrouwheid in de tweede graad en de studie van de secundaire afvloeiing uit de landbouw	295
C. Het vrouwelijke deficit op de landbouwbedrijven en de weerslag op de opvolging der bedrijven	302
<i>Hoofdstuk IV : Het sociale leven van de landbouwbevolking</i>	<i>307</i>
§ 1. Het verenigingsleven op het platteland	307
§ 2. Deelname van de landbouwbevolking aan het sociale en verenigingsleven	309
A. Beroepsorganisatie	309
B. Kulturele verenigingen	311
C. Sportverenigingen	315
D. Godsdienstige verenigingen	315
E. Abonnering op dagbladen	317
§ 3. Deelname van de landbouwbevolking aan het politieke leven	318
A. Vertegenwoordiging in gemeenteraden	318
B. Vertegenwoordiging in K.O.O.	321
C. Lidmaatschap van een politieke partij	321
<i>Besluiten en suggesties</i>	<i>323</i>
Lijst van de kaarten en grafieken	343
Lijst van de tabellen	346

VOORWOORD

In het vooronderzoek van de Westvlaamse gewesten, bevolen door het Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening, gaat vanzelfsprekend een niet gering aandeel van de aandacht naar de ruimte ingenomen en aangewend voor land- en tuinbouwkundige doeleinden.

Alhoewel het Ministerie van Openbare Werken – waaronder het Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening ressorteert – zich nog niet heeft uitgesproken over de voorstellen die reeds nu door de auteurs van het vooronderzoek worden naar voor gebracht, toch hebben wij gemeend dat, waar het de Westvlaamse landbouw betreft, de aangewende onderzoeksmethode en de resultaten waartoe zij geleid heeft, in de breedst mogelijke kringen mogen kenbaar gemaakt worden.

Uit het zeer uitgebreid materiaal dat werd bijeengebracht, ontleed en geordend, is het voornaamste in de onderhavige publikatie gekondenseerd.

De lezer zal met ons ervaren dat de auteurs zich hebben laten leiden door de gedachte dat, zo de ruimte moet geordend worden tot het hoogste nut van allerlei mensengroepen, de relatie mens-bodembewerking in al haar verscheidenheid diende ontleed te worden.

Om deze reden moge dan deze publikatie een waardevolle bijdrage zijn tot het bepalen, door de verantwoordelijke instanties, van de krachtilijnen waarlangs de verdere ontwikkeling van de Westvlaamse gewesten kan en moet verlopen.

V. BURE

Direkteur-Generaal bij het
Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening

TEN GELEIDE

De spektakulaire groei van de werkgelegenheid in West-Vlaanderen tijdens de jongste jaren heeft de aandacht in welhaast te sterke mate toegespitst op de expansie en de diversifikatie in de industrie en de tertiaire sektor. Het is daarom met bijzondere vreugde dat ik de jongste publikatie van het Westvlaams Economisch Studiebureau begroet.

De evolutie van de Westvlaamse economie vertoont inderdaad een dubbel aspect: enerzijds de snelle groei van de industriële bedrijvigheden en van de tertiaire sektor in de richting van een moderne industriële maatschappij doch anderzijds ook een enorme produktiviteitsstijging in de agrarische sektor en hiermede samengaan, een sterke terugloop van de werkgelegenheid in de landbouw en een vermindering van de agrarische bevolkingsgroep.

De aanpassing van alle maatschappelijke groepen in West-Vlaanderen aan de nieuwe gegevens verloopt niet zonder moeilijkheden. De grootste inspanning wordt ongetwijfeld gevraagd vanwege de landbouwsektor, omdat de gevolgen van deze evolutie hier op de meest fundamentele wijze ingrijpen in het vroegere levenspatroon. De landbouw werd – als economische sektor en als maatschappelijke groep – in een nieuwe situatie geplaatst en voelt zich hierbij soms nogal onwennig. De aanpassing is ongetwijfeld reeds op gang gekomen; een akkuraat inzicht in tal van essentiële gegevens kan deze aanpassing vergemakkelijken en versnellen.

Deze economische en sociografische studie over de Westvlaamse landbouw komt op tijd. Zij verbreedt de horizon voor ieder die betrokken is in dit aanpassingsproces. Als studiebasis voor structurele verbeteringen is dit werk een onontbeerlijke en overzichtelijke leidraad, die een totaalbeeld schetst en de veelheid van deelfacetten in hun onderlinge samenhang laat bestuderen.

Deze studie is bijzonder waardevol omdat zij het haast onontgonnen terrein van de maatschappelijke integratie betreedt; zij brengt een verkenning van de menselijke achtergrond van de vraagstukken, zodat hierop voortgaande de voorwaarden tot sociale verheffing van de landbouwersgroep en haar integratie in de vernieuwde maatschappij op klare wijze kunnen geformuleerd worden.

Tenslotte is het goed dat bij het veranderende bodemgebruik in functie van nieuwe economische activiteiten de primaire functie van de bodem – de voeding van de mens – nogmaals beklemtoond wordt.

Deze publikatie biedt mij de gelegenheid zeer vele personen mijn waardering te betuigen.

In de eerste plaats gaat mijn dank naar de heer V. Bure, Directeur-Generaal bij het Ministerie van Openbare Werken, Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening, die de opdracht tot dit onderzoek gaf.

Mijn welgemeende dank gaat naar de auteurs en naar allen die het West-vlaams Economisch Studiebureau hebben geholpen bij de uitvoering van deze studie. Ik denk hierbij in het bijzonder aan het Geologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Gent, dat onder de leiding van Prof. Dr. R. Maréchal zijn wetenschappelijke medewerking verleende tot de studie van natuur en bodem, alsook aan de beroepsorganisaties van de landbouwers en aan de landbouwers die met zorg hebben medegewerkt aan de massa-enquête.

Voor de mechanografische verwerking van de enquêtegegevens gaat mijn bijzondere erkentelijkheid naar de heer A. Dufrasne, Directeur-Generaal bij het Nationaal Instituut voor de Statistiek en naar zijn medewerkers.

Ik druk de wens uit dat deze studie het voorwerp zou uitmaken van de bijzondere aandacht van allen die verantwoordelijkheid dragen in de landbouw, onze landbouwbevolking ten bate.

Ridder P. VAN OUTRYVE D'YDEWALLE,
Gouverneur,
Voorzitter W.E.S.

NATUURLIJKE GEGEVENS EN BASISSTRUKTUUR DE WESTVLAAMSE LANDBOUW

HOOFDSTUK I

NATUURLIJKE GEGEVENS ¹

§ 1. KLIMAAT

West-Vlaanderen ligt op korte afstand van de zee en heeft een gematigd oceanisch klimaat.

De meteorologische omstandigheden zijn er afwisselend bepaald door oceanische en continentale invloeden met overwicht echter van eerstgenoemde.

In tabel I,1 werden de voornaamste gegevens betreffende de temperatuur en de neerslag samengevat.

Tabel I,1 : Gemiddelde ware luchttemperatuur en gemiddelde neerslag in West-Vlaanderen.*

	Kustvlakte		Binnen-Vlaanderen	
	temperatuur	neerslag	temperatuur	neerslag
januari	3° - 4°	60- 65 mm	2,5°- 3,5°	65- 70 mm
april	7,5°- 8,5°	50- 55 mm	8° - 9°	55- 65 mm
juli	16° -17°	65- 70 mm	17° -17,5°	65- 75 mm
oktober	10,5°-11,5°	80- 90 mm	10° -11°	80-100 mm
jaar	9,5°-10°	750-800 mm	9,5°-10°	800-850 mm

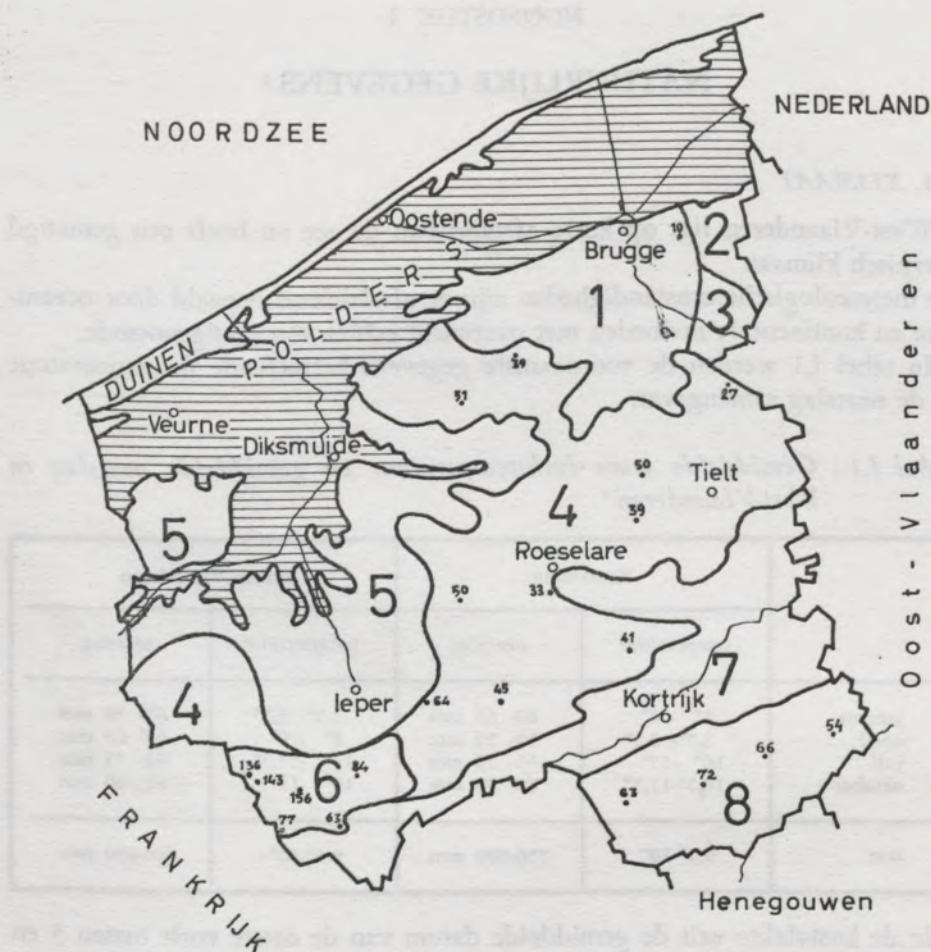
In de kustvlakte valt de gemiddelde datum van de eerste vorst tussen 5 en 10 november, van de laatste vorst tussen 1 en 10 april. Voor Binnen-Vlaanderen vallen deze data respectievelijk tussen 30 oktober en 5 november en tussen 10 en 25 april. De gemiddelde duur van de vorstvrije periode bedraagt ongeveer 220 dagen in de kustvlakte, 200 à 210 dagen in Binnen-Vlaanderen.

§ 2. RELIËF EN HYDROGRAFIE

Alhoewel West-Vlaanderen grotendeels tot Laag-België behoort, vertoont het nochtans een grote verscheidenheid. Men kan er twee morfologische een-

1. Naar een oorspronkelijke nota, opgesteld door het Geologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Gent onder de leiding van Prof. Dr. R. Maréchal.
2. Volgens L. PONCELET en H. MARTIN, *Hoofdtrekken van het Belgisch klimaat*. Kon. Meter. Inst. van België. Verh. deel XXVI. Brussel, 1947.

Kaart 1.1: RELIEF EN LANDSCHAPPELIJKE EENHEDEN IN WEST-VLAANDEREN

41 hoogteligging in m

Landschappelijke eenheden:

1 de vlakte van de Waardamme

2 het kustgebied van Oedelem

3 de depressie van het kanaal Gent-Brugge

4 het laagplateau van Lichtervelde

5 de vlakte van de IJzer

6 het zuidvlaams heuvelgebied

7 de vlakte van de Leie

8 het heuvelgebied van Bellegem

Geologisch Instituut R.U.G.

heden in onderscheiden : het kustgebied, dat tamelijk uniform is, en Binnen-Vlaanderen, dat zelf nog een grote variatie in reliëf vertoont (zie kaart I,1).

Het kustgebied omvat de duinen en de poldervlakte. Met uitzondering van de IJzer zijn de belangrijkste waterlopen van de kustvlakte grotendeels kunstmatig.

Het gebied van Binnen-Vlaanderen, waarvan het reliëf een veel grotere verscheidenheid vertoont, behoort tot drie stroombekkens.

In het noorden ligt het vlak, breed stroomgebied van de Waardamme, die van Brugge af bij het kunstmatig ontwateringssysteem van de Polders aansluit.

Het bekken van de IJzer, dat zich naar het zuiden op Frans grondgebied voortzet, is van het Leiebekken gescheiden door het laagplateau van Lichtervelde, dat naar het zuidwesten geleidelijk overgaat tot het heuvelgebied van zuidelijk West-Vlaanderen.

Het hydrografisch bekken van de Leie is beperkt tot het zuidwestelijk deel van de provincie. De scheidingskam tussen Schelde- en Leiebekken ligt gedeeltelijk in West-Vlaanderen en bestaat uit het heuvelachtig gebied van Bellegem, dat zich uitstrekt tussen Moeskroen (Henegouwen) en Kruishoutem (Oost-Vlaanderen).

§ 3. GEOLOGISCHE OPBOUW EN GRONDWATER

In West-Vlaanderen bestaat de oppervlakte hoofdzakelijk uit kwartaire formaties ; plaatselijk dagzomen de tertiaire lagen of worden ze nabij het oppervlak aangetroffen. De gesteenten van het Secondair en van het Primair daarentegen worden slechts op grote diepte aangeboord.

De artesische waterlagen in West-Vlaanderen bevinden zich in het Paleozoïcum en het Krijt (Grand Courant), het Landenian en het Ieperiaan. In het Ieperiaan, het Paniselian en het Kwartair treft men de freatische lagen aan.

Artesische lagen

De hoeveelheid water die aan de verschillende grondwaterlagen wordt onttrokken, overschrijdt veelal hetgene in de voedingszone infiltreert. Daaruit volgt een langzame uitputting van de waterreserven, die zich uit in een voortdurende daling van het waterpeil in de putten en een toenemende verzilting.

De diepste artesische laag is de zogenaamde Grand Courant.

In het uiterste zuiden van de provincie komt Kolenkalk voor. Het intensief pompen in deze laag heeft voor gevolg dat het peil jaarlijks 1 m. daalt. Gans het industriegebied van Rijsel-Tourcoing-Roubaix put zijn water uit de Kolenkalk.

Op de Landeniaanklei rust een tweede waterhoudende laag. Zeer veel bedrijven (wasserijen, melkerijen, brouwerijen...) spreken deze watervoorraad aan.

Ten noorden van de lijn Oostende-Aalter vormen de zeer fijne, groene zanden van het Ieperiaan een derde grondwaterreservoir.

In Brugge zijn de meeste winningen van het Ieperiaans zand gevestigd. Op een zestigtal meter boort men er die laag aan.

De drie etages – *Paniseliaan*, *Lediaan* en *Wemmeliaan* – vormen slechts één waterlaag, begrepen tussen de basisklei van het Paniseliaan en de klei van Asse.

Slechts te Westkapelle en op het gehucht Schapenbrug wordt water uit deze laag gepompt. De diepte van de laag bedraagt te Westkapelle een vijftigtal meter.

Freatische lagen

In de ontsloten zandige lagen van het Ieperiaan, van het Paniseliaan (+ Lediaan en Wemmeliaan) en van het Kwartair hebben zich freatische lagen gevormd. Die lagen worden rechtstreeks door de neerslag gevoed.

§ 4. BODEMGESTELDHEID

A. Het moedermateriaal

Door moedergesteente of moedermateriaal verstaat de bodemkundige het uitgangsmateriaal, waarin het bodemprofiel zich heeft gevormd. Dit hoeft dus zeker niet altijd een „gesteente” te zijn in de gewone betekenis van het woord, nl. een vaste rots. Ook losse sedimenten zijn gesteenten en in West-Vlaanderen is het zelfs zo, dat het moedergesteente steeds een los materiaal is, zoals zand, leem, klei, enz.

Naar gelang van de verhouding van de drie hoofdfrakties klei, leem en zand onderscheidt men in West-Vlaanderen zeven grondsoorten¹. Het zijn, van grove of lichte grondsoorten naar fijne of zware grondsoorten: zand, lemig zand, licht zandleem, zandleem, leem, klei en zware klei. Bovendien worden ook nog stenige grondsoorten en veen onderscheiden. Deze grondsoorten liggen aan de basis van de indeling der landbouwstreken (zie kaart I,2).

1. Door het Centrum voor Bodemkartering is een klassifikatie van de bodemvormende materialen of grondsoorten opgesteld, steunend op hun korrelgroottesamenstelling, die wordt uitgedrukt in functie van de drie hoofdkorrelfrakties waaruit de bodem bestaat, nl.

- de kleifractie, dit zijn de gronddeeltjes met een doormeter kleiner dan 0,002 mm
- de leemfractie, dit zijn de gronddeeltjes met een doormeter gelegen tussen 0,002 en 0,05 mm
- de zandfractie, dit zijn de gronddeeltjes met een doormeter gelegen tussen 0,05 mm en 2 mm.

Het kustgebied omvat twee streken met volledig verschillende grondsoorten : de Duinstreek bestaat uit zandgronden, terwijl de Polderstreek hoofdzakelijk uit klei- en zware kleigronden is opgebouwd.

In Binnen-Vlaanderen neemt de zwaarte van de gronden geleidelijk toe in zuidelijke richting. In het noorden liggen hoofdzakelijk zandgronden ; samen met een brede strook lemige zandgronden vormen ze de Zandstreek. Ten zuiden daarvan ligt de Zandleemstreek, waarvan het noordelijk deel uit lichtzandleemgronden en het zuidelijk deel uit zandleemgronden bestaat. Het uiterste zuiden van de provincie behoort tot de Leemstreek. Men mag zich niet voorstellen, dat deze streken scherp van mekaar afgelijnd zijn, zoals men uit de kaart wel eens zou kunnen afleiden ; de overgang tussen twee streken verloopt integendeel heel geleidelijk.

B. *Waterhuishouding en topografie*

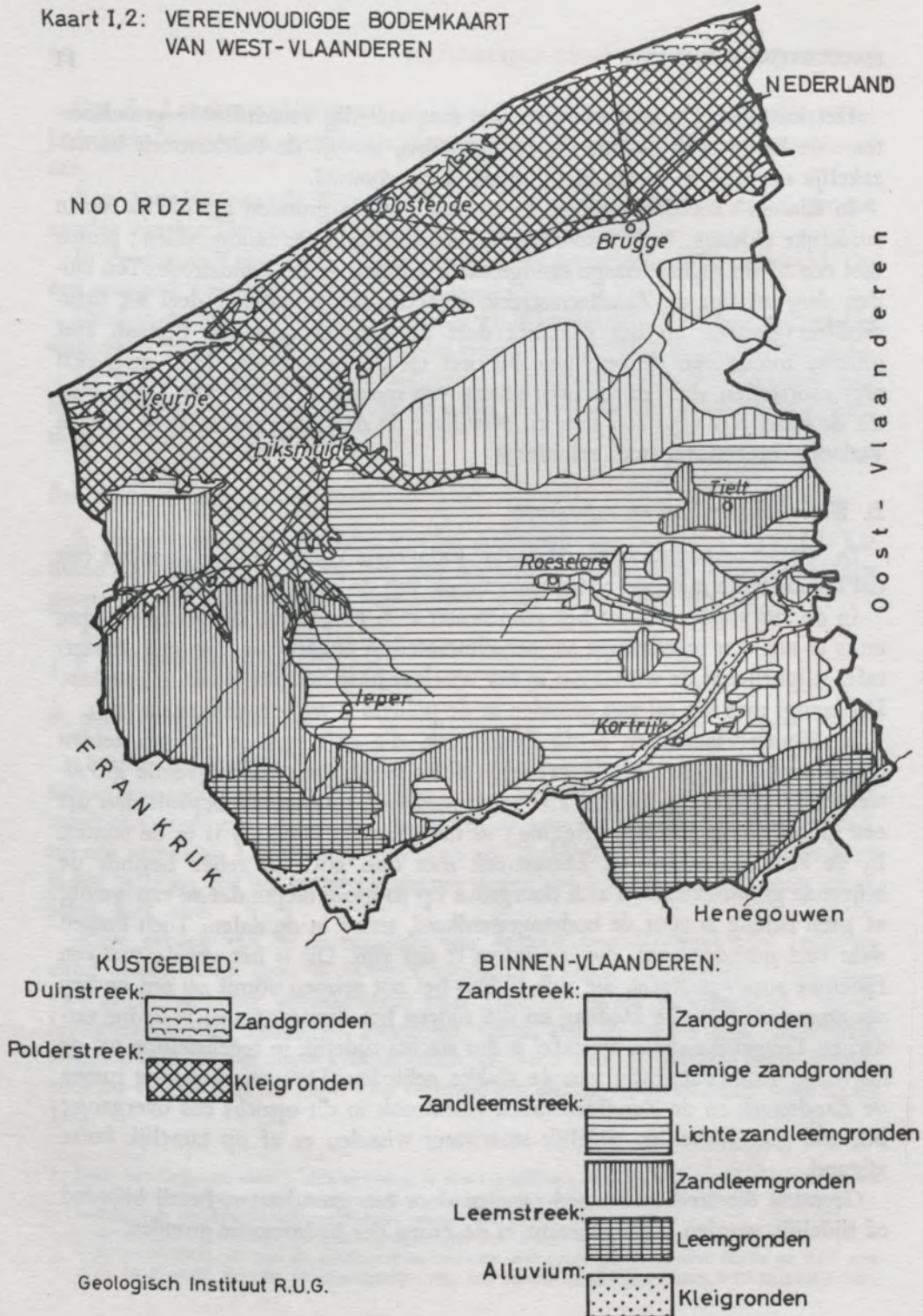
In West-Vlaanderen heeft de faktor topografie vooral belang door het feit dat hij in sterke mate de waterhuishouding van de gronden bepaalt.

In de kustvlakte bevindt het grondwater zich permanent op geringe diepte en is er aan een regelmatige seizoenschommeling onderhevig. De grondwatertafel stijgt tijdens de winter om in het voorjaar haar hoogste stand te bereiken. Dit brengt mee dat tal van gronden in de polders 's winters veel te nat zijn.

In Binnen-Vlaanderen is de Zandstreek, die zeer vlak is en zich zelden boven 20 m. hoogte verheft, eveneens gekenmerkt door een blijvende grondwatertafel op geringe diepte. Het sterk wisselend mikroreliëf bepaalt dan dat een grond droog (bij hoge ligging) of nat (bij lage ligging) is in de winter. In de Zandleemstreek en Leemstreek met hun golvend reliëf bevindt de blijvende grondwatertafel zich doorgaans op zo grote diepte dat ze van weinig of geen belang is voor de bodemgesteldheid, tenzij in de dalen. Toch komen daar veel gronden voor, die 's winters te nat zijn. Dit is het gevolg van een tijdelijke stuwwatertafel, die zich tijdens het nat seizoen vormt op een ondiep voorkomende tertiaire kleilaag en die tijdens het droog seizoen volledig verdwijnt. Dergelijke stuwwatertafel is dus slechts tijdelijk in tegenstelling tot de blijvende grondwatertafel van de vlakke gebieden. De overgangszone tussen de Zandstreek en de Zandleemstreek vormt ook in dit opzicht een overgang ; blijvend grondwater en tijdelijk stuwwater wisselen er af op tamelijk korte afstand.

Gronden die sterk beïnvloed worden door het grondwater, hetzij blijvend of tijdelijk, worden ondergebracht in de groep der hydromorfe gronden.

Kaart 1,2: VEREENVOUDIGDE BODEMKAART
VAN WEST-VLAANDEREN

C. De profielontwikkeling

Het resultaat van de bodemkundige verweringsprocessen is, dat het moedergesteente in zijn bovenste lagen een min of meer grondige wijziging ondergaat: zijn chemische en fysische eigenschappen worden tot op een bepaalde diepte gewijzigd. Er ontstaan in verticale richting verschillende dunne lagen, die oorspronkelijk niet aanwezig waren: dit zijn de horizonten, die enkele centimeters tot verschillende decimeters dik kunnen zijn. Het geheel der horizonten noemt men het bodemprofiel; de dikte ervan schommelt tussen enkele decimeters en een paar meter.

Zoals elke klassifikatie in de natuur is ook de bodemklassifikatie kunstmatig en kunnen tussen de grote bodemgroepen geen scherpe grenzen getrokken worden.

§ 5. BODEMGESTELDHEID EN LANDBOUW

Dat er een nauw verband bestaat tussen de bodemgesteldheid en de landbouw – en ook de landbouwwaarde van de grond – zal niemand verwonderen.

A. Het Kustgebied

De bodems van het kustgebied bestaan uit eolische zandafzettingen (de duinen) en mariene zand- en kleiafzettingen (de Polders).

1. De Duinstreek

De Duinstreek bestaat uit jonge zandgronden, die voor landbouwdoeleinden nagenoeg waardeloos zijn. Wel vindt men er, meestal in de overgangszone tussen duinen en Polders, enkele kleine tuinbouwbedrijven.

2. De Polderstreek

De Polders bestaan uit jonge mariene zand- en kleiafzettingen; de oppervlaktelaag is bijna uitsluitend klei en zware klei. Het is een zeer vlakke streek met een gemiddelde hoogteligging van 3-4 m. In dit gebied, dat vanaf zijn verovering op de zee in kultuur werd genomen, kan men moeilijk spreken van een natuurlijke vegetatie. De invloed van de mens is hier dus uitzonderlijk groot. De poldergronden behoren tot de groep der alluviale gronden, die sterk onder de invloed staan van permanent grondwater.

Plaatselijk heeft zich een verregaande ontkalking van de bouwlaag voorgedaan. Aldus ontstonden de bekende blekgronden, die gevreesd worden voor hun veelvuldige teeltmislukkingen en niet opkomen van het zaaigoed ten gevolge van structuurverval in de bouwlaag.

De polderweiden, die met ongeveer de helft van de totale landbouwoppervlakte, overwegend de laagste, natste en zwaarste gronden innemen, hebben terecht een grote faam („vetweiden”). De zware, steeds vochthoudende bodem geeft niet alleen kwaliteitsgras maar bovendien ook hoge opbrengsten. Het akkerland ligt op de iets hogere en doorgaans wat lichtere gronden. Men teelt er alle veeleisende gewassen, zoals tarwe, brouwerijgerst, suikerbieten en vlas, met hoge rendementen.

B. Binnen-Vlaanderen

De Leemstreek en de Zandleemstreek

Het uiterst zuidelijke deel van West-Vlaanderen bestaat uit leemgronden. De Zandleemstreek neemt meer dan de helft van Binnen-Vlaanderen in.

De natuurlijke vegetatie, die zich hier en ook elders in Binnen-Vlaanderen ontwikkeld heeft, was een loofhoutbos, voornamelijk bestaande uit eiken-beukenbestanden en eiken-haagbeukenbestanden.

De Zandleemstreek en zeker de Leemstreek evenaren in vruchtbaarheid de Polders. De grijsbruine gronden op leem en zandleem, en in iets mindere mate hun gedegradeerde variatie op licht zandleem, zijn hoogwaardige landbouwgronden, die geen voor de planten storende horizonten bevatten en mits goede verzorging en normale bemesting alle kulturen met sukses toelaten. De graan-gewassen nemen een bijzondere plaats in, met uitzondering echter van de rogge, het graangewas der arme streken. Veelbetekenend voor de kwaliteit van de bodem is ook het voorkomen van verschillende nijverheidsgewassen (vlas, cikorei, suikerbieten, hop en vollegrondsgroenten).

De Zandstreek

Het noorden van de provincie wordt ingenomen door zandgronden. Een strook lemige zandgronden vormt in het zuiden de overgang tot de Zandleemstreek; ook in het noordelijk deel komen enkele lemig-zandgebieden voor.

In de Zandstreek is de degradatie van de bosprofielen zover gevorderd, dat er van de oorspronkelijke grijsbruine gronden vrijwel niets meer is overgebleven. De oorzaak hiervan is de mens, die na de ontbossing de streek liet overwoekeren door de heide. Zekere rooibouwpraktijken en vooral de schapenteelt, die de spontane regeneratie van het bos verhinderen, zijn hiervoor verantwoordelijk. De heidevegetatie heeft een buitengewoon sterk verwerende en uitlopende werking.

Toen de mens voor de tweede keer de Zandstreek – ditmaal geen bos maar een heidevlakte – ontgon, zou hij door zijn kultuurmaatregelen nog eens het

bodemprofiel beïnvloeden en veranderen, gelukkig nu eens in een voor de landbouw gunstige richting. In de eerste plaats dient genoemd de regelmatige diepe grondbewerking – dikwijls met de spade – en de organische bemesting, waardoor de dunne bovengrond werd veranderd in een humushoudende bouwlaag van gemiddeld 40-50 cm. dikte. Vervolgens was er de kultuur van de brem, een vlinderbloemige, die in de Middeleeuwen – en zelfs later nog – een der voornaamste groenvoedergewassen en een bekende bodemverbeteraar (stikstofaanrijking in de bodem) was. De invloed van de brem op de heidepodzol was buitengewoon gunstig.

De Zandstreek is het armste landbouwgebied van West-Vlaanderen. De natuurlijke vruchtbaarheid van de zandbodem is laag, waarbij de vorming van de heidepodzol de bodem dan nog verarmd heeft. Gelukkig heeft de Vlaamse boer, dank zij zijn onverdroten arbeid, deze arme grond in hoge mate weten te verbeteren. Mede door het voorkomen van grondwater op geringe diepte was het mogelijk het grootste deel van de Zandstreek voor landbouwdoeleinden te gebruiken, terwijl de oppervlakte braakliggend land zeer klein is. Veel teeltmogelijkheden heeft de boer hier echter niet; rogge, haver en aardappelen zijn de hoofdteelten van de gewone vruchtafwisseling. Dank zij grondverbetering, verbeterde bemestingstechnieken en een aangepaste variëteitskeuze wordt echter hoe langer hoe meer gerst in het teeltplan opgenomen. Samen met de groenvoedergewassen en het gras dienen het grootste deel van deze teelten als veevoeder. Op de lemig-zandgronden uit de zuidelijke overgangszone is de teeltkeuze wat rijker en zijn de opbrengsten gemiddeld hoger.

Een synthesekaart waarop de landbouwkundige geschiktheid van de Westvlaamse bodem grafisch en bij middel van kleuren wordt weergegeven, is achteraan bij dit werk gevoegd.

§ 6. DE INDELING VAN WEST-VLAANDEREN IN DEMOGRAFISCH-LANDBOUWKUNDIGE SUBGEWESTEN

Op basis van een combinatie van twee kenmerken, namelijk louter bodemkundige en demografische, werden in West-Vlaanderen en met het oog op onderhavige studie 15 subregionen afgebakend. In concreto steunt de omlijning dezer subgewesten op een superpositie van de traditionele vier landbouwstreken op de demografische gewesten zoals deze in de eerste werkfase van de survey van de Westvlaamse gewesten werden vastgelegd en zoals zij op kaart I,3 worden weergegeven¹.

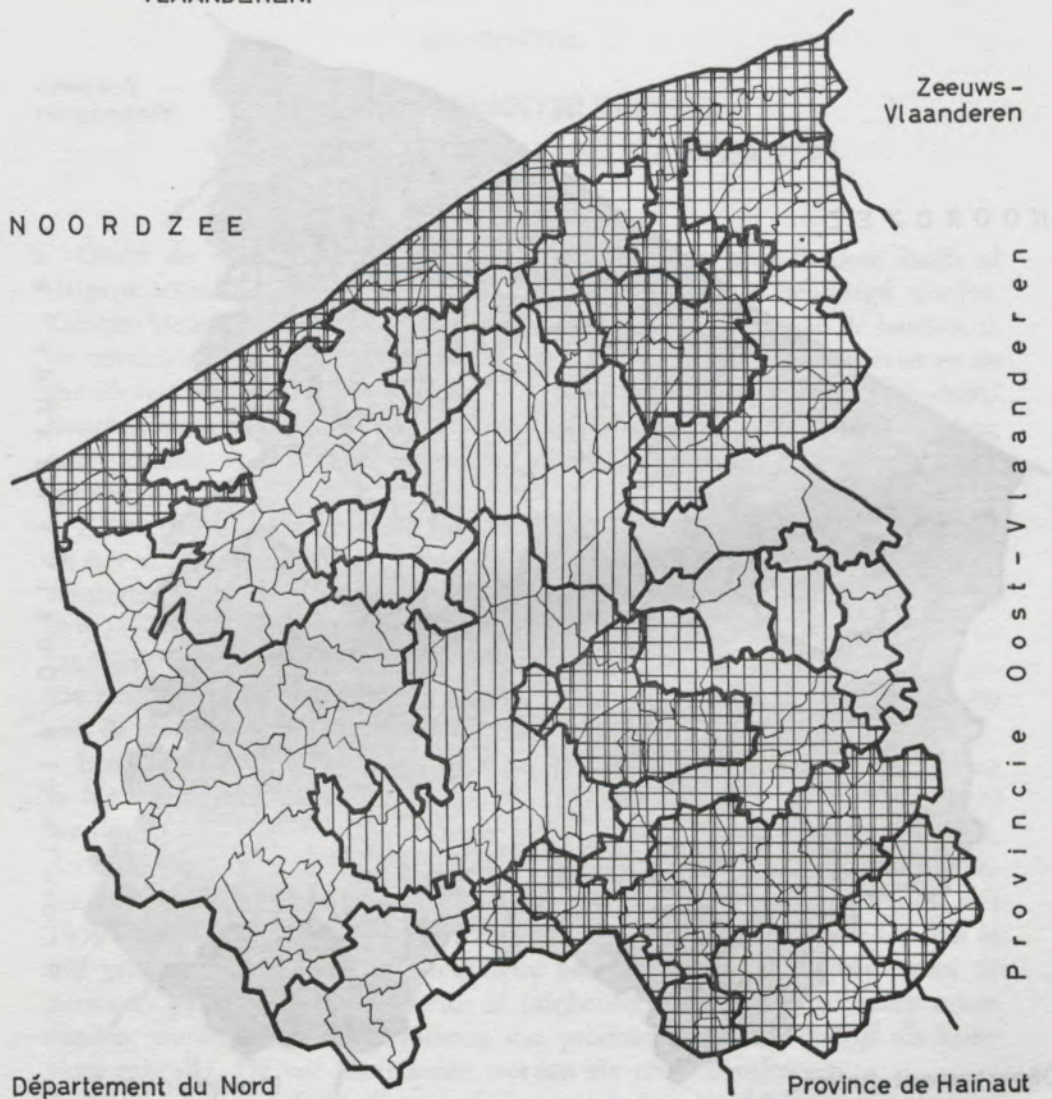
1. Studie uitgevoerd door het Westvlaams Economisch Studiebureau o.l.v. ir. J. M. L. Demeyere in opdracht van de Minister van Openbare Werken.

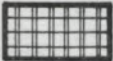
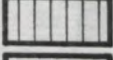
Bij de verdere analyse zullen de subregionen telkens door hun kodenummer worden aangeduid. Hierna volgt de opsomming van deze subregionen met hun kodenummer:

- 11 Duinen en Polders – agglomeratiekern
- 12 Polders – bevolkingsagglomeratie rond de kern
- 13 Polders – gebied met normale demografische aangroei
- 14 Polders – demografisch regressiegebied
- 21 Zandstreek – agglomeratiekern
- 22 Zandstreek – bevolkingsagglomeratie rond de kern
- 23 Zandstreek – gebied met normale bevolkingsaangroei
- 24 Zandstreek – demografisch regressiegebied
- 41 Zandleemstreek – agglomeratiekern
- 42 Zandleemstreek – bevolkingsagglomeratie rond de kern
- 43 Zandleemstreek – gebied met normale bevolkingsaangroei
- 44 Zandleemstreek – demografisch regressiegebied
- 51 Leemstreek – agglomeratiekern
- 52 Leemstreek – bevolkingsagglomeratie rond de kern
- 54 Leemstreek – demografisch regressiegebied.

Kaart I,4 geeft een overzicht van de indeling in subgewesten. De sinds 1-9-1963 bij Henegouwen gevoegde franssprekende gemeenten worden voor onderhavige studie geacht bij West-Vlaanderen te behoren voor zover het gegevens betreft die vóór de datum van 1-9-1963 werden opgenomen.

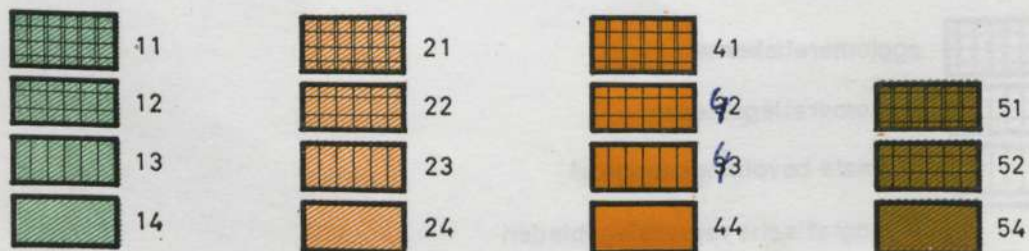
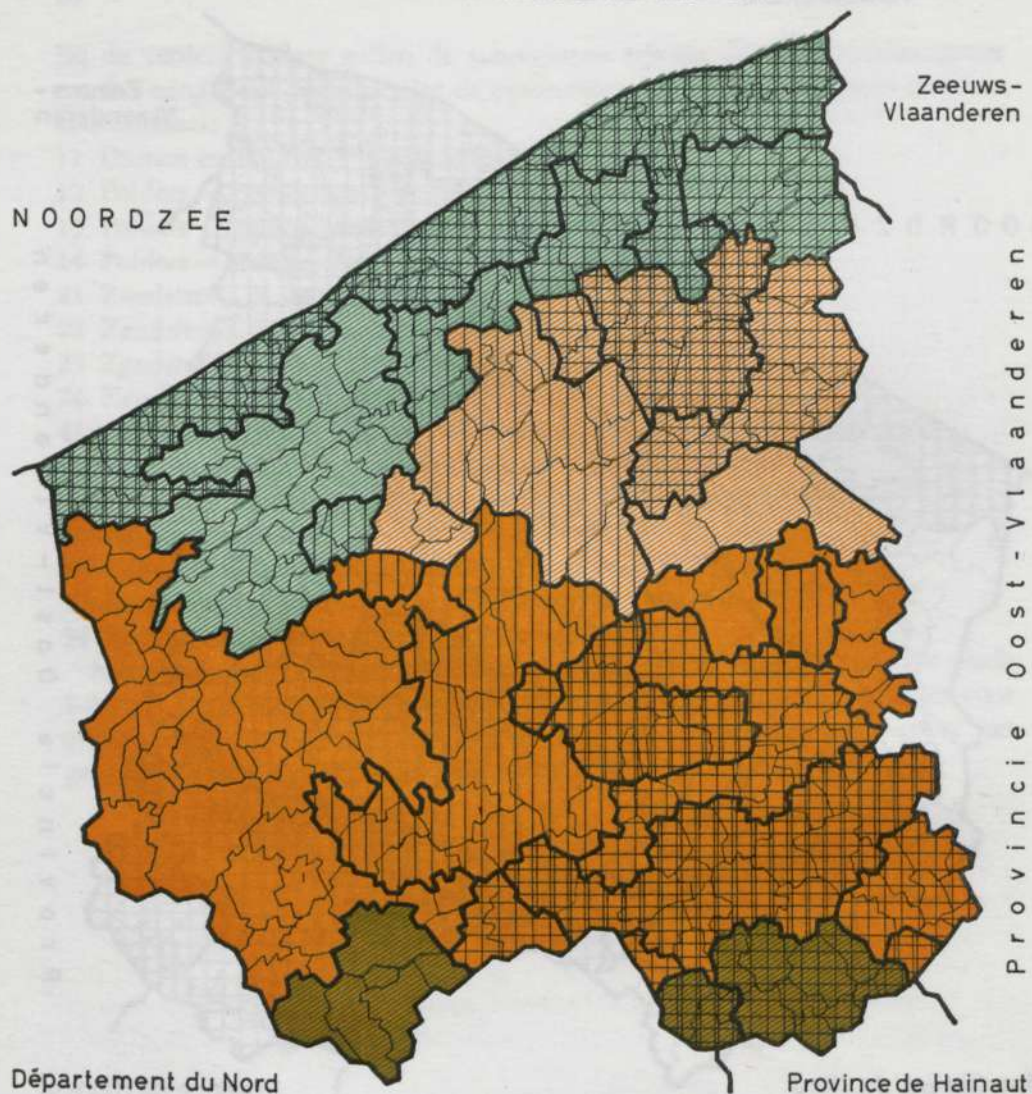
Kaart I,3: AFBAKENING DER DEMOGRAFISCH-TYPISCHE GEBIEDEN IN WEST-VLAANDEREN.

- agglomeratiekernen
- agglomeratiegebieden
- normale bevolkingsaan groei
- demografische regressiegebieden

W.E.S.

Kaart 1,4: INDELING VAN WEST-VLAANDEREN IN SUBREGIONEN NAAR LAND-
BOUWKUNDIGE EN DEMOGRAFISCHE KENMERKEN.

HOOFDSTUK II

DE BUITENSTRUKTUUR VAN DE WESTVLAAMSE LANDBOUW

Onder de term „buitenstructuur” van de landbouw gaat in deze studie al datgene schuil dat zonder kollektief optreden moeilijk kan gewijzigd worden. Denken we aan het bodemgebruik en de bevolking in funktie van de landbouw, de ontsluiting van het plattelandswegennet, de spreiding van de hoeven en de grondversnippering. Andere elementen zoals bedrijfsgrootte en eigendom/huurverhouding zijn voor de individuele landbouwer weliswaar ook een datum, maar kunnen door hemzelf niettemin op halflange en lange termijn worden gewijzigd.

Alvorens de buitenstructuur aan te snijden, wordt erop gewezen dat in dit en het volgende hoofdstuk een vergelijking zal worden opgemaakt tussen de resultaten van diverse algemene landbouwtellingen. Er zij opgemerkt dat de drie meest recente algemene landbouwtellingen (1929, 1950 en 1959) en de jaarlijkse landbouwtellingen niet altijd volledig onderling vergelijkbaar zijn. De resultaten die op een andere basis werden opgemaakt, zullen in de loop van de studie telkens aangeduid worden.

Een van de grote moeilijkheden bij de vergelijking van de landbouwtellingen is het aantal onderscheiden categorieën van landbouwexploitaties. In 1929 werden alle bedrijven geteld van 1 are en meer ; in 1950 is dit ook het geval, doch werd een onderscheid gemaakt tussen beroepslandbouwers, beroepstuinbouwers en gelegenheidslandbouwers. Bij de algemene landbouwtelling van 1959 werd de splitsing nog verder doorgedreven. De aangiften werden dan in vijf groepen ingedeeld. Dit gebeurde op basis van het hoofdberoep ; voor de personen die het beroep van land- of tuinbouwer niet als hoofdberoep uitoefenden, werd bovendien de verkoop van produkten van het bedrijf als criterium gebruikt. De vijf categorieën worden als volgt omschreven :

1. personen die in de landbouw of de veeteelt hun hoofdberoep vinden ;
2. personen die in de tuinbouw hun hoofdberoep vinden ;
3. personen die in de landbouw, de veeteelt of de tuinbouw een bijberoep vinden, en die verklaard hebben produkten van hun bedrijf te verkopen ¹ ;
4. personen die in de landbouw, de veeteelt of de tuinbouw een bijberoep vinden, maar die verklaard hebben geen produkten van hun bedrijf te verkopen ;
5. personen die een moes- of fruituin voor eigen gebruik hebben.

1. Instellingen zoals scholen, kloostergemeenschappen, proefstations worden in deze groep begrepen als categorie 3bis.

§ 1. BODEMGEBRUIK EN BEVOLKING IN FUNKTIE VAN DE LANDBOUW

Het aandeel van de bodem met een agrarische bestemming en het aandeel van de bevolking dat in de landbouw hoofdzakelijk een bestaansgrond vindt zijn twee belangrijke indices voor het bepalen van de mate waarin een gemeente of een streek het agrarisch karakter heeft behouden.

A. Het agrarisch bodemgebruik

De totale beteelde oppervlakte in West-Vlaanderen bedroeg per 15 mei 1959 251.647 ha of 77,8 % van de kadastrale oppervlakte¹. In het Rijk werd slechts 56,3 % van de oppervlakte door de landbouw in beslag genomen.

Volgens de algemene landbouwtelling van 1950 beliep de beteelde oppervlakte van West-Vlaanderen 258.510 ha. De vergelijking van het kultuurareaal van 1959 met dat van 1950 wijst op een aanzienlijke daling. Gedurende de periode 1950-59 verminderde de beteelde oppervlakte met 6.863 ha of met 2,7 %. Gemiddeld 762 ha kultuurareaal per jaar kreeg aldus een andere bestemming, inzonderheid voor woningbouw, wegeaanleg en voor terreinen allerhande. Er zij aangemerkt dat dit geenszins betekent dat het kultuurareaal van de beroepslandbouwers jaarlijks met 762 ha afneemt. Een groot deel van deze vermindering is terug te brengen tot categorieën die niet hoofdzakelijk van de landbouwbedrijvigheid leven.

Tabel I,2: De evolutie van de beteelde oppervlakte in West-Vlaanderen, 1929-59 (a)

Jaar	Beteelde oppervlakte (in ha) (b)	Index 1929 = 100	Beteelde oppervlakte in pCt van de kadastrale oppervlakte
1929	271.463	100,0	83,9
1950	258.510 <i>bevestigd</i>	95,2	79,9
1959	251.647	92,7	77,8

Uit tabel I,2 blijkt dat de vermindering van het landbouwareaal sneller verloopt gedurende de jongste 10 jaar dan gedurende de twee decennia vóór 1950.

Het aandeel van het landbouwareaal in de totale oppervlakte bedraagt 77,8 % voor West-Vlaanderen in zijn geheel.

1. Categorieën 1-5, telling naar de ligging van de gronden.

(a) Bron : N.I.S. - telling naar ligging der gronden.

(b) Inklusief braakgronden toebehorende aan partikulieren.

Het aandeel van de beteelde oppervlakte in de totale oppervlakte is sterk afwijkend over de diverse gemeenten en subregionen, zoals blijkt uit tabel I,3.

In drie subgewesten is het aandeel van het landbouwareaal duidelijk lager dan in de andere agrarisch-demografische gebieden. In het subgewest Duinen en Polders-agglomeratie-kern ligt de duinstrook aan de basis voor het lager percentage (58,9 %) ; de bebossing en de agglomeratievorming in het Brugse verklaren het gering aandeel van het kultuurareaal in het subgewest Zandstreek-agglomeratie-kern (57,8 %). De invloed van de verstedelijking weegt eveneens sterk door in het eerder klein subgewest Leemstreek-agglomeratie-kern (65,5 %).

Een levendiger beeld geeft ons kaart I,5 waaruit blijkt dat de verhouding beteelde oppervlakte/kadastrale oppervlakte een goede indice vormt om de graad van het agrarisch karakter van een gemeente te meten.

Naar de algemene landbouwtelling van 1959 bedraagt in West-Vlaanderen het indirect agrarisch bodemgebruik 16.972 ha¹ of 5,2 % van de kadastrale oppervlakte. Hierin zijn begrepen :

- lusttuinen en parken	161 ha
- vijvers en poelen	240 ha
- verlaten gronden	118 ha
- woeste gronden	221 ha
- bossen, hakhout en struikgewas	635 ha
- bedrijfsgebouwen	6.053 ha
- private wegen op het bedrijf, veldzomen, grachten enz.	9.054 ha

Alles bij elkaar genomen heeft zodoende 83 % van de kadastrale oppervlakte van West-Vlaanderen een agrarische bestemming.

B. De bevolking in functie van de landbouw

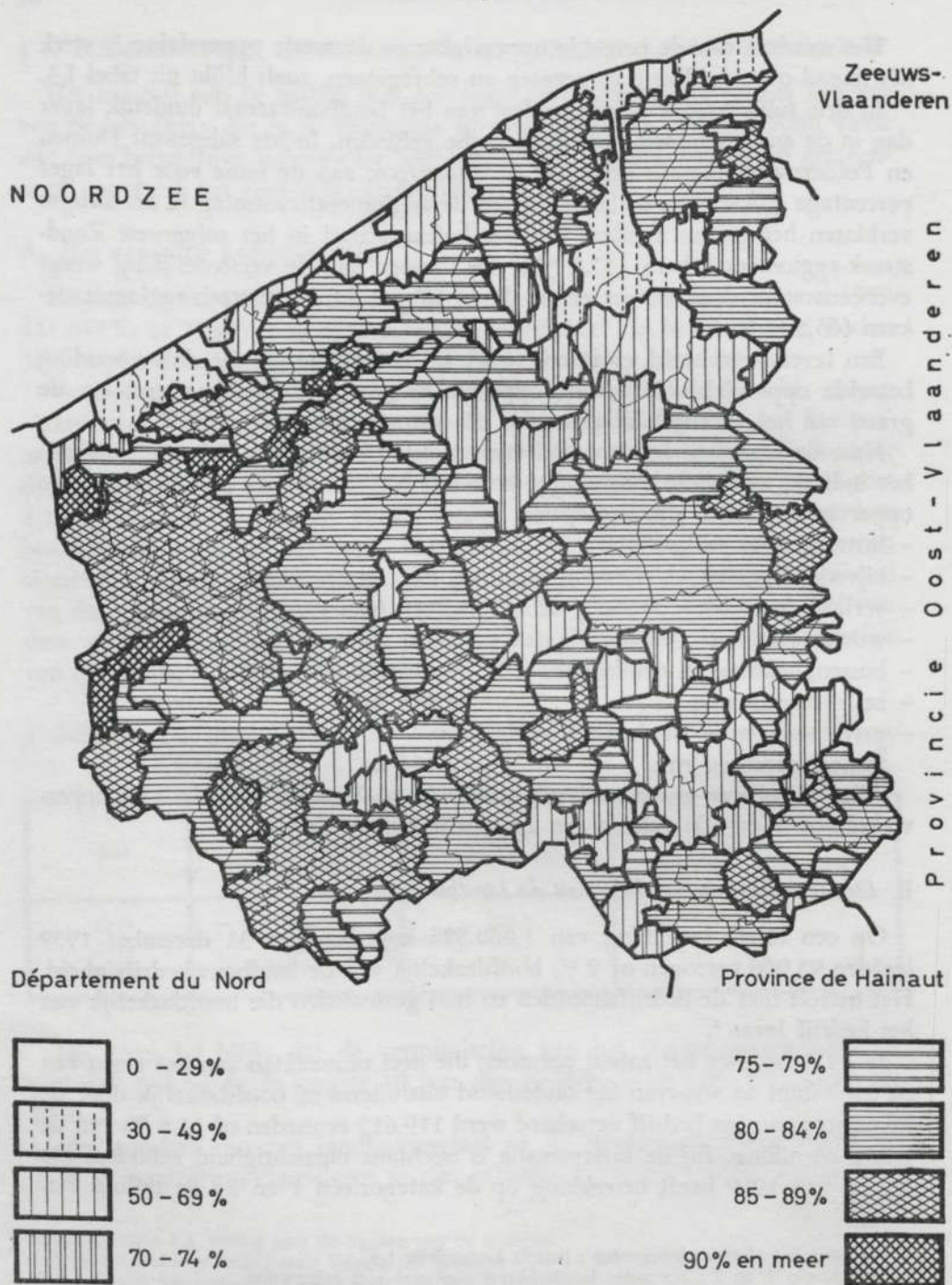
Op een totale bevolking van 1.060.525 inwoners per 31 december 1959 leefden 95.966 personen of 9 % hoofdzakelijk van de landbouwbedrijvigheid. Het betreft hier de bedrijfshoofden en hun gezinsleden die hoofdzakelijk van het bedrijf leven².

In 1950 bedroeg het aantal personen die deel uitmaakten van het gezin van de exploitant en waarvan het onderhoud uitsluitend of hoofdzakelijk door de inkomsten van het bedrijf verzekerd werd 119.615 eenheden of 11,8 % van de totale bevolking. Bij de interpretatie is nochtans omzichtigheid geboden. De telling van 1959 heeft betrekking op de categorieën 1 en 2 ; de telling van

1. Exclusief het plattelandswegennet ; betreft categorieën 1-3.

2. Categorieën 1 en 2 ; bestendig loontrekkend personeel niet inbegrepen.

Kaart I,5: HET AANDEEL VAN DE BETEELDE OPPERVLAKTE IN DE KADASTRALE
OPPERVLAKTE PER GEMEENTE, 15 mei 1959.

W.E.S.

Tabel I,3 : De beteelde oppervlakte in pCt van de kadastrale oppervlakte en de bevolking die hoofdzakelijk van de landbouwbedrijvigheid leeft in pCt van de totale oppervlakte, 1959.

Subregionen	Beteelde oppervlakte (in ha)	Beteelde oppervlakte in pCt van de kadastrale oppervlakte	Gezinsleden van het bedrijfshoofd die hoofdzakelijk van het bedrijf leven	De bevolking die hoofdzakelijk van de landbouwbedrijvigheid leeft in pCt van de totale bevolking
11	19.452	58,9	5.553	2,6
12	12.535	83,8	3.252	29,8
13	6.409	80,0	1.977	10,9
14	20.874	86,6	4.833	28,3
Polders	59.270	74,0	15.615	6,0
21	6.628	57,8	3.201	5,5
22	11.388	71,8	6.139	22,7
23	16.330	76,2	8.291	15,0
24	10.603	81,0	5.496	25,0
Zandstreek	44.949	72,7	23.127	14,3
41	24.585	72,2	10.573	3,8
42	21.364	80,6	9.402	9,8
43	27.834	81,6	12.061	13,3
44	57.318	85,5	20.790	23,2
Zandleemstreek	131.101	81,1	52.826	9,5
51	1.677	65,5	517	1,1
52	6.972	82,6	1.883	8,9
54	7.678	84,5	1.998	14,1
Leemstreek	16.327	81,3	4.398	5,4
West-Vlaanderen	251.647	77,7	95.966	9,0

1950 heeft daarenboven ook betrekking op de gelegenheidslandbouwers met een bedrijf van 1 ha en meer. Hierdoor gaat de vergelijking 1950-59 in feite niet helemaal op.

Per subgewest liggen de verhoudingen erg verschillend, hetgeen aan de hand van tabel I,3 duidelijk valt na te gaan.

Zoals dit voor het agrarisch bodemgebruik het geval is tekenen de kustzone, de economische as Brugge-Kortrijk en de streekcentra zich duidelijk af. Deze gebieden onderscheiden zich immers door een relatief laag percentage van de bevolking op een agrarisch inkomen ingesteld. Dit aandeel is zelfs bijzonder laag (minder dan 5 %) in de kuststreek, het Brugse en het Kortrijkse.

Daarentegen verzekert de landbouwbedrijvigheid in drie gebieden het levensonderhoud van 20 % of meer van de bevolking. Deze gebieden zijn :

- de gemeenten gelegen in de vierhoek De Moeren-Leffinge-Beselare-Nieuwkerke, hetgeen nagenoeg overeenstemt met hetgeen men de Westhoek noemt. Binnen deze zone is het aandeel van de landbouwbevolking minder groot op de lijn Poperinge-Ieper-Zonnebeke ;
- de gemeenten van de vierhoek Waardamme-Ruiselede-Aarsele-Koolskamp (uitgezonderd Tielt) ;
- de gemeenten gelegen in de gordel Houtave-Dudzele-Lapscheure-Oedelem.

In elk van deze gebieden worden zelfs meerdere gemeenten aangetroffen waar 30 % en meer van de bevolking van de landbouw leeft ; in enkele gemeenten zoals De Moeren, St.-Rijkers, Oeren, Zoetenaai, Lampernisse, Stuivenskerke en St.-Jakobskapelle vindt meer dan de helft van de bevolking de voornaamste bron van inkomen in de landbouw.

Een superpositie van de kaarten I,5 en I,6 leidt tot de konklusie dat beide vrij goed met elkaar overeenstemmen. De agrarische gebieden van West-Vlaanderen zijn in de eerste plaats de Westhoek, de Brugse Polders en het Tieltsse.

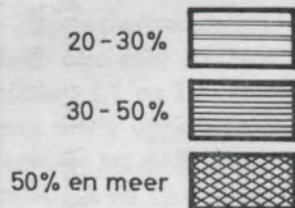
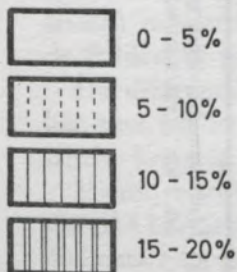
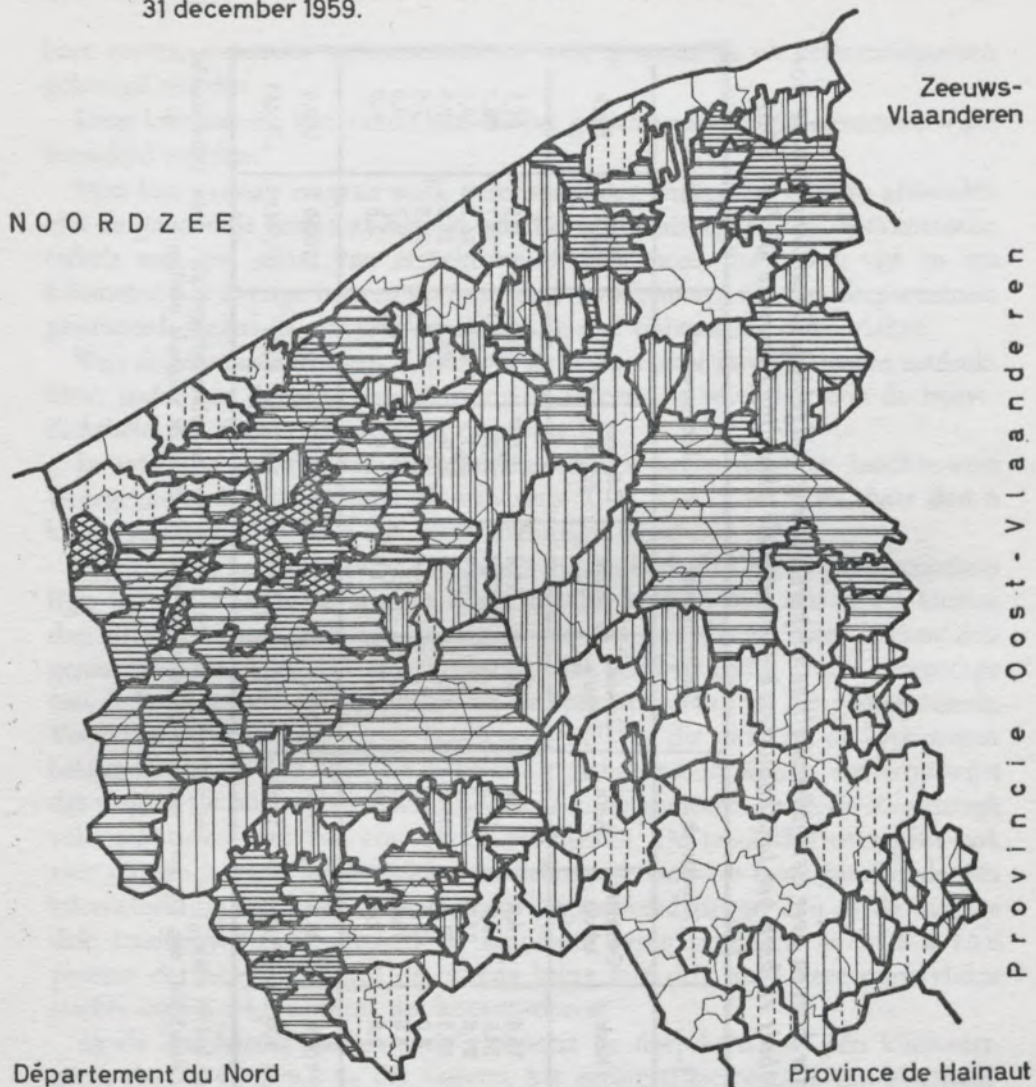
De minst agrarische gebieden zijn daarentegen de kuststreek, de Brugse agglomeratie en de agglomeratie Roeselare-Kortrijk.

§ 2. DE SPREIDING DER HOEVEN

Op grond van de kennis van het agrarisch bodemgebruik en het aandeel van de bevolking dat hoofdzakelijk op het landbouwincome is afgestemd, was het mogelijk de sterk agrarische en de weinig agrarische gebieden in West-Vlaanderen te omlijnen.

Uit een oogpunt van ruimtelijke ordening is het van niet minder belang enig inzicht te hebben in de lokalisering der hoeven ten aanzien van de open-

Kaart 1,6: DE BEVOLKING DIE HOOFDZAKELIJK VAN DE LANDBOUWBEDRIJ-
 HEID LEEFT IN pCt VAN DE TOTALE BEVOLKING PER GEMEENTE,
 31 december 1959.

W.E.S.

Tabel 1,4: De spreiding der boeven over het gemeentelijke of parochiale grondgebied. De afstand van de boeven tot gemeentehuis en kerk per landbouwstreek (procentuele verdeling) enquête W.E.S., 1962.

Afstand tot de kerk (a)	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		Totaal	
	Gemeen-tehuis	Kerk	Gemeen-tehuis	Kerk	Gemeen-tehuis	Kerk	Gemeen-tehuis	Kerk	Gemeen-tehuis	Kerk
minder dan 1 km	14,2	16,6	4,9	9,8	8,6	11,4	8,6	9,3	8,3	11,5
1 tot 2 km	20,6	24,8	16,7	24,9	22,8	27,4	23,9	25,8	20,7	26,2
2 tot 3 km	26,6	27,8	24,2	31,0	28,2	30,7	26,5	27,8	26,7	30,3
3 tot 4 km	20,2	18,3	21,9	19,3	22,1	19,6	23,8	24,5	21,8	19,5
4 tot 5 km	9,8	8,0	13,6	9,2	9,1	6,6	7,3	6,0	10,5	7,6
5 tot 6 km	6,0	3,6	15,3	5,1	7,5	3,4	8,6	6,0	9,7	4,0
6 km en meer	2,6	0,8	3,4	0,8	1,7	1,0	1,3	0,7	2,3	0,9
Totaal	100,0 = 500	100,0 = 500	100,0 = 1.063	100,0 = 1.063	100,0 = 1.751	100,0 = 1.751	100,0 = 151	100,0 = 151	100,0 = 3.465	100,0 = 3.465

(a) Afstandomschrijvingen in deze kolom zoals „1 tot 2 km”, „2 tot 3 km” enz. moeten worden geïnterpreteerd als: „van 1 tot minder dan 2 km”, „van 2 tot minder dan 3 km” enz. Dit geldt voor alle gelijkaardige vermeldingen in de volgende tabellen.

bare centra, waarvoor gemeentehuis en kerk gewoonlijk als referentiepunten gebezigd worden.

Deze lokalisering kan vanuit een dubbel gezichtspunt op systematische wijze benaderd worden.

Men kan primair nagaan welk percentage der hoeven op diverse afstanden van de genoemde centra af liggen, waarbij wordt uitgegaan van concentrische cirkels met een straal van respectievelijk één, twee, drie, vier, vijf en zes kilometer. De overige hoeven op meer dan zes kilometer van het dorpscentrum gesitueerd, liggen in een periferische kring met onbepaalde oppervlakte.

Van de binnenste kringen is evenwel de oppervlakte in vlaktematen uitdrukbaar, zodat aan de hand van de primaire informatie secundair ook de hoevedichtheid per oppervlakte-eenheid meetbaar is.

In tabel I,4 wordt voor elke landbouwstreek het percentage landbouwers weergegeven dat op een afstand van resp. 1, 2, 3, 4, 5 tot 6 en meer dan 6 kilometers afstand woont van gemeentehuis en kerk.

Het relatief aantal hoeven dat dicht bij de kerk dan bij het gemeentehuis ligt, is in alle landbouwstreken hoger in alle kringen met een straal kleiner dan drie kilometer, wat een gevolg is van het feit dat er meer kerken dan gemeentehuizen zijn, wat ook meebrengt dat een belangrijk groter percentage van de landbouwbevolking dicht bij de kerk woont dan bij het gemeentehuis. Vooral in de Zandstreek is de landbouwbevolking die dicht bij de kerk woont belangrijk groter dan deze die dicht bij het gemeentehuis woont, wat erop wijst dat wegens de hogere bevolkingsdichtheid in de gemeenten van de Zandstreek vele gehuchten over een eigen kerk beschikken. De tabel laat overigens ook zien dat de hoeven in de Polders in belangrijk sterkere mate binnen de één kilometerkring rond het dorpscentrum gegroepeerd liggen dan in de overige drie landbouwstreken, immers de binnenste kring groepeerde er 14,2 à 16,6 procent der hoeven, terwijl de tweede kring met drie maal deze oppervlakte slechts 20,6 à 24,8 procent der hoeven omvat.

In de Zandstreek daarentegen groepeerde de dorpskern met één kilometer-grens slechts 4,9 à 9,8 % der hoeven, het geringste percentage van alle landbouwstreken. Dit laatste betekent evenwel nog niet dat in deze kernen (Zandstreek) minder hoeven per oppervlakte-eenheid zouden aanwezig zijn dan in de Polders of in de andere landbouwstreken.

De differentiële hoevedichtheid (aantal hoeven per oppervlakte-eenheid) kan best worden nagegaan op tabel I,5 waar de oppervlakte van elke concentrische kring in sectoren wordt ingedeeld. (Zie ook grafieken I,1 en I,2).

Hierbij wordt de binnenste kring ($r = 1$ km.) met een totale oppervlakte van 314 hektaren, in vier sectoren ingedeeld waarvan 78 hektare tot de Polders, 60 hektare tot de Zandstreek, 157 hektare tot de Zandleemstreek en 19 hektare

aan de Leemstreek worden toegekend, in verhouding tot het respectievelijke aandeel van elk dezer landbouwstreken in de kadastrale oppervlakte van de provincie.

Dergelijke theoretische verdeling wordt eveneens, en in dezelfde verhouding doorgevoerd voor elk der volgende concentrische kringen, waarvan de oppervlakten toenemen in funktie van de afstanden tot het middelpunt.

Het pro-mille aandeel der hoeven dat bij de enquête, in elke kring en in elke landbouwstreek werd aangetroffen, wordt vervolgens in verhouding gebracht tot de oppervlakte van elke aldus omschreven sektor.

Het hieruit voortkomende verhoudingsgetal is een koëfficiënt van hoevedichtheid. Men kan op deze wijze op tabel I,5 en op de grafieken I,1 en I,2¹ vaststellen dat het aantal hoeven per oppervlakte-eenheid in de dorpskernen van de Leemstreek bijzonder laag is in vergelijking met de overige drie landbouwstreken, waar een nagenoeg gelijk aantal hoeven per oppervlakte-eenheid in de één-kilometerkring rond het gemeentehuis wordt aangetroffen.

In de tweede kring rond het gemeentehuis worden in de Polders per oppervlakte-eenheid maar half zoveel hoeven aangetroffen als in de één-kilometerkring, terwijl de hoevedichtheid in de tweede kring daarentegen toeneemt in de Zandstreek en nagenoeg gelijk blijft in Zandleemstreek en Leemstreek. In de Zandstreek ziet men zelfs nog een nagenoeg identische hoevedichtheid op drie kilometer als in het eigenlijke dorpscentrum, wat op een bijzonder gelijkmatige spreiding der hoeven wijst.

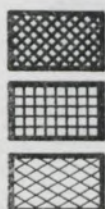
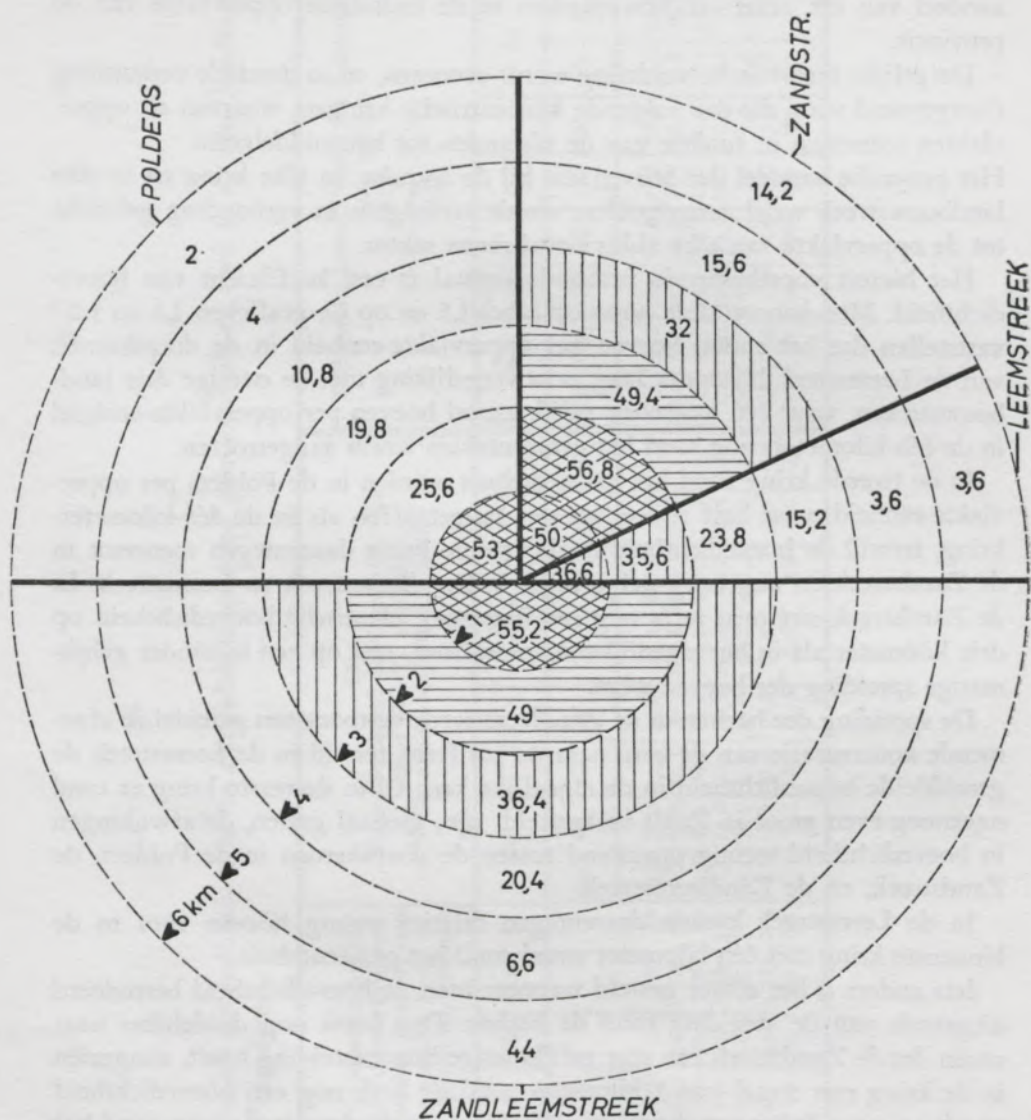
De spreiding der hoeven in de Zandleemstreek vertoont een geleidelijk afnemende concentratie van de kern naar de periferie, terwijl in de Leemstreek de gemiddelde hoevedichtheid in de eigenlijke kern en in de eerste kring er rond nagenoeg even groot is. Zoals vastgesteld, zijn, globaal gezien, de afwijkingen in hoevedichtheid weinig opvallend tussen de dorpskernen in de Polders, de Zandstreek, en de Zandleemstreek.

In de Leemstreek komen daarentegen relatief weinig hoeven voor in de binnenste kring met één kilometer straal rond het gemeentehuis.

Iets anders is het echter gesteld wanneer men de hoevedichtheid bestudeerd uitgaande van de spreiding rond de kerken. Dan komt nog duidelijker naar voren dat de Zandstreek een zeer gelijkmatige hoevespreiding heeft, aangezien in de kring met straal van 3 kilometer rond de kerk nog een hoevedichtheid wordt genoteerd die even hoog en zelfs hoger is als deze in de kern rond het gemeentehuis, even hoog ook als de hoevedichtheid in de kern van de Polder-

1. In de grafieken I,1 en I,2 werden de gegevens van tabel I,5 overgebracht, met dien verstande dat de hoogste coëfficiënt uit deze tabel, n.l. de relatieve hoevedichtheid in de één-kilometerkring rond de kerk in de Zandstreek, aan 100 werd gelijkgesteld. Alle andere verhoudingen werden vervolgens tegenover dit basisgetal gesteld.

Grafiek I,1: DE HOEVEDICHTHEID ROND DE DORPSKERN (GEMEENTEHUIS) IN DE LANDBOUWSTREKEN VAN WEST-VLAANDEREN, ENQUETE W.E.S., 1962.

meer dan 70 hoeven per opp. eenheid

60 - 70

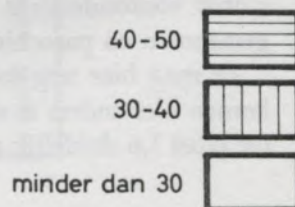
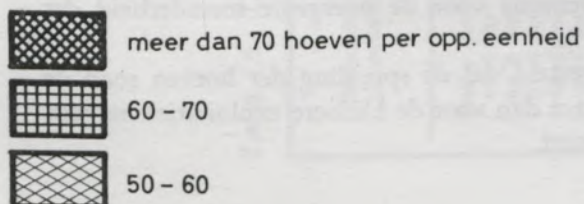
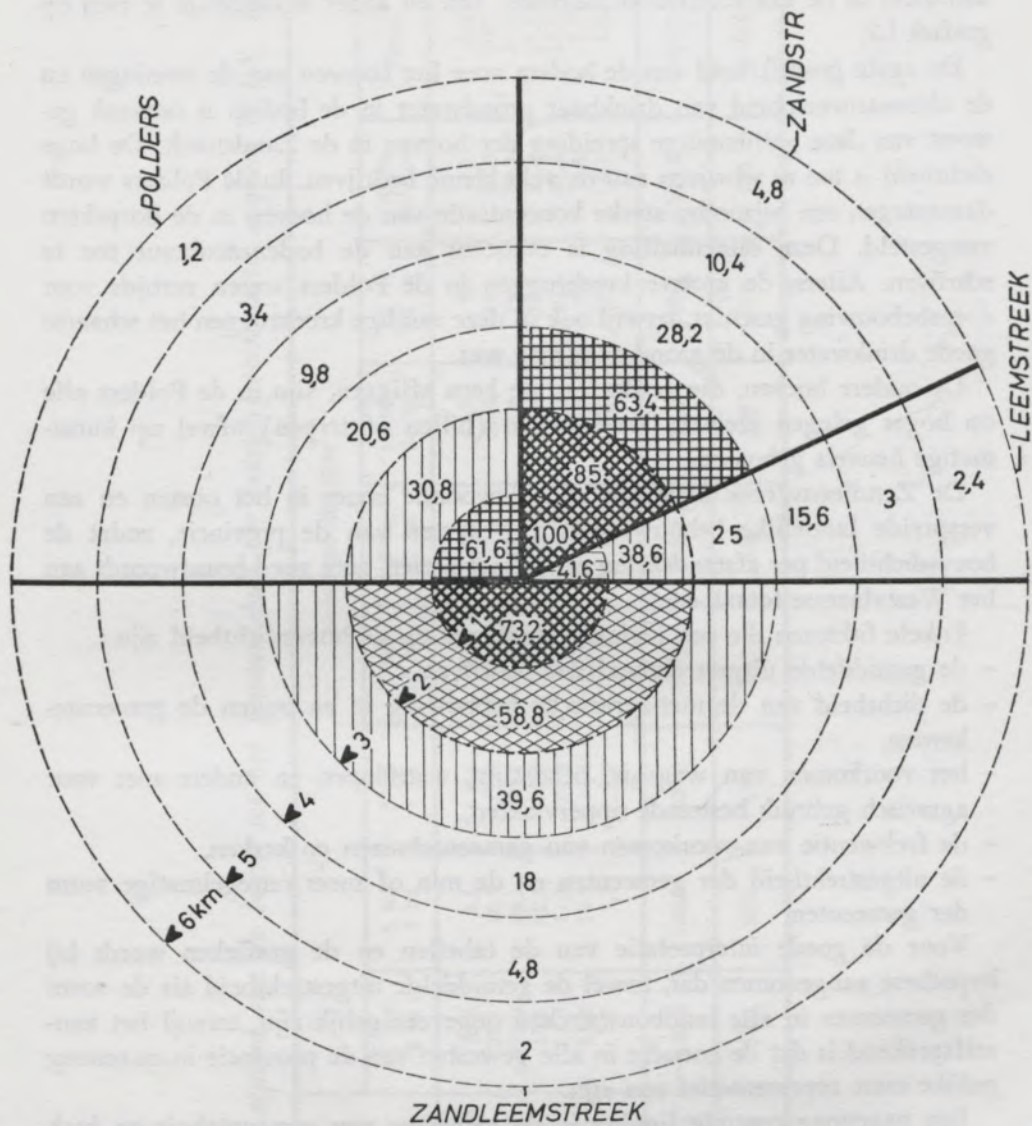
50 - 60

40 - 50

30 - 40

minder dan 30

Grafiek I,2: DE HOEVEDICHTHEID ROND DE KERK IN DE LANDBOUWSTREKEN VAN WEST-VLAANDEREN, ENQUETE W.E.S., 1962.

gemeenten en de gemeenten van de Zandleemstreek en veel hoger dan de dichtheid in de Leemstreek-dorpskernen. Een en ander is duidelijk te zien op grafiek I,2.

De egale geschiktheid van de bodem voor het bouwen van de woningen en de alom aanwezigheid van drinkbaar grondwater in de bodem is oorzaak geweest van deze gelijkmatige spreiding der hoeven in de Zandstreek. De hoge dichtheid is toe te schrijven aan de vele kleine bedrijven. In de Polders wordt daarentegen een bijzonder sterke concentratie van de hoeven in de dorpskern vastgesteld. Deze samenballing is eveneens aan de bodemstructuur toe te schrijven. Alleen de grotere kreekkruggen in de Polders waren eertijds voor dorpsbebouwing geschikt, terwijl ook in deze zandige kreekkruggen het schaarse goede drinkwater in de grond aanwezig was.

De oudere hoeven, die verder van de kern afliggen, zijn in de Polders alle op hoger gelegen kleinere kreekkruggen (hillen of terpen) ofwel op kunstmatige heuvels gebouwd.

De Zandleemstreek kent zeer dichtbewoonde zones in het oosten en een verspreide landelijke bebouwing in het westen van de provincie, zodat de hoevedichtheid per afstandskring er globaal gezien, zeer goed beantwoordt aan het Westvlaamse totaalbeeld.

Enkele factoren die een invloed uitoefenen op de hoevedichtheid zijn :

- de gemiddelde uitgestrektheid der bedrijven,
- de dichtheid van de niet-agrarische bebouwing in en buiten de gemeentekernen,
- het voorkomen van wegenis, bebossing, waterlopen en andere niet voor agrarisch gebruik bestemde oppervlakten,
- de frekwentie van voorkomen van gemeentehuizen en kerken,
- de uitgestrektheid der gemeenten en de min of meer onregelmatige vorm der gemeenten.

Voor de goede interpretatie van de tabellen en de grafieken wordt bij hypothese aangenomen dat, zowel de gemiddelde uitgestrektheid als de vorm der gemeenten in alle landbouwstreken ongeveer gelijk zijn, terwijl het vanzelfsprekend is dat de enquête in alle gewesten van de provincie in nagenoeg gelijke mate representatief zou zijn.

Een nagenoeg centrale ligging in de gemeente van gemeentehuis en kerk wordt voorondersteld hetgeen eveneens voor de overgrote meerderheid der gemeenten en parochies het geval is.

Er mag hier nog worden vastgesteld dat de spreiding der hoeven rond de kernen niet anders is voor de grotere dan voor de kleinere exploitaties hetgeen uit tabel I,6 duidelijk naar voren komt.

§ 3. VERKAVELINGSSTRUKTUUR DER GRONDEN

De graad van versnippering van de landbouwgronden en de afstand ervan ten aanzien van de hoevegebouwen bepaalt niet enkel de rendabiliteit van de landbouwbedrijven doch heeft ook een ruimtelijke weerslag.

A. De gemiddelde oppervlakte van een grondstuk

De gemiddelde oppervlakte van een grondstuk wordt uiteraard sterk beïnvloed door de gemiddelde grootte van de bedrijven. Dit wordt door tabel I,7 duidelijk in het licht gesteld. Dezelfde tabel toont echter ook aan dat de gemiddelde oppervlakte per grondstuk niet enkel in functie staat van de bedrijfsgrootte, aangezien er opmerkelijke verschillen waargenomen worden in dezelfde grootteklassen van de diverse landbouwstroken.

Voor West-Vlaanderen bedraagt de gemiddelde oppervlakte van een grondstuk anno 1959, 2,30 ha. De overeenkomstige oppervlakte in het Rijk is 1,26 ha, hetgeen erop wijst dat de gronden in West-Vlaanderen verhoudingsgewijze veel minder versnipperd zijn. Zelfs wanneer wordt rekening gehouden met de bedrijfsgrootte in West-Vlaanderen en in het Rijk blijft deze vaststelling gelden.

Indachtig de afwijkende bedrijfsstructuur per landbouwstreek kan men uit tabel I,7 afleiden dat, uit hoofde van de gemiddelde oppervlakte van de grondstukken, de landbouwgronden het minst versnipperd zijn in de Zandstreek. In vijf op de zeven onderscheiden grootteklassen is de gemiddelde perceelsoppervlakte het grootst in de Zandstreek.

Deze analysemetode laat ook toe te konkluderen dat de landbouwgronden het meest versnipperd blijken in de Leemstreek. De Leemstreek registreert de laagste perceelsgrootte in vijf grootteklassen.

De landbouwgronden zijn ook meer versnipperd in de Polders dan in de Zandleemstreek.

Geografisch gezien blijft de gemiddelde perceelsgrootte in het merendeel van de Westvlaamse gemeenten tussen 2 en 3,5 ha. Kaart I,7 geeft het beeld per gemeente voor West-Vlaanderen. Op enkele uitzonderingen na (Lombard-sijde, Gijzelbrechtegem, Kerkhove en Waarmaarde) bedraagt de gemiddelde oppervlakte van een grondstuk 1 ha en meer.

Een relatief grote versnippering, uit hoofde van de gemiddelde oppervlakte der grondstukken (gemiddelde perceelsgrootte kleiner dan 2 ha) wordt verder aangetroffen in :

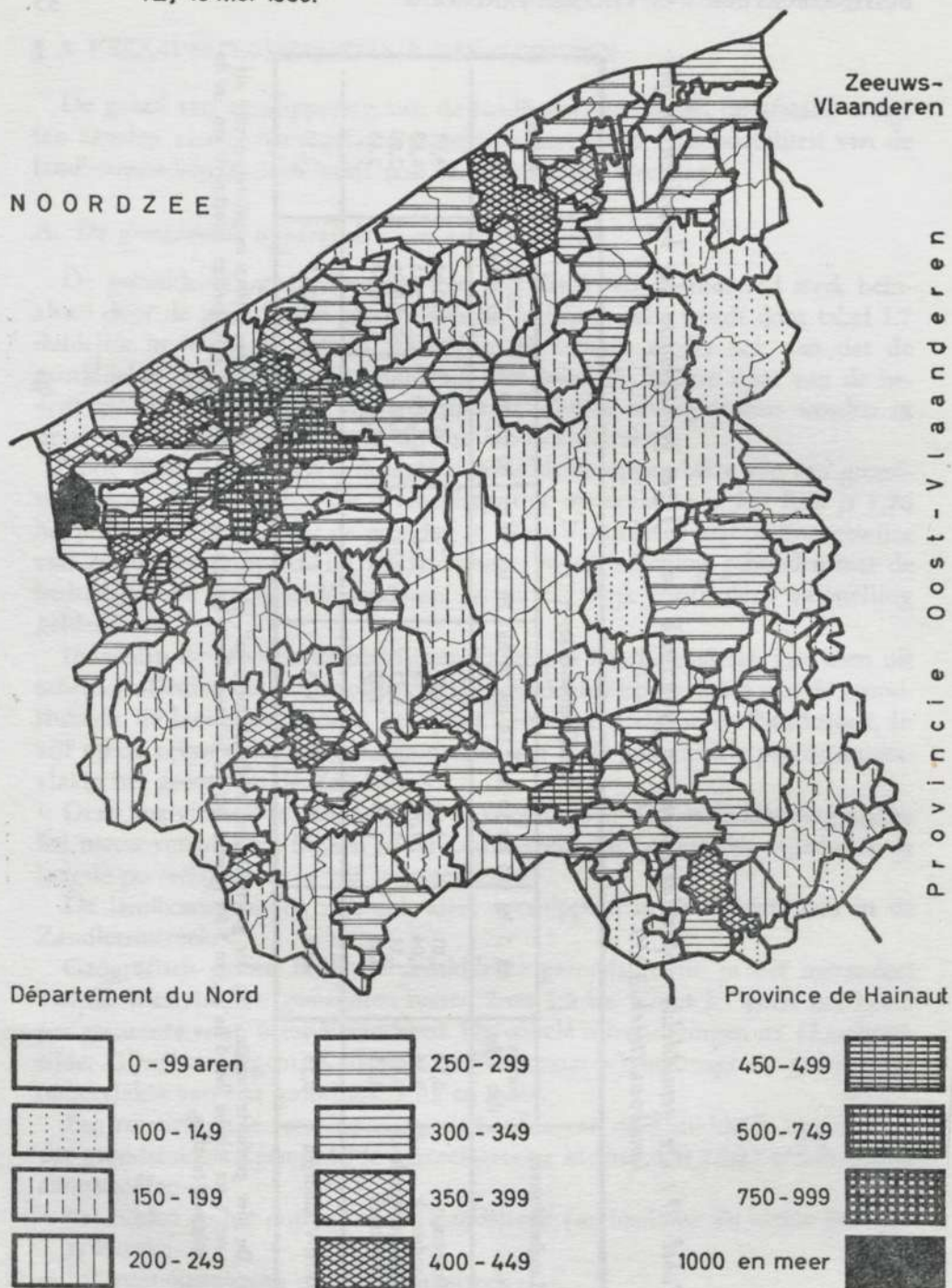
- het zuiden en het oosten van de Zandstreek (invloed van de kleine bedrijfsgrootte) ;
- het zuid-oosten van de Zandleemstreek :

Tabel 1,7: De gemiddelde oppervlakte van een grondstuk (in ha) per grootteklasse der bedrijven en per landbouwstreek, 1959.

Landbouwstreek	Bedrijfsgrootteklassen (a)							Totaal
	minder dan 1 ha	1 tot 5 ha	5 tot 10 ha	10 tot 20 ha	20 tot 30 ha	30 tot 50 ha	50 ha en meer	
Polders	0,34	1,01	1,69	3,07	4,79	6,27	10,50	3,01
Zandstreek	0,36	1,04	1,94	3,56	5,76	6,93	5,75	1,88
Zandleemstreek	0,32	1,11	1,20	3,27	4,84	6,83	18,95	2,26
Leemstreek	0,25	0,85	1,25	2,05	3,27	4,51	6,98	2,15
West-Vlaanderen	0,33	1,07	1,84	3,13	4,70	6,83	10,15	2,30

(a) De hier gebruikte omschrijving der grootteklassen, zoals „1 tot 5 ha“, „5 tot 10 ha“, „10 tot 20 ha“, „20 tot 30 ha“, „30 tot 50 ha“, „50 ha en meer“, enz. moet worden gelezen en geïnterpreteerd als: „van 1 tot minder dan 5 ha“, „van 5 tot minder dan 10 ha“, enz. Deze bemerking geldt voor alle gelijkaardige omschrijvingen in de volgende tabellen.

Kaart I,7: DE GEMIDDELDE OPPERVLAKTE VAN EEN GRONDSTUK, PER GEMEENTE,
TE, 15 mei 1959.

- enkele gemeenten in het noorden van de Zandleemstreek ;
- de gemeenten op de lijn Westouter-Oostvleteren ;
- enkele gemeenten van de Leemstreek ;
- de gemeenten op de lijn Westkerke-Jabbeke ;
- meerdere kustgemeenten.

De gemiddeld grootste grondstukken worden aangetroffen in bijna alle gemeenten van de Polders van Veurne-Ambacht, de gemeenten Vlissegem, Stalhille, Houtave en Zuienkerke, enkele gemeenten van het Ieperse en verder Heule, Moorsele, Bellegem en Kooigem. De gemiddelde perceelsgrootte bedraagt in de gemeenten De Moeren 20,3 ha, Stuivekenskerke 8,5 ha, Ramskapelle (V) 8,3 ha, Oostkerke (D) 7,5 ha, Keiem 6,1 ha en Lampernisse 5,6 ha.

B. *Het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf*

Inzake het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf is ook hier de bedrijfsgrootte in hoge mate een medebepalende faktor. Deze invloed wordt ondergaan door het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijfsgrootte te berekenen, zoals gedaan werd in tabel I,8.

Gemiddeld telt West-Vlaanderen 3,1 percelen per bedrijf tegenover 4,9 voor het Rijk, hetgeen nogmaals wijst op een geringere versnippering van de landbouwgronden in West-Vlaanderen dan in het Rijk.

Ook de resultaten per landbouwstreek liggen volkomen in de lijn van de boven reeds aangestipte. De Leemstreek telt in vijf grootteklassen het grootste aantal percelen per bedrijf. Daarentegen registreert de Zandstreek in vier en de Zandleemstreek in drie grootteklassen het kleinste aantal grondstukken per bedrijf.

Op het gemeentelijk vlak zijn de verschillen opvallend.

Door een combinatie van de gemiddelde perceelsgrootte en het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf wordt niet alleen een beter inzicht verkregen inzake de versnipperingsgraad per gemeente doch meteen wordt ook een synthese gevormd. De ideale combinatie hierbij is het samengaan van een gemiddeld grote oppervlakte van de grondstukken en een klein aantal stukken per bedrijf. In het omgekeerde geval kan men spreken van een grote versnipperingsgraad.

De methode die bij deze synthese wordt gebruikt is deze van E. W. Hofstee¹. Deze auteur bepaalt de verhouding tussen de gemiddelde oppervlakte van een grondstuk in

1. E. W. HOFSTEE : *Rural Life and rural welfare in the Netherlands*, The Hague, 1957, 25.

Tabel 1,8: Het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf naar grootteklasse en landbouwstreek, 1959.

Landbouwstreek	Bedrijfs grootte							Totaal
	minder dan 1 ha	1 tot 5 ha	5 tot 10 ha	10 tot 20 ha	20 tot 30 ha	30 tot 50 ha	50 ha en meer	
Polders	1,3	2,7	4,4	4,7	5,2	5,6	5,9	3,7
Zandstreek	1,3	2,7	3,7	3,8	4,1	5,1	12,0	2,8
Zandleemstreek	1,2	2,5	3,8	4,4	4,9	5,2	3,4	2,9
Leemstreek	1,2	3,2	6,0	6,9	7,4	8,3	9,3	5,2
West-Vlaanderen	1,2	2,6	3,9	4,5	5,1	5,7	6,2	3,1

Tabel 1,9 : De Q-verbouding per grootteklasse en per landbouwstreek, 1959.

Landbouwstreek	Bedrijfs grootte in ha							Totaal
	minder dan 1 ha	1 tot 5 ha	5 tot 10 ha	10 tot 20 ha	20 tot 30 ha	30 tot 50 ha	50 ha en meer	
Polders	0,26	0,37	0,38	0,65	0,92	1,17	1,78	0,81
Zandstreek	0,28	0,39	0,52	0,94	1,40	1,36	0,48	0,67
Zandleemstreek	0,27	0,44	0,32	0,74	0,99	1,31	5,57	0,78
Leemstreek	0,21	0,27	0,21	0,30	0,44	0,54	0,75	0,41
West-Vlaanderen	0,28	0,41	0,48	0,70	0,92	1,12	1,64	0,74

ha en het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf. Deze verhouding is door het symbool Q voorgesteld en weergegeven op kaart I,8

$$Q = \frac{\text{gemiddelde oppervlakte van een grondstuk in ha}}{\text{gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf}}$$

Alhoewel een bruikbare formule, moet bij de interpretatie rekening worden gehouden met de invloed van het klein bedrijf. Er zij immers nogmaals herinnerd dat in deze verhouding de tuinbouwbedrijven en de bedrijven van niet-landbouwers eveneens zijn verrekend.

Tabel I,9 geeft de Q -waarden per landbouwstreek en grootteklasse.

Voor West-Vlaanderen bedraagt de Q -verhouding 0,74, hetgeen, rekening houdend met het inkalkuleren van de bedrijven van minder dan 1 ha, niet als alarmerend mag worden beschouwd. Uit tabel I,9 blijkt verder dat de versnippering der landbouwgronden het meest uitgesproken is in de Leemstreek. In 6 op de 7 grootteklassen vertoont de Leemstreek de laagste Q -verhouding. De Zandstreek en de Zandleemstreek, de twee landbouwstreken waar de versnippering der landbouwgronden, per bedrijfsgrootteklasse gezien, het minst ver is doorgedreven, vertonen de hoogste Q -verhouding in respektievelijk vijf en twee grootteklassen.

Een lage Q -verhouding wijst een grote graad van versnippering aan. In West-Vlaanderen is dit voornamelijk het geval (Q kleiner dan 0,44) in :

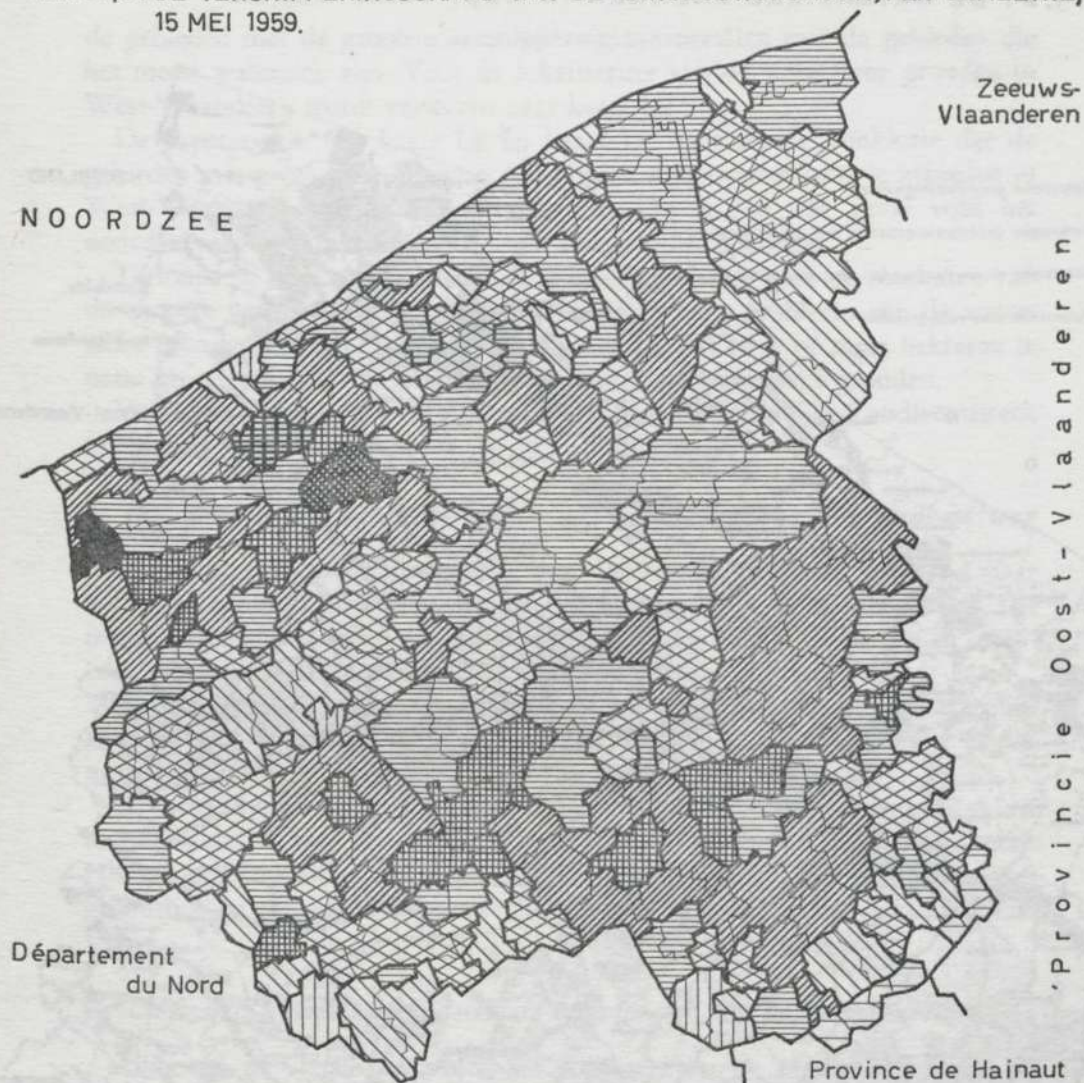
- de Polders : Lombardsijde, Zandvoorde, Heist, Zevokote, Nieuwpoort, Varsenare, Wenduine en Zerkegem.
- de Zandstreek : Assebroek, Oedelem, Beernem, Sijsele en St.-Joris-ten-Distel.
- de Zandleemstreek : Avelgem, Kerkhove, Waarmaarde, Kaster, Dranouter, Komen, Noordschote, Oostvleteren, Reninge en Otegem.
- de Leemstreek : Bossuit, Spiere, Helkijn, Outrijve, Herzeeuw, Moeskroen, Nieuwerkerke, Ploegsteert, Luigne en Waasten¹.

De gemeenten met een hoge Q -verhouding (Q groter dan 1) en meteen een kleine versnipperingsgraad der landbouwgronden zijn voornamelijk gelegen in de Polders van Veurne-Ambacht, op de lijn Vlissegem-Loppem en de gemeenten die deel uitmaken van de gordel Elverdinge-Kortrijk-Ruiselede (zie kaart I,8).

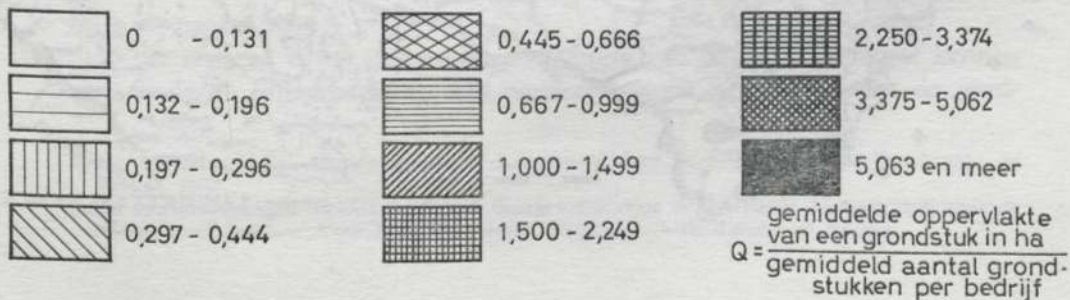
Deze synthese moge enkele aanwijzingen inhouden betreffende de wenselijkheid om tot ruilverkaveling over te gaan. Belangrijk is nu ook de vraag of

1. De gemeenten Herzeeuw, Moeskroen, Ploegsteert, Luigne en Waasten werden sinds 1 september 1963 bij de provincie Henegouwen gevoegd.

Kaart I,8: DE VERSNIJPERINGSGRAAD VAN DE LANDBOUWGRONDEN, PER GEMEENTE,
15 MEI 1959.

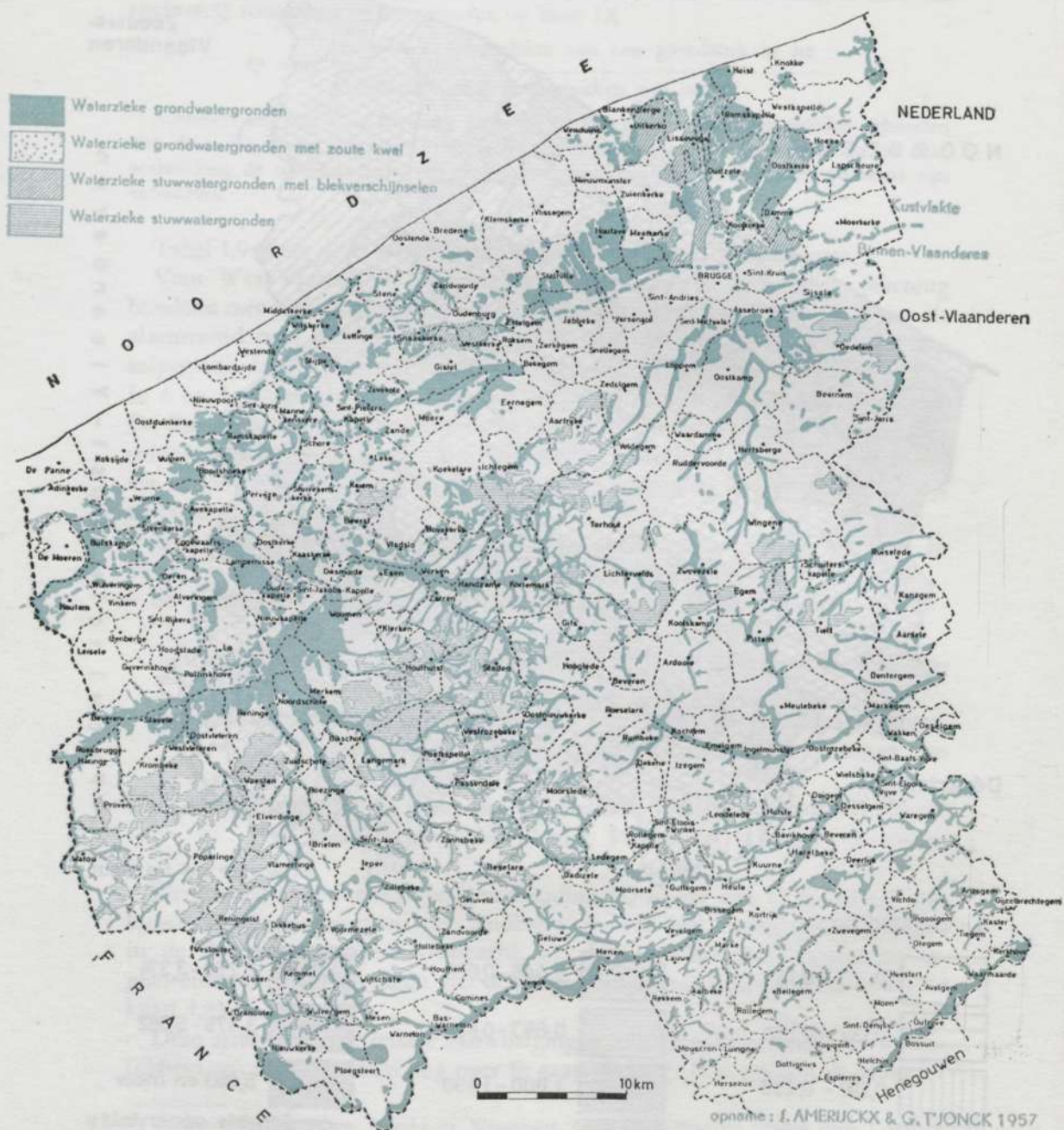

Q - verhouding :

W.E.S.

KAART 1,9 : DE WATERZIEKE GRONDEN IN WEST-VLAANDEREN

opname: J. AMERUCKX & G. T'JONCK 1957

de gebieden met de grootste versnippering samenvallen met de gebieden die het meest waterziek zijn. Voor de lokalisering van de waterzieke gronden in West-Vlaanderen wordt verwezen naar kaart I,9¹.

De superpositie van kaart I,8 en kaart I,9 leidt tot de konklusie dat de gebieden met grote versnippering gedeeltelijk samenvallen met de gebieden in West-Vlaanderen die sterk waterziek zijn. Dit is o.m. het geval voor het noorden van de provincie en de zone Diksmuide-Poperinge.

Terloops zij nog aangestipt dat in West-Vlaanderen, naar de resultaten van de enquête van het W.E.S., 52 bedrijven op 100 het probleem van de waterzieke gronden kennen; 27,1 % der exploitaties telt twee of meer hektaren te natte gronden en 8,8 % totaliseert minstens 5 ha waterzieke gronden.

Voorals de Kustpolders, de Veurnse Polders en de Westelijke Zandleemstreek tellen veel waterzieke gronden.

C. Het aandeel van de grondstukken niet bereikbaar langs de openbare weg

In de algemene landbouwtelling van 1959 werd eveneens gevraagd naar het aantal stukken grond dat niet bereikbaar was langs de openbare weg. Dit is ongetwijfeld een zeer belangrijke indice inzake grondversnippering en corrolair hiermede voor een eventuele wenselijkheid van ruilverkaveling.

Tabel I,10 geeft per landbouwstreek en per grootteklasse het aantal grondstukken, niet bereikbaar langs de openbare weg, in pCt van het totaal aantal grondstukken.

Op een totaal van 106.712 zijn in West-Vlaanderen 15.118 grondstukken niet bereikbaar langs de openbare weg, dit is 14,2 % van het totaal aantal. Het is hierbij opvallend maar ook logisch hoe het aandeel van slecht ontsloten grondstukken toeneemt naarmate de bedrijven groter worden (zie ook kaart I,10).

D. De houding van de bedrijfsleiders ten opzichte van de ruilverkaveling

Alhoewel in vergelijking met het Rijksgegeven de landbouwgronden in West-Vlaanderen als relatief weinig versnipperd voorkomen, stelt zich niettemin het probleem van de ruilverkaveling en in bepaalde gebieden komt het zelfs als urgent voor².

In dit verband is het interessant de mening van de exploitanten te kennen aangaande de ruilverkaveling. Dit oordeel kunnen we afleiden uit de resul-

2. De ruilverkavelingen worden in België doorgevoerd door de Nationale Maatschappij voor de Brugge, 1957.

1. De ruilverkavelingen worden in België doorgevoerd door de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom. Voor West-Vlaanderen bevinden zich de diensten te Brugge.

Tabel I,10 : Het aantal grondstukken niet bereikbaar langs de openbare weg in pCt van het totaal aantal grondstukken per landbouwstreek en per bedrijfsgrootteklasse, 1959.

Landbouwstreek	Grootteklasse							Totaal
	minder dan 1 ha	1 tot 5 ha	5 tot 10 ha	10 tot 20 ha	20 tot 30 ha	30 tot 50 ha	50 ha en meer	
Polders	3,8	11,5	13,6	21,0	26,8	22,5	22,3	17,5
Zandstreek	4,7	17,0	18,4	18,3	16,7	18,3	19,0	16,4
Zandleemstreek	2,7	11,5	14,5	14,4	14,4	19,2	20,7	12,5
Leemstreek	0,9	9,4	13,0	11,2	13,6	8,9	6,5	11,2
West-Vlaanderen	3,2	13,3	15,3	15,7	17,8	19,5	13,5	14,2

taten van de landbouwenquête. In de landbouwenquête van het W.E.S. werd immers ook de vraag gesteld „Is U van mening dat ruilverkaveling voor Uw bedrijf in de huidige omstandigheden of in de toekomst noodzakelijk, nuttig of wenselijk is ?”. (Zie tabel I,11).

Tabel I,11 : Houding van de bedrijfsleider ten overstaan van de ruilverkaveling per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962.

Houding t.o.v. de ruilverkaveling	Polders	Zandstreek	Zand-leemstreek	Leemstreek	West-Vlaanderen
Noodzakelijk	1,6	2,3	4,5	2,0	3,3
Nuttig of wenselijk	36,2	27,5	26,9	44,4	29,2
Noch noodzakel., noch nuttig noch wenselijk	55,2	61,4	60,9	44,4	59,5
Geen mening	7,0	8,8	7,9	9,2	8,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

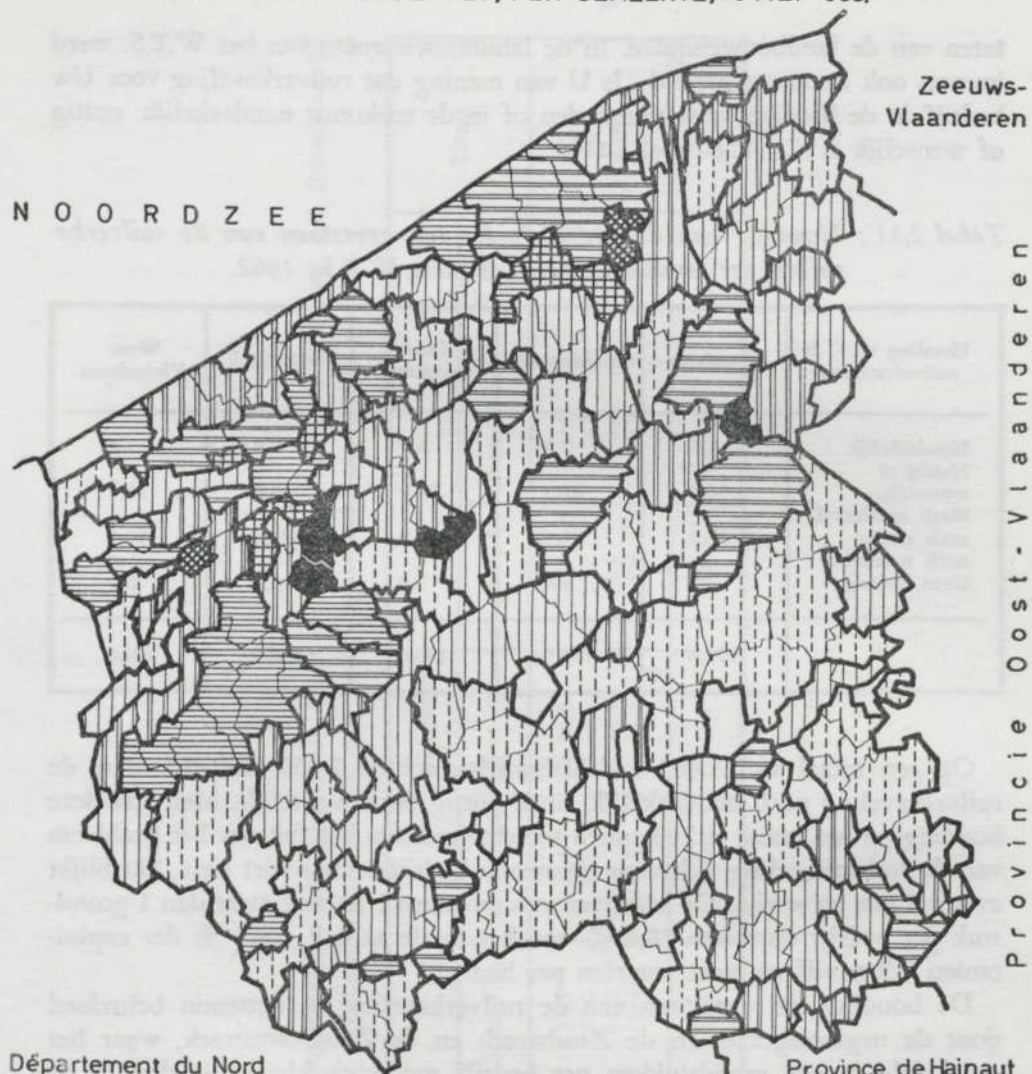
Op een totaal van 3.465 bedrijfshoofden achten 2.059 bedrijfsleiders de ruilverkaveling noch noodzakelijk, noch nuttig noch wenselijk. Men zou deze houding op het eerste zicht kunnen toeschrijven aan het feit dat het probleem van de ruilverkaveling zich voor de meeste bedrijfsleiders niet stelt. Dit blijkt evenwel niet zo te zijn. De bedrijven van minstens 1 ha met meer dan 1 grondstuk per bedrijf omvatten 78,6 % van het totale aantal ; 28,3 % der exploitanten tellen vijf en meer percelen per bedrijf.

De houding ten overstaan van de ruilverkaveling is niettemin beïnvloed door de urgentiegraad. In de Zandstreek en de Zandleemstreek, waar het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf merkkelijk kleiner is dan in de andere twee landbouwstreken, is men ook meer negatief tegenover de ruilverkaveling. In de Leemstreek, een gebied met een grote versnipperingsgraad, is slechts 44,4 % eerder afwijzend gesteld tegenover een eventuele ruilverkaveling. Daarentegen is in deze landbouwstreek 46,4 % pro ruilverkaveling.

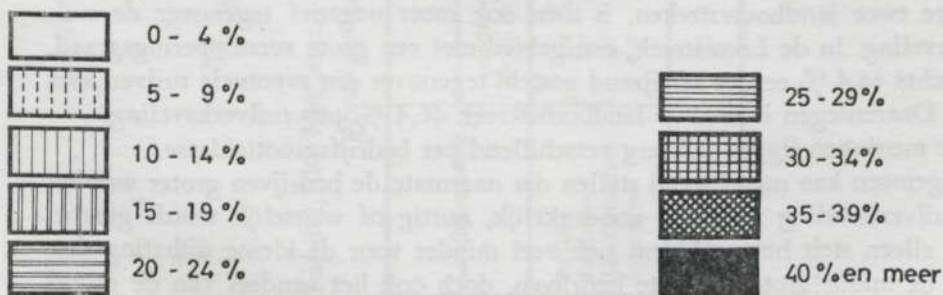
De meningen liggen ook erg verschillend per bedrijfsgrootteklasse.

Algemeen kan men hierbij stellen dat naarmate de bedrijven groter worden de ruilverkaveling als meer noodzakelijk, nuttig of wenselijk wordt geacht. Niet alleen stelt het probleem zich veel minder voor de kleine uitbating dan voor de middelgrote en grote bedrijven, doch ook het aandeel van de grond

Kaart I,10 : HET AANDEEL VAN HET AANTAL GRONDSTUKKEN NIET BEREIKBAAR
LANGS DE OPENBARE WEG, PER GEMEENTE, 15 MEI 1959.

Département du Nord

W.E.S

uitgebaat in eigendom is groter bij de kleine bedrijven dan bij de grote bedrijven ¹.

De W.E.S.-enquête heeft aangetoond dat de bedrijfsleiders die het bedrijf helemaal in eigendom uitbaten zich meer uitspreken tegen ruilverkaveling dan de exploitanten met een kleinere eigendomsverhouding.

Van grote invloed op de houding ten opzichte van een eventuele ruilverkaveling is ook de vaktechnische belangstelling van de exploitant ².

Op 100 bedrijfsleiders met een hoge vaktechnische belangstelling zijn er 45,9 die de ruilverkaveling noodzakelijk, nuttig of wenselijk achten; dit aandeel is reeds merkkelijk lager bij de exploitanten met een middelmatige vaktechnische belangstelling (40,3 %) en is bepaald laag (26,3 %) bij de bedrijfsleiders met een lage vaktechnische belangstelling. Er dient aangestipt dat een lage vaktechnische belangstelling en een kleine bedrijfsgrootte veelal samengaan, vandaar de vrij uitgesproken negatieve stemming omtrent de ruilverkaveling bij de personen met weinig vaktechnische belangstelling.

Scherper zijn de contrasten nog naargelang het algemeen ontwikkelingspeil van de bedrijfsleider.

Meer dan de helft van de exploitanten (50,6 %) met een hoog ontwikkelingspeil is gunstig gestemd t.o.v. de ruilverkaveling; dit percentage daalt tot 38,6 % bij de landbouwers met een middelmatig ontwikkelingspeil en tot 27,8 % bij de bedrijfsleiders met een laag ontwikkelingspeil.

Merk op dat het aandeel van de personen zonder mening ook ditmaal veel lager ligt bij de personen met een hoog ontwikkelingspeil dan bij de personen met een laag ontwikkelingspeil.

De invloed van de landbouwvorming is eveneens waar te nemen.

Onder diegenen die dagschool-landbouwonderwijs volgden, achten meer dan 40 % de ruilverkaveling noodzakelijk of nuttig. Onder de landbouwers die slechts avond- en/of zondaglandbouwleergangen hebben gevolgd, hebben nagenoeg 38 % dergelijke mening, terwijl landbouwers zonder enige schoolse landbouwopleiding slechts voor 30 % voor de ruilverkaveling gewonnen zijn.

Van betekenis is ook de leeftijd van de landbouwer. Oudere landbouwers hebben doorgaans niet alleen een lager algemeen ontwikkelingspeil, doch gezien hun leeftijd staan ze in veel gevallen ook meer onverschillig tegenover de ruilverkaveling.

De jongste groep onder de exploitanten (20 tot 29 jaar) zijn de ruilver-

1. Cfr. Deel I, Hoofdstuk III, § 2, blz. 55.

2. Voor de evaluatie van de vaktechnische belangstelling wordt verwezen naar Deel II, Hoofdstuk III, § 5, blz. 178.

kaveling het meest gunstig gezind; 39,5 % onder hen beoordelen de ruilverkaveling als noodzakelijk, nuttig of wenselijk. De landbouwers van de leeftijdsklassen 30 tot 39 j. en 40 tot 49 j. en 50 tot 59 jaar drukken een ongeveer gelijke mening uit. De bedrijfshoofden van 60 jaar en meer, vooral degene van 65 jaar en meer, zijn de ruilverkaveling weinig gunstig gestemd.

HOOFDSTUK III

DE BINNENSTRUKTUUR VAN DE WESTVLAAMSE LANDBOUW

Onder de binnenstructuur van de landbouw wordt datgene verstaan wat verband houdt met de exploitatie van de bedrijven en waaraan door de bedrijfsleider zelf essentiële wijzigingen kunnen worden aangebracht. Hieronder vallen in de eerste plaats het teeltpatroon, de uitbatingswijze, de mechaniseringsgraad en de inzet van de faktor arbeid. Ook de grootte van de landbouwbedrijven en de eigendom/huurverhouding zijn tot de binnenstructuur gerekend. Weliswaar is op korte termijn de grootte van de bedrijven en de eigendom/huurverhouding in hoge mate een datum, doch voor de exploitant blijft de mogelijkheid open hieraan individueel wijzigingen aan te brengen, wijzigingen die een direkte en essentiële weerslag kunnen hebben op het bedrijfsresultaat.

§ 1. GROOTTE VAN DE LANDBOUWBEDRIJVEN

De bedrijfsgrootte van de exploitaties is zonder twijfel een der belangrijkste zoniet het belangrijkste struktuurelement van de landbouw. De oppervlakte van de bedrijven bepaalt in grote mate de uitbatingswijze, het teeltpatroon, de mechanisering, de produktiviteit van de arbeidsfaktor en niet in het minst de rendabiliteit van het bedrijf, met de weerslag hiervan op allerlei maatschappelijke verschijnselen zoals vaktechnische belangstelling, ontwikkelingspeil, materieel levenspeil enz.

Teneinde enig historisch overzicht te verkrijgen heeft onderhavige paragraaf betrekking op alle categorieën bedrijven¹.

Nochtans zal speciale aandacht worden geschonken aan de grootte van de exploitaties van de beroepslandbouwers; het gaat immers niet op de grootte van de bedrijven van gelegenheidslandbouwers en beroepstuinbouwers te vermengen met deze van de exploitaties van beroepslandbouwers.

Huidige bedrijfsgrootte

Tabel I,14, die een beeld geeft van de vroegere en huidige indeling van de landbouwbedrijven en de beteelde oppervlakte naar grootteklasse, kan de

1. Categorieën 1 tot 5.

Tabel I,12: Indeling van de landbouwbedrijven en de beteelde oppervlakte naar grootteklasse en per landbouwstreek, 1959.

Grootte- klasse	Polders				Zandstreek				Zandleemstreek				Leemstreek			
	Aantal bedrijven		Beteelde oppervlakte		Aantal bedrijven		Beteelde oppervlakte		Aantal bedrijven		Beteelde oppervlakte		Aantal bedrijven		Beteelde oppervlakte	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
minder dan 1 ha	10.401	70,5	1.083	1,9	16.653	71,3	2.217	4,8	68.828	82,8	6.094	4,6	10.475	90,1	469	2,9
1- 5 ha	1.324	9,0	3.514	6,1	3.323	14,2	9.223	19,9	5.562	6,7	15.434	11,7	205	1,8	550	3,4
5-10 ha	1.084	7,4	8.005	13,8	2.155	9,2	15.306	33,0	4.135	5,0	29.664	22,6	260	2,2	1.934	11,8
10-20 ha	974	6,6	13.989	24,1	996	4,3	13.502	29,1	3.306	4,0	47.036	35,8	433	3,7	6.140	37,6
20-30 ha	510	3,4	12.597	21,7	190	0,8	4.484	9,6	1.027	1,2	24.482	18,6	170	1,5	4.102	25,1
30-50 ha	377	2,6	13.996	24,2	34	0,2	1.213	2,6	218	0,3	7.769	5,9	66	0,6	2.474	15,2
50 ha en meer	76	0,5	4.743	8,2	7	—	482	1,0	17	—	1.099	0,8	10	0,1	648	4,0
Totaal	14.746	100	57.927	100	23.358	100	46.428	100	83.093	100	131.577	100	11.619	100	16.317	100

indruk wekken dat de gemiddelde bedrijfsgrootte in West-Vlaanderen traditioneel bijzonder laag ligt. Dit komt – zoals in de inleiding van deze paragraaf werd aangestipt – door het feit dat in de tabel ook alle tuinbouwbedrijven en vooral ook de gelegenheidslandbouwers werden opgenomen.

De provincie West-Vlaanderen telde per 15 mei 1959 nog 2.502 grote bedrijven, d.w.z. bedrijven van 20 ha en meer. Deze bedrijven exploiteerden gezamenlijk 30,0 % van de beteelde oppervlakte.

Uit tabel I,12 moge blijken dat de grote bedrijven per landbouwstreek verdeeld zijn als volgt : Polders 963, Zandstreek 231, Zandleemstreek 1.262 en Leemstreek 246. In acht nemend de beteelde oppervlakte die deze bedrijven innemen, komen de grote bedrijven relatief het meest voor in de Polders en de Leemstreek. De grote landbouwbedrijven komen in de Zandstreek weinig voor.

Onder deze grote bedrijven zijn de bedrijven van 50 ha en meer in West-Vlaanderen eerder zeldzaam. In het totaal worden er 110 geteld, waarvan 76 in de Polders.

De Westvlaamse middelgrote bedrijven (10 tot 20 ha) – ten getale van 5.709 – exploiteren nauwelijks iets meer (32 %) van de beteelde oppervlakte dan de grote bedrijven. De Polderstreek telt 974, de Zandstreek 996, de Zandleemstreek 3.306 en de Leemstreek 433 middelgrote landbouwexploitaties. Zonder rekening te houden met de microbedrijven maken de middelgrote bedrijven in de Leemstreek het grootste aantal bedrijven uit (37,9 %). In de Zandleemstreek en de Polders vertegenwoordigen deze bedrijven 23,3 % en 22,4 % van de bedrijven van 1 ha en meer. Het overeenkomstig percentage voor de Zandstreek beloopt 14,8 %.

De kleine (1 tot 5 ha) en middelkleine bedrijven (5 tot 10 ha) vertegenwoordigen in elke landbouwstreek, de Leemstreek uitgezonderd, het grootste aantal bedrijven van 1 ha en meer. Dit is bij uitstek het geval in de Zandstreek, waar de kleine bedrijven 49,6 % en de middelkleine bedrijven 32,1 % van de exploitaties uitmaken.

Zoals boven reeds werd aangestipt geeft de berekening van de gemiddelde bedrijfsgrootte op basis van alle categorieën een verkeerd beeld van de werkelijke grootte van de bedrijven van beroepslandbouwers. In dit verband werd per landbouwstreek en per gemeente de gemiddelde bedrijfsgrootte bepaald van de bedrijven van categorie 1 (beroepslandbouwers) die een oppervlakte betelen van meer dan 1 ha ; op kaart I,11 werden de resultaten in beeld gebracht. Tabel I,13 geeft verder een samenvattend overzicht per landbouwstreek.

De gemiddelde grootte van de landbouwexploitaties van de beroepslandbouwers beloopt in West-Vlaanderen 10,14 ha en ligt aldus iets hoger dan in het Rijk (9,61 ha). Evenwel is dit gemiddelde de resultante van sterk uiteen-

*Tabel I,13 : De verdeling van de bedrijven en de betaalde oppervlakte uit-
gebaat door de beroepslandbouwers, naar landbouwstreek, 1959 (a)*

Landbouwstreek	Aantal bedrijven	Betaalde oppervlakte (in ha)	Gemiddelde oppervlakte (in ha)
Polders	3.685	55.048	14,94
Zandstreek	5.736	41.662	7,26
Zandleemstreek	12.492	120.654	9,66
Leemstreek	1.067	15.634	14,65
West-Vlaanderen	22.980	232.998	10,14

lopende gemiddelden per landbouwstreek. De landbouwbedrijven van de Polders en van de Leemstreek zijn dubbel zo groot als die van de Zandstreek.

Bijzonder klein (minder dan 6 ha) zijn de bedrijven van het zuid-oosten van de Zandstreek en iets ruimer genomen (minder dan 8 ha) de exploitaties van de gemeenten gelegen in de driehoek Roksem-Oedelem-Kerkhove, m.a.w. het grootste gedeelte van de Zandstreek en de noord-oosthoek van de Zandleemstreek (zie kaart I,11).

Dit gebied is omgeven door een gordel van gemeenten waar de gemiddelde bedrijfsgrootte varieert tussen 8 en 10 ha. In bijna alle gemeenten van de Polders (exclusief enkele kustgemeenten), het zuiden van de Zandleemstreek en de Leemstreek reikt de gemiddelde grootte boven het provinciaal gemiddelde. Inzonder moge hier de karakteristieke bedrijfsstructuur in de gemeenten ten westen van de lijn Leffinge-Beerst-Beveren (V) worden aangemerkt (14 tot 16 ha en meer).

Tabel I,14 geeft een overzicht van de evolutie van het aantal bedrijven en van de betaalde oppervlakte sinds 1929.

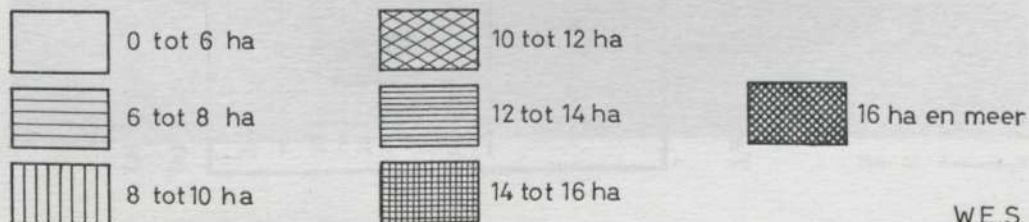
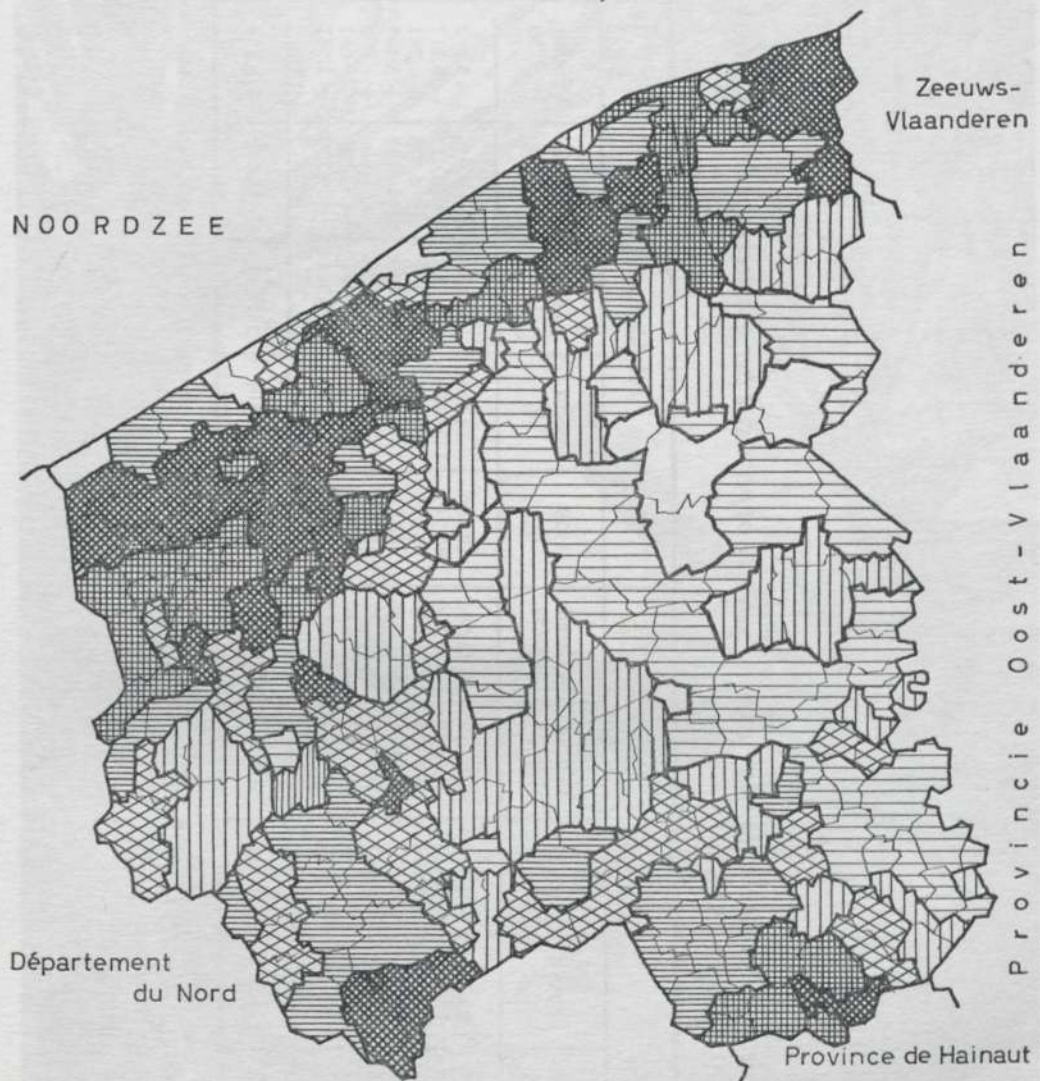
De ontwikkeling sinds 1929 had een gunstige weerslag op de gemiddelde bedrijfsgrootte. De gemiddelde oppervlakte van de bedrijven van 1 ha en meer vermeerderde van 8,06 ha in 1929 tot 8,26 ha in 1950 en 9,16 ha in 1959¹.

Tabel I,15 geeft de evolutie van de gemiddelde bedrijfsgrootte per landbouwstreek.

(a) Bedrijven van 1 ha en meer van categorie 1.

1. Met inbegrip van kat. 2, tuinbouwers en kat. 3, niet-beroepslandbouwers die produkten van hun bedrijf verkopen.

Kaart I, 11: GEMIDDELDE GROOTTE VAN DE LANDBOUWBEDRIJVEN, PER GEMEENTE,
15 MEI 1959 (BEDRIJVEN VAN KAT.1, 1HA EN MEER).

W.E.S.

Tabel I,14: De evolutie van het aantal bedrijven en de beteelde oppervlakte per grootteklasse in West-Vlaanderen, 1929, 1950 en 1959.

Grootteklasse	Aantal bedrijven					Beteelde oppervlakte				
	1929	1950	1959	Verschil 1929/59	Verschil 1950/59	1929 (a)	1950 (b)	1959 (b)	Verschil 1929/59	Verschil 1950/59
minder dan 1 ha	107.836	95.261	106.337	— 1.479	+ 11.096	17.800	13.636	9.864	— 7.936	— 3.772
1 tot 5 ha	17.193	14.013	10.414	— 6.779	— 3.599	46.749	36.839	28.722	— 18.027	— 8.117
5 tot 10 ha	6.511	7.528	7.634	+ 1.123	+ 106	48.905	54.168	54.909	+ 6.004	+ 741
10 tot 20 ha	4.823	5.463	5.709	+ 886	+ 246	70.121	77.481	80.666	+ 10.545	+ 3.185
20 tot 30 ha	1.885	1.860	1.897	+ 12	+ 37	45.200	44.862	45.666	+ 466	+ 804
30 tot 50 ha	817	705	695	— 122	— 10	30.012	26.114	25.452	— 4.560	— 662
50 ha en meer	167	94	110	— 57	+ 16	12.203	5.406	6.973	— 5.230	+ 1.567
Totaal	139.232	124.924	132.816	— 6.416	+ 7.892	270.994	258.506	252.252	— 18.742	— 6.254

(a) Telling naar ligging der gronden. Samengesteld op basis van de resultaten per gemeente; hierdoor ontstond een verschil met het globaal resultaat (zie tabel II,1) van 469 ha.

(b) Telling naar ligging van de bedrijfszetel.

Foto M. Zwaenepoel

Van talrijke marginale landbouwexploitaties worden de gronden bij andere bedrijven gevoegd, terwijl de bedrijfsgebouwen door gegoede stedelingen worden opgekocht om als weekendverblijf te worden heringericht.

Foto M. Zwaenepoel

Niet de bedrijfsrisiko's noch de zware landarbeid
schrikken de Westvlaamse boeren af,
wel echter het verlamrende besef dat hard eerlijk werk
geen welvaart brengt.

Tabel I,15 : De evolutie van de gemiddelde oppervlakte (in ha) van de bedrijven van 1 ha en meer, per landbouwstreek, 1929-1959 ¹.

Landbouwstreek	1929	1950	1959
Polders	11,49	11,88	13,08
Zandstreek	5,63	5,93	6,59
Zandleemstreek	7,79	8,03	8,80
Leemstreek	11,60	12,55	13,85
West-Vlaanderen	8,06	8,26	9,16

§ 2. DE UITBATINGSWIJZE VAN DE LANDBOUWGROND NAAR HUUR- OF EIGENDOMSGEBRUIK

In 1959 werd in de provincie West-Vlaanderen 24,2 % van de beteelde oppervlakte in eigendom uitgebaat². Dit percentage ligt merkkelijk lager dan het rijksgemiddelde dat 32,3 % bedraagt. Twee bijzonder frappante verschijnselen kenmerken de eigendom-huur-verhoudingen in West-Vlaanderen.

Naarmate de landbouwbedrijven groter worden, daalt het percentage van de beteelde oppervlakte uitgebaat in eigendom. Dit helpt ongetwijfeld de verschillende eigendom/huurverhoudingen per landbouwstreek verklaren.

Doch ook in dezelfde grootteklasse is de eigendom/huurverhouding niet in elke landbouwstreek gelijklopend. Zo is in de Zandstreek in elke grootteklasse het gedeelte in eigendom uitgebaat groter dan in de Polders. Weliswaar zijn de afwijkingen doorgaans veel minder groot dan voor het algemeen totaal.

Kaart I,12 geeft het aandeel van de in huur uitgebate grond in het totale landbouwareaal voor iedere Westvlaamse gemeente.

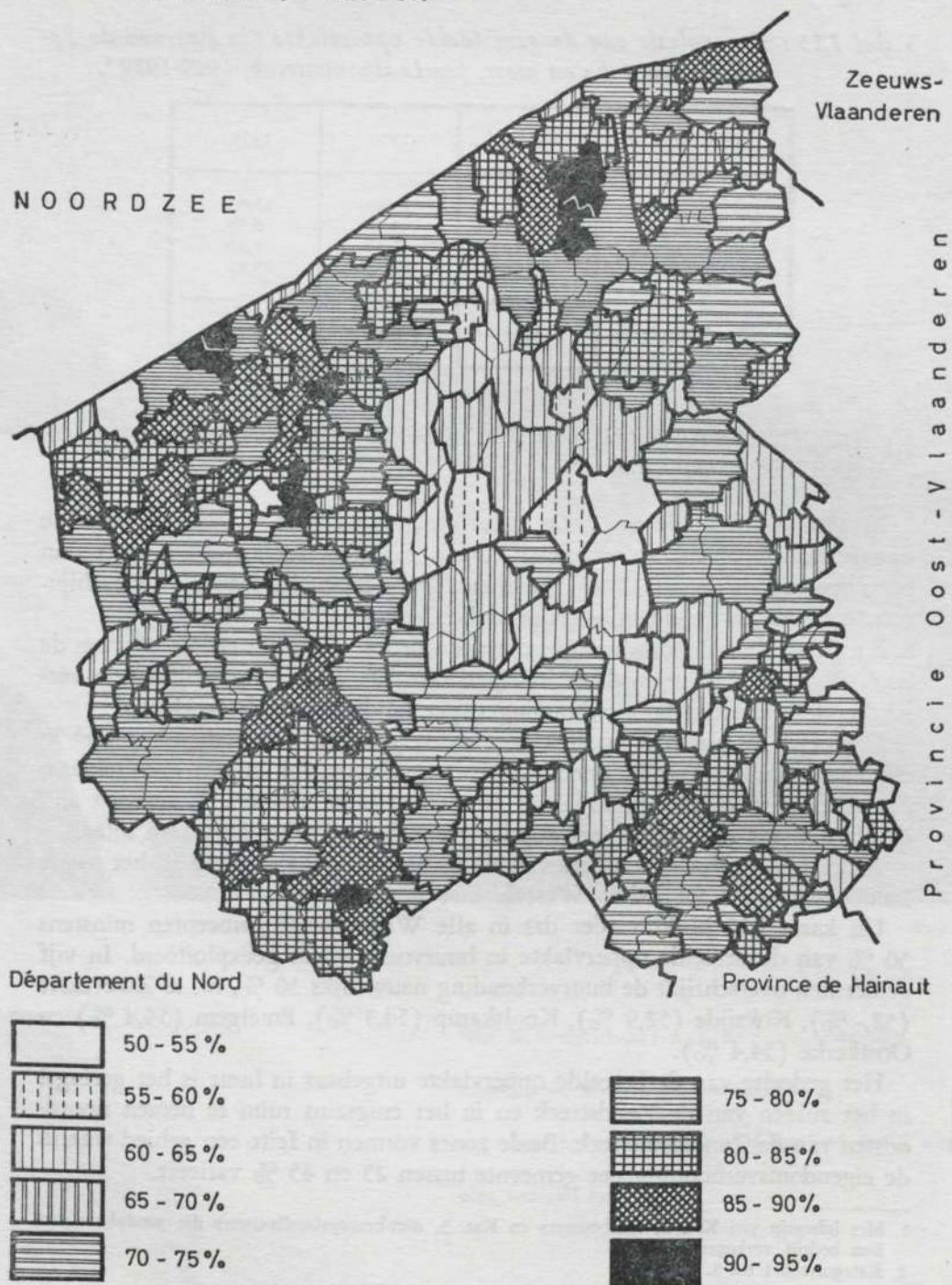
Uit kaart I,12 blijkt verder dat in alle Westvlaamse gemeenten minstens 50 % van de beteelde oppervlakte in huurvorm wordt geëxploiteerd. In vijf gemeenten overschrijdt de huurverhouding nauwelijks 50 %, nl. te Zwevezele (52, - %), Koksijde (52,9 %), Koolskamp (54,3 %), Emelgem (54,4 %) en Oostkerke (54,4 %).

Het gedeelte van de beteelde oppervlakte uitgebaat in huur is het geringst in het zuiden van de Zandstreek en in het enigszins ruim te nemen noordoosten van de Zandleemstreek. Beide zones vormen in feite een gebied waarin de eigendomsverhouding per gemeente tussen 25 en 45 % varieert.

1. Met inbegrip van Kat. 2, tuinbouwers en Kat. 3, niet-beroepslandbouwers die produkten van hun bedrijf verkopen.

2. Kategorieën 1 tot 3.

Kaart I, 12: AANDEEL VAN DE BETEELDE OPPERVLAKTE UITGEBAAIT IN HUUR, PER GEMEENTE, 15 MEI 1959.

Tabel I,16: Het aandeel van de beteelde oppervlakte uitgebaat in eigendom per landbouwstreek en per grootteklasse, 1929, 1950 en 1959 (in pCt).

Landbouwstreek	Grootteklasse (in ha)							Totaal
	minder dan 1 ha	1 tot 5 ha	5 tot 10 ha	10 tot 20 ha	20 tot 30 ha	30 tot 50 ha	50 ha en meer	
Polders								
1929	34,1	29,2	23,8	22,3	14,7	11,1	27,9	20,7
1950	39,4	28,1	21,5	19,5	12,8	9,8	11,1	16,6
1959	49,7	33,5	26,7	23,3	13,9	13,7	16,8	19,6
Zandstreek								
1929	35,5	35,6	32,6	25,5	13,9	11,5	51,3	29,1
1950	46,6	34,7	28,1	23,2	14,9	16,1	50,5	28,0
1959	58,1	38,4	32,4	26,4	15,6	15,3	66,3	30,6
Zandleemstreek								
1929	40,2	37,0	29,3	22,2	12,9	11,0	24,7	25,0
1950	45,6	34,0	26,3	19,7	12,4	9,9	19,6	22,9
1959	60,1	35,7	27,7	23,1	16,3	16,6	37,5	24,7
Leemstreek								
1929	45,6	34,2	25,4	25,7	19,3	16,6	18,8	24,2
1950	61,7	30,8	20,7	22,2	17,6	10,4	4,2	20,1
1959	60,8	31,9	17,7	20,3	17,0	13,9	13,0	18,4
West-Vlaanderen								
1929	38,6	35,1	29,0	23,0	14,0	11,6	27,4	24,6
1950	45,8	33,4	25,8	20,4	13,3	10,0	13,8	22,2
1959	58,5	36,2	28,5	23,5	15,6	14,7	23,2	24,2

Daarentegen ligt de huurverhouding zeer hoog in de Polders, het noorden van de Zandstreek, het zuiden van de Zandleemstreek en in de Leemstreek. In elk van deze gebieden treft men evenwel uitzonderingsgevallen aan.

De huurverhouding ligt uitzonderlijk hoog in de Duingemeente Lombardsijde (90,0 %), en in de Poldergemeenten Kaaskerke (90,5 %), Meetkerke (90,9 %), Nieuwpoort (91,7 %), Zuienkerke (93,3 %) en St.-Pieterskapelle (94,6 %) en verder in de gemeenten Bossuit (91,0 %) en Mesen (92,8 %) uit de Leemstreek. Gedurende de periode 1929-59 is de eigendom-huurverhouding in West-Vlaanderen vrij konstant gebleven. Dit is uit Tabel I,16 duidelijk af te lezen.

In het Rijk daalde het gedeelte uitgebaat in eigendom van 38,1 % in 1929 tot 32,3 % in 1959.

Per grootteklasse noteert men een gevoelige toeneming van de eigendomsverhouding bij de microbedrijven (minder dan 1 ha) en dit in elke landbouwstreek. Ook in de klasse 30 tot 50 ha steeg het aandeel van de beteelde oppervlakte uitgebaat in eigendom in elke landbouwstreek, uitgenomen in de Leemstreek.

Ten overstaan van 1929 daalde de eigendomsverhouding daarentegen van 27,4 % tot 23,2 % bij de zeer grote bedrijven (50 ha en meer).

§ 3. DE TEELTEN

Meer dan aan de bedrijfsgrootte en de eigendomsverhoudingen kan de individuele exploitant naar eigen inzichten veranderingen brengen aan het teeltplan. Dit neemt niet weg dat de bedrijfsleider steeds aan bepaalde beperkingen moet gehoorzamen als daar zijn de bodem, de voorhanden zijnde arbeidskrachten, de prijzen van de landbouwprodukten, de vereisten van de vruchtafwisseling en het teeltplan in funktie van de bedrijfsgrootte.

In deze paragraaf gaat de aandacht voornamelijk naar de huidige teeltenstructuur, de lokalisering van de belangrijkste teeltgroepen in West-Vlaanderen, de ontwikkeling van het teeltplan tussen 1929 en 1959 en tenslotte naar de opbrengst van de belangrijkste landbouwprodukten.

A. De huidige teeltenstructuur

In tabel I,17 en tabel I,18 wordt een overzicht gegeven van de structuur der teelten naar teeltgroepen en per landbouwstreek.

Weiden en grasland

Per 15 mei 1962 werden in West-Vlaanderen 92.643 ha weiden en grasland geteld, d.i. 37,8 % van de totale beteelde oppervlakte.

Tabel I,17 : De structuur van de landbouwteelten per landbouwstreek, 1959 en 1962 (a).

Teeltgroepen	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		West-Vlaanderen	
	1959	1962	1959	1962	1959	1962	1959	1962	1959	1962
Weiden en grasland	25.943	25.841	19.598	20.772	41.311	42.100	3.910	3.930	90.762	92.643
Graangewassen	20.969	21.166	17.049	16.398	45.908	43.827	7.110	6.910	91.036	88.304
w.o. tarwe	7.017	6.962	1.862	2.031	21.172	21.884	4.685	4.765	34.732	35.642
rogge	515	275	5.851	3.093	934	342	7	3	7.307	3.713
haver	4.142	3.587	5.628	5.566	10.647	8.634	1.187	921	21.604	18.708
gerst	9.160	10.336	3.690	5.573	12.824	12.447	1.215	1.198	26.889	29.584
Aardappelen	2.213	1.483	4.066	3.344	12.638	12.176	1.527	1.546	20.444	18.549
Andere wortel- en knolgewassen	1.829	1.603	2.139	2.150	5.394	5.139	651	570	10.013	9.462
w.o. voederbieten	1.802	1.591	2.126	2.080	5.297	5.069	644	557	9.869	9.297
Nijverheidsgewassen	2.365	3.485	692	815	15.307	17.478	1.849	2.251	20.213	24.029
w.o. suikerbieten	1.246	1.060	263	227	6.979	6.200	811	750	9.299	8.237
vlas	1.102	2.377	282	466	5.862	8.952	993	1.459	8.239	13.254
tabak	—	—	24	16	955	739	40	37	1.019	792
Groenvoedergewassen	1.317	1.297	76	80	651	615	184	202	2.228	2.194
Droog geoogste peulvruchten	1.773	1.526	192	215	3.603	2.297	598	495	6.166	4.533
Fruiteelt in open lucht voor de verkoop	138	130	77	54	81	178	12	12	308	374
Groenteteelt in open lucht voor de verkoop	72	145	170	340	1.007	2.325	6	3	1.255	2.813
Overige	563	413	989	760	1.331	792	76	57	2.932	2.022
Beteelde oppervlakte (in ha)	57.155	57.089	45.048	44.928	127.231	126.927	15.923	15.976	245.357	244.920

(a) Naar de ligging van de bedrijfszetel, categorieën 1 tot 3.

Tabel I,18: Het aandeel van de belangrijkste teeltgroepen in de beteelde oppervlakte per landbouwstreek, 1959 en 1962 (a).

Teeltgroepen	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		West-Vlaanderen	
	1959	1962	1959	1962	1959	1962	1959	1962	1959	1962
Weiden en grasland	45,4	45,3	43,5	46,2	32,5	33,2	24,6	24,6	37,0	37,8
Graangewassen	36,7	37,1	37,8	36,5	36,5	34,5	44,6	43,2	37,1	36,1
w.o. tarwe	12,3	12,2	4,1	4,5	16,6	17,2	29,4	29,8	14,2	14,6
rogge	0,9	0,5	13,0	6,9	0,7	0,3	0,1	—	3,0	1,5
haver	7,2	6,3	12,5	12,4	8,4	6,8	7,4	5,8	8,8	7,6
gerst	16,0	18,1	8,2	12,4	10,1	9,8	7,6	7,5	11,0	12,1
Aardappelen	3,9	2,6	9,0	7,4	9,9	9,6	9,6	9,7	8,3	7,6
Andere wortel- en knolgewassen	3,2	2,8	4,8	4,8	4,2	4,0	4,0	3,6	4,1	3,9
w.o. voederbieten	3,1	2,8	4,7	4,6	4,2	4,0	4,0	3,5	4,0	3,8
Nijverheidsgewassen	4,1	6,1	1,5	1,8	12,0	13,8	11,6	14,1	8,2	9,8
w.o. suikerbieten	2,2	1,9	0,6	0,5	5,5	4,9	5,1	4,7	3,8	3,4
vlas	1,9	4,2	0,6	1,0	4,6	7,1	6,2	9,1	3,4	5,4
tabak	—	—	0,1	—	0,8	0,6	0,3	0,2	0,4	0,3
Groenvoedergrassen	2,3	2,3	0,2	0,2	0,5	0,5	1,2	1,3	0,9	0,9
Droog geoogste peulvruchten	3,1	2,7	0,4	0,5	2,8	1,8	3,8	3,1	2,5	1,8
Fruiteelt in open lucht voor de verkoop	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2
Groenteteelt in open lucht voor de verkoop	0,1	0,2	0,4	0,8	0,8	1,8	—	—	0,6	1,1
Overige	0,9	0,7	2,2	1,7	1,1	0,6	0,5	0,3	1,2	0,8
Beteelde oppervlakte	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(a) Naar de ligging van de bedrijfszetel, categorieën 1 tot 3.

In de Zandstreek en in de Polders is de weidebezetting vrij hoog. In beide landbouwstreken bestrijken weiden en grasland circa 45 % van de beteelde oppervlakte tegenover 33 % in de Zandleemstreek en 25 % in de Leemstreek.

Geografisch kan men algemeen stellen dat het aandeel van de weiden en grasland in het kultuurareaal vermindert naarmate men afdaalt van noord naar zuid (zie kaart I,13). In elke Westvlaamse gemeente wordt evenwel minimaal 15 % van het landbouwareaal ingenomen door weiden en grasland.

De graangewassen

Het areaal graangewassen is ongeveer even belangrijk als de weideoppervlakte, nl. 88.304 ha of 36,1 % van de beteelde oppervlakte.

Het aandeel van de graangewassen ligt in elke landbouwstreek ongeveer gelijk, met uitzondering van de Leemstreek waar deze teeltgroep 43,2 % van het landbouwareaal inneemt. (Kaart I,14)

Het zijn vooral de teelten tarwe en gerst die een ruim aandeel van het teeltpatroon uitmaken, met respectievelijk 14,6 en 12,1 % van het totale landbouwareaal. Het haverareaal is reeds veel minder groot (7,6 %) en de roggeteelt, die slechts in de Zandstreek enige betekenis heeft, boet gestadig aan belang in. Thans bedraagt het roggeareaal nog 3.713 ha of 1,5 % van het kultuurareaal.

Per landbouwstreek zijn de typische graangewassen :

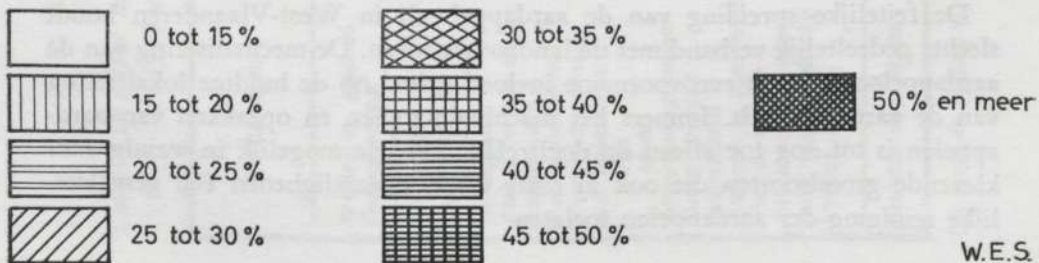
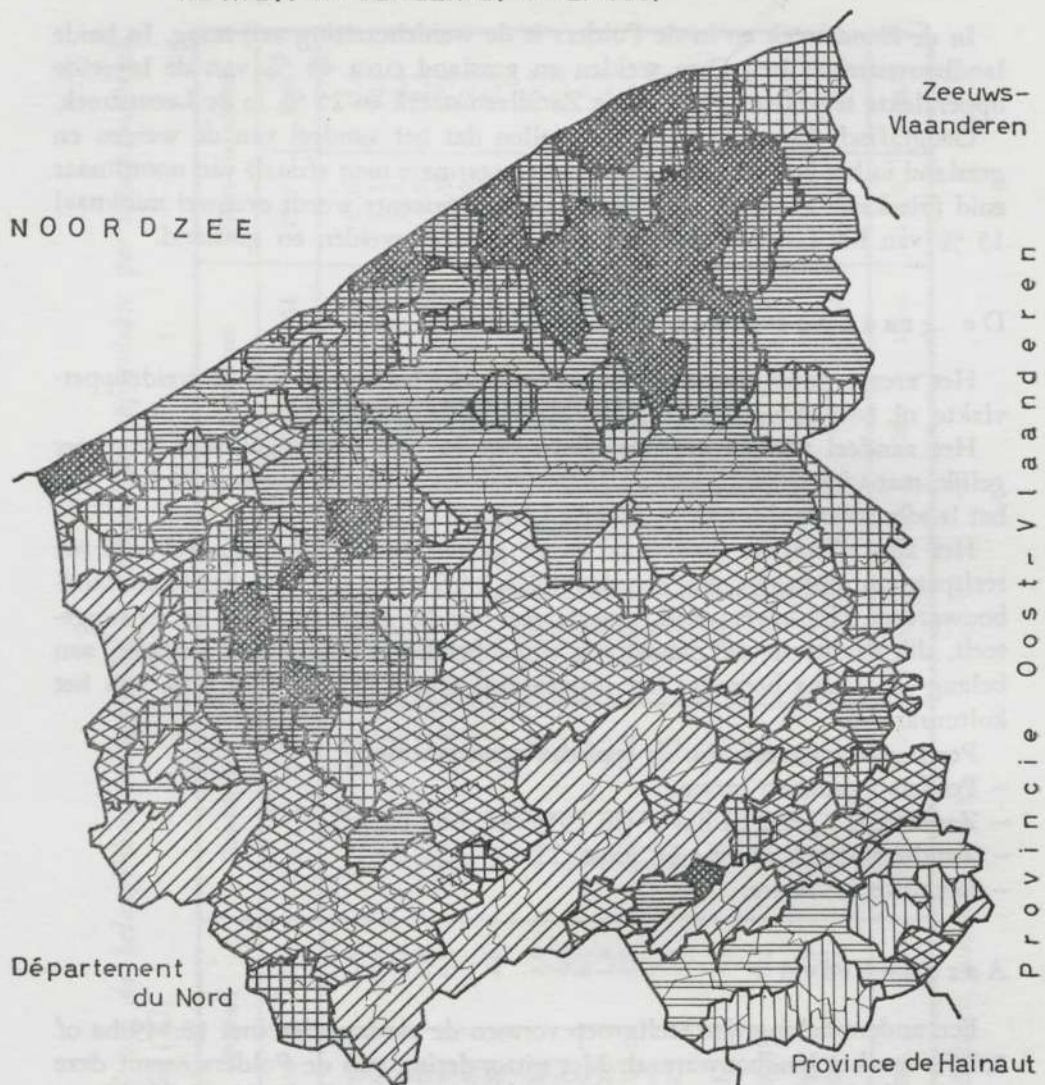
- Polders : gerst en tarwe ;
- Zandstreek : gerst en haver (in 1959 ook nog rogge) ;
- Zandleemstreek : tarwe en gerst ;
- Leemstreek : tarwe.

Aardappelen

Een andere belangrijke teeltgroep vormen de aardappelen met 18.549 ha of 7,6 % van het landbouwareaal. Met uitzondering van de Polders neemt deze teelt in elke landbouwstreek een ruim deel van het landbouwareaal in. (Kaart I,15)

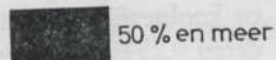
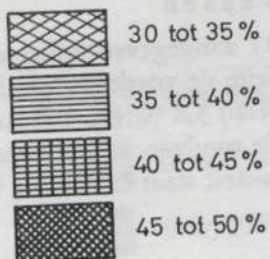
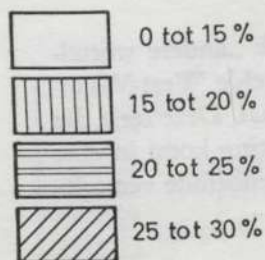
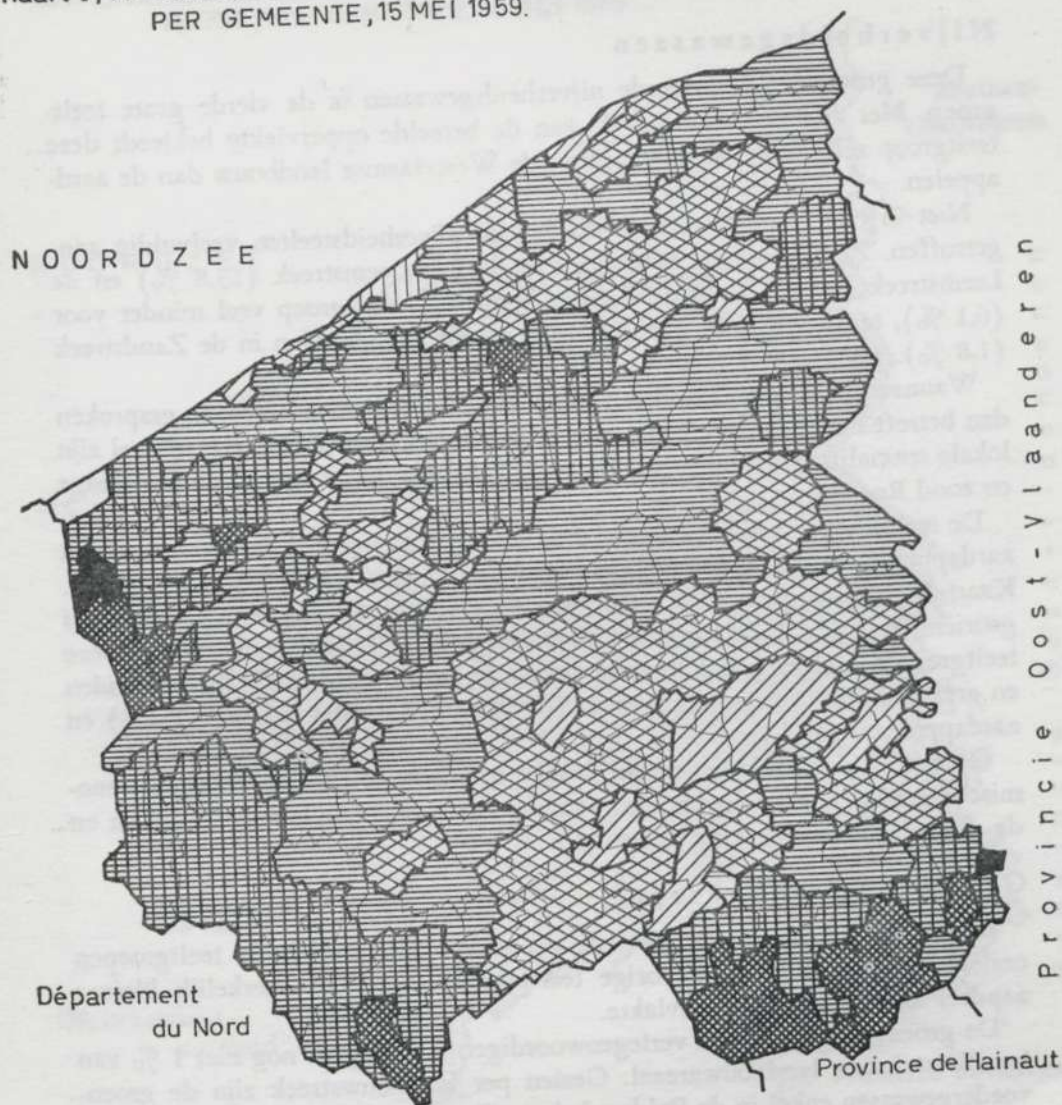
De feitelijke spreiding van de aardappelteelt in West-Vlaanderen houdt slechts gedeeltelijk verband met de landbouwstreken. De mechanisering van de aardappelooft heeft een voorname invloed gehad op de huidige lokalisering van de aardappelteelt. Immers het machinale rooien en opzakken van aardappelen is tot nog toe alleen op doeltreffende wijze mogelijk in weinig aanhekkende grondsoorten die ook in natte oogstomstandigheden een gemakkelijke reiniging der aardappelen toelaten.

Kaart I, 13: WEIDEN EN GRASLAND IN PCT VAN DE TOTALE BETEELDE OPPER-
VLAKTE, PER GEMEENTE, 15 MEI 1959.

W.E.S.

Kaart I, 14: GRAANGEWASSEN IN PCT VAN DE TOTALE BETEELDE OPPERVLAKTE,
PER GEMEENTE, 15 MEI 1959.

W.E.S.

Nijverheidsgewassen

Deze groep der gevarieerde nijverheidsgewassen is de vierde grote teeltgroep. Met 24.029 ha en 9,8 % van de beteelde oppervlakte bekleedt deze teeltgroep zelfs een ruimere plaats in de Westvlaamse landbouw dan de aardappelen.

Niet in elke landbouwstreek worden de nijverheidsteelten veelvuldig aangetroffen. Ze zijn vooral belangrijk in de Zandleemstreek (13,8 %) en de Leemstreek (14,1 %). In de Polders komt deze teeltgroep veel minder voor (6,1 %), terwijl hij zelfs praktisch niet wordt aangetroffen in de Zandstreek (1,8 %). (Zie kaart I,16)

Wanneer in West-Vlaanderen over nijverheidsgewassen wordt gesproken dan betreft het voornamelijk vlas en suikerbieten. Tabak, hop en cichorei zijn lokale specialiteiten, respectievelijk rond Dadizele en de streek van Poperinge en rond Roeselare.

De teeltgroepen weiden en grasland, graangewassen, nijverheidsgewassen en aardappelen maken samen een zeer groot aandeel van het kultuurareaal uit. Kaart I,17 stelt nu voor op welke van deze teeltgroep(en) elke gemeente is georiënteerd. Als onderste grens voor een relatief sterke oriëntatie op deze teeltgroepen werden per categorie volgende percentages vastgesteld: weiden en grasland (40 %), graangewassen (40 %), nijverheidsgewassen (15 %) en aardappelen (10 %).

Op grond hiervan is het mogelijk elke gemeente te typeren en agro-ekonomische gebieden te onderscheiden (zonder evenwel de andere teeltgroepen en de veeteelt in beschouwing te nemen).

Groenvoedergewassen

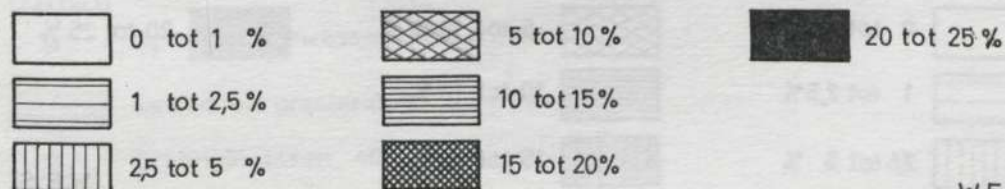
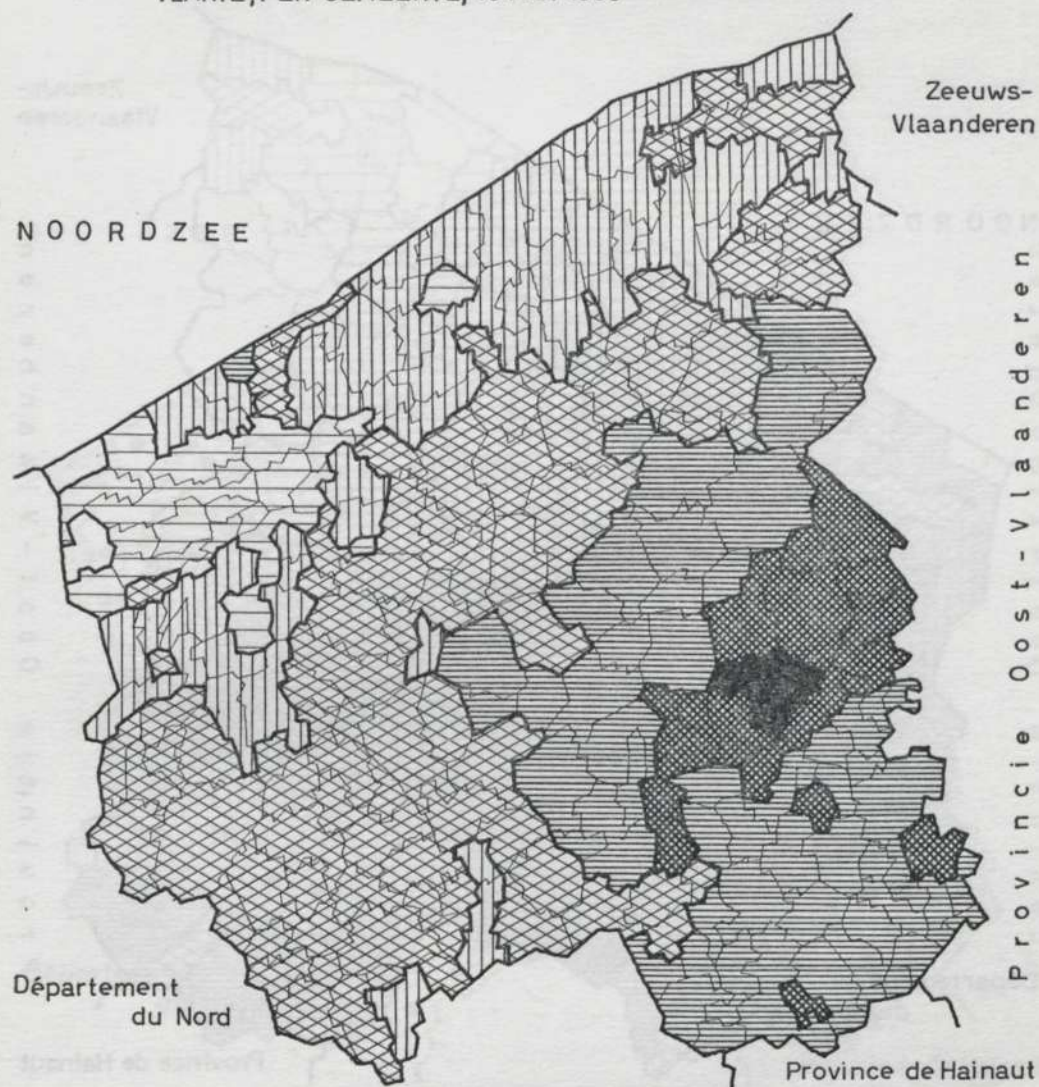
De groenvoedergewassen alsmede de andere hiernavolgende teeltgroepen onderscheiden zich van de vorige teeltgroepen door een merkkelijk kleiner aandeel in de beteelde oppervlakte.

De groenvoedergewassen vertegenwoordigen 2.194 ha of nog niet 1 % van het Westvlaams landbouwareaal. Gezien per landbouwstreek zijn de groenvoedergewassen enkel in de Polders belangrijk.

Wortel- en knolgewassen

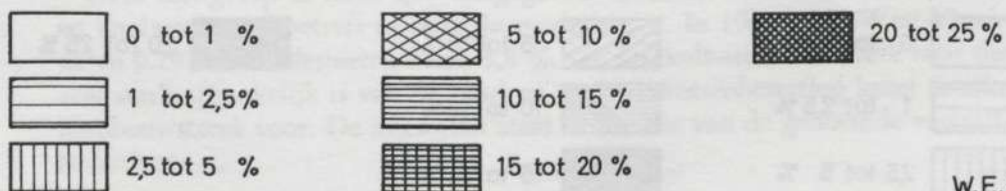
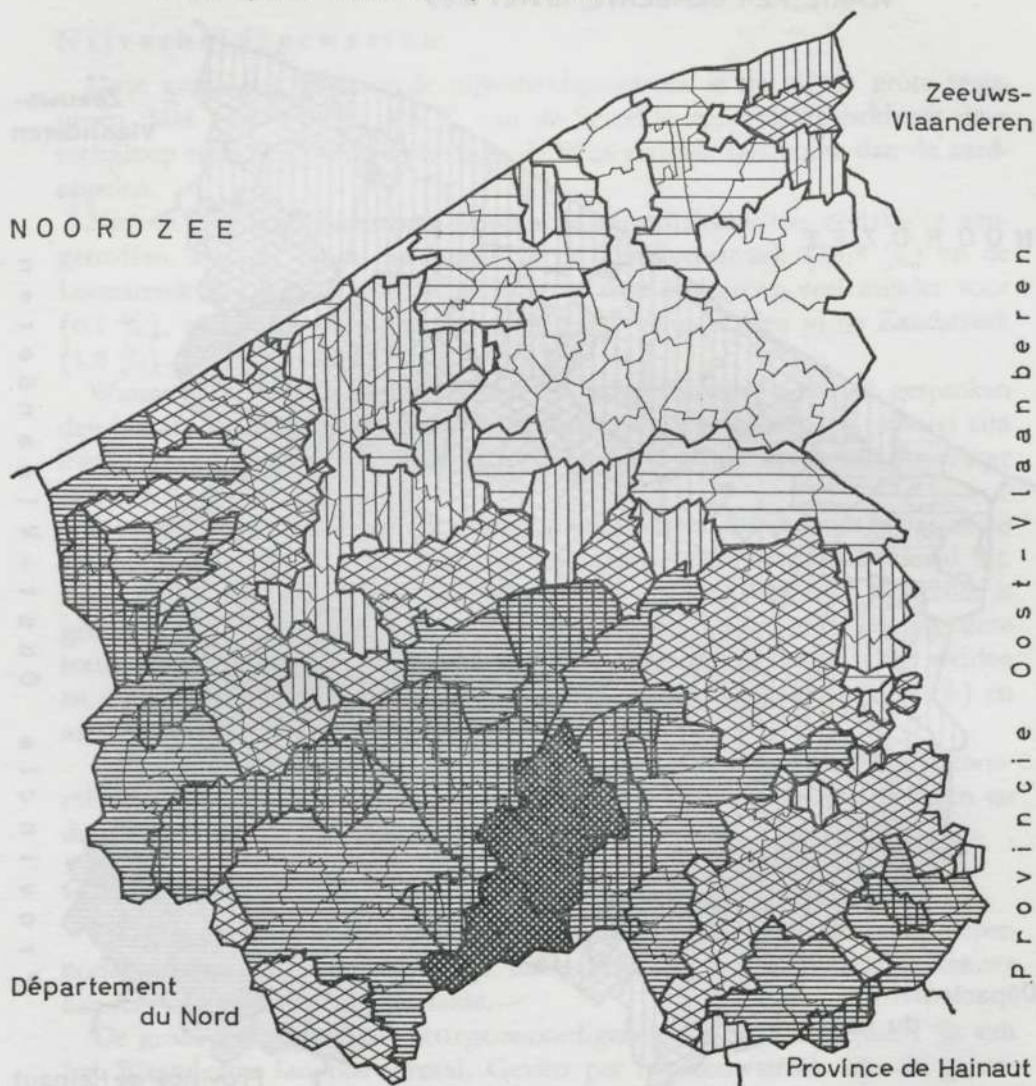
Deze teeltgroep in tabel I,17 aangegeven onder de rubriek „andere wortel- en knolgewassen” betreft in feite de voederbieten. In 1962 telde West-Vlaanderen 9.297 ha voederbieten hetzij 3,8 % van het kultuurareaal. Deze teelt die zeer sterk afhankelijk is van de rundvee- en melkkoeienbezetting komt in elke landbouwstreek voor. De intensiteit staat in funktie van de genoemde veeteeltbezettingen.

Kaart 1,15 : AARDAPPELEN IN PCT VAN DE TOTALE BETEELDE OPPER-
VLAKTE, PER GEMEENTE, 15 MEI 1959

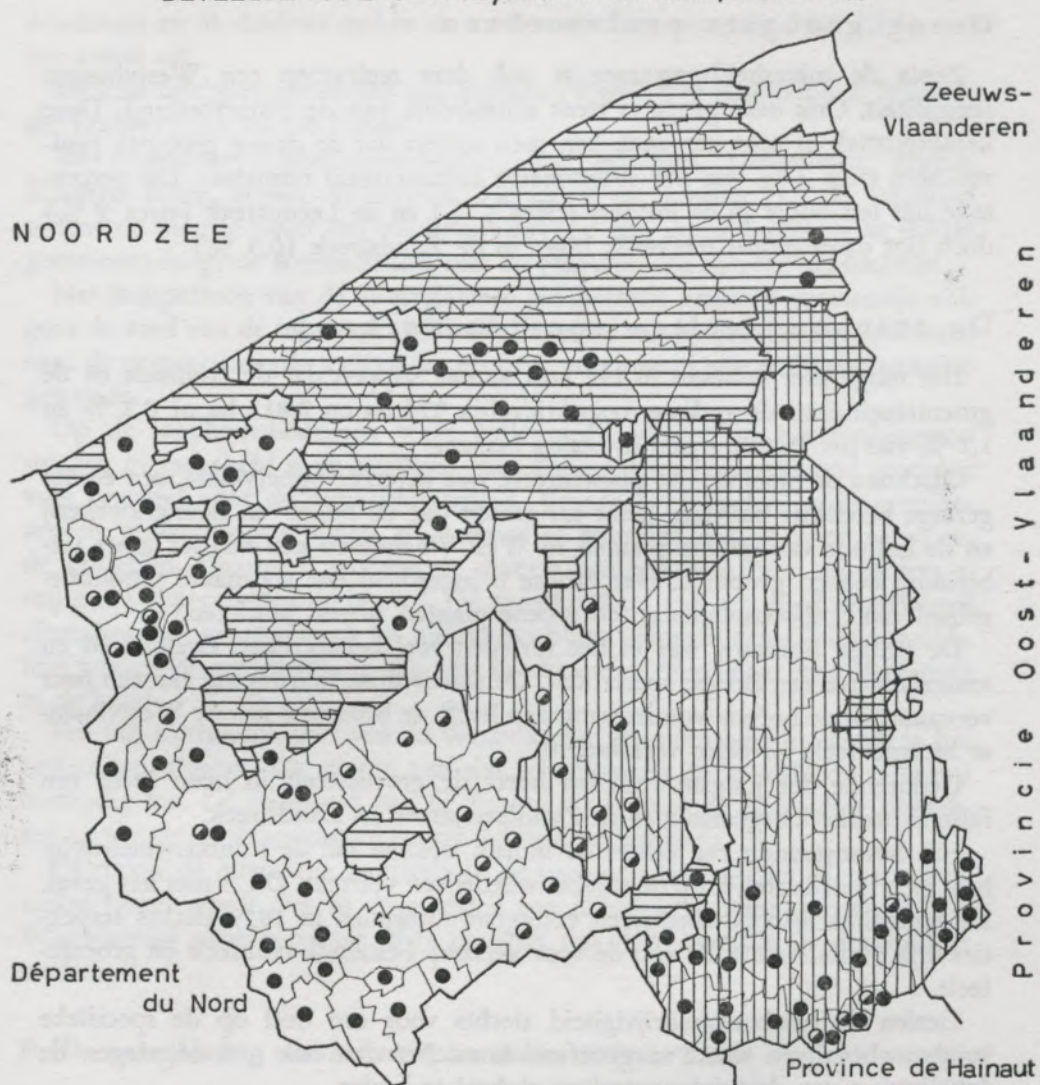
W.E.S.

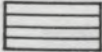
Kaart I, 16: NIJVERHEIDSGEWASSEN IN PCT VAN DE TOTALE BETEELDE OPPER-
VLAKTE, PER GEMEENTE, 15 MEI 1959.

W.E.S.

Kaart I, 17: AANDEEL VAN DE VOORNAAMSTE TEELTGROEPEN IN DE TOTALE
BETEELDE OPPERVLAKE, PER GEMEENTE, 15 MEI 1959

- aardappelen, 10 % en meer
- nijverheidsgewassen 15 % en meer
- weiden en grasland, 40 % en meer
- graangewassen, 40 % en meer

W.E.S.

Droog geoogste peulvruchten

Zoals de nijverheidsgewassen is ook deze teeltgroep een Westvlaamse specialiteit. Ook deze groep is sterk afhankelijk van de markttoestand. Deze karakteristiek in acht genomen kan men stellen dat de droog geoogste peulvruchten circa 2 % van het Westvlaams kultuurareaal uitmaken. Dit percentage ligt iets hoger in de Polders (circa 3 %) en de Leemstreek (circa 3 %) doch ligt daarentegen merklijk lager in de Zandstreek (0,5 %).

De tuinbouwteelten voor de verkoop

Het moge hier volstaan in het kort aan te stippen dat de fruitteelt en de groenteteelt voor de verkoop respectievelijk 374 ha en 2.813 ha of 0,2 % en 1,1 % van het kultuurareaal in beslag nemen.

Ofschoon de bloemen- en plantenteelt, qua beteelde oppervlakte, een eerder geringe betekenis bezitten, dient aangestipt dat de boom- en heesterkwekerij en de kultuur van groene planten in West-Vlaanderen een relatief grote uitbreiding hebben genomen. Het Brugse is inderdaad een voornaam produktiegebied van bosboomplantsoen en groene planten, vooral laurieren.

De Brugse hofbouw was in het verleden veel belangrijker. Orchideeën en azalea's waren een Brugse specialiteit. De aanzienlijke inkrimping van een paar vooraanstaande hofbouwondernemingen heeft de betekenis van de Westvlaamse bloementeelt gevoelig verminderd.

Gedurende het jongste verleden heeft de groenteteelt in open lucht een felle expansie doorgemaakt in de Zandleemstreek en Zandstreek.

Het bovenstaande kan echter de indruk wekken dat de tuinbouwbedrijvigheid zich hoofdzakelijk op de tuinbouwbedrijven voltrekt. Dit is niet het geval. De eigenlijke tuinbouwbedrijven vertegenwoordigden in 1959 slechts respectievelijk 95 ha en 218 ha van de voor verkoop bestemde fruitteelt en groenteteelt.

Gezien de tuinbouwbedrijvigheid slechts voor een deel op de specifieke tuinbouwbedrijven wordt uitgeoefend komt het dan ook niet ongelegen de lokalisering van de tuinbouwteelten globaal te bezien.

Men mag stellen dat de tuinbouwbedrijvigheid vrij gelokaliseerd is. Vier groepen gemeenten kunnen worden onderscheiden. Het Roeselaarse, de gemeenten op de lijn Brugge-Ruiselede, enkele kustgemeenten en verspreid liggende gemeenten.

In het Roeselaarse varieert het tuinbouwareaal tussen 1 en 5 % van de beteelde oppervlakte (iets meer te Emelgem en Meulebeke).

In het tweede gebied, dat geografisch als een verlengstuk van de eerste zone kan worden beschouwd, wordt een gelijkaardig aandeel waargenomen. Te

Assebroek en St.-Andries maken de tuinbouwteelten eveneens 5 tot 10 % van het areaal uit.

De kust-tuinbouwgemeenten zijn Knokke, Wenduine, Middelkerke, Westende, Lombardsijde en De Panne.

De verspreide tuinbouwgemeenten zijn: Ettelgem, Oudenburg, Moere, Reninge, Ieper, Mesen, Moeskroen, Herzeewuud en Beveren (L). Er ontstond tijdens de jongste jaren een tuinbouwactiviteit van enige betekenis in enkele gemeenten langs de Kemmelbeek, met de gemeente Zuidschote als centrum.

Het teeltpatroon van de Westvlaamse groenteteelt verschilt aanzienlijk volgens de aard van de tuinbouwactiviteit. De echte tuinbouwbedrijven evolueren naar de gespecialiseerde teelt onder glas. Sla en tomaten zijn er de voornaamste gewassen.

Op de landbouwbedrijven waar vollegrondsgroenten in het teeltpatroon worden ingeschakeld is de teeltkeus gans anders. Hier komen vooral groenten voor bestemd voor de inmaaknijverheid. Vroege aardappelen, groengeoogste erwten, groengeoogste bonen, schorseneren en wortelen zijn de meest verbouwde gewassen. Daarnaast worden de diverse koolgewassen, prei en selder op vrij grote oppervlakten verbouwd. De aanwezigheid van een goed uitgebouwd afzetapparaat, talrijke land- en tuinbouwscholen alsmede een flinke voorlichting werken de omschakeling van vele landbouwbedrijven naar de groenteteelt in de hand.

Een vrij aanzienlijk deel van de Westvlaamse groenteproduktie wordt in het buitenland afgezet. De export van sla, schorseneren en stamslabonen neemt bestendig toe. De nabijheid van de Franse markt is voor de verdere ontwikkeling van de tuinbouwproduktie van bijzondere betekenis.

Ofschoon de intensieve fruitteelt in de provincie een relatief kleine oppervlakte bezet, wordt ook in deze sektor een lichte uitbreiding genoteerd. De Westvlaamse proeftuin laat niets onverlet om deze evolutie in de hand te werken.

B. De ontwikkeling van het teeltplan tussen 1929 en 1959

Bij de studie van de ontwikkeling van het teeltplan sinds de algemene land- en tuinbouwtelling van 1929 werd de tellingsbasis enigszins verruimd, gezien bij de tellingsresultaten voor 1929 geen onderscheid werd gemaakt naar de categorieën. In tabel I,19 die de ontwikkeling van het teeltplan tussen 1929, 1950 en 1959 in relatieve cijfers weergeeft, werd er zoveel mogelijk naar gestreefd het schema gelijkvormig te houden.

Hebben zich nu frappante wijzigingen in het teeltplan voltrokken? Het teeltplan van 1959 is inderdaad verschillend van dit van 1929.

Tabel I,19 : Het aandeel van de belangrijkste teeltgroepen in de beteelde oppervlakte per landbouwstreek in 1929, 1950 en 1959 (a).

Teeltgroepen	Polders			Zandstreek			Zandleemstreek			Leemstreek			West-Vlaanderen		
	1929	1950	1959	1929	1950	1959	1929	1950	1959	1929	1950	1959	1929	1950	1959
Weiden en grasland	40,8	46,2	47,9	28,1	38,8	41,1	27,2	31,2	31,9	20,4	24,1	25,6	30,2	35,7	36,9
Graangewassen	28,8	34,8	36,9	39,1	37,1	38,6	33,5	33,8	35,5	42,1	43,7	46,4	33,9	35,3	37,0
w.o. tarwe	11,6	13,8	12,3	1,7	3,3	4,2	9,4	13,1	16,5	20,3	24,2	30,5	9,3	12,2	14,1
rogge	2,7	1,3	1,0	25,5	15,0	13,3	9,4	1,9	0,8	2,5	0,2	—	10,2	4,0	3,0
haver	10,7	8,0	7,2	11,8	13,2	12,5	13,5	10,3	8,2	17,9	11,2	7,7	12,8	10,4	8,7
gerst	3,4	11,4	16,3	0,1	5,5	8,1	0,6	8,3	9,8	1,3	7,8	8,0	1,3	8,5	10,9
Aardappelen	6,2	4,7	4,2	14,7	11,7	9,8	11,6	11,2	10,6	7,0	8,3	10,3	10,6	9,6	8,9
Andere wortel- en knolgewassen	4,2	3,9	3,2	4,7	5,4	4,8	5,6	5,7	4,2	6,1	5,8	4,2	5,1	5,2	4,1
w.o. voederbieten	4,1	3,9	(b)	4,3	5,3	(b)	5,6	5,5	(b)	6,0	5,4	(b)	5,0	5,1	(b)
Nijverheidsgewassen	4,4	3,6	4,2	3,1	1,6	1,5	14,9	11,6	11,6	15,8	10,8	12,0	10,3	7,8	8,1
w.o. suikerbieten	1,5	2,0	2,2	0,1	0,5	0,5	4,8	3,5	5,2	7,7	4,6	5,3	3,4	2,6	3,7
vlas	2,7	1,5	2,0	1,6	0,8	0,6	5,3	5,5	4,5	6,7	5,4	6,4	4,1	3,7	3,3
tabak	—	—	—	0,1	0,1	0,1	0,6	0,6	0,7	0,5	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Groenvoedergewassen	2,8	2,2	2,3	1,6	0,5	0,2	2,4	0,9	0,5	3,4	2,0	1,3	2,5	1,2	0,9
Overige teelten	12,8	4,6	1,3	8,7	4,9	4,0	4,8	5,6	5,7	5,2	4,8	0,2	7,4	5,2	4,1
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(a) Naar de ligging van de gronden, categorieën 1 tot 5.

(b) De voederbieten werden in 1959 niet afzonderlijk geteld naar de ligging van de gronden.

Foto M. Zwaenepoel

Machtige Westvlaamse pikdorsers oogsten het graan in „De Moeren”. Op de achtergrond ziet de molen van Coeberger toe. De drooglegging van „De Moeren” in de loop van de 17e eeuw wordt aan de Vlaamse humanist en ingenieur Wenceslas Coeberger toegeschreven. Hiertoe gebruikte hij 16 windmolens uitgerust met het schroef van Archimedes. De mooie Sint-Karelsmolen in „De Moeren” werkt heden nog volgens hetzelfde principe.

Foto M. Zwaenepoel

Allerlei toepassingen
van de moderne landbouw- en veeteelttechniek
zijn niet toepasbaar in oude
en vaak bouwvallige bedrijfsgebouwen.

De aanzienlijke uitbreiding van het areaal weiden en grasland is wellicht de meest ingrijpende structuurwijziging. De groeibeweging is algemeen voor elke landbouwstreek, inzonder evenwel in de Polders en de Leemstreek.

Het graangewassenareaal is ongeveer konstant gebleven.

Per graansoort zijn de ontwikkelingstendensen bijzonder tekenend. Het aandeel van de tarwe en van de gerst vermeerderde. De stijgende belangstelling voor de gerstteelt is toe te schrijven aan het feit dat een vrij groot gedeelte van de produktie haar bestemming vindt in de mouterij en de brouwerij.

Alle landbouwstreken delen in deze ontwikkeling; in de Polders maakt de tarwe echter een nagenoeg stationair aandeel uit. De trend is volkomen tegengesteld voor de haversteelt en inzonder voor de roggeteelt.

Ook deze fenomenen gelden voor elke landbouwstreek. In de Zandstreek hield het haverareaal weliswaar stand, hetgeen in verband moet worden gebracht met de geringe vermindering van de paardenstapel in dit gebied.

In tegenstelling met beide voorgaande teeltgroepen heeft de aardappelsteelt heel wat aan belangstelling ingeboet. De neergaande trend is algemeen voor elke landbouwstreek, tenzij voor de Leemstreek waar de aardappelsteelt thans meer wordt verbouwd dan vóór dertig jaar.

De oppervlakte der nijverheidsgewassen is nog meer teruggelopen dan het areaal aardappelen. Deze ontwikkeling vindt men zowel in de Zandleemstreek en de Leemstreek – twee landbouwstreken die sterk op nijverheidsteelten zijn georiënteerd – als in de Zandstreek terug. In de Polders hebben de nijverheidsgewassen zich kunnen handhaven.

De terugloop van het areaal nijverheidsteelten is voornamelijk terug te brengen tot twee teelten nl. de vlas- en de cichoreiteelt. Het moet echter worden opgemerkt dat het vlasareaal van jaar tot jaar aan sterke schommelingen onderhevig is.

De vermindering van het areaal voederbieten is een verschijnsel dat zich pas na 1950 heeft voorgedaan. De stijgende opbrengsten per ha en nieuwere voedermetoden hebben deze daling in de hand gewerkt.

Een andere teeltgroep die eveneens in aanzienlijke mate is teruggelopen zijn de groenvoedergewassen; het areaal is tot op een derde terugggevallen. Deze achteruitgang geldt voor elk van de vier landbouwstreken; men kan opmerken dat de terugloop het minst sterk was in de Polders.

Dit globaal overzicht inzake de evolutie van het teeltplan brengt aldus twee scherpe tendensen aan het licht. Allereerst is daar de belangrijke toename van de oppervlakte weiden en grasland en in mindere mate ook de vermeerdering van de oppervlakte graangewassen. Deze ontwikkeling gebeurde ten nadele van – en dit mag de tweede tendens heten – het areaal aardappelen, nijverheidsgewassen, voederbieten en groenvoedergewassen.

C. De opbrengsten der landbouwteelten

Het is niet enkel van belang het teeltpatroon van een streek te kennen doch even interessant en essentieel is het een inzicht te hebben inzake de opbrengsten van de voornaamste verbouwde teelten. Aan de hand van de jaarlijkse ramingen van de landbouwproduktie volgt in tabel I,20 een overzicht van de gemiddelde opbrengst in West-Vlaanderen van enkele belangrijke commerciële teelten per ha. Als vergelijkingsmaatstaf werden de overeenkomstige cijfers voor het Rijk genomen. De vergelijking is daarenboven niet beperkt tot een teeltjaar doch, zoals uit tabel I,20 blijkt, werden drie teeltjaren weerhouden.

Het blijkt dat men algemeen kan stellen dat de gemiddelde landbouwopbrengsten in West-Vlaanderen hoger liggen dan in het Rijk.

Op twee teelten na overtreft de provincie overal en op gevoelige wijze het opbrengstniveau van het Rijk. Bij aardappelen en hop ligt de Westvlaamse opbrengst ongeveer op het Rijksniveau of even eronder.

Tabel I,20 : De gemiddelde opbrengst voor enkele voorname landbouwgewassen in 100 kg per teelt en per ha in West-Vlaanderen en het Rijk, in de periode 1953 tot 1961.

Teelten	Produktiejaar 1953-54		Produktiejaar 1957-58		Produktiejaar 1960-61	
	West-Vlaand.	Rijk = 100	West-Vlaand.	Rijk = 100	West-Vlaand.	Rijk = 100
Wintertarwe	36,5	110,3	36,0	99,4	38,2	106,4
Zomertarwe	32,1	121,6	33,4	105,4	35,6	104,7
Winterrogge	33,5	112,4	31,2	107,2	33,2	120,3
Wintergerst	37,6	125,8	37,6	105,3	38,3	113,6
Zomergerst	37,7	113,9	36,2	111,0	36,7	108,6
Haver	34,7	116,8	33,6	107,7	36,3	111,3
Droog geoogste erwten	34,1	102,7	27,4	99,3	34,8	101,8
Suikerbieten	391,6	104,3	430,6	100,4	416,0	95,9
Vlas (stro)	72,9	108,0	65,0	98,8	68,3	102,1
Koffiecijskerei	393,5	100,4	431,4	100,8	403,0	100,4
Tabak	28,8	122,6	32,1	111,1	32,4	123,2
Hop	13,4	86,5	19,3	102,7	12,6	92,0
Vroege aardappelen	228,2	101,3	187,2	88,6	171,1	87,9
Halfvroege aardappelen	316,7	107,0	241,5	100,4	237,5	96,3
Late aardappelen	315,4	115,6	255,0	108,1	271,5	100,4

Bron : N.I.S.

Hoewel het niet helemaal gerechtvaardigd mag lijken om op grond van zo beperkte gegevens konkluzies te trekken betreffende de evolutie der opbrengsten, is men toch geneigd, op grond van tabel I,20, te besluiten dat de landbouwproduktie per hektare in de jongste jaren sterk toegenomen is¹. Aangezien ook de tewerkstelling in de landbouw voortdurend afnam (cfr tewerkstelling) kan ongetwijfeld tot een hoge produktiviteitsstijging gekonkludeerd worden.

De investeringen in de mechanisering, evenals de beperking van het aantal teelten per bedrijf wijzen eveneens op een gevoelige toename van de produktiviteit in de Westvlaamse landbouw.

§ 4. DE VEETEELT

Het ruime aandeel van weiden en grasland in het kultuurareaal en de oriëntatie van het teelt patroon naar de veeteelt is reeds een indicatie dat de veeteelt een zeer belangrijk onderdeel vormt van de Westvlaamse landbouw.

A. Huidige veebezetting

Teneinde de invloed van accidentele elementen uit te schakelen werd voor de onderscheiden veeteeltsoorten een gemiddelde berekend van het aantal vee-eenheden over de jaren 1959, 1961 en 1962 en uitgedrukt per 100 ha beteelde oppervlakte. De cijfers van tabel I,21 hebben betrekking op de categorieën 1 tot 3 van de algemene en de jaarlijkse tellingen¹. In feite maakt dit weinig verschil uit met het algemeen totaal.

Per 100 ha beteelde oppervlakte telt West-Vlaanderen over deze drie jaren gemiddeld 53 melkkoeien, 120 stuks rundvee (andere dan melkkoeien), 209 varkens en 1.721 pluimvee-eenheden. Gesteld tegenover de gemiddelde bezetting in het Rijk wijzen deze cijfers op een intensieve veeteelt; de overeenkomstige cijfers in het Rijk bedragen respectievelijk 61, 101, 99 en 810.

Binnen de provincie zijn er evenwel zeer grote verschillen waar te nemen en dit in de eerste plaats per landbouwstreek. De Polders en de Leemstreek onderscheiden zich zeer sterk van de andere twee landbouwstreken door een eerder beperkte veebezetting. De Leemstreek blijft in elke soort bepaald beneden het Westvlaams gemiddelde; dit geldt ook voor de Polders met uitzondering nochtans voor rundvee (mestvee en jongvee).

Hieruit kan nogmaals worden afgeleid dat de bodem van determinerende betekenis is op het teelt patroon en de uitbatingwijze.

1. Het teeltjaar 1959-60 was nochtans gemiddeld beter dan het teeltjaar 1960-61.

1. Zie deel I, hoofdstuk II, blz. 13 en 14.

Tabel I,21 : De gemiddelde veebezetting per 100 ha kulturelareaal per 15 mei over de jaren 1959, 1961, 1962.

Landbouwstreek	Aantal veeëenheden				Veebezetting per 100 ha beteelde oppervlakte			
	Melkkoeien	Rundvee (a)	Varkens	Pluimvee	Melkkoeien	Rundvee (a)	Varkens	Pluimvee
Polders	22.439	79.228	71.709	372.585	39	139	125	652
Zandstreek	31.683	63.019	159.399	846.701	70	140	353	1.877
Zandleemstreek	69.000	136.835	265.249	2.848.490	54	108	209	2.242
Leemstreek	6.625	15.259	15.563	154.791	42	96	98	970
West-Vlaanderen	129.747	294.341	511.920	4.222.567	53	120	209	1.721

(a) Rundvee andere dan melkkoeien.

Op gemeentelijk vlak zijn de verschillen nog meer uitgesproken (zie kaart I,18).

Inzake melkkoeien is de bezetting bijzonder groot in het oosten van de Zandstreek. In het zuid-westen van de Zandstreek, in meerdere gemeenten van het Tieltsse en in de gemeenten gelegen op de lijn Diksmuide-Zandvoorde (I) is de melkveebezetting iets minder hoog maar toch nog boven het algemeen gemiddelde.

In de overige gemeenten van de Zandleemstreek schommelt de verhouding tussen 50 tot 60 melkkoeien per 100 ha beteelde oppervlakte.

Opvallend laag is daarentegen de melkveebezetting (minder dan 40 melkkoeien per 100 ha kultuurareaal) in de uiterste zuid-westhoek, de uiterste zuid-oosthoek van West-Vlaanderen en vooral in de Brugse Polders.

Het gebied met een hoge rundveebezetting (andere dan melkkoeien) in West-Vlaanderen ligt ten noorden van de lijn Stene-Torhout-Beernem (exclusief Knokke). Deze zone heeft een uitloper die zich situeert op de lijn Leke-Lo. In al de gemeenten van dit gebied worden meer dan 130 stuks rundvee per 100 ha beteelde oppervlakte geregistreerd. In de gemeenten behorende tot de vijfhoek Heist-Lapscheure-Oostkamp-Roksem-Wenduine loopt de verhouding op tot 150 en meer per 100 ha kultuurareaal.

Deze zone is begrensd door een gordel gemeenten waar de rundveebezetting het Westvlaams gemiddelde benadert. Ook in het Ieperse en in de gemeenten op de lijn Wervik-Beveren (K) varieert het aantal stuks rundvee per 100 ha beteelde oppervlakte tussen 110 tot 130.

In het Veurnse, de gemeenten op de lijn Stavele-Ploegsteert, het Roeselaarse, het Tieltsse en het Kortrijkse en in zuid-oost West-Vlaanderen, is de rundveebezetting relatief gering.

Inzake de varkensbezetting zijn in West-Vlaanderen vier zones te onderscheiden.

Een eerste zone wordt gevormd door de gemeenten van de driehoek Oedelem-St.-Baafs-Vijve-Koekelare, een gebied met een zeer intensieve varkensteelt, vooral dan het zuiden van de Zandstreek (350 en meer per 100 ha).

Deze zone is omkranst door een gordel gemeenten met een veel minder intensieve varkensteelt (150 tot 250). Deze zelfde verhouding is eveneens karakteristiek voor de gemeenten gelegen in de vierhoek Diksmuide-Roesbrugge-Haringe-Nieuwkerke-Roeselare.

In praktisch alle gemeenten ten noorden van de lijn Beveren (V)-Oudenburg-Lapscheure en ten zuiden van de lijn Mesen-St.-Eloois-Winkel-Gijzelbrechtegem bedraagt het aantal varkens per 100 ha beteelde oppervlakte minder dan 150.

Wat betreft de pluimveebezetting is in de Zandstreek het contrast scherp tussen het Brugse en het zuid-oosten van de Zandstreek.

In feite sluit het zuid-oosten van de Zandstreek aan bij een gebied met een zeer intensieve pluimveeteelt dat zich uitstrekt over het oosten, inzonder het noord-oosten van de Zandleemstreek. Deze zone loopt in Oost-Vlaanderen verder met als kern Kruishoutem. In het zuid-westelijk deel van de Zandleemstreek wordt de pluimveeteelt veel minder intensief uitgebaut.

In de Westvlaamse Leemstreek ligt de verhouding pluimvee/kultuurareaal hoger in het oostelijk dan in het westelijk deel.

In de Polders vallen weinig regionale verschillen te noteren; in enkele kustgemeenten ten westen van Oostende komt de pluimveeteelt in ietwat intensieve vorm voor.

Kaart I,18 die bedoeld is als een synthese, is opgemaakt op basis van de gemiddelde bezetting inzake melkkoeien, rundvee, varkens en pluimvee per 100 ha kultuuroppervlakte over de jaren 1959, 1961 en 1962. De kaart stelt voor op welke veeteeltgroep(en) elke gemeente relatief sterk is georiënteerd. Als onderste grens voor een relatief sterke oriëntatie op deze of gene teeltgroep werd per groep een minimum bezetting vastgesteld (zie legende kaart I,18).

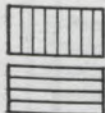
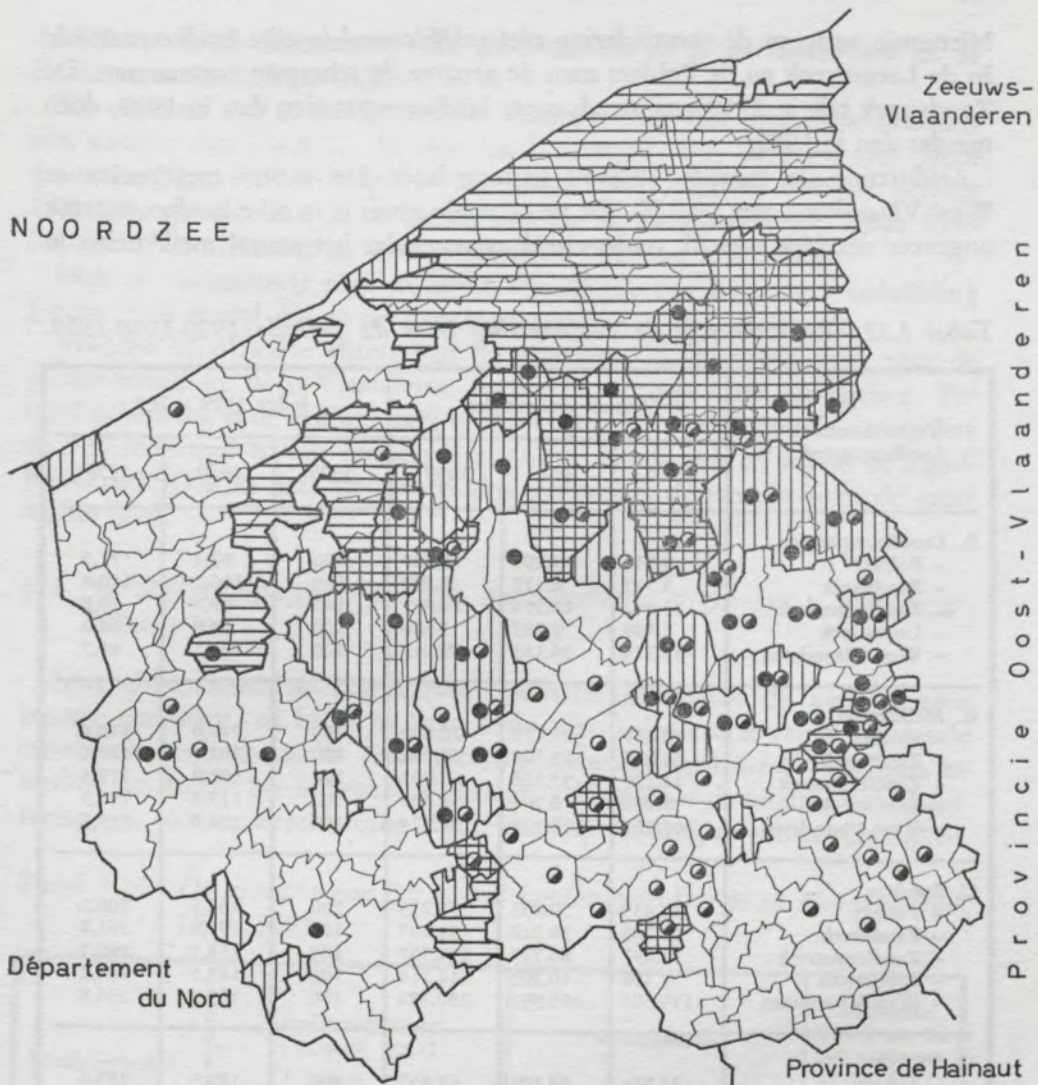
Bij het lezen van deze kaart is het opvallend hoe weinig gemeenten van het zuid-westen en het uiterste zuiden van West-Vlaanderen op een van de traditionele veeteeltsoorten zijn georiënteerd. Een tweede zone die men hierbij gemakkelijk kan afzonderen zijn de gemeenten ten noorden van de lijn Zandvoorde (O)-Loppem-Moerkerke; in alle gemeenten van dit gebied (Knokke uitgezonderd) wordt een hoge rundveebezetting genoteerd. De derde zone wordt gevormd door de gemeenten van de vierhoek Leke-Sijsele-Anzegem-Komen; dit gebied kan worden beschouwd als het Westvlaams veeteeltgebied bij uitstek met het zwaartepunt in het zuid-oosten van de Zandstreek. Een 7-tal gemeenten uit dit gebied (Hertsberge, Ruddervoorde, Waardamme, Torhout, Veldegem, Zwevezele, Werken) zijn op elk van de vier veeteeltsoorten relatief sterk georiënteerd. Merkwaardig is hierbij dat al deze gemeenten gegroepeerd liggen.

B. De evolutie van de veebezetting

Teneinde de evolutie van 1929 tot op heden te kunnen doortrekken werden alle tellingscategorieën bij de analyse betrokken. Tabel I,22 geeft een overzicht van de ontwikkeling van de veebezetting per landbouwstreek en per veeteeltgroep.

De vermindering van het aantal landbouwpaarden is een algemeen verschijnsel. Deze beweging voltrok zich voornamelijk na de tweede wereldoorlog.

Kaart I, 18 : GEBIEDEN MET INTENSIEVE VEETEELT, GEMIDDELDE 1959, 1961
EN 1962.

gemeenten met 60 en meer melkkoeien per 100 ha

gemeenten met 130 en meer stuks rundvee per 100 ha

gemeenten met 250 en meer varkens per 100 ha

gemeenten met 2.000 en meer pluimvee-eenheden per 100 ha

W.E.S.

Niettemin verloopt de vermindering niet gelijklopend in elke landbouwstreek. In de Leemstreek en de Polders nam de afname de scherpste vormen aan. De Zandstreek telt in 1959 nog steeds meer landbouwpaarden dan in 1929, doch minder dan in 1950.

Gedurende de periode 1929-59 vermeerderde het aantal melkkoeien in West-Vlaanderen met 19,6 %. De procentuele groei is in elke landbouwstreek ongeveer dezelfde met dit onderscheid evenwel dat het aantal melkkoeien in

Tabel 1,22 : Evolutie van de veebezetting over de periode 1929-1950-1959.

Veeteeltsoort en Landbouwstreek	Aantal veeëenheden			Index 1929 = 100		
	1929	1950	1959	1929	1950	1959
A. Landbouwpaarden						
– Polders	9.546	9.295	6.827	100	97,4	71,5
– Zandstreek	5.317	6.177	5.892	100	116,2	110,8
– Zandleemstreek	18.422	18.394	14.877	100	99,8	80,8
– Leemstreek	2.489	2.287	1.616	100	91,9	64,9
– West-Vlaanderen	35.774	36.153	29.212	100	101,1	81,7
B. Melkkoeien						
– Polders	19.255	21.178	22.600	100	110,0	117,4
– Zandstreek	25.015	25.520	30.292	100	102,0	121,1
– Zandleemstreek	56.129	57.226	67.002	100	102,0	119,4
– Leemstreek	5.462	6.204	6.680	100	113,6	122,3
– West-Vlaanderen	105.861	110.128	126.574	100	104,0	119,6
C. Rundvee						
– Polders	36.435	59.851	75.253	100	164,3	206,5
– Zandstreek	22.763	39.216	59.597	100	172,3	261,8
– Zandleemstreek	53.297	86.727	131.367	100	162,7	246,5
– Leemstreek	7.108	10.203	14.514	100	143,5	204,2
– West-Vlaanderen	119.603	195.997	280.781	100	163,9	234,8
D. Varkens						
– Polders	33.861	64.101	62.857	100	189,3	185,6
– Zandstreek	61.951	99.362	124.609	100	160,4	201,1
– Zandleemstreek	93.704	161.164	208.341	100	172,0	222,3
– Leemstreek	5.583	10.885	12.204	100	195,0	218,6
– West-Vlaanderen	195.099	335.512	408.011	100	172,0	209,1
E. Pluimvee						
– Polders	617.904	382.972	427.742	100	62,0	69,2
– Zandstreek	768.145	845.412	864.880	100	110,1	112,6
– Zandleemstreek	2.189.329	2.505.021	2.606.946	100	114,4	119,1
– Leemstreek	160.662	146.892	143.653	100	91,4	89,4
– West-Vlaanderen	3.736.040	3.880.297	4.041.223	100	103,9	108,2

de Polders en de Leemstreek vóór 1950 toenam en in de Zandstreek en de Zandleemstreek voornamelijk na 1950.

De expansie van de rundveeteelt is buitengewoon. Het groeiritme bedraagt niet minder dan 134,8 %. In elke landbouwstreek was de groei zeer groot (minimaal een verdubbeling van het aantal stuks rundvee over de periode 1929-59), speciaal dan in de Zandstreek en de Zandleemstreek. Sinds 1959 breidde de rundveeteelt in West-Vlaanderen zich nog verder uit.

Ook de varkensteelt nam in West-Vlaanderen een bijzondere uitbreiding (index 209) vooral dan in de Zandleemstreek en in de Leemstreek.

Volgens de officiële cijfers van de algemene landbouwtellingen nam de pluimveeteelt in West-Vlaanderen slechts in geringe mate uitbreiding. Per landbouwstreek is de evolutie zeer ongelijkmatig nl. een afname in de Polders en de Leemstreek en een vermeerdering in de Zandstreek en vooral de Zandleemstreek. Ook in deze teeltgroep ging gedurende de jongste jaren de groei verder door.

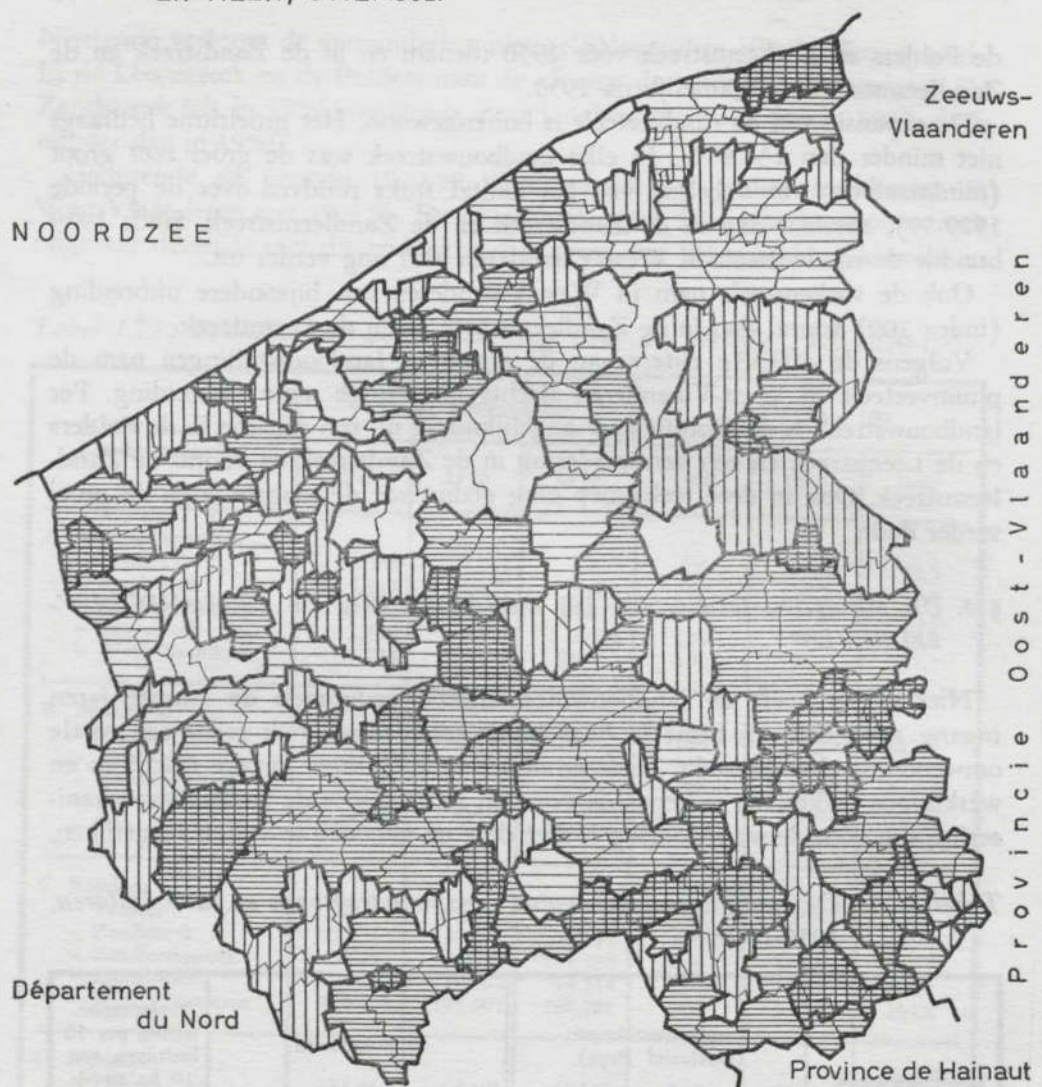
§ 5. DE MECHANISERING EN DE MOTORISERING OP DE LANDBOUW-BEDRIJVEN

Niet alleen heeft de landbouwmechanisatie gedurende de jongste jaren ingang gevonden, zij heeft in haar korte geschiedenis ook reeds een totale omwenteling doorgemaakt. Deze grondige veranderingen inzake machines en werktuigen maken het in bepaalde gevallen zelfs zinloos de landbouwmechanisering van vóór de wereldoorlog II met deze op vandaag te willen vergelijken.

Tabel 1,23 : De evolutie van het aantal landbouwtractoren en motokultoren, 1950-1962.

Landbouwstreek	Landbouwtractoren (inclusief jeeps)		Motokultoren		Traktorenbe- zetting per 10 bedrijven van 10 ha en +
	1950	1962	1950	1962	1962
Polders	321	1.463	23	121	7,6
Zandstreek	150	773	12	90	6,3
Zandleemstreek	922	4.323	60	265	9,4
Leemstreek	151	666	5	12	9,8
West-Vlaanderen	1.544	7.225	100	488	8,6

Kaart I, 19 : HET AANTAL LANDBOUWTRAKTOREN PER 10 BEDRIJVEN VAN 10 HA EN MEER, 15 MEI 1962.

0 tot 5 landbouwtraktoren

5 tot 7

7 tot 9

9 tot 11

11 en meer

W.E.S.

A. De landbouwtraktoren en motokultoren

In tabel I,23 volgt een overzicht van de evolutie van het aantal landbouwtraktoren en motokultoren gedurende het jongste decennium.

Inzake trekkers en motokultoren heeft zich tijdens de jongste jaren in elke landbouwstreek van West-Vlaanderen een merkwaardig mechaniseringsproces voltrokken. Deze tendens moet worden gezien in het licht van de vervanging van landbouwpaarden door motorkracht en van de motorisatie in het tuinbouwbedrijf.

Gesteld tegenover het aantal landbouwbedrijven kan men de traktorenbezetting als eerder matig beschouwen. Nochtans zou het verkeerdt zijn het aantal traktoren in vergelijking te brengen met het aantal bedrijven. Realistischer is het de verhouding te bepalen tussen het aantal trekkers en het aantal bedrijven van 10 ha en meer. De meeste landbouwbedrijven met een dergelijk cultuur-areaal kunnen de traktor op een rendabele wijze aanwenden.

Op zijn minst is het merkwaardig hoe sterk de traktorenbezetting verschilt tussen noordelijk en zuidelijk West-Vlaanderen (zie kaart I,19). Als gedeeltelijke verklaring kan worden ingeroepen dat het aandeel van weiden en grasland in het noorden groter is dan in het zuiden, waardoor de minimumgrens voor het rendabel aanwenden van een traktor hoger komt te liggen.

De invloed van de grootte van de bedrijven op de aanwezigheidsgraad van de traktor komt duidelijk tot uiting in tabel I,24.

Naarmate de bedrijven groter worden neemt de aanwending van een landbouwtraktor stelselmatig toe. Op bedrijven van minder dan 7 ha komt de traktor eerder zeldzaam voor; hij kan er trouwens ook maar zelden rendabel

Tabel I,24: De traktorenbezetting per grootteklasse, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	Aantal bedrijven	Aantal traktoren	Traktoren- bezetting
1 tot 3 ha	523	26	5,0
3 tot 5 ha	569	21	3,7
5 tot 7 ha	475	28	5,9
7 tot 10 ha	611	76	12,4
10 tot 15 ha	527	196	37,2
15 tot 20 ha	309	192	62,1
20 tot 30 ha	310	245	79,0
30 ha en meer	141	129	91,5
Totaal	3.465	913	26,3

worden ingezet. Het is pas vanaf 10 ha en meer dat de traktor frekwent wordt aangetroffen; dit geldt vooral voor de bedrijven van 15 ha en meer.

Het weze ook aangemerkt dat de leeftijd van de bedrijfsleider een invloed heeft op het gebruik van een landbouwtraktor. Waarschijnlijk gaat het hier echter niet uitsluitend om de leeftijd van de exploitant doch meer om de beschikbare helpers op het bedrijf die met elke leeftijdsklasse overeenstemmen. Bedoeld wordt dat een exploitant jonger dan 30 jaar geen zonen kan hebben op helpersleeftijd, terwijl bedrijfsleiders van 50 tot 59 jaar in vele gevallen beroep doen op de bijstand van een meewerkende zoon.

Tabel 1,25 : De traktorenbezetting naar de leeftijd van de exploitant, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijd bedrijfs- hoofd (a)	Aantal bedrijven	Aantal traktoren	Traktoren- bezetting
65 jaar en meer	251	63	25,1
60 tot 65 jaar	429	111	25,9
50 tot 59 jaar	1.006	222	22,1
40 tot 49 jaar	708	196	27,7
30 tot 39 jaar	829	248	29,9
20 tot 29 jaar	238	73	30,7
Totaal	3.465	913	26,3

Juist in de leeftijdsklasse waarin het aantal landbouwhelpers het grootst is (exploitant 50 tot 59 jaar) is de traktorenbezetting het geringst. De inzet van de produktiefaktor kapitaal wordt hier geremd door een voorhanden zijn van de produktiefaktor arbeid die wellicht gedeeltelijk onproduktief wordt ingezet.

De vaktechnische belangstelling van het bedrijfshoofd speelt ongetwijfeld een rol in de mechaniseringsgraad. Waar bij 100 landbouwers met een lage vaktechnische belangstelling slechts 17 traktoren worden aangetroffen, vindt men er 50 bij een zelfde aantal landbouwers met hoge vaktechnische belangstelling. Ook bij eenzelfde bedrijfsgrootte registreert men een hogere traktorenbezetting bij exploitanten met hoge vaktechnische belangstelling dan bij de andere bedrijfsleiders.

B. De maaidorsers en de pikbinders

Alhoewel de maaidorsers in de jongste periode burgerrecht verwierven, nam het aantal pikbinders na 1950 nog verder uitbreiding. Dit was voornamelijk

(a) Drie bedrijfshoofden zijn jonger dan 20 jaar en van een bedrijfshoofd is de leeftijd niet gekend.

het geval in de Zandstreek, een streek die op dit vlak nog een achterstand noteerde. In de Polders en de Zandleemstreek was de toename eerder matig, terwijl in de Leemstreek reeds een terugloop van het aantal pikbinders kon worden vastgesteld.

Het aantal maaidorsers is overal sterk toegenomen en evolueerde van amper 76 eenheden in 1950 tot 492 in 1962.

Inzake maaidorsers telde West-Vlaanderen op 15 mei 1962 5,6 maaidorsers per 1.000 ha graangewassen. Ten opzichte van dit provinciaal gemiddelde boekt de Leemstreek reeds een gevoelige voorsprong.

Tabel 1,26 : Het aantal maaidorsers en het aantal pikbinders per 1.000 ha graangewassen, het aantal spuittoestellen per 1.000 ha kultuur-land en het aantal melkmachines per 100 melkkoeien, 15 mei 1962.

Landbouwstreek	Maaidorsers	Pikbinders	Spuittoestellen	Melkmachines
Polders	5,9	92,0	3,2	3,3
Zandstreek	2,1	55,9	2,7	1,4
Zandleemstreek	6,2	140,7	6,4	3,3
Leemstreek	8,7	105,8	7,3	5,3
West-Vlaanderen	5,6	107,7	5,1	2,9

Het volledig mechanisch oogsten van de graangewassen is in de Zandstreek veel minder ver doorgedreven. Op het vlak van deze mechanisatievormen is de grootte van de bedrijven determinerend.

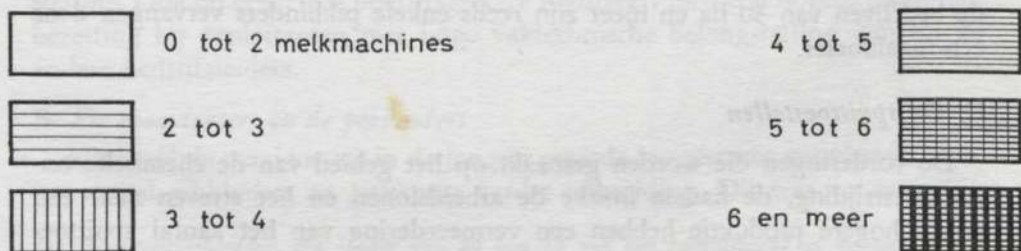
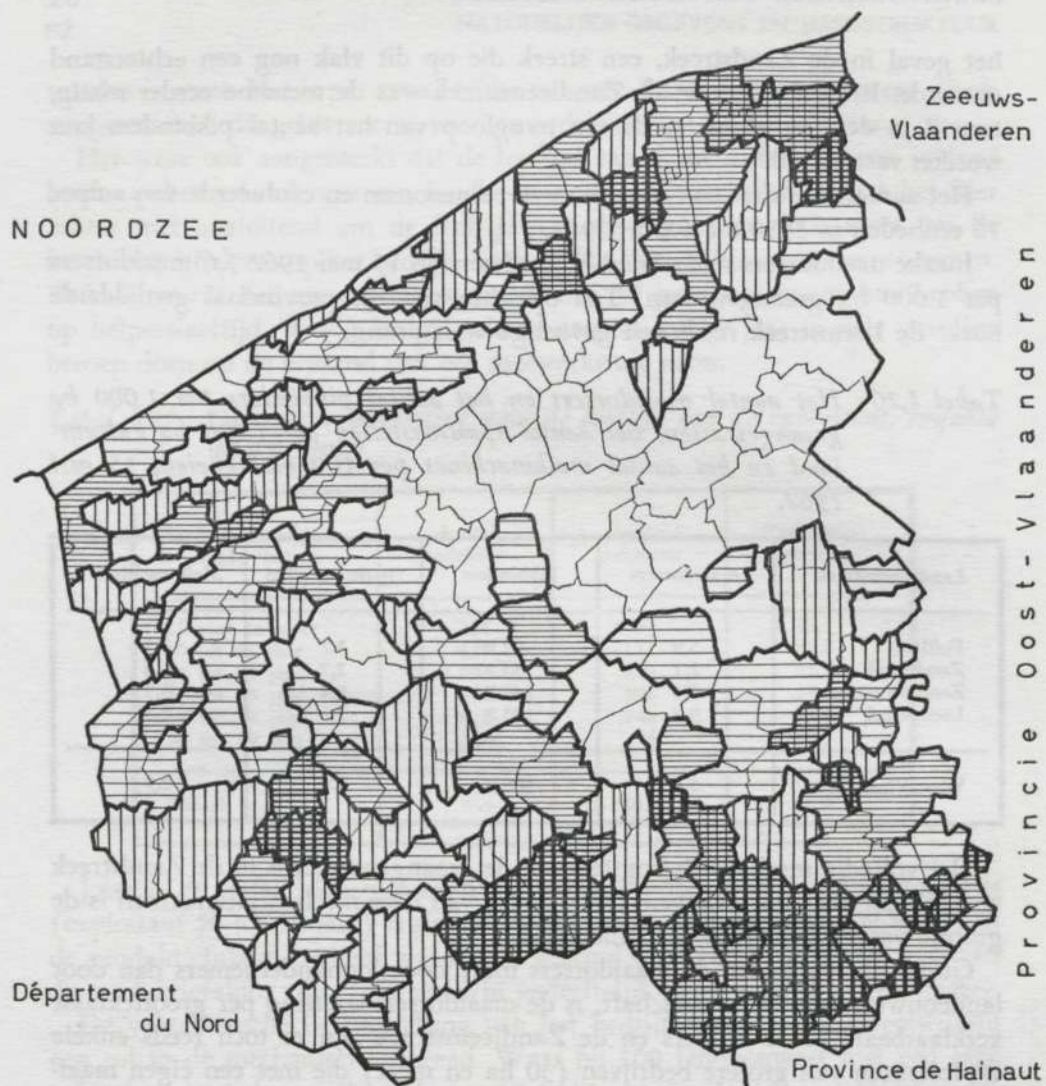
Gezien tot op heden de maaidorsers meer door loonondernemers dan door landbouwers worden aangeschaft, is de maaidorsersbezetting per grootteklasse verklaarbaar. In de Polders en de Zandleemstreek zijn er toch reeds enkele exploitanten van grotere bedrijven (30 ha en meer) die met een eigen maaidorser oogsten.

Het aantal pikbinders staat volledig in functie van de bedrijfsgrootte. Op de bedrijven van 30 ha en meer zijn reeds enkele pikbinders vervangen door een maaidorser.

C. De spuittoestellen

De vorderingen die worden gemaakt op het gebied van de chemische onkruidbestrijding, de hausse inzake de arbeidslonen en het streven naar een steeds hogere produktie hebben een vermeerdering van het aantal spuittoe-

Kaart I,20 : HET AANTAL MELKMACHINES PER 100 MELKKOEIEN, 15 MEI 1962.

W.E.S.

stellen in de hand gewerkt. Van 1018 dergelijke toestellen in 1950, vermeerderde het aantal tot 1231 in 1962.

In de Polders evenals in de Zandstreek blijft het aantal spuittoestellen per 1.000 ha kultuurareaal beneden het provinciaal gemiddelde van 5,1. Er dient echter opgemerkt dat het aandeel van weiden en grasland in de Polders groter is dan elders in West-Vlaanderen. Deze teeltgroep maakt immers de chemische onkruidbestrijding veel minder noodzakelijk.

D. De melkmachines

Een andere maatstaf om de landbouwmechanisatie van een gebied te meten is de verbreiding van de melkmachine. Sinds 1950 stelt men in West-Vlaanderen ruim een verviervoudiging van het aantal melkmachines vast.

Een sterke toename van het aantal melkmachines is de jongste jaren in elke landbouwtreek waar te nemen. (Kaart I,20) Dit verschijnsel betekent in de eerste plaats een sociale vooruitgang en een verhoging van het arbeidscomfort voor tal van landbouwgezinnen.

Op 15 mei 1962 telde West-Vlaanderen 3.925 melkmachines op een totaal van 134.061 melkkoeien of 2,9 machines per 100 melkkoeien, zodat in de eerstvolgende jaren nog een gevoelige toename van het aantal melkmachines kan plaatsgrijpen.

De betekenis van de bedrijfsgrootte voor de landbouwmechanisatie komt

Tabel I,27 : De melkmachinebezetting naar het aantal melkkoeien per bedrijf, enquête W.E.S., 1962.

Aantal melkkoeien	Aantal bedrijven	Aantal melkmachines	Melkmachinebezetting
0	121	—	—
1	111	1	0,9
2	309	7	2,3
3	407	10	2,5
4	442	18	4,1
5	435	18	4,1
6	405	39	9,6
7	257	46	17,9
8	295	87	29,5
9	156	53	34,0
10	228	108	47,4
11 en meer	299	182	60,9
Totaal	3.465	569	16,4

ook bij de aanwending van de melkmachine goed tot uiting (cfr. de melkmachinebezetting in de Zandstreek).

Nochtans is de bedrijfsgrootte niet de enige belangrijke faktor. Het rendabel aanwenden van een melkmachine hangt in de eerste plaats af van het aantal melkkoeien per bedrijf. Nu is het wel zo dat er tussen de bedrijfsgrootte en het aantal melkkoeien per bedrijf een duidelijk verband bestaat.

Het is pas wanneer een landbouwbedrijf 7 en meer melkkoeien telt dat de melkmachine veelvuldig wordt aangewend. Naarmate het aantal melkkoeien per bedrijf verder toeneemt stijgt ook de melkmachinebezetting.

E. De elektrische motoren

Ter gelegenheid van de jaarlijkse landbouwtellingen van 15 mei worden de elektrische motoren niet geteld. Dit geldt trouwens ook voor vele andere landbouwmachines.

Toch is het mogelijk enig inzicht te verkrijgen inzake de aanwending van elektrische motoren. In het reeds boven besproken landbouwenkwest werd immers gevraagd naar het aantal elektrische motoren op de onderzochte bedrijven.

Op 100 geënquêteerde bedrijven blijken er 20,5 over geen enkele elektrische motor te beschikken. Alhoewel dient rekening gehouden met de grootte van de bedrijven moet toch worden aangestipt dat de motorisering ook op de heel kleine bedrijven op zeer produktieve wijze kan worden ingezet.

De invloed van de bedrijfsgrootte op de motorisering blijkt overduidelijk uit tabel I,28.

De hoogste frekwenties in de kolommen van tabel I,28 liggen op de diagonaallijn die loopt van de linker bovenhoek naar de rechter benedenhoek.

Een andere vaststelling die uit deze tabel valt af te leiden is de eerder zwakke motorisering van sommige middelgrote en grote bedrijven die beschikken over slechts één of geen elektrische motor.

Relevant was bovendien de vaststelling dat de motorisering sneller ingang heeft gevonden bij de jongere dan de oudere bedrijfsleiders.

Dezelfde enquête wees immers uit dat in de leeftijdsklassen van 50 jaar en meer minimaal 44,3 % van de exploitanten over slechts één of geen motor beschikken. Bij de jongeren (hier bedoeld jonger dan 50 jaar) schommelt de overeenkomstige verhouding tussen 33,4 en 38,3 %. De exploitanten van de leeftijdsklasse 30 tot 39 jaar maken het meest gebruik van de hulpmiddelen die de motorisering biedt. De motorisering ligt iets lager bij de allerjongste bedrijfsleiders. In vele gevallen ontbreekt aanvankelijk het nodige kapitaal om het bedrijf volledig met elektrische motoren uit te rusten.

Tabel 1,28 : De indeling van de landbouwbedrijven naar het aantal elektrische motoren, per bedrijfsgrootte-klasse, enquête W.E.S., 1962.

Bedrijven met	Bedrijfsgrootte								Totaal
	1 tot 3 ha	3 tot 5 ha	5 tot 7 ha	7 tot 10 ha	10 tot 15 ha	15 tot 20 ha	20 tot 30 ha	30 ha en meer	
geen elektrische motor of niet opgegeven	49,5	31,6	20,8	14,9	8,0	6,5	3,5	5,0	20,5
1 elektrische motor	28,7	28,3	27,4	21,1	12,9	7,1	5,2	7,1	19,8
2 elektrische motoren	15,1	23,2	27,2	28,7	24,3	17,5	13,2	7,1	21,6
3 elektrische motoren	4,0	11,4	12,0	17,5	18,6	26,5	19,7	13,5	14,7
4 elektrische motoren	1,3	3,0	7,2	11,1	15,9	16,8	22,6	14,9	10,2
5 elektrische motoren	0,4	0,7	2,7	3,4	10,6	10,7	14,2	17,7	5,7
6 en meer elektr. mot.	1,0	1,8	2,7	3,3	9,7	14,9	21,6	34,7	7,5
	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Aantal bedrijven	523	569	475	611	527	309	310	141	3.465

Duidelijk is bovendien het verband tussen de motorisering en de vaktechnische belangstelling.

Op 100 exploitanten met een hoge vaktechnische belangstelling bezitten 13,2 bedrijfsleiders hoogstens één elektrische motor. Het overeenkomstige cijfer voor de exploitanten met een lage vaktechnische belangstelling bedraagt 52,9. Omgekeerd tellen 51,9 % van de exploitanten met een hoge vaktechnische belangstelling 4 elektrische motoren en meer tegenover amper 12,7 % van de exploitanten met een lage vaktechnische belangstelling.

F. De samenwerking bij de machinale landbouwwerkzaamheden

Gezien de gemiddelde bedrijfsgrootte van de eigenlijke landbouwbedrijven 10,14 ha bedraagt is het duidelijk dat het op veel bedrijven onmogelijk is bepaalde landbouwmachines rendabel in te zetten. Dit sluit evenwel de mechanisering voor deze bedrijven niet uit. Bij vele landbouwwerkzaamheden kan men voortreffelijk beroep doen op burenhulp, familiehulp, loonondernemer of zelfs op een koöperatieve vereniging. Het is dan ook interessant na te gaan in welke mate op dit vlak samenwerking bestaat in West-Vlaanderen.

Alhoewel de samenwerkingsvorm evident erg verschillend is naar de machinale landbouwwerkzaamheid kan men toch algemeen stellen dat de in bepaalde gevallen waargenomen matige mechanisering een compensatie vindt in loonwerk, burenhulp en/of familiehulp. Koöperatieve samenwerking is daarentegen praktisch onbestaande. De voorkomende gevallen zijn wellicht het gevolg van een persoonlijke interpretatie door de landbouwer. (Zie tabel I,29)

Met uitzondering voor het strooien van scheikundige meststoffen, het eggen of schijfeggen, het zaaien en het schoffelen wordt vrij veel beroep gedaan op loonbedrijven.

In 9 op de 16 onderscheiden machinale landbouwwerkzaamheden doen meer dan 3 % van de exploitanten beroep op burenhulp. Dit is voornamelijk het geval voor het ploegen met traktor, het zaaien, het rooien van aardappelen, het pikken en het maaien van gras, luzerne en/of klaver.

Voor vijf machinale landbouwwerkzaamheden wordt door meer dan 3 % van de exploitanten beroep gedaan op familiehulp. De werkzaamheden waarbij beroep wordt gedaan op familiehulp en burenhulp lopen parallel. Men stelt alleen een gradatieverschil vast in die zin dat burenhulp frekwenter voorkomt.

Voor machinale werkzaamheden waar relatief veel wordt samengewerkt met burens of familieleden kan men stellen dat vooral exploitanten van bedrijven van 1 tot 10 ha op deze hulpverlening beroep doen. Dit heft de zwakke mechaniseringsgraad bij de kleine bedrijven dan ook gedeeltelijk op.

Inzake loonwerk, vallen sterke verschillen waar te nemen per machinale landbouwwerkzaamheid en per grootteklasse.

Tabel I,29 : Indeling van de landbouwbedrijven naar samenwerkingsvorm en per machinale landbouwwerkzaamheid, enquête W.E.S., 1962.

Machinale landbouwwerkzaamheid	De exploitant doet beroep op				volledig zelfstandig	onbepaald (a)	Totaal
	burenhulp	familiehulp	loon- ondernemer	koöpe- ratieve			
Strooien van stalmest	4,3	2,6	7,0	0,3	85,7	0,1	100
Strooien van scheikundige meststoffen	5,7	3,6	0,4	0,3	89,9	0,1	100
Ploegen met traktor	7,4	3,8	15,9	0,2	72,7	—	100
Eggen of schijfeggen	3,9	1,8	3,1	0,1	91,1	—	100
Zaaien	10,5	3,0	0,9	0,2	85,3	0,1	100
Scheikundige onkruidbestrij- ding	1,6	1,0	59,4	0,7	37,3	—	100
Schoffelen	3,3	1,4	1,4	0,3	93,6	—	100
Rooien van aardappelen	7,7	3,2	26,1	0,5	62,5	—	100
Rooien van bieten	1,8	1,4	7,3	0,2	89,3	—	100
Hakselen	0,8	0,4	10,7	0,4	87,7	—	100
Persen van hooi en stro	1,5	1,2	63,7	0,5	33,0	0,1	100
Pikken	8,1	4,4	12,3	0,2	74,9	0,1	100
Pikdorsen	0,9	0,9	56,4	0,6	41,2	—	100
Dorsen	0,8	0,4	63,5	0,6	34,7	—	100
Slijten van vlas	2,3	1,4	25,2	0,2	70,9	—	100
Maaien van gras, luzerne en/of klaver	6,4	2,6	17,0	0,2	73,8	—	100

(a) d.w.z. verricht deze arbeid met eigen machines en werktuigen of verricht dit werk niet op zijn bedrijf of doet het helemaal niet machinaal.

In tegenstelling met de samenwerking onder burens zijn het vooral grotere bedrijven (10 ha en meer) die beroep doen op loonondernemingen en dit voornamelijk voor het strooien van stalmest, scheikundige onkruidbestrijding, rooien van aardappelen, rooien van bieten, hakselen, persen van hooi en stro, pikdorsen, dorsen en slijten van vlas.

Dit betekent geenszins dat de kleine bedrijven er geen gebruik van maken : alleen treedt een gradatieverschil aan het licht. Inzake het ploegen met traktor en het pikken zijn het dan vooral de kleine bedrijven die de hulp van loonondernemingen inroepen.

Dit alles leidt tot de konklusie dat alhoewel geen beroep wordt gedaan op de koöperatieve vorm, toch heel wat samenwerking bestaat onder de exploitanten op het vlak van de machinale landbouwwerkzaamheden, hetzij onder de vorm van burens- en/of familiehulp, hetzij onder de vorm van loonondernemingen.

§ 6. DE UITBATINGSWIJZE VAN DE BEDRIJVEN

Op grond van een aantal normen¹ werden de geënquêteerde bedrijven ingedeeld in 26 verschillende uitbatingsvormen. Tabel I,30 geeft de verdeling naar uitbatingswijze en grootteklasse (procentuele verdeling).

De grasland-akkerbouw verhouding op de diverse bedrijven, maar vooral de richting en de intensiteit waarmee de veeteelt wordt beoefend, worden in grote mate voorbestemd of althans in beslissende mate beïnvloed door de areaalgrootte die de exploitant ter beschikking staat.

Waar nagenoeg 32,8 % van alle Westvlaamse landbouwbedrijven zich in overwegende mate op akkerbouw toeleggen, stelt men niettemin vast dat dit uitbatingstype op specifieke wijze voorbehouden blijft aan landbouwbedrijven met grotere areaaloppervlakte. Nog niet 8 % aller bedrijfjes met min dan 3 ha kunnen als akkerbouwbedrijf worden aangezien. Het percentage akkerbouwbedrijven neemt toe tot circa 15,4 % der exploitaties tussen 3 en 7 ha en tot 43,6 % der bedrijven tussen 10 en 15 ha ; 97,1 % van de bedrijven met meer dan 30 ha zijn akkerbouwbedrijven.

1. De maatstaven voor de indeling der landbouwbedrijven volgens hun uitbatingswijzen hadden vooral betrekking op de verhouding tot de totale oppervlakte van :

- a. het weiland : min of meer dan 40 %
- b. de aanwezige melkveestapel : min of meer dan resp. 0,5, 1 of 2 per ha
- c. de andere runderen dan melkvee : min of meer dan resp. 1,5, 2 of 4 per ha
- d. het aantal volwassen kweek- en mestvarkens : min of meer dan resp. 1, 5 of 10 per ha
- e. het aantal leghennen en mesthoenders : min of meer dan resp. 10, 20 of 100 per ha.

De diverse in acht te nemen verhoudingen werden vastgelegd in overleg met verschillende landbouwspecialisten en in het bijzonder met de heer ing. L. Bockstaele, Directeur van het Provinciaal Onderzoekscentrum voor Nijverheidsteelten Arthur Olivier te Rumbeke-Beitem. Onder „totale oppervlakte” werd voor dit gebruik een theoretische oppervlakte bedoeld, die naast de kadastrale, ook de met nateelten bezaaide oppervlakte omvat.

Tabel I,30: Indeling van de landbouwbedrijven naar uitbatingswijze en grootteklasse, enquête W.E.S., 1962.

Uitbatingswijze	Code- cijfer (a)	1 tot 3 ha	3 tot 5 ha	5 tot 7 ha	7 tot 10 ha	10 tot 15 ha	15 tot 20 ha	20 tot 30 ha	30 ha en meer	Totaal	Totaal abs. cijf.
<i>Extensieve landbouw</i>											
akkerbouw	55	7,8	15,4	21,5	26,6	43,6	60,8	71,2	97,1	32,8	1.135
gemengd akkerbouw en veeteelt	66	9,8	21,1	25,9	26,5	27,1	22,7	17,2	1,6	21,6	747
<i>Extensieve veeteelt</i>	77	6,4	11,9	16,2	16,7	13,3	9,7	3,9	0,3	11,5	397
<i>Intensieve veeteelt met</i>											
1 dominerende teelttrichting:											
melkvee	11	6,1	8,9	5,9	2,8	0,6	0,7	0,6	0,1	3,9	136
jong en mestvee	12	0,8	1,5	1,9	3,5	2,1	2,9	2,9	0,5	2,3	79
varkens	13	2,0	4,3	4,2	2,3	1,1	0,3	0,3	0,1	2,3	78
pluimvee	15	8,0	10,8	13,3	14,7	10,4	2,3	3,6	0,1	9,6	331
2 dominerende teelttrichtingen:											
melkvee en ander rundvee	23	1,2	0,7	0,6	0,5	0,2	—	—	—	0,4	14
melkvee en varkens	24	2,5	2,1	—	—	0,2	—	—	—	0,8	29
melkvee en pluimvee	26	5,7	4,6	3,0	0,8	0,2	—	—	—	2,2	76
rundvee en varkens	25	0,2	0,5	0,2	0,3	—	—	—	—	0,2	7
rundvee en pluimvee	27	1,0	—	—	—	—	—	—	—	0,1	5
varkens en pluimvee	28	1,4	2,1	1,1	2,3	0,4	—	—	—	1,1	40
3 teelttrichtingen:											
melk- en rundvee en varkens	36	0,2	0,2	0,4	0,2	—	0,3	—	—	0,1	6
melk-, rund en pluimvee	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
melk- en pluimvee, varkens	39	1,6	1,5	0,4	0,3	—	—	—	—	0,6	21
rund- en pluimvee, varkens	30	—	0,2	—	—	—	—	—	—	—	1
4 teelttrichtingen:											
melk-, rund- en pluimvee, varkens	44	0,2	—	—	0,2	—	—	—	—	0,1	2
<i>Gespecialiseerde veeteelt:</i>											
stalmelkerij	01	0,2	0,3	0,2	—	—	—	—	—	0,1	4
rundveefokkerij-mesterij	02	0,8	0,3	0,2	0,2	—	—	—	—	0,2	8
varkenshouderij	03	4,9	2,7	2,1	0,4	—	—	—	—	1,5	53
pluimveehouderij	05	6,4	4,3	1,3	1,3	0,8	0,3	0,3	—	2,3	78
<i>Nevenbedrijven:</i>											
akkerbouw	95	7,4	2,2	0,2	0,2	—	—	—	—	1,5	53
gemengd	96	9,2	2,1	0,6	0,2	—	—	—	—	1,8	63
veeteelt	97	13,7	2,1	0,6	0,2	—	—	—	0,1	2,5	86
<i>Tuinbouw</i>	88	2,5	0,2	0,2	—	—	—	—	0,1	0,5	16
Totaal		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3.465

(a) Dit codecijfer is van nut voor de interpretatie van tabel I,31 op blz. 98.

21,6 % der Westvlaamse bedrijven zijn gemengde akkerbouw-veeteeltuitbatingen. Dit veel voorkomende uitbatingstype wordt op minstens 20 % aller bedrijfsgrootteklassen aangetroffen met uitzondering van de allerkleinste en de grootste bedrijfstypes. In de grootteklassen van 5 tot 15 ha worden zelfs minstens een vierde der exploitaties op deze gemengde wijze uitgebaat.

De landbouwexploitaties die, zonder zich intensief of op gespecialiseerde wijze op veeteelt toe te leggen, toch als „op veeteelt georiënteerde” bedrijven mogen beschouwd worden, komen eveneens voor 11,5 % voor onder de Westvlaamse exploitaties¹. Dit uitbatingstype mag reeds als een specialiteit worden aangezien van de grootteklassen met 5 tot 10 ha, grootteklasse waar meer dan 15 % der exploitaties zich sterk op veeteelt oriënteren.

Naast 4,2 % volledig gespecialiseerde veeteeltbedrijven doen bijna 23,6 % van alle Westvlaamse landbouwuitbatingen aan intensieve veeteelt².

De oriëntatie waarin deze intensieve veeteelt wordt beoefend is echter uiterst verscheiden en ook de graad van intensiteit waarmee deze wordt bedreven is gevarieerd. Vervult de meeste intensieve veeteeltbedrijven (18,1 %) beperken zich nochtans tot één dominerende teeltrichting: pluimvee (9,6 %), melkkoeien (3,9 %), jong rundvee en mestvee (2,3 %) of varkens (2,3 %).

Het meest voorkomende type van intensief veeteeltbedrijf is de pluimveehouderij (mesthoenders of leghennen). Dit uitbatingstype voelt zich blijkbaar het best thuis op bedrijven van 3 tot 15 ha. In deze bedrijfsgrootteklassen doen 10 tot 15 % der exploitanten aan intensieve pluimveeuitbating. Ook 8 % der zeer kleine bedrijven zijn intensieve pluimveebedrijven.

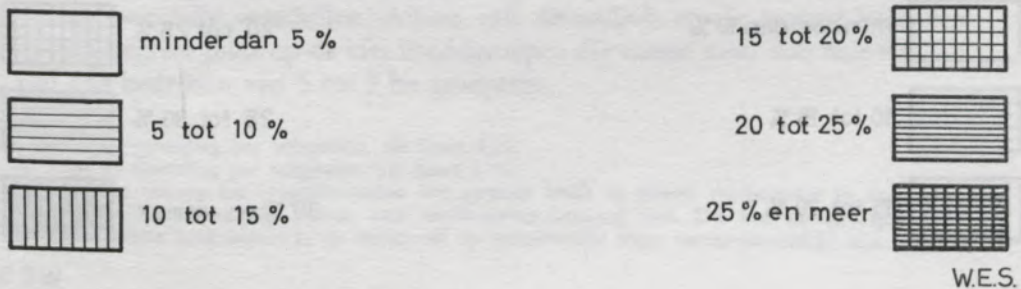
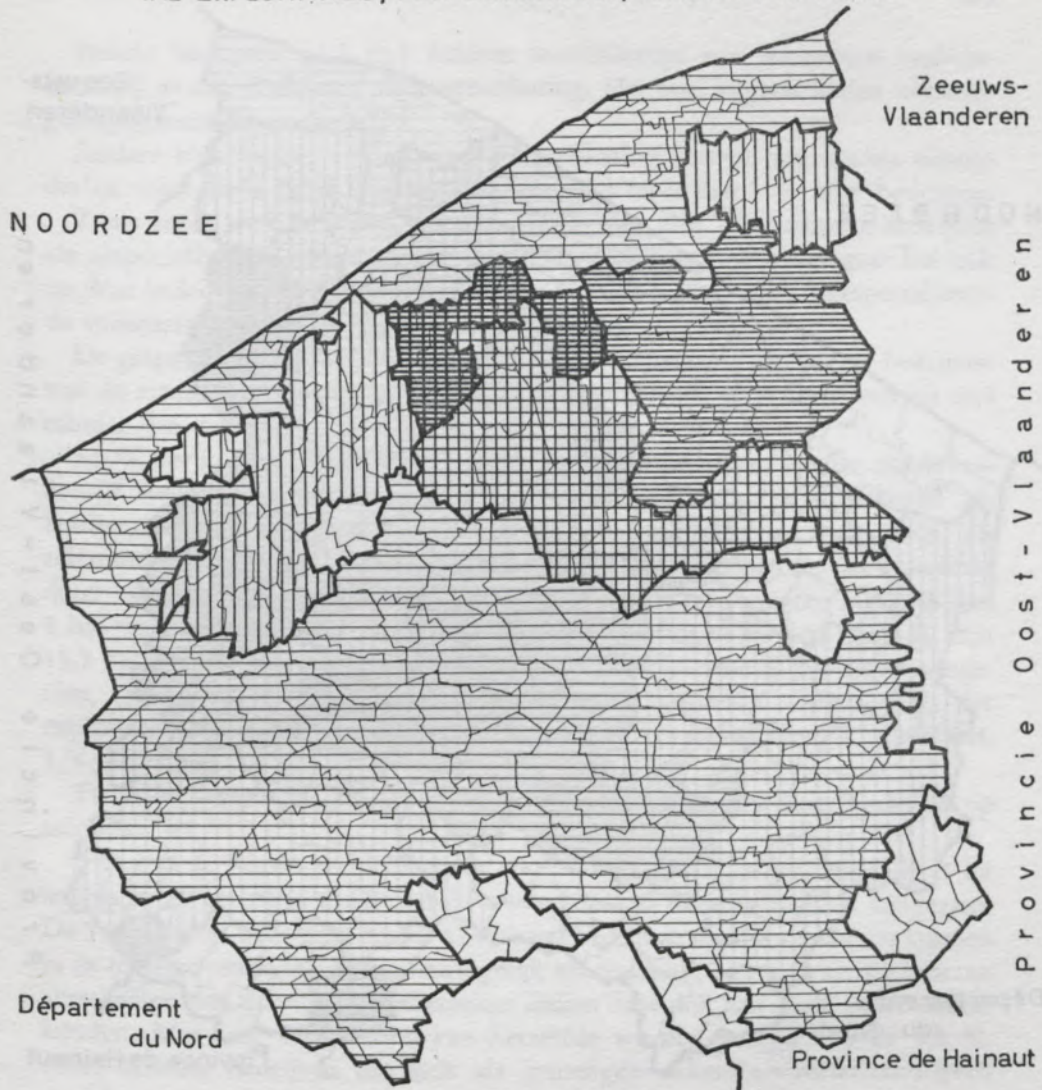
De intensieve melkveeuitbating wordt eveneens in meer dan gemiddelde mate aangetroffen op de bedrijven met minder dan 7 ha waar 6 tot 9 % aller bedrijven zich in overwegende mate op de intensieve uitbating van melkkoeien toeleggen. Ook de varkensteelt wordt als dominerende teeltrichting vooral aangetroffen op de bedrijven van 3 tot 7 ha. De rundveefokkerij of -mesterij daarentegen is een vorm van intensieve veeuitbating die relatief sterk wordt beoefend op de grotere hoevetypes van 7 tot 30 ha, waar circa 3 % der exploitanten zich op deze vorm van intensieve veeuitbating toeleggen.

Naast deze intensieve veeteeltbedrijven die zich tot één dominerende teeltrichting beperken, treft men nog enkele bedrijven aan (5,7 %) die zich op verschillende teeltrichtingen toeleggen. De meest voorkomende combinatie is de melkveehouderij, gekombineerd met intensieve pluimveeuitbating (2,2 %). Dit uitbatingstype omvat zelfs 5,7 % aller bedrijfjes die het met minder dan 3 ha areaaloppervlakte moeten stellen en nog 4,6 % der bedrijven van 3 tot 5 ha.

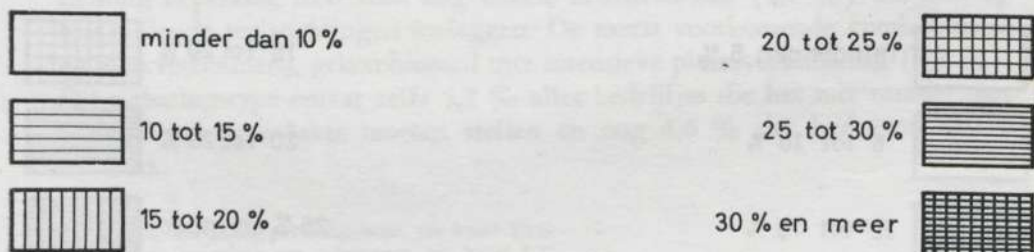
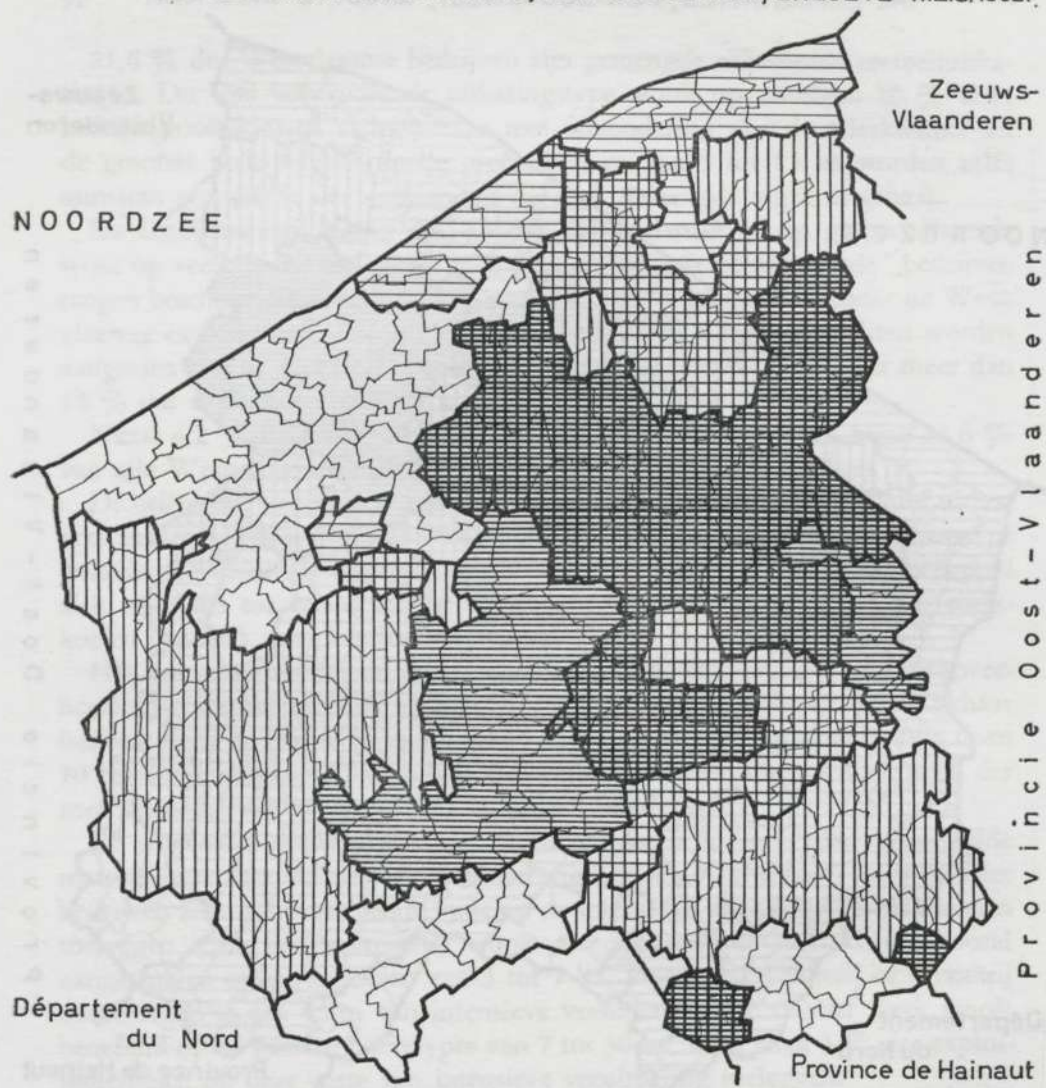
1. Voor de spreiding per subgewest, zie kaart I,21.

2. Voor de spreiding per subgewest, zie kaart I,22.

Kaart I, 21: VERHOUDING VAN HET AANTAL VEEBEDRIJVEN TOT HET TOTALE AANTAL EXPLOITATIES, PER SUBGEWEST, ENQUETE W.E.S. 1962.

Kaart 1,22: VERHOUDING VAN HET AANTAL INTENSIEVE VEEBEDRIJVEN TOT HET
TOTALE AANTAL EXPLOITATIES, PER SUBGEWEST, ENQUETE W.E.S. 1962.

W.E.S.

Enkele bedrijven (1,5 %) hebben terzelfdertijd een intensieve varkenshouderij en een intensieve pluimveeuitbating. Het zijn meestal kleine uitbatingen qua areaaloppervlakte.

Andere kombinaties van intensieve veeuitbating komen nog slechts uitzonderlijk voor. Geen enkel type vertegenwoordigt meer dan 1 % aller bedrijven.

Zoals reeds werd vermeld, kunnen 4,2 % van alle Westvlaamse bedrijven als gespecialiseerde veeuitbatingen beschouwd worden¹. Meestal gaat het ook op deze bedrijven om pluimveehouderijen (2,3 %). Ook enkele gespecialiseerde varkensfokkerijen (1,5 %) zijn het vermelden waard.

De gespecialiseerde varkensfokkerijen zijn eveneens typische kleine bedrijven wat de areaaloppervlakte betreft ; zij maken bijna 5 % aller bedrijven uit met minder dan 3 ha.

5,8 % der in de steekproef opgenomen landbouwbedrijven moeten als nevenbedrijf worden beschouwd daar het bedrijfshoofd, naast zijn activiteit als landbouwer, een bron van inkomen heeft hetzij als loontrekkende, hetzij als zelfstandige handelaar of ambachtsman². Het hoeft geen betoog dat de meeste dezer nevenbedrijfjes worden aangetroffen onder de exploitanten met min dan 3 ha, waar zij zelfs 30,3 % aller bedrijven uitmaken. Van deze 30,3 % zijn 13,7 op veeteelt georiënteerd, 7,4 mogen als akkerbouwbedrijf worden aangezien, terwijl 9,2 een gemengde uitbatingwijze toepassen. Ook 6,4 % der exploitaties met 3 tot 5 ha zijn nevenbedrijfjes (1/3 akkerbouw, 1/3 veeteelt, 1/3 gemengd).

Tenslotte leggen 0,5 % der in de steekproef opgenomen bedrijven zich op tuinbouw toe³.

Uit tabel I,31 komt duidelijk naar voor dat de bedrijven met min dan 3 ha nog moeilijk als volwaardige landbouwexploitaties kunnen worden aangezien. De 7,8 % dezer bedrijven die als akkerbouwbedrijven naar voor komen kunnen in de huidige omstandigheden onmogelijk als dusdanig een volwaardig bestaan verschaffen aan de uitbater ; allermist indien deze ook een gezin moet onderhouden. Met enig voorbehoud kan hetzelfde worden gezegd van de 9,8 % dezer kleinste bedrijven die zich als gemengde akkerbouwveeteeltbedrijven voordoen.

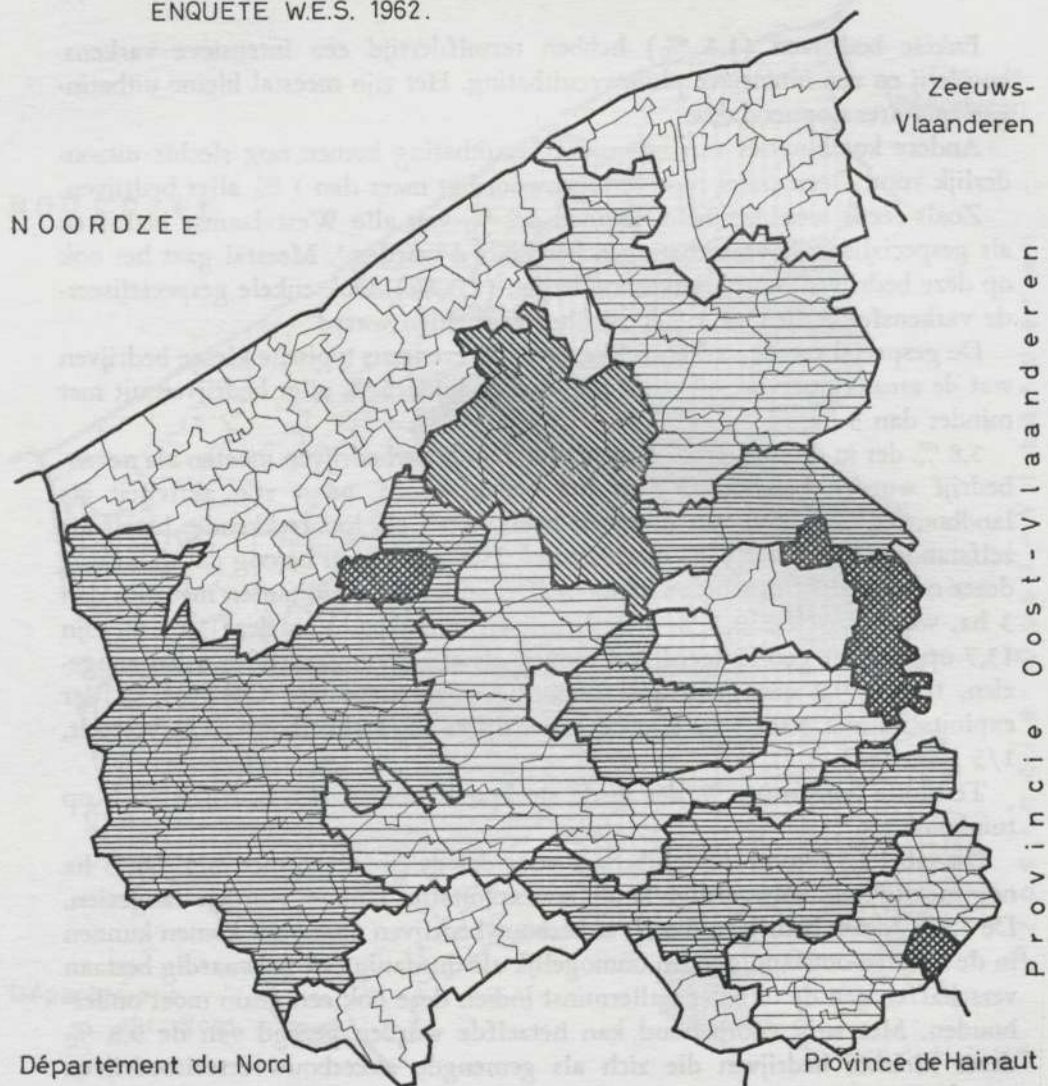
De uitbatingsstructuur der bedrijven met 3 tot 5 ha en 5 tot 7 ha vertoont weinig essentiële verschillen. Alleen valt de nadruk op de grotere bedrijven in veel sterkere mate op de vier hoofdgroepen die samen meer dan drie vierden van alle bedrijven van 5 tot 7 ha groeperen.

1. Voor de spreiding per subgewest, zie kaart I,23.

2. Voor de spreiding per subgewest, zie kaart I,24.

3. De wijze waarop het vragenformulier was opgevat heeft de meeste tuinbouwers in de mening gebracht dat de enquête alleen voor landbouwers bestemd was. Dit had als gevolg dat de Westvlaamse tuinbouwers in de steekproef op onvoldoende wijze vertegenwoordigd zijn.

Kaart 1, 23: VERHOUDING VAN HET AANTAL GESPECIALISEERDE VEEBEDRIJVEN TOT
HET TOTALE AANTAL EXPLOITATIES PER SUBGEWEST,
ENQUETE W.E.S. 1962.

minder dan 2%

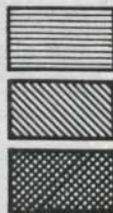
2 tot 4%

4 tot 6

6 tot 8%

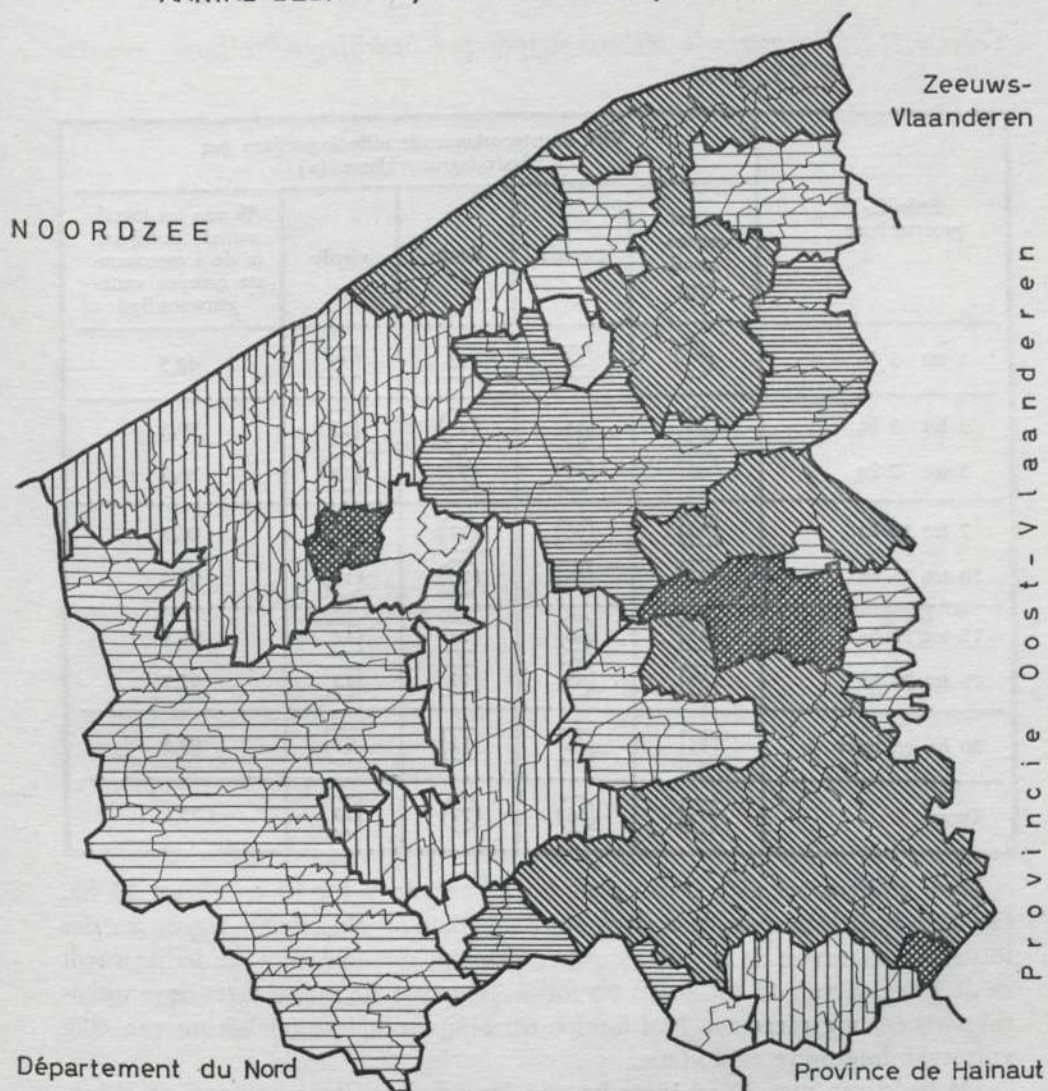
8 tot 10%

10% en meer

W.E.S

Kaart I,24: VERHOUDING VAN HET AANTAL NEVENBEDRIJVEN TOT HET TOTALE
AANTAL BEDRIJVEN, PER SUBGEWEST, ENQUETE W.E.S. 1962.

Tabel I,31 : *Dominerende uitbatingstypes per bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962.*

Bedrijfs- grootteklasse	Vier meestvoorkomende uitbatingswijzen per bedrijfsgrootteklasse (a)				
	meest voorko- mend type	tweede	derde	vierde	% van het totaal aantal bedrijven in de 4 voornaam- ste groepen verte- genwoordigd
1 tot 3 ha	97	66	96	55	40,5
3 tot 5 ha	66	55	77	15	59,1
5 tot 7 ha	66	55	77	15	76,8
7 tot 10 ha	55	66	77	15	84,7
10 tot 15 ha	55	66	77	15	94,4
15 tot 20 ha	55	66	77	12	96,1
20 tot 30 ha	55	66	77	15	95,7
30 ha en meer	55	66	12	77	99,5
Totaal	55	66	77	15	75,1

Deze tendens zet zich door op de bedrijven van 7 tot 10 en 10 tot 15 ha. Op deze bedrijven gaat de nadruk steeds sterker op akkerbouw liggen en des te sterker naarmate de bedrijven groter worden, wat opnieuw duidelijk wordt in de groepen van 15 tot 20 en 20 tot 30 ha, waar de meest extensieve uitbatingswijzen nog meer aan bod komen tot bijna volledige uitsluiting van elke vorm van intensieve exploitatie.

De bedrijven met 30 en meer ha zijn op weinige uitzonderingen na akkerbouwbedrijven.

De variatie in de uitbatingswijzen neemt bijgevolg duidelijk af met de toename van de bedrijfsoppervlakte.

(a) Voor de verklaring der codecijfers 97, 66, 55 enz., zie tabel I,30 en de voetnoot op blz. 90, deel I, hoofdstuk III, § 6.

Legende bij Tabel I,31 :

- ☐ meer dan 25 % van het totaal der bedrijven in de klasse
- ☐ 10 % tot 25 % van het totaal der bedrijven in de klasse
- ☐ minder dan 10 % van het totaal der bedrijven in de klasse
- ☐ minder dan 1 % van het totaal der bedrijven in de klasse.

§ 7. DE TEWERKSTELLING IN DE LANDBOUW

A. Bestendig tewerkgestelde arbeidskrachten

Op 31 december 1959 bedroeg het totale aantal bestendig tewerkgestelden op de landbouwbedrijven van West-Vlaanderen 60.294 personen, waarvan de verdeling per landbouwstreek in Tabel I,32 wordt weergegeven.

Tabel I,32 : Bestendig tewerkgestelden, loontrekkende en niet-loontrekkende, in de landbouw van West-Vlaanderen, 31 december 1959.

Landbouwstreek	Aantal bedrijven (kat. 1 tot 3)	Aantal tewerkge- stelde mannen	Totaal aantal tewerkgestelde personen
Polders	4.217	6.169	10.257
Zandstreek	6.868	8.378	14.793
Zandleemstreek	14.315	19.783	32.344
Leemstreek	1.144	1.753	2.900
West-Vlaanderen	26.544	36.083	60.294

Het aantal mannen die bestendig hun aktiviteit vinden in de landbouw beliep 36.083 of 59,8 % van het totaal. Het aandeel van de mannen was verhoudingsgewijze laag in de Zandstreek, namelijk 56,6 %. In de overige landbouwstreken bedroeg dit aandeel circa 60 % (Zandleemstreek 61,2 %, Leemstreek 60,4 % en Polders 60,1 %).

Tabel I,33 geeft een overzicht van het belang van de bestendig tewerkgestelden in de landbouw naar landbouwstreek en demografisch gewest ; als maatstaf werd de verhouding aangewend tussen het aantal bestendig tewerkgestelden en de totale bevolking in 1959. In de kolommen vier en vijf werd de aktieve bevolking in de landbouwsektor in verhouding gebracht tot de totale aktieve bevolking in dezelfde subgewesten op 31 december 1961.

Tabel I,34 geeft voor de verschillende landbouwstreken de gemiddelde tewerkstelling per 100 ha, beteeld door beroepsland- en tuinbouwers en door gelegenheidsvoortbrengers die produkten van het landbouwbedrijf verkopen.

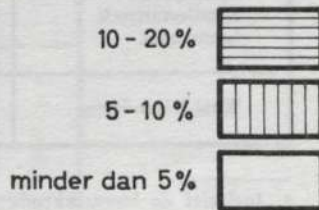
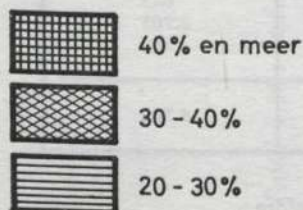
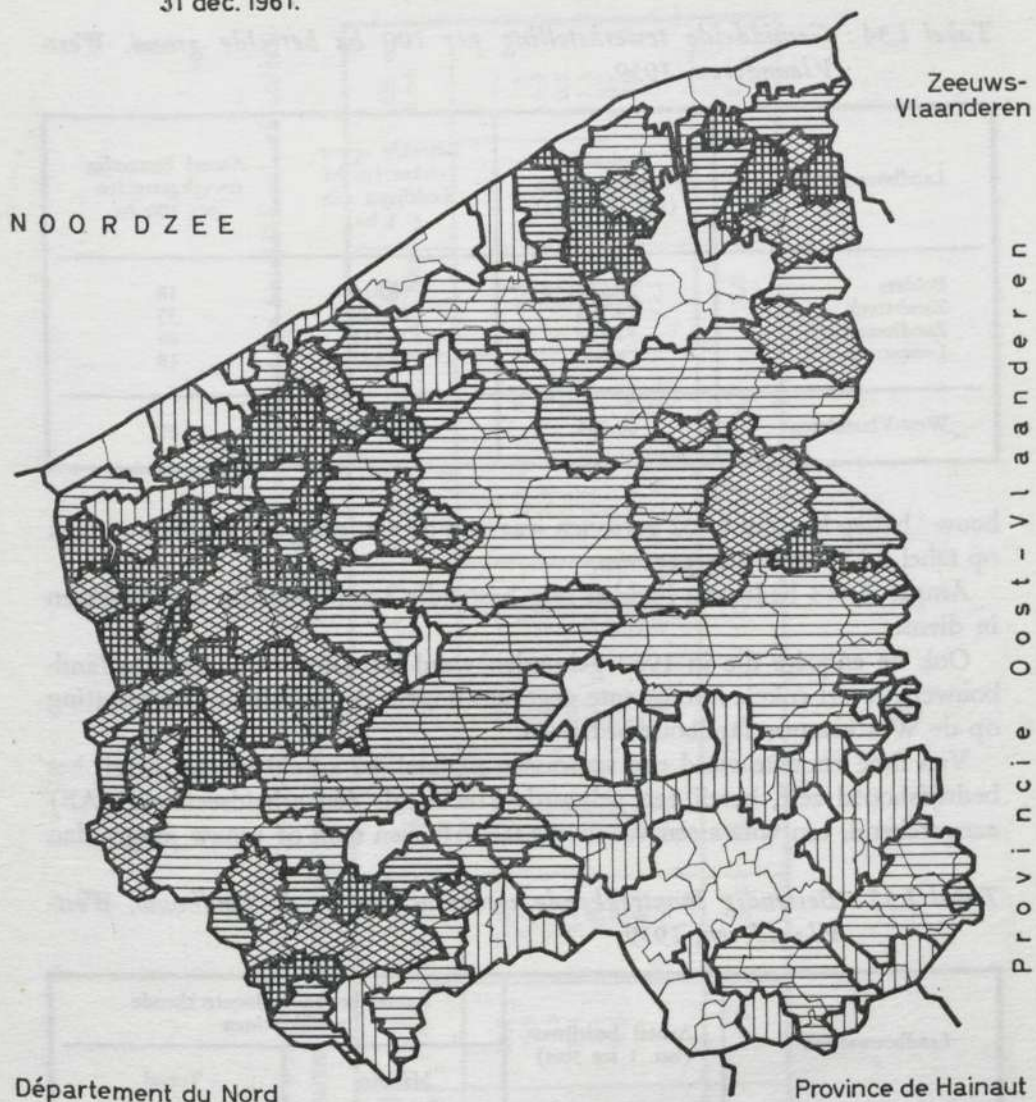
Opvallend in deze statistiek is dat in de Zandstreek per 100 ha bijna dubbel zoveel personen tewerkgesteld zijn als in de Polders en de Leemstreek ; het verhoudingscijfer bereikt er 33 personen per 100 ha.

Het aantal bestendig loontrekkende werkkrachten in de Westvlaamse land-

Tabel I,33: Bestendig tewerkgestelden in de landbouw, per subgewest, West-Vlaanderen, 1959.

Subregionen	Bestendig tewerkgestelden 1959 (1)	Totale bevolking 1959 (2)	Verhoudings- cijfer $\frac{(1)}{(2)} \times 100 = (3)$	Aktieve landbouw- bevolking 1961 (4)	Totale aktieve bevolking 1961 (5)	Verhoudings- cijfer $\frac{(4)}{(5)} \times 100 = (6)$
11	3.706	213.414	1,7	2.388	80.184	3,0
12	2.170	10.911	19,9	1.319	3.790	34,8
13	1.156	18.135	6,4	750	6.519	11,5
14	3.225	17.085	18,9	2.053	5.965	34,4
Polders	10.257	259.545	4,0	6.510	96.458	6,7
21	2.226	57.925	3,8	1.321	21.406	6,2
22	3.779	26.986	14,0	2.347	9.963	23,6
23	4.918	55.092	8,9	2.979	20.487	14,5
24	3.870	21.986	17,6	2.290	8.190	28,0
Zandstreek	14.793	161.989	9,1	8.937	60.046	14,9
41	6.346	280.748	2,3	4.122	113.945	3,6
42	5.388	95.810	5,6	4.500	33.330	13,5
43	8.135	90.783	9,0	5.040	34.845	14,5
44	12.475	47.978	26,0	8.687	32.706	26,6
Zandleemstreek	32.344	515.519	5,8	22.349	214.826	10,4
51	313	46.898	0,7	263	21.147	1,2
52	1.315	21.076	6,2	814	8.786	9,3
54	1.272	14.199	9,0	912	5.552	16,4
Leemstreek	2.900	82.173	3,5	1.989	35.485	5,6
West-Vlaanderen	60.294	1.060.525	5,7	39.785	406.815	9,8

Kaart I,25: DE AKTIEVE BEVOLKING IN DE LANDBOUWSEKTOR TEWERKGESTELD
IN PROCENT VAN DE TOTALE AKTIEVE BEVOLKING PER GEMEENTE,
31 dec. 1961.

W.E.S.

Tabel I,34: Gemiddelde tewerkstelling per 100 ha betaalde grond, West-Vlaanderen, 1959.

Landbouwstreek	Bestendig tewerkgestelden (kat. 1 tot 3)	Betaalde oppervlakte (in ha bedrijven van + 1 ha)	Aantal bestendig tewerkgestelden per 100 ha
Polders	10.257	56.810	18
Zandstreek	14.793	44.422	33
Zandleemstreek	32.344	125.515	26
Leemstreek	2.900	15.881	18
West-Vlaanderen	60.294	242.628	25

bouw ¹ beliep in 1959 4.702 personen waarvan de verdeling per landbouwstreek op tabel I,35 wordt weergegeven.

Amper 3.413 bedrijven hadden nog bestendig loontrekkende werkkrachten in dienst.

Ook de enquête die in 1962 gehouden werd bij 3.465 Westvlaamse landbouwers, levert enkele interessante gegevens nopens de globale arbeidsbezetting op de Westvlaamse landbouwbedrijven.

Van deze enquête werd een volwassen mannelijke arbeidskracht, hetzij het bedrijfshoofd zelf, hetzij een gehuurde kracht, als één arbeidseenheid (AE) aangerekend, een volwassen vrouw als 0,8 AE. Een man of vrouw jonger dan

Tabel I,35: Bestendig loontrekkende werkkrachten in de landbouw, West-Vlaanderen, 1959.

Landbouwstreek	Aantal bedrijven (kat. 1 tot 3bis)	Aantal bestendig loontrekkende werkkrachten	
		Mannen	Totaal
Polders	802	968	1.087
Zandstreek	353	534	625
Zandleemstreek	2.030	2.329	2.701
Leemstreek	228	262	289
West-Vlaanderen	3.413	4.093	4.702

1. Inclusief de loontrekkende gezinsleden, maar exclusief de bedrijfshoofden.

Tabel I,36: Indeling van de bedrijven naar grootteklasse en naar het aantal bestendig beschikbare arbeidseenheden (procentuele verdeling), enquête W.E.S., 1962.

Grootte- klasse	Totaal aantal geënquêteer- den (= 100)	min dan 1 AE	1 tot 1,5 AE	1,5 tot 2 AE	2 tot 2,5 AE	2,5 tot 3 AE	3 tot 3,5 AE	3,5 tot 4 AE	4 tot 4,5 AE	4,5 tot 5 AE	5 AE en meer
1 tot 3 ha	511	28,0	11,8	57,3	2,3	0,6	—	—	—	—	—
3 tot 5 ha	583	6,9	6,4	61,1	12,2	9,8	2,2	0,7	0,7	—	—
5 tot 7 ha	475	1,3	4,9	62,1	12,2	11,0	5,3	1,7	0,9	—	0,6
7 tot 10 ha	611	0,1	4,1	55,3	10,5	14,1	10,3	2,0	2,0	0,8	0,8
10 tot 15 ha	527	—	1,9	46,1	10,1	16,7	12,2	6,8	3,4	1,5	1,3
15 tot 20 ha	309	0,3	1,0	34,6	10,4	23,6	12,9	7,4	4,9	2,6	2,3
20 tot 30 ha	309	—	1,0	25,2	6,1	26,9	17,5	10,7	6,5	2,9	3,2
30 ha en meer	140	—	—	10,7	3,6	27,9	10,7	20,0	12,1	7,9	7,1
Totaal	3.465	5,5	4,6	49,8	9,1	13,9	7,9	4,2	2,6	1,2	1,2

18 jaar of ouder dan 65, werd in de berekeningen als 0,6 AE aangerekend terwijl voor de echtgenote van het bedrijfshoofd slechts 0,5 AE ten gunste van het bedrijf werd weerhouden, rekening houdend met de huishoudelijke taak van de boerenvrouw in haar gezin. Het bedrijfshoofd, ongeacht zijn leeftijd, werd steeds als een volle AE aangerekend, althans wanneer het landbouwberoep zijn hoofdberoep was. Aan het bedrijfshoofd dat zijn landbouwbedrijf slechts als nevenbedrijvigheid uitoefent werd ongeacht zijn leeftijd, slechts 0,2 AE toegekend.

Tabel I,36 geeft de resultaten van deze berekeningen.

Nagenoeg de helft (49,8 %) van alle Westvlaamse bedrijven worden uitgeroepen door anderhalf tot minder dan twee arbeidseenheden. Meestal beschikken dergelijke exploitaties over het bedrijfshoofd (1 AE) bijgestaan door zijn echtgenote (0,5 AE), voor zover deze buiten haar huishoudelijke taak voor bepaalde taken op het bedrijf kan worden ingeschakeld.

Het percentage bedrijven met 1,5 tot 2 AE neemt af naarmate de areaaloppervlakte toeneemt.

B. Niet bestendig tewerkgestelde arbeidskrachten

Voor bepaalde activiteiten en in drukke periodes wordt in de landbouw beroep gedaan op tijdelijk tewerkgestelde arbeidskrachten. Tabel I,37 geeft een

Tabel I,37: Tijdelijk tewerkgestelde werkkrachten in de landbouw, West-Vlaanderen, 1959 (a).

Landbouwstreek	Op bedrijven zonder bestendig loontrekkend personeel (kat. 1 tot 3)		Op bedrijven met bestendig loontrekkend personeel (kat. 1 tot 3)		Totale tijdelijke tewerkstelling per 100 ha landbouwgrond
	Aantal bedrijven	Arbeids-eenheden (b)	Aantal bedrijven	Arbeids-eenheden (b)	
Polders	4.398	551	708	109	1,2
Zandstreek	8.331	1.011	282	42	2,3
Zandleemstreek	17.658	2.548	1.613	331	2,3
Leemstreek	1.136	150	201	31	1,1
West-Vlaanderen	31.523	4.260	2.804	513	1,9

(a) Ondernemingswerken uitgezonderd.

(b) Arbeidsdagen omgezet in arbeidseenheden volgens de norm 300 arbeidsdagen = 1 arbeidseenheid.

inzicht in het belang van de tijdelijk tewerkgestelde arbeidskrachten voor het jaar 1959.

De tijdelijk tewerkgestelde arbeidskracht is vrij belangrijk op de bedrijven zonder bestendig loontrekkend personeel ; voor het jaar 1959 kwam hun totale werkprestatie overeen met 4.260 arbeidseenheden. Op de bedrijven met bestendig loontrekkende arbeidskrachten in dienst werden in 1959 werkprestaties geleverd door tijdelijk tewerkgestelden voor een totaal van 513 arbeidseenheden.

Het hoge aandeel van de Zandleemstreek in deze tijdelijke tewerkstelling moet gezien worden in het perspectief van het arbeidsintensief karakter van bepaalde nijverheidsteelten die in deze streek veel voorkomen. Voor de Zandstreek is de faktor bedrijfsgrootte bepalend ; boven werd reeds vastgesteld dat de bestendig loontrekkende arbeidskrachten op deze veelal kleine bedrijven zeer schaars zijn. In de Zandstreek wordt slechts in weinig gevallen bestendig loontrekkend personeel in dienst genomen ; in de drukke oogstperiode worden dan echter verhoudingsgewijze veel tijdelijke arbeidskrachten tewerkgesteld.

C. Evolutie van de werkgelegenheid in de landbouw

De werkgelegenheid in de landbouw is de jongste jaren sterk dalend. De telling van 31 december 1950 gaf voor West-Vlaanderen een totaal aantal bestendig tewerkgestelden van 79.494 personen ; de telling van 1959 geeft nog slechts 60.294 bestendig tewerkgestelde personen op. Er dient evenwel opgemerkt te worden dat beide tellingen niet integraal op dezelfde basis geschieden. De telling van 1950 omvatte niet de bedrijfshoofden die als bijkomende bezigheid het beroep van landbouwer, tuinbouwer of veefokker uitoefenden en minder dan 1 ha landbouwgrond betoelden ; er mag echter aangenomen worden dat het aantal bestendig tewerkgestelden dat aldus in de ene telling wel en in de andere niet werden opgenomen, uiterst gering is. Tabel I,38 geeft een overzicht van de evolutie der bestendig tewerkgestelden in de landbouw voor de periode 1950-59.

De vermindering van de bestendige tewerkstelling in de Westvlaamse landbouw bedroeg tussen 1950 en 1959 niet minder dan 19.200 personen of 24,2 %¹.

Na 1959 is de werkgelegenheid in de landbouw verder afgenomen ; het aantal bestendig tewerkgestelde mannen is tussen 1959 en 1962 verminderd van 36.083 tot 31.759 of met 12,0 %. De vermindering bedroeg 14,4 % in de

1. De tellingen van de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid bevestigen deze tendens. Midden 1950 werden 4.593 landbouwbedrijven geteld met gezamenlijk 6.308 bezoldigde arbeidskrachten ; medio 1961 werden nog slechts 3.435 bezoldigden geteld op 2.315 landbouwbedrijven.

Tabel 1,38 : Evolutie van de bestendige tewerkstelling in de landbouw, West-Vlaanderen, 1950-1959.

Landbouwstreek	1950		1959		Evolutie 1950-59	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Polders	7.623	5.220	6.169	4.088	— 1.454	— 1.132
Zandstreek	10.501	8.631	8.378	6.415	— 2.123	— 2.216
Zandleemstreek	24.249	19.464	19.783	12.561	— 4.466	— 6.903
Leemstreek	2.235	1.571	1.753	1.147	— 482	— 424
West-Vlaanderen	44.608	34.886	36.083	24.211	— 8.525	— 10.675

Polders, 12,6 % in de Zandleemstreek, 9,8 % in de Zandstreek en 6,8 % in de Leemstreek.

De resultaten van de telling van 1962 van de bestendig tewerkgestelde vrouwen geeft in vergelijking met 1959 nog hogere verschillen, namelijk een daling van 24.211 in 1959 tot 10.512 in 1962. De interpretatie van het begrip „bestendig tewerkgesteld” is voor de vrouwen in de jaarlijkse tellingen die sinds 1960 telkens midden mei doorgaan, blijkbaar niet op dezelfde wijze geschied als in 1959¹.

De hoger geanalyseerde gegevens hebben betrekking op familiale en niet-familiale arbeidskrachten, inclusief de niet-bezoldigde arbeidskrachten.

De algemene landbouwtelling van 1959 gaf een totaal van 4.093 mannen en 609 vrouwen die als loontrekkende arbeidskrachten² bestendig tewerkgesteld waren ; de telling van 15 mei 1962 gaf nog slechts 3.073 mannen en 520 vrouwen.

Tenslotte kan uit tabel 1,39 worden opgemaakt dat de niet-familiale arbeidskrachten in het gebied van de bestendige landbouwtewerkstelling in 1962 nog amper een aandeel van 5,3 % hebben.

1. De tellingen van 1959 en 1960 geven een daling van 24.211 vrouwen in 1959 tot 15.690 in 1960 ; de tellingen van 1961 en 1962 geven respectievelijk 13.909 en 10.512 vrouwen die bestendig tewerkgesteld zijn.

2. Inclusief de loontrekkende gezinsleden.

Tabel I,39 : Bestendig tewerkgesteld in de landbouw, West-Vlaanderen, 1962

Landbouwstreek	Bedrijfshoofden		Leden van het gezin				Andere personen		Totaal	
			Bezoldigd		Niet bezoldigd					
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Polders	3.659	199	160	57	884	1.499	579	15	5.282	1.770
Zandstreek	5.850	426	234	77	1.206	1.672	263	17	7.553	2.192
Zandleemstreek	12.306	763	507	261	3.363	4.729	1.115	66	17.291	5.819
Leemstreek	1.067	64	56	20	351	640	159	7	1.633	731
West-Vlaanderen	22.882	1.452	957	415	5.804	8.540	2.116	105	31.759	10.512

FUNKTIONELE STRUKTUREN

HOOFDSTUK I

DE OPENBARE NUTSVOORZIENINGEN EN DE PRIMAIRE DIENSTEN IN DE LANDELIJKE GEMEENTEN

§ 1. ELEKTRICITEITSVOORZIENING

In alle gemeenten van West-Vlaanderen is de elektriciteitsbedeling verzekerd. Sinds 1951 vooral werden door het Provinciaal Bestuur in samenwerking met de gemeentebesturen en de verdelingsmaatschappijen grote inspanningen geleverd om de elektriciteitsvoorziening op alle plaatsen in de provincie doeltreffend te organiseren, in tal van agrarische gemeenten wordt echter alleen laagspanning gebruikt. De mogelijkheid tot aansluiting op het hoogspannings-net bestaat evenwel voor alle Westvlaamse gemeenten. Men kan op grond van de enquête-gegevens aannemen dat nagenoeg 100 % der Westvlaamse hoeven aan het elektriciteitsnet aangesloten zijn. Op vele bedrijven stellen zich echter problemen ingevolge een onvoldoende vermogen. De elektrifikatie van de landbouwbedrijven wordt bovendien sterk belemmerd door de bouwvalligheid van vele bedrijfsgebouwen.

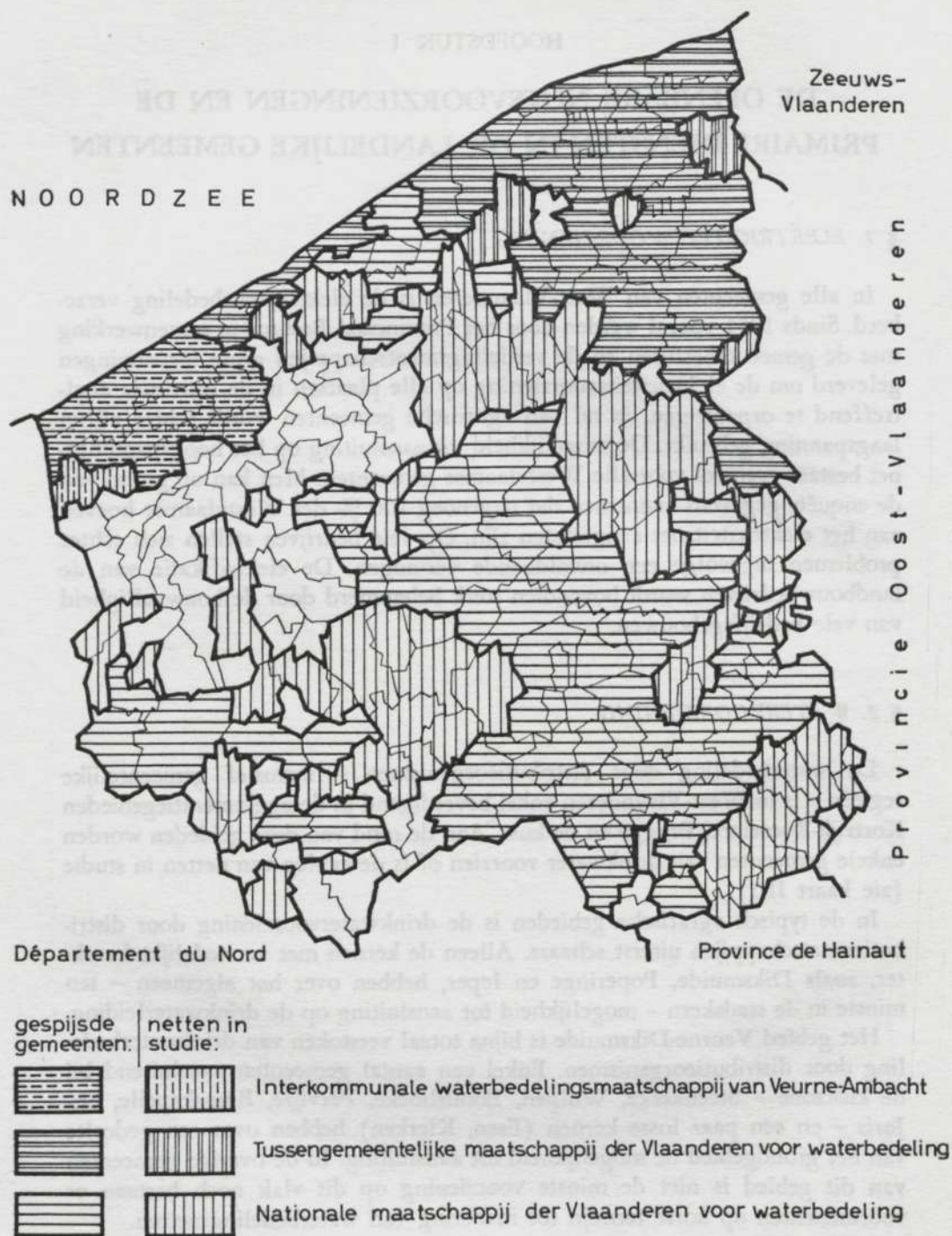
§ 2. WATERVOORZIENING

De waterbedeling door distributieorganismen – inclusief gemeentelijke regieën – is in West-Vlaanderen enkel bevredigend in de agglomeratiegebieden Kortrijk-Roeselare, Brugge en de kust. Aan de rand van deze gebieden worden enkele gemeenten van drinkwater voorzien of is de aanleg van netten in studie (zie kaart II,1).

In de typisch agrarische gebieden is de drinkwatervoorziening door distributiemaatschappijen uiterst schaars. Alleen de kernen met verstedelijkt karakter, zoals Diksmuide, Poperinge en Ieper, hebben over het algemeen – ten minste in de stadskern – mogelijkheid tot aansluiting op de drinkwaterleiding.

Het gebied Veurne-Diksmuide is bijna totaal verstoken van drinkwaterbedeling door distributieorganismen. Enkel een aantal gemeenten aansluitend bij de kustzone – Steenkerke, Wulpen, Bootshoeke, Pervijze, Ramskapelle, St.-Joris – en een paar losse kernen (Esen, Klerken) hebben over een gedeelte van het grondgebied de mogelijkheid tot aansluiting. In de overige gemeenten van dit gebied is niet de minste voorziening op dit vlak noch bestaan er vooruitzichten op korte termijn tot invoering van waterbedelingsnetten.

Kaart II, 1 : DE WATERVOORZIENING IN WEST-VLAANDEREN, 1962.

Deze zone van niet gespijsde gemeenten loopt door ten noorden en ten noord-oosten van Diksmuide tot Slijpe en Eernegem, en naar het zuiden tot ongeveer de lijn Proven-Poperinge-Vlamertinge-Ieper.

Een gelijkaardig hiaat in de drinkwatervoorziening is aan te treffen in het regressiegebied Tielt, in het gebied ten zuiden van de lijn Dottenijs-Bellegem-Zwevegem-Deerlijk-Waregem en in mindere mate ten zuiden van Ieper. Verder worden nog enkele leemten verspreid aangetroffen zoals rond Houtave-Meeterke, Snaaskerke, Hulste e.a.

Bovendien moet opgemerkt worden dat in tal van gespijsde gemeenten alleen de gegroepeerde bebouwing mogelijkheid tot aansluiting op een waterbedelingsnet bezit, terwijl de landbouwbedrijven meestal geen kans op aansluiting hebben (of de aansluitingskosten zo hoog liggen dat hiervan bijna steeds wordt afgezien).

De gemeenten waar noch waterbedeling bestaat noch een konkreet ontwerp tot het aanleggen ervan zijn doorgaans de typische landbouwgemeenten. In de niet gespijsde gemeenten van West-Vlaanderen bedraagt het aandeel van de landbouwersgezinnen¹ in de totale bevolking 30,0 %. In de overige

Tabel II,1 : Bevolking in de gemeenten die over waterbedeling beschikken en aandeel van de landbouwbevolking (1959) in de totale bevolking van West-Vlaanderen, 1962.

Arrondissement	Gemeenten met waterbedeling		Gemeenten zonder waterbedeling	
	Bevolking 1962	Landbouwbevolk. (a) in pCt. van tot. bevolking	Bevolking 1962	Landbouwbevolk. (1) in pCt. van tot. bevolking
Brugge	193.453	9,3	30.696	30,3
Diksmuide	19.627	18,7	28.563	36,0
Ieper	60.518	13,8	62.296	26,8
Kortrijk	251.147	4,7	50.849	13,8
Oostende	98.574	3,7	23.313	25,2
Roeselare	125.792	13,0	8.795	27,9
Tielt	34.138	19,8	41.358	35,3
Veurne	36.505	8,4	10.325	41,4
West-Vlaanderen	819.754	8,7	256.195	36,7

(a) Telling 1959.

gemeenten (met waterbedeling, net in aanbesteding, klaar voor aanbesteding of definitief ontwerp) is het aandeel 9,0 %.

Tabel II,1 geeft de verhoudingscijfers voor de diverse Westvlaamse arrondissementen.

Tabel II,1 wijst duidelijk aan dat in alle arrondissementen de niet gespijste gemeenten precies de typisch agrarische gemeenten zijn.

Tal van landbouwbedrijven voorzien echter in de drinkwaterbehoefte door winning ter plaatse door pompputten, boorputten, neerslagwater of oppervlaktewater¹.

De resultaten van de enquête die door het Westvlaams Economisch Studie-bureau in 1962 bij de landbouwers werd gehouden, laten toe de aanwezigheid van stromend water op de Westvlaamse landbouwbedrijven nader te analyseren. Tabel II,2 geeft de resultaten weer van de enquête inzake watervoorziening op de landbouwbedrijven, ingedeeld naar gemeenteklasse².

Minder dan 4 % van de landbouwbedrijven beschikt over stromend water van een maatschappij ; in de gemeenten met verstedelijkt karakter belooft dit percentage circa 17 % en in de gemeenten waar de verstedelijking reeds enigszins vat heeft gekregen circa 6 %. In de overige gemeenteklassen daalt dit percentage tot 2 % en minder, behoudens in de sterkst uitgesproken agrarische gemeenten, waar 3,7 % van de hofsteden op een waterbedelingsnet zijn aangesloten (in absolute cijfers is het aantal echter zeer gering).

Ongeveer 30 % van de bedrijven bezitten een eigen hydrofoorgroep ; het aandeel schommelt tussen 25 % en 36 % zonder uitgesproken trend naar de gemeenteklasse.

2/3 van de bedrijven beschikken niet over stromend water.

De situatie inzake watervoorziening via een maatschappij is relatief het gunstigst in de Zandstreek (7 %) ; in de Zandleemstreek en in de Polders is ongeveer 4 % van de hofsteden op een waterbedelingsnet aangesloten en in de Leemstreek minder dan 3 %³.

De waterbevoorrading door een eigen hydrofoorgroep komt relatief het meest voor in de Zandleemstreek (33 %) en de Leemstreek (31 %) en minder in de Zandstreek (25 %) en in de Polders (22 %).

1. Einde 1957 waren in West-Vlaanderen 1.277 landbouwbedrijven op een openbaar distributienet aangesloten op een totaal van 9.116 landbouwbedrijven in de gespijste gemeenten ; 741 landbouwbedrijven die in de mogelijkheid waren aan te sluiten, wensten dit niet te doen. Voor circa 17.600 landbouwbedrijven was de aansluiting op een openbaar bedelingsnet niet dringend omdat ter plaatse voldoende goed water ter beschikking was ; ongeveer 4.000 van deze bedrijven beschikten over een waterbedeling op het bedrijf ; 12.000 bedrijven beschikten echter niet over voldoende water en aansluiting aan het openbaar niet als dringend beschouwd.

Ir. DE PAEPE & Dr. W. DE BREUCK : *De drinkwatervoorziening van de landbouwbedrijven in West-Vlaanderen*, Brugge, 1957, 137 e.v.

2. De indeling naar gemeenteklasse steunt op de verhouding van de landbouwbevolking tot de totale bevolking in 1950.

3. Zie hierna het verband met de grootte van de bedrijven.

Tabel II,2 : Verdeling van de bedrijven naar gemeenteklasse en naar aanwezigheid van stromend water, procentuele verdeling, enquête W.E.S., 1962.

Gemeenteklasse (op basis van aandeel v. d. landbouwbevolk. in tot. bevolking)	Aantal geënquêteerde bedrijfs- hoofden	De woning beschikt over stromend water van een		Geen stromend water	Totaal
		maatsch.	eigen hydro- foorgroep		
minder dan 10 %	241	16,6	31,1	52,3	100,0
10 tot 20 %	543	6,1	28,2	65,7	100,0
20 tot 25 %	614	1,1	36,5	62,4	100,0
25 tot 30 %	443	1,4	32,5	66,1	100,0
30 tot 35 %	380	1,3	30,8	67,9	100,0
35 tot 40 %	449	1,6	25,4	73,0	100,0
40 tot 45 %	358	2,0	30,7	67,3	100,0
45 % en meer	437	3,7	26,1	70,2	100,0
Totaal	3.465	3,5	30,3	66,2	100,0

In zijn geheel gezien is de waterbevoorrading door maatschappij en hydrofoorgroep het gunstigst in de Zandleemstreek (37 %), gevolgd door de Leemstreek (34 %), de Zandstreek (32 %) en de Polders (26 %).

De waterbevoorrading door aansluiting op een waterbedelingsnet komt haast niet voor op de bedrijven van 30 ha en meer ; de watervoorziening geschiedt overwegend door eigen hydrofoorgroep. Tabel II,3 geeft een indeling van de landbouw-woonhuizen naar grootteklasse van de bedrijven en de beschikbaarheid van stromend water.

De kleinste bedrijven zijn blijkbaar iets meer geneigd dan de grotere exploitaties om gebruik te maken van de mogelijkheden om aan het waterdistributienet aan te sluiten. Dat blijkt zo te zijn ondanks het feit dat kleinere bedrijven niet méér in de gelegenheid zijn om aan te sluiten dan de grotere, aangezien zij gemiddeld in gelijke mate rond de dorpskern gespreid liggen.

Bij de waterbevoorrading door eigen hydrofoorgroep is een duidelijke trend te onderkennen naar grootteklasse van de bedrijven ; het aandeel stijgt van 9 % voor de kleine bedrijven tot circa 61 % voor de grote bedrijven.

Volgens de enquêtegegevens waren in 1962 ¹ circa 83 % van de landbouwbedrijfschouwen van oordeel dat zij in 1962 over voldoende water voor huis-

1. Het jaar 1962 kende een relatief droge zomer- en najaarsperiode.

Tabel II,3: Voorziening van stromend water naar grootteklasse van de bedrijven, procentuele verdeling, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse van de bedrijven	Aantal geënquêteerden	De woning beschikt over stromend water van een		Geen stromend water	Totaal
		maatsch.	eigen hydrofoorgroep		
1 tot 3 ha	511	4,1	9,4	86,5	100
3 tot 5 ha	583	4,3	16,8	78,9	100
5 tot 7 ha	475	3,4	24,6	72,0	100
7 tot 10 ha	611	3,3	34,2	62,5	100
10 tot 15 ha	527	3,8	42,3	53,9	100
15 tot 20 ha	309	3,6	40,4	56,0	100
20 tot 30 ha	309	2,3	47,2	50,5	100
30 ha en meer	140	0,7	60,7	38,6	100
Totaal	3.465	3,5	30,3	66,2	100

gezin én voor de veestapel hadden kunnen beschikken, 7 % hadden voldoende water voor het huisgezin maar onvoldoende voor de veestapel en 3 % hadden voldoende water voor de veestapel maar onvoldoende voor het huisgezin. Circa 5 % van de bedrijven hadden noch voor het huisgezin noch voor de veestapel voldoende water; 2 % van de geënquêteerden lieten de vraag onbeantwoord. Hoewel de analyse naar gemeenteklasse geen belangrijke verschillen naar voor laat treden, blijkt toch dat de waterbevoorrading voor het huisgezin het minst gunstig is in de meest agrarische gemeenten.

De situatie is relatief het minst gunstig in de Polders, waar slechts 72 % van de bedrijven voldoende water hebben voor het huisgezin en voor de veestapel tegenover 89 % in de Zandstreek, 84 % in de Zandleemstreek en 78 % in de Leemstreek. In de Polders hebben circa 10 % van de bedrijven onvoldoende water voor het huisgezin en voor het vee tegenover 3 % in de Zandstreek, 4 % in de Zandleemstreek en 6 % in de Leemstreek. De overeenkomstige verhoudingscijfers voor de bedrijven die niet voldoende water hebben voor het huisgezin, maar wel voor de veestapel zijn respectievelijk 6 %, 3 %, 2 % en 1 %, en voor de bedrijven die voldoende water hebben voor het huisgezin maar onvoldoende voor de veestapel respectievelijk 11 %, 3 %, 9 % en 13 %.

In samenwerking met de Nationale Maatschappij der Waterleidingen heeft het Provinciaal Bestuur het plan opgevat om het oppervlaktewater van het

IJzerbekken te benutten. Deze spaarbekkens worden voorzien langs de rechteroever van de IJzer, tussen de Franse grens en Beerst en zullen een totale capaciteit hebben van nagenoeg 47.500.000 m³ en een beschikbaar debiet van 56.700.000 m³.

§ 3. GASVOORZIENING

Nog meer dan de watervoorziening blijft de gasvoorziening door distributienetten beperkt tot de gebieden met agglomeratieve tendens: de kustzone, de agglomeratie Brugge en de agglomeratie Kortrijk-Roeselare.

In de westelijke helft van de provincie zijn de gemeenten met gasbedeling vrij zeldzaam.

In de praktijk blijft de gasvoorziening beperkt tot de verstedelijke kernen en hebben zelfs in deze gemeenten de landbouwbedrijven meestal geen gelegenheid tot aansluiting op een distributienet.

Voor geheel West-Vlaanderen is het aandeel van de landbouwbevolking in de totale bevolking in de gespijsde gemeenten 9,6 %. In de niet-gespijsde gemeenten beloopt dit verhoudingscijfer 26,3 %.

Op 253 gemeenten telde West-Vlaanderen in 1962 106 met gas voorziene gemeenten.

§ 4. POSTERIJEN EN TELEFOON

A. Posterijen

Voorals in de Polders komen vrij veel gemeenten voor die geen eigen uitreikingsdienst hebben en die afhankelijk zijn van kantoren van uitreiking zoals Veurne, Diksmuide e.a.

De motorisering van de postbedeling is ingezet en bestaat thans o.m. te Poperinge, Houthulst, Beernem. Voor tal van landelijke gemeenten ligt de oplossing in de motorisering.

De postbedeling op de landbouwbedrijven geschiedt slechts in een zeer beperkt aantal gevallen, (4,8 %) tweemaal per dag.

In de meest verstedelijkte gemeenten krijgen circa 13 % van de landbouwbedrijven tweemaal per dag een postbedeling; dit percentage daalt vrij regelmatig tot ongeveer 1 % in de meest agrarische gemeenten.

B. Telefoon

In alle gemeenten is er aansluitingsmogelijkheid op het telefoonnet; dit geldt echter niet steeds voor het gehele grondgebied en zeer in het bijzonder voor de agrarische gedeelten.

Openbare telefoonkantoren komen in West-Vlaanderen alleen vrij algemeen voor in de kustzone, in het Tieltse, in de agglomeratie Roeselare en in de agglomeratie Kortrijk (kern). Verder bezitten ook de meest verstedelijkte gemeenten een openbaar telefoonkantoor.

De westelijke helft van de provincie is schaars voorzien met openbare telefoonkantoren evenals het Brugse en tamelijk veel gemeenten van het arrondissement Kortrijk. In de agrarische gemeenten zijn de voorzieningen op dit vlak zeer schaars.

Op 3.465 geënquêteerden beschikten 1.051 landbouwers of 30,3 % over een telefoon.

In de verstedelijkte en half-stedelijke centra worden de hoogste percentages gevonden, namelijk 37 tot 39 %. In de eigenlijke agrarische gemeenten daalt dit aandeel – behoudens in de klasse waar 25 % tot 30 % van de bevolking tot de landbouwbevolking behoort – tot minder dan 30 %.

In de Polders zijn 37,4 % van de bedrijven op het telefoonnet aangesloten, in de Zandleemstreek 35,5 %, in de Leemstreek 47,7 % en in de Zandstreek slechts 16,1 %.

De grootte van de bedrijven is de bepalende faktor, voor zover mogelijkheid tot aansluiting bestaat.

Het aantal aansluitingen op het telefoonnet is vrij gering op de bedrijven met minder dan 7 ha, namelijk tussen 12 en 17 %. De bedrijven van 7 tot 10 ha bereiken reeds een aandeel van 21 %. In de volgende grootteklassen stijgt het aandeel zeer snel en bereikt 86 % voor de bedrijven van 30 ha en meer.

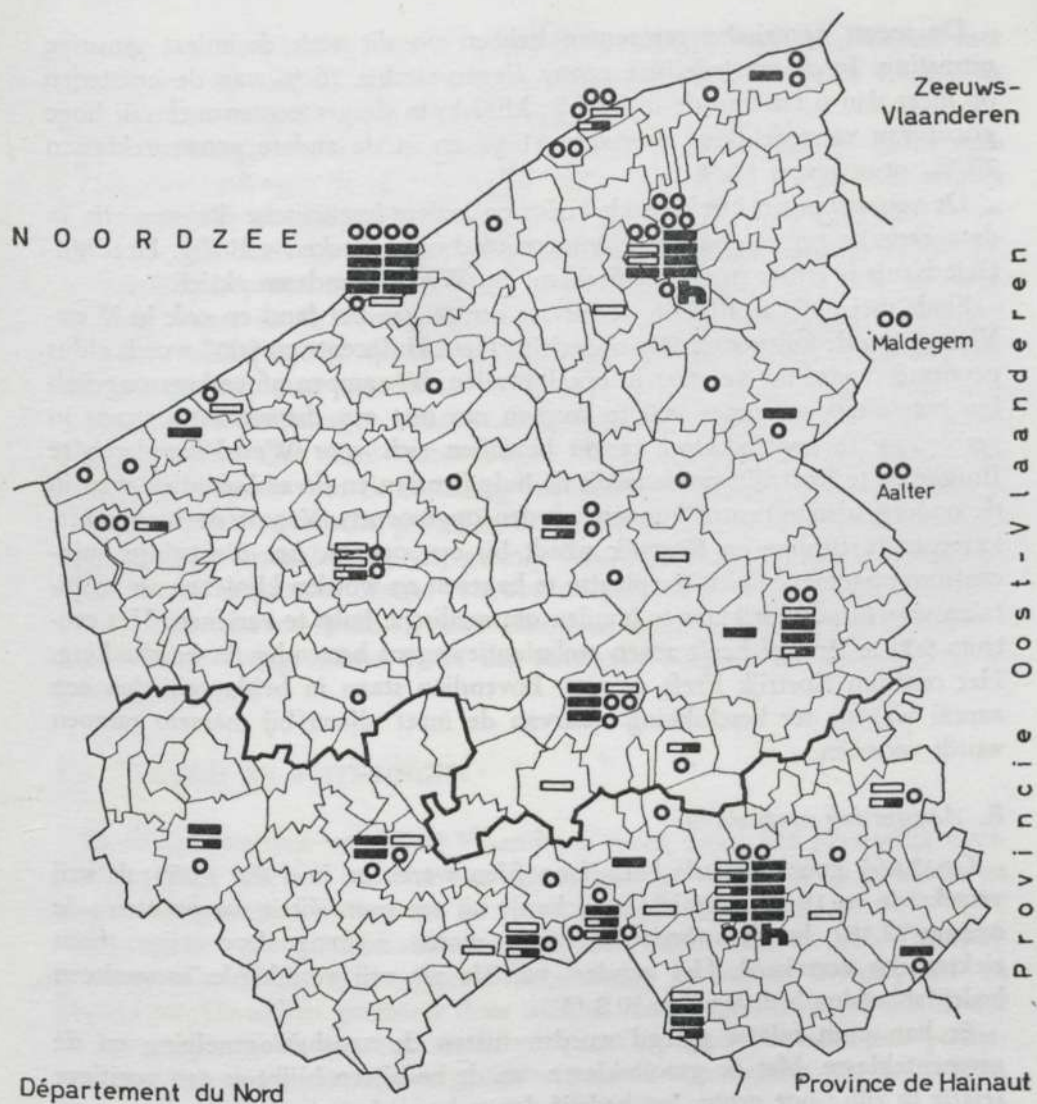
§ 5. HYGIËNISCHE DIENSTEN

A. Algemene uitrusting

Met enig voorbehoud voor de Westhoek kunnen de voorzieningen op het vlak van de gezondheidszorg ook in de agrarische gewesten van de provincie als bevredigend beschouwd worden. Kaart II,2 toont duidelijk de concentratie der instellingen voor gezondheidszorg in de bevolkingscentra. Deze spreiding is echter zodanig dat slechts weinig plattelandsgemeenten meer dan 10 km van een kliniek, hospitaal of moederhuis verwijderd zijn.

Op grond van enquêtegegevens werd vastgesteld dat de afstand van de hofsteden tot de dichtstbijzijnde kliniek over het algemeen meer dan 6 km bedraagt. Voor ongeveer 72 % van de geënquêteerde bedrijven bedraagt bedoelde afstand meer dan 6 km ; minder dan 5 % van de bedrijven kunnen een kliniek bereiken op minder dan 3 km en slechts 14 % van de hofsteden moeten minder dan 5 km overbruggen om een kliniek te bereiken.

Kaart II, 2 : GENEESKUNDIGE UITRUSTING IN WEST-VLAANDEREN, 1964.

- moederhuis
- kliniek en hospitaal
- kliniek met moederhuis

- Hulpcentrum 900
- ambulancewagen van het hulpcentrum 900
- grens tussen het gebied Brugge en het gebied Kortrijk

W.E.S.

De meest agrarische gemeenten hebben op dit vlak de minst gunstige uitrusting. In de verstedelijkte centra liggen slechts 26 % van de hofsteden op meer dan 6 km van de dichtstbijzijnde kliniek, in de gemeenten met vrij hoge graad van verstedelijking ongeveer 51 % en in de andere gemeenteklassen 70 % tot ongeveer 86 %.

De voorzieningen inzake Rode Kruis en andere hygiënische diensten zijn in de agrarische gemeenten veelal ontoereikend of ontbreken volledig. Het Wit-Gele Kruis is echter in alle gemeenten van West-Vlaanderen actief.

Sinds mei 1963 werden in de meeste centra van het land en ook in West-Vlaanderen de hulpcentra 900 opgericht. Het „Hulpcentrum 900” wordt aldus genoemd omdat het volstaat in noodgevallen, bij rampen of verkeersongevallen het telefoonnummer 900 te vormen om met een dispatchingcentrum in verbinding te komen. Deze centra bevinden zich voor West-Vlaanderen te Brugge en te Kortrijk, van waaruit de hulpdiensten en de ambulantiwagen in de ondergeschikte centra kunnen worden opgeroepen. Vanuit de brandweerkazernes te Brugge en Kortrijk wordt bij een oproep, het dichtstbijzijnde hulpcentrum opgeroepen zich ter plaatse te begeven en worden klinieken en hospitalen verwittigd zich klaar te houden om medische hulp te verlenen. Het centrum 900 te Brugge heeft zeven ambulantiwagens bestendig ter beschikking. Het centrum Kortrijk heeft er vier. Bovendien staan in beide gebieden een aantal wagens ter beschikking waarvan de inzet alleen bij massale rampen wordt voorzien.

B. Aansluiting mutualiteit

Op 3.465 geënquêteerde bedrijfshoofden waren er in 1962 1.065 als vrij verzekerde en 18 als verplicht verzekerde bij een mutualiteit aangesloten; de overige 2.382 landbouwbedrijfshoofden waren niet op deze wijze tegen ziekterisico verzekerd. Het aandeel van de als vrij verzekerde aangesloten bedrijfshoofden bedroeg dus 30,8 %.

Er kan geen relatie gelegd worden tussen de aansluitingsneiging en de gemeenteklasse. Met de grootteklasse van de bedrijven blijkt er een positieve relatie te zijn; hoe groter het bedrijf des te hoger het aandeel van de aangeslotenen. Dit verband is echter zeer zwak en moet waarschijnlijk gezien worden in functie van het hogere gemiddelde kindertal op de grotere bedrijven¹.

De gezinsgrootte heeft immers duidelijk invloed op de geneigdheid om het ziekterisico te dekken door aansluiting bij een mutualiteit.

Onder de kinderloze gezinnen is slechts 22,9 % bij een mutualiteit aangesloten; dit aandeel stijgt tot 30,2 % voor de gezinnen met 1 kind; bereikt

1. Zie deel III, hoofdstuk I, § 2 (B), tabel 8, op blz. 234.

36,5 % voor de gezinnen met 5 kinderen en 38,9 % voor de gezinnen met 8 kinderen. Het aandeel ligt lager voor de gezinnen met meer dan 8 kinderen doch blijft boven het algemeen gemiddelde.

Ook de leeftijd der exploitanten heeft een beslissende invloed op de aansluitingsverhoudingen. In alle leeftijdsgroepen van 20 tot 50 jaar zijn telkens 35 à 36 % van de gezinnen lid van een mutualiteit. In de leeftijdsgroep van 50 tot 60 jaar daalt dit aandeel tot 26 %, aandeel dat benaderend geldt voor de leeftijdsgroep van 60 tot 65 jaar. De leeftijdsgroep van 65 jaar en meer telt nog amper 18 % verzekerden. Het hoge aandeel van de personen van 50 jaar en meer (48,6 % van het totaal aantal) drukt het algemeen percentage van lidmaatschap naar beneden.

De hoogste percentages worden dus gevonden in de leeftijdsgroepen van 20 tot 50 jaar. Ook deze verhoudingen wijzen erop dat de kinderlast een bepalende faktor is voor de beslissing tot aansluiting bij een mutualiteit.

In de typisch agrarische gebieden is het aantal plaatselijke kassen van de onderscheiden mutualiteiten vrij gering. Deze gemeenten worden echter verzorgd vanuit een aantal centra, van waaruit periodisch de aangeslotenen worden bezocht voor het innen van de bijdrage en de uitkering van vergoedingen; deze methode brengt echter mede dat soms vrij lang op terugbetaling moet gewacht worden.

§ 6. POLDERS EN WATERINGEN ¹

In de Polderstreek van West-Vlaanderen moet, naast het plaatselijk overtollige water, ook een gedeelte van het overtollige water dat langs beken en grachten uit Binnen-Vlaanderen toevloeit, worden afgevoerd.

Belangrijke afwateringskanalen voeren het water naar de zee. De spuiplaatsen zijn Heist, Zeebrugge, Blankenberge, Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke. De afvoer geschiedt door middel van een sluizenstelsel dat onder de bevoegdheid valt van het Ministerie van Openbare Werken; een permanente waterlozing in zee is onmogelijk wegens de lage ligging van het polderland en de bijna vier meter hoge getijdenwerking.

Ook in Binnen-Vlaanderen zijn sommige gedeelten dermate vlak of in depressies gelegen, dat kunstmatig ingrijpen noodzakelijk is om deze gebieden voor de landbouw geschikt te houden.

Deze kunstmatige ontwatering stelt belangrijke problemen ².

1. Voor de analyse van de huidige situatie werd geput uit het werk van Dr. Ing. J. AMERYCKX en Ing. G. T'JONCK: *De waterzieke landbouwgronden in West-Vlaanderen*, Brugge, 1957.

2. De januari-overstromingen in 1965 hebben op duidelijke wijze de ernst dezer problemen in de aktualiteit gebracht.

Département du Nord

W.E.S.

Province de Hainaut

Legende :

1 : Watering van de Bethoosterse Broeken (751 ha).	12 : Maldegemse polder (587 ha).	22 : Watering van 's Heer Baselishoek en Kerkwatering van Oostkerke (686 ha).
2 : Watering van Blankenberg (17.069 ha).	13 : Watering van Merkem (686 ha).	23 : Sint-Jobspolder (1.204 ha).
3 : Watering van De Moeren (1.422 ha).	14 : Watering van de Moere in Meetkerke (667 ha).	24 : Sint-Katherinapolder (796 ha).
4 : Watering van Den Broek (800 ha).	15 : Watering van Moerkerke Noord-over-de-Lieve (686 ha).	25 : Watering van Vladslo-Ambacht (5.325 ha).
5 : Watering van Eyensluis-Groot Reigarsvliet (10.395 ha).	16 : Watering van Moerkerke Zuid-over-de-Lieve (1.950 ha).	26 : Watering van Valkaartsgote (334 ha).
6 : Hazegraspolder (284 ha).	17 : Watering van Noordschote (512 ha).	27 : Watering van Woumen (1.150 ha).
7 : Watering van Gistel Oost-over-de-Ware (1.678 ha).	18 : Noordwatering van Veurne (23.437 ha).	28 : Zandvoordepolder (1.197 ha).
8 : Godefroi- en Burkelpolder (289 ha).	19 : Snaaskerkepolder (514 ha).	29 : Zuidwatering van Veurne (2.055 ha).
9 : Greveningepolder (708 ha).	20 : Watering van Rombautswerve (610 ha).	30 : Watering van Sint-Trudoledeken (1.821 ha).
10 : Grote West-Watering (11.350 ha).	21 : Watering van Stampershoeke (317 ha).	31 : Watering van de Gaverbeek (620 ha).
11 : Keignaardpolder (354 ha).		

De organismen die te zorgen hebben voor het scheppen van een gunstig waterregime zijn de wateringen. De meeste van de wateringen in West-Vlaanderen vallen onder de bepaling van „polders”. „Polders zijn openbare besturen, ingesteld met het oog op de instandhouding, drooglegging en bevoeiing van de ingedijkte gronden die op de zee en aan de aan het getij onderhevige waterlopen zijn veroverd”¹. De oppervlakte van de Polders in West-Vlaanderen bedraagt 90.832 ha en deze van de wateringen 626 ha.

De bevoegdheden over de regulering van het waterregime in de Polderstreek zijn verdeeld over 29 wateringen. In Binnen-Vlaanderen zijn 2 wateringen werkzaam, de watering van het St.-Trudoledeken en de watering van de Gaverbeek (zie kaart II,3).

In verscheidene gebieden is het beheer van de watering ontoereikend ; uitgestrekte oppervlakten goede landbouwgronden kunnen aldus niet voldoende worden gevaloriseerd.

Bijzonder voor de kleine wateringen, waarvan de inkomsten te gering zijn om de hun opgedragen taak te vervullen, is de toestand weinig gunstig.

De beheersversnippering betreffende de waterhuishouding over een groot aantal wateringen, bemoeilijkt het probleem van de sanering van de waterzieke gronden. Er is een opvallend gebrek aan coördinatie.

Voorals wel de Polders betreft moet hieraan dringend worden verholpen. In West-Vlaanderen zijn zes hydrografische bekkens (verzamelgebieden) te onderscheiden, met lossingspunten te Heist, Zeebrugge, Blankenberge, Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke. Het zou aangewezen zijn dat de coördinatie voor ieder van deze verzamelgebieden zou kunnen verzekerd worden door een soort „waterbouwkundige raad” ; de verzamelgebieden Nieuwpoort en Duinkerke kunnen eventueel als één geheel beschouwd worden.

1. J. AMERYCKX en G. T'JONCK : *De waterzieke landbouwgronden in West-Vlaanderen*, 68.

HOOFDSTUK II

DE HUISVESTING EN HET HUISHOUDELIJK LEVEN SPEIL VAN DE LANDBOUWBEVOLKING

§ 1. HUISVESTING

A. Totale woningvoorraad

In 1961 werden in West-Vlaanderen 301.718 partikuliere huizen geteld voor een totale bevolking van 1.072.588 personen. Per woonhuis werden aldus gemiddeld 3,6 personen geregistreerd. Tussen 1947 en 1961 is het aantal partikuliere huizen toegenomen van 247.785 tot 301.718 eenheden of met 21,8 %.

De Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom die de zorg heeft voor de woningbouw in de agrarische gewesten, heeft in West-Vlaanderen gewestelijke maatschappijen met zetel te Brugge, Gistel, Kortrijk, Roeselare en Veurne.

B. Ouderdom van de landbouwerswoningen

Hoewel de strikte ouderdom der woonhuizen niet alléén bepalend is voor hun bewoonbaarheid, biedt deze indicatie toch een interessant inzicht in de huisvestingssituatie van de bestudeerde bevolkingsgroep. Huisvestingsspecialisten nemen aan dat een woning 60 jaar in goede staat kan worden gehouden, maar daarna voor grondige verbouwing of vervanging in aanmerking komt.

De enquête van het Westvlaams Economisch Studie bureau, die in 1962 werd gehouden en waaraan 3.465 landbouwers deelnamen, geeft een aantal interessante gegevens nopens de ouderdom van de landbouwerswoningen en de bewoningsdensiteit.

Op de 3.465 in de enquête betrokken woonhuizen, zijn er 941, of 27,2 % van het totale aantal, vóór 1800 gebouwd geworden. Hierbij worden ook die woonhuizen begrepen waarvan de benaderende bouwdatum niet bekend was en aangegeven werd als „zeer oud” of door een gelijkaardige omschrijving werd opgegeven. Deze oude woonhuizen worden meer dan gemiddeld aangetroffen op grotere bedrijven vanaf 15 hectare.

De woonhuizen van recente bouwdatum, d.i. na 1940, zijn voor amper 8,2 % in de steekproef aanwezig. Hier weer is de verhouding relatief ongunstiger op de grotere bedrijven (+ 15 ha) dan op de bedrijfsgrootteklassen met minder dan 15 hectare, zoals uit tabel II,4 kan worden opgemaakt. Hierbij

kan nog worden aangemerkt dat het voormalige frontgebied van de wereldoorlog een nagenoeg volledige verwoesting heeft gekend. In dit gebied, ongeveer een vierde van het provinciale territorium, dateren de meeste hoeven uit de periode na 1920. Deze vaststelling leidt meteen tot de konkluzie dat de hoeven in Midden- en Oostelijk West-Vlaanderen gemiddeld nog veel ouder zijn dan uit tabel II,4 zou blijken.

Tabel II,4: Ouderdom van de landbouwerswoningen, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	Aantal geënquêteerden (= 100 %)	Bouwjaar				
		vóór 1800	1800-'60	1860- 1920	1920-'40	1940 en later
1 tot 3 ha	511	30,2	7,2	25,6	26,2	10,8
3 tot 5 ha	583	26,2	9,1	28,1	27,5	9,1
5 tot 7 ha	475	24,4	9,3	20,6	35,2	10,5
7 tot 10 ha	611	25,2	10,5	21,8	33,9	8,6
10 tot 15 ha	527	23,9	11,2	26,2	33,4	5,3
15 tot 20 ha	309	32,4	12,3	17,8	32,0	5,5
20 tot 30 ha	309	30,4	11,3	19,7	32,4	6,2
30 ha en meer	140	31,4	10,7	23,6	26,4	7,9
Totaal	3.465	27,2	10,0	23,4	31,2	8,2

Uit de verhoudingen in tabel II,4 blijkt een minder gunstige huisvestings-situatie op de grote bedrijven dan op de kleinere. De oorzaak van deze situatie is waarschijnlijk te zoeken in twee samenlopende factoren.

Doorgaans zijn de grote bedrijven in talrijker verhouding als pachthoeven uitgebaat. Daar de omvang der hoevegebouwen doorgaans ook in verhouding is tot de uitgestrektheid der landerijen, is het duidelijk dat eventuele verbouwing, herstel of vervanging ook grotere uitgaven meebrengt dan voor kleinere bedrijven het geval is. Deze werken zullen niet gemakkelijk door de eigenaar worden uitgevoerd die de gedane kosten voor nieuwbouw slechts fragmentair kan rekupereren via een eventueel verhoogde pachtsom. De pachter zal evenmin overgaan tot het bouwen van een nieuwe woning op het erf van de eigenaar van zijn hoeve. De kleinere bedrijven worden in sterkere verhouding in eigendom uitgebaat, wat als gevolg heeft dat op deze bedrijven gemakkelijker tot nieuwbouw wordt overgegaan, zodra althans de inkomsten van het bedrijf dit toelaten.

C. *Bewoningsdensiteit*

De bewoningsdensiteit van de landbouwerswoningen werd gemeten door de verhouding te bepalen tussen het aantal vaste bewoners en het aantal slaapplaatsen.

Onder de 3.465 geënquêteerde landbouwersgezinnen zijn er 2.996 (86,5 %) waar één slaapkamer ter beschikking staat van gemiddeld twee vaste bewoners. In 274 (7,9 %) landbouwersgezinnen beschikken de bewoners over gemiddeld één slaapkamer per 2 à 3 personen terwijl in 195 (5,6 %) landbouwersgezinnen één slaapkamer door gemiddeld drie of meer personen gedeeld wordt. In heel wat gevallen is de bewoningsdensiteit dus nog vrij hoog.

De toestanden blijken qua bewoningsdensiteit verhoudingsgewijze het ongunstigst te zijn in de Brugse en Gistelse Polders waar in 10 à 15 % der landbouwerswoningen gemiddeld 3 of meer personen één slaapkamer moeten delen.

Ook in de Zandstreek ligt de bewoningsdensiteit vrij hoog, althans in de zone Sijsele-Lichtervelde-Koekelare.

§ 2. MATERIEEL WELVAARTSNIVEAU

Het begrip „welvaart” is een bij uitstek tijdsgebonden gegeven. Het evolutieve karakter van dit begrip maakt het bijzonder moeilijk een algemeen aanvaardbare norm op te stellen die over de grenzen van tijd en ruimte heen, als vergelijkingsmaatstaf kan dienen. Het begrip welvaart is zelfs binnen bepaalde grenzen van tijd en ruimte voor verschillende interpretaties vatbaar, omdat het bovendien maatschappelijk gedetermineerd wordt.

Ook in de huidige samenleving schijnt de landbouwersbevolking over talrijke maatschappelijk gedetermineerde gegevens nog opvattingen te hebben die in belangrijke mate afwijken van de opvattingen die in niet-agrarische middens worden gehuldigd. Het langzamere levensritme van de mens op het platteland en de relatieve beslotenheid van zijn sociale kring werken dit vasthouden aan traditionele normen – ook betreffende de welvaart – in de hand.

Deze beschouwingen beletten echter niet dat ook het platteland in de jongste decennia zeer sterk is beroerd geworden door de stedelijke beschavingnormen, waaronder het moderne welvaartsbegrip voorkomt.

Bij het opstellen van een maatstaf tot het meten van de „materiële welvaart” onder de landbouwersbevolking werd daarom rekening gehouden met welvaartselementen die in het bijzonder de vooruitstrevende plattelander van deze tijd aanspreken.

Drie factoren van bepalende invloed bij de totstandkoming van „welvaart” op het platteland, zoals in het algemeen, kunnen hierbij onderscheiden worden :

- a. de publieke voorzieningen
 - b. het inkomenspeil
 - c. het bestedingspatroon
- De publieke voorzieningen zoals elektriciteits- en watervoorziening, postbedeling, afstand naar de centra, enz., beïnvloeden in sterke mate het welvaartspeil van de landbouwbevolking zonder dat deze hierin rechtstreeks kan ingrijpen. In de meeste gevallen kan iets dergelijks worden gezegd betreffende de huisvestingstoestand, gezien een groot gedeelte van de landbouwers pachters zijn.
 - Het inkomensniveau van de landbouwers is vanzelfsprekend een basisvoorwaarde die het welvaartspeil direkt in gunstige of ongunstige zin beïnvloedt. De hoogte van dit inkomen is van allerlei factoren afhankelijk, gaande van de areaaloppervlakte en de eigendom- of pachtverhoudingen, tot de uitbatingwijze van de betrokken bedrijven.
 - Een derde belangrijke faktor bij de totstandkoming van het welvaartspeil van de landbouwbevolking is de bestedingswijze van het inkomen. De bestedingsgewoonten van de landbouwbevolking kunnen worden beïnvloed door de leeftijd, de gezinsgrootte, de nabijheid van niet-agrarische bevolkingsgroepen, en vanzelfsprekend ook door karaktereigenschappen gaande van gierigheid tot kwistigheid.

De afzonderlijke ontleding van elk dezer factoren zou ongetwijfeld het meest akkurate inzicht hebben verschaft in de totale materiële welstandssituatie van de landbouwbevolking ; het afwegen van de waarde, toe te kennen aan de afzonderlijke factoren, zou ongetwijfeld talrijke subjektieve waardeoordelen hebben laten meespelen. Bovendien zou deze methode uiterst tijdrovend zijn.

Daarom werd de voorkeur gegeven aan een maatstaf gebaseerd op uiterlijk waarneembare welvaartindices.

Aan de hand van een aantal eenvoudig te beantwoorden vragen, bij gelegenheid van een enquête onder 3.465 landbouwers, werd per gezin een welvaartsquote toegekend. Punten werden toegekend voor het bezit van zekere comfortartikelen zoals centrale verwarming (5), bad of stortbad (5), elektrisch of gasfornuis (3), koelkast (3), diepvrieskast (3), wasmachine (3), stofzuiger (3), waterverwarmer (3), telefoon (5), radio (5), televisietoestel (5), personenwagen (5), motorrijwiel of bromfiets (3).

Voor zekere voorzieningen van publieke aard werden eveneens punten toegekend zoals voor de aanwezigheid in de woning van elektriciteit (3), stadsgas of flessengas (3), openbare of private voorziening met stromend water (5), het aantal postbedelingen per dag (1 of 3 punten).

Andere elementen hadden betrekking op de huisvestingstoestand van het gezin en werden naargelang de ouderdom en de graad van volmaaktheid op een aantal punten gekwoteerd. Woonhuizen vóór 1800 gebouwd kregen geen punten toegekend. Huizen gebouwd tussen 1800 en 1860, tussen 1860 en 1920 en tussen 1920 en 1940 werden respectievelijk 1, 3 en 5 punten toegekend, terwijl aan nieuwgebouwde woonhuizen (sinds 1940) 10 punten toegekend werden.

Naast de ouderdom van het woonhuis werd ook de bewoningsdensiteit gemeten door per landbouwersgezin het aantal bewoners per beschikbaar slaaplokaal te tellen. Indien het quotiënt van dergelijke deling 2 was of kleiner dan 2 werd de bewoningsdensiteit als gunstig bevonden en werden hiervoor 5 punten toegekend.

Een matig gunstige toestand (quotiënt van 2 tot minder dan 3) werd met 3 punten bedacht, terwijl geen enkel punt werd toegekend wanneer het quotiënt 3 of groter was dan 3.

Indien het huis gedurende het ganse jaar over voldoende drinkbaar water voor het huishouden beschikte werden 5 punten toegekend.

De afstanden van de boerderij tot gemeentehuis, kerk en dichtstbijz. kliniek werden eveneens in de welvaartsmaatstaf betrokken en wel op volgende wijze: wanneer de afstand tot respectievelijk gemeentehuis, kerk en kliniek 1 kilometer of minder dan 1 kilometer bedroeg werden telkens 6 punten toegekend. Elke verdere kilometer verminderde het aantal punten tot respectievelijk 5, 4, 3, 2 en 1. Een afstand van 7 kilometer of meer kon bijgevolg geen punten meer bijbrengen.

Het is hiermede duidelijk dat de gebezigde welvaartsmaatstaf, weliswaar op uiterlijke welvaartsindices is afgestemd, maar er niettemin in geslaagd is zowel het aspect „publieke voorzieningen”, „inkomenspeil” als „bestedingspatroon” in de diverse criteria te combineren.

Het welvaartspeil der landbouwersgezinnen, aan de hand van bovengenoemde criteria gemeten, werd als *hoog* beschouwd wanneer een totaal van ten minste 70 punten werd bereikt en *matig* wanneer van 50 tot 69 punten werden samengeteld.

De gezinnen die alles bijeen geen 50 punten konden samentellen werden in functie van de gebruikte maatstaf als onvoldoende welvarend beschouwd.

Er kan vooraf reeds worden vastgesteld dat 42 % der Westvlaamse landbouwersgezinnen in dit geval verkeerden. Slechts 8 % van alle landbouwersgezinnen slagen erin een hoog materieel welvaartsniveau te bereiken (70 en meer punten). Juist 50 % valt tussen beide groepen in en wordt als matig welvarend beschouwd. Nochtans stelt men belangrijke verschillen in deze verhoudingen vast, naargelang men de welvaartssituatie vanuit verschillende gezichtshoeken bekijkt.

A. Materieel levenspeil en grootte van de bedrijven

Het is niet verwonderlijk dat een uitgesproken samenhang wordt aangetroffen tussen de bedrijfsoppervlakte door het gezinshoofd uitgebaat enerzijds, en het materiële welvaartsniveau van het gezin anderzijds, zoals Tabel II,5 laat zien.

Tabel II,5 : Verdeling van de landbouwbedrijven naar areaal-oppervlakte en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Grootteklasse	Welvaartspeil			Aantal geënquê- teerden
	hoog	matig	onvold.	
Minder dan 3 ha	4,5	35,8	59,7	511
3 tot 5 ha	5,5	35,7	58,8	583
5 tot 7 ha	4,2	44,6	51,1	475
7 tot 10 ha	5,1	54,3	40,6	611
10 tot 15 ha	7,9	62,2	29,8	527
15 tot 20 ha	13,2	60,8	25,9	309
20 tot 30 ha	16,8	68,3	14,9	309
30 ha en meer	30,0	61,4	8,6	140
Totaal	8,2	50,4	41,4	3.465

Op bedrijfjes die min dan 3 ha uitbaten, slagen slechts 4,5 % der exploitanten erin hun gezin een hoog welvaartspeil te verschaffen en deze verhouding verschilt slechts weinig op alle bedrijven die het met min dan 10 ha areaal-oppervlakte moeten stellen, om tot de relatief hoge verhouding van 30 % te klimmen in de groep der exploitaties die 30 ha en meer areaaloppervlakte uitbaten.

De gezinnen met matig welvaartsniveau maken juist de helft uit van alle in de steekproef opgenomen landbouwersgezinnen.

41,4 % der Westvlaamse landbouwersgezinnen genieten in onvoldoende mate van de moderne voorzieningen en verworvenheden inzake materiële welvaart maar in deze toestand verzekeren bijna 60 % van de landbouwersgezinnen die min dan 5 ha uitbaten.

Op bedrijven met 20 à 30 ha houden nog amper 15 % der gezinnen er een onvoldoende welvaartsniveau op na. Dit percentage daalt tot 8,5 % op bedrijven met meer dan 30 ha.

Men kan konkluderen dat op de landbouwbedrijven met min dan 7 ha meer dan de helft der gezinnen een onvoldoende welvaartspeil bereikt. Op alle andere bedrijven leeft de grootste groep, variërend van circa 55 % tot circa 68 % op een matige voet van welstand.

Alleen op de grotere bedrijven vanaf 15 ha genieten nagenoeg drie vierden tot negen tienden der gezinnen van de middelen tot welvaart die onze maatschappij en onze tijd als normaal beschouwt.

B. *Materieel welvaartspeil en gemeenteklasse*

Het materiële welvaartsniveau der landbouwersgezinnen, zoals het meetbaar naar voor treedt aan de hand van diverse criteria wordt wezenlijk beïnvloed door de sociale samenstelling van de dorpen en steden waarin deze landbouwbevolking leeft. Het mag als vaststaand worden beschouwd dat landbouwersgezinnen, die als kleine minderheid leven in een sociaal milieu waar de „andere” bevolkingsgroepen sterk domineren, ook in veel talrijkere mate in het genot zijn van een hoog materieel welvaartspeil.

Waar 8,2 % der Westvlaamse landbouwersgezinnen volgens de aangelegde criteria een hoog welvaartsniveau hebben bereikt en 41,4 % op een laag peil leeft, genieten in de sterk verstedelijkte gemeenten (waar de landbouwbevolking minder dan 10 % van de gehele bevolking uitmaakt) 16,2 % der gezinnen een hoge levensstandaard en worden slechts 25,7 % der landbouwers met een „onvoldoend” welvaartspeil aangetroffen.

In deze verstedelijkte gemeenten is de verhouding der kleine en grote bedrijven niet wezenlijk verschillend van de algemene verhouding.

Ter verklaring moet hier in zekere, alhoewel beperkte mate, rekening worden gehouden met de faktor „afstand tot gemeentehuis, kerk en kliniek” die zich in deze meestal dichtbebouwde gemeenten ook gunstig heeft uitgewerkt op de overgebleven landbouwbevolking en derhalve in de aangelegde criteria nog tot uiting is gekomen. Deze invloed is echter gering, daar de toestand terzake voor de landbouwers in de betrokken verstedelijkste gemeenten doorgaans niet veel gunstiger is dan in de eigenlijke plattelandsgemeenten.

Daarnaast en van veel grotere invloed is het feit dat deze landbouwbevolking, door het veelvuldige contact met de stedelijke bevolking waarin zij is opgenomen, of waardoor zij althans wordt omringd, zekere levensgewoonten van deze laatste heeft overgenomen en hierdoor bijvoorbeeld gemakkelijker is overgegaan tot de aankoop van comfortartikelen en goederen die in het traditionele landbouwersgezin op het platteland minder voorkomen.

Ook op de gemeenten waar de landbouwbevolking tussen 10 en 20 % van de totale bevolking uitmaakt, worden meer „welvarende” gezinnen aangetroffen dan in het algemeen (12,1 % tegenover 8,2 %), en worden tevens minder gezinnen met lage levensstandaard aangetroffen dan het algemeen beeld van de steekproef uitwijst (33,9 % tegenover 41,4 %). In deze gemeenten moet de oorzaak van de waargenomen verschillen evenmin worden gezocht in een gunstiger groottestructuur der bedrijven; integendeel in deze groep gemeenten worden verhoudingsgewijze merklijk meer kleine bedrijven aangetroffen dan in de algemene steekproef.

In de andere gemeenteklassen, waar de landbouwbevolking nog minstens 20 % van de totale bevolking uitmaakt, wijken de verhoudingen inzake mate-

rieel welvaartspeil onderling niet zodanig af, dat hieruit enige invloed zou blijken vanwege de minder of meer sterke aanwezigheid der andere sociale groepen.

C. Materieel welvaartspeil en demografisch kenmerk van de streek

Het verband tussen welvaartspeil en aanwezigheid van niet-agrarische groepen in de bevolking schijnt te worden bevestigd, wanneer men nagaat in welke mate de Westvlaamse gebieden met agglomeratietendens terzake een ander beeld vertonen dan de gebieden waar de bevolking stagneert of in regressie is.

In gebieden waar de bevolking zich in kernen groepeerd (sterke agglomeratietendens) leven 12,4 % der landbouwers op hoge voet van welstand en 34,0 % op een laag materieel welstandsniveau. Het beeld is in deze gewesten dus beduidend gunstiger dan het algemene beeld dat 8,2 % welstellende landbouwersgezinnen tegenover 41,4 % onvoldoende welstellende landbouwersgezinnen stelt.

Wanneer elk der vier demografisch homogene gebieden afzonderlijk wordt bestudeerd, stelt men vast dat de landbouwers in de verstedelijkte gemeenten telkens in hogere verhouding tot de „welvarende” groep behoren dan hun standgenoten in de agrarisch gebleven gemeenten.

Waar in de gewesten met kernvorming 12,4 % der landbouwgezinnen tot de meest welvarende groep behoren, zijn het er 13,2 % in de verstedelijkte gemeenten (waar meer dan 80 % van de bevolking niet-agrarisch is) van dit demografische gewest.

Waar, in de gebieden met agglomeratietendens, 7,6 % welvarende gezinnen worden aangetroffen, worden in de verstedelijkte gemeenten van deze gewesten 13,5 % welvarende gezinnen aangetroffen.

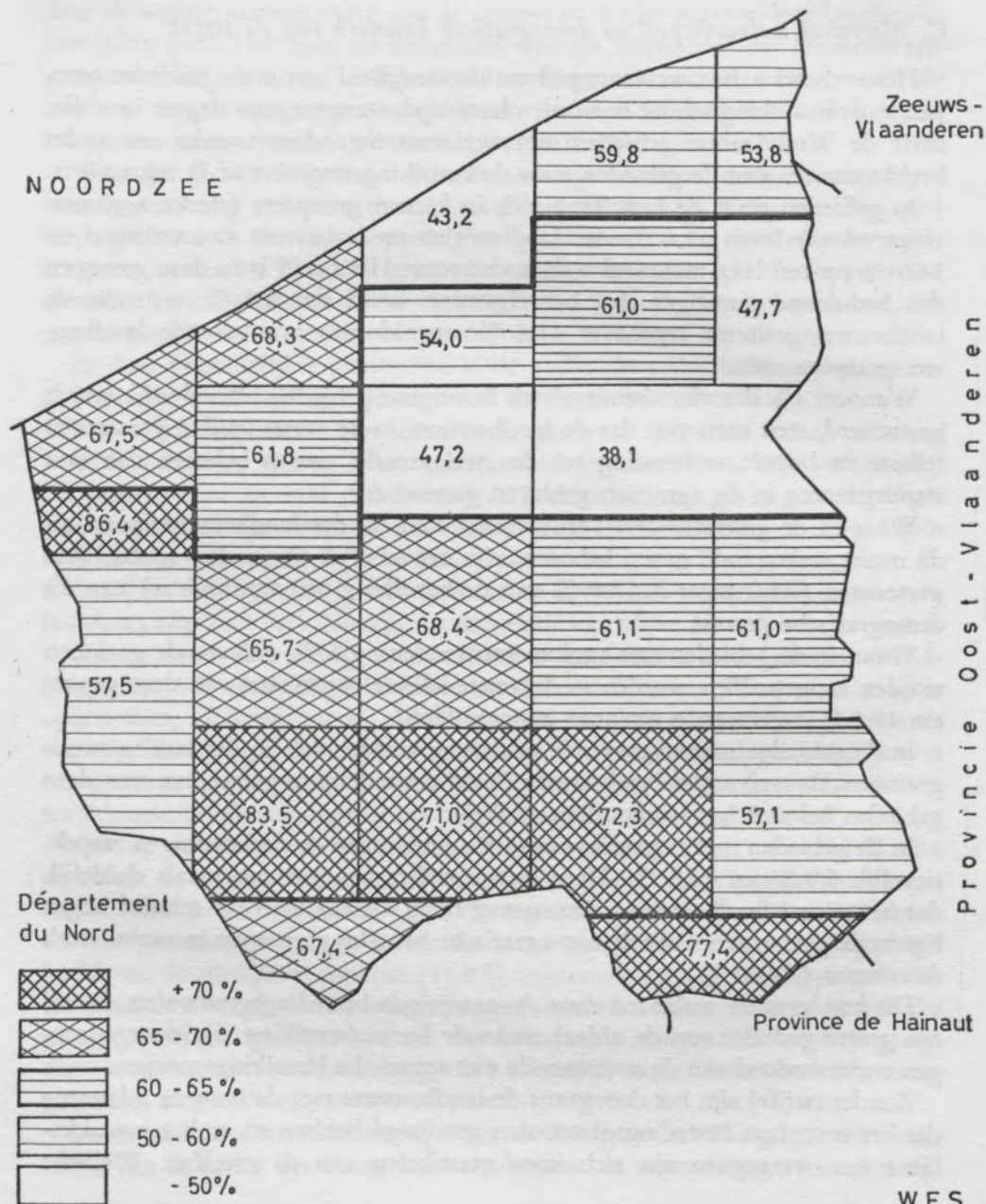
In de gebieden met stagnerende bevolking worden 8,6 % der landbouwersgezinnen als welvend beschouwd; in de verstedelijkte gemeenten van deze gebieden belooft hun verhouding 12,9 %.

In de gebieden met regressieve bevolking bedragen de verhoudingen respectievelijk 6,9 % en 16,3 %. Deze laatste cijfers bewijzen nogmaals duidelijk dat het aantal landbouwersgezinnen met hoog welvaartsniveau relatief hoger ligt in de gemeenten waar de niet-agrarische bevolkingsgroepen in aantal sterk domineren (+ 80 %).

Dit kan worden verklaard door de gewijzigde bestedingsgewoonten die bij een groter gedeelte van de aldaar wonende boerenbevolking zijn doorgedrongen onder invloed van de omwonende niet-agrarische bevolkingsgroepen.

Zonder twijfel zijn het doorgaans de landbouwers met de hoogste inkomens die het eerst hun bestedingsgewoonten gewijzigd hebben en er het gemakkelijkst toe overgegaan zijn zich comfortartikelen aan te schaffen. Wellicht

Kaart II,4 : HET MATERIELE LEVENSPPEIL VAN DE LANDBOUWERSBEVOLKING IN WEST-VLAANDEREN (PROCENTUEEL AANDEEL DER LANDBOUWERS MET HOOG EN MATIG LEVENSPPEIL) W.E.S. ENQUETE, 1962.

worden deze gezinnen hiertoe tevens aangezet uit overwegingen van sociaal prestige. Het zijn immers dikwijls de welstellende boerenfamilies die voorheen de leidende figuren leverden in de dorpsamenleving; dezelfde families pogen een gedeelte van hun verloren sociaal prestige goed te maken door hun inkomen te besteden op dezelfde wijze als de nieuwe leidende bevolkingsgroepen, althans voor zover hun inkomen hun dit toelaat.

D. Materieel welvaartsniveau regionaal beschouwd

Rekening houdend met verklarende omstandigheden als bedrijfsgrootte-structuur en de invloed hiervan op het inkomenspeil, alsook met de aanwezigheid van niet-agrarische bevolkingsgroepen en de invloed hiervan op de bestedingsgewoonten, kan een inzicht worden verworven van de numerieke verhoudingen tussen welvarende, matig welvarende en onvoldoende welstellende landbouwersgezinnen in de diverse gewesten van de provincie.

Kaart II,4 werd volgens het schaakbordprocédé opgesteld. De provincie werd hiertoe in 23 zones met vergelijkbare oppervlakte ingedeeld, met in achtneming van de vier landbouwstreken, die duidelijk afgescheiden bleven.

Het aantal landbouwers met hoog en matig welvaartspeil werd procentueel voorgesteld in verhouding tot het totale aantal geënquêteerde bedrijfshoofden in iedere zone.

E. Materieel welvaartsniveau en de eigendomsverhoudingen op de landbouw-bedrijven

Bij de indeling der verschillende landbouwexploitaties naar eigendoms- en huurverhoudingen werden acht categorieën onderscheiden:

1. het bedrijf wordt door het bedrijfshoofd uitgebaat in volledige eigendom
2. het bedrijf wordt volledig uitgebaat in huur
3. meer dan de helft van de grond met de hofplaats en de gebouwen is eigendom van het bedrijfshoofd
4. meer dan de helft van de grond met de hofplaats wordt in huur genomen
5. alle grond is eigendom van het uitbatende bedrijfshoofd, maar de hofplaats en de gebouwen worden gehuurd
6. alle grond wordt in huur genomen maar de hofplaats met de hoevegebouwen is eigendom van de uitbater
7. meer dan de helft der gronden is in eigendom van het bedrijfshoofd, maar de hofplaats wordt gehuurd.
8. meer dan de helft der gronden wordt in huur genomen maar de hofplaats met de bedrijfsgebouwen zijn eigendom van de exploitant.

Tabel II,6: Verdeling van de landbouwbedrijven naar eigendomsverhouding en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Eigendom- of huur- verhouding	Aantal geënquête- erden	Welvaartspeil		
		Hoog	Matig	Onvol- doende
Volledige eigendom (a)	352	11,9	43,7	44,3
Volledige huur (b)	1.342	5,2	48,4	46,4
Hoofdzak. eigendom (c)	564	10,8	53,1	36,0
Hoofdzak. huur (d)	555	9,3	56,9	33,7
Grond = eigendom	9	—	33,3	66,6
Grond = huur	49	6,1	40,8	53,4
+ 1/2 grond = eigendom	24	—	54,1	45,8
+ 1/2 grond = huur (e)	570	9,6	51,4	38,9
Totaal	3.465	8,2	50,4	41,4

Aangezien alleen de eerste twee categorieën zuivere eigendoms- en huur-uitbatingen zijn, kunnen zij het best de algemene invloed van de eigendoms- en huurverhouding op het welvaartsniveau van het exploitantengezin aan het licht brengen.

Bij analyse van tabel II,6 valt op dat 11,9 % van alle exploitanten die hun bedrijf in volle eigendom uitbaten (352) een hoog materieel welvaartspeil bereiken, tegenover slechts 8,2 % in het geheel van de steekproef. Daartegenover staat echter dat onder de landbouwers-eigenaars een groter aantal een onvoldoende welvaartsniveau bereiken dan in het geheel van de steekproef (44,3 % tegenover 41,4 %) wat de situatie der landbouwers-eigenaars in zijn geheel gezien niet gunstiger naar voor laat komen dan het geheel van de provinciale steekproef.

Wanneer men er nochtans rekening mee houdt dat de in volledige eigendom uitgebate bedrijven doorgaans veel kleiner zijn dan het doorsneebedrijf in de steekproef¹ blijkt hieruit toch een gunstiger welvaartsverhouding voor het

(a) De mediaan-oppervlakte van deze bedrijven in de steekproef was 3,78 ha.

(b) De mediaan-oppervlakte van deze bedrijven in de steekproef was 8,26 ha.

(c) De mediaan-oppervlakte van deze bedrijven in de steekproef was 6,69 ha.

(d) De mediaan-oppervlakte van deze bedrijven in de steekproef was 11,88 ha.

(e) De mediaan-oppervlakte van deze bedrijven in de steekproef was 8,06 ha.

1. De mediaan-oppervlakte der eigendomsbedrijven in de steekproef is 3,78 ha. De mediaan-oppervlakte van de steekproef is 9,19 ha.

eigendomsbedrijf. Deze laatste vaststelling komt echter nog beter in het licht bij de vergelijking der zuivere huur-bedrijven met de hele steekproef. Slechts 5,2 % van alle zuivere huurexploitaties (1.342) bereiken een hoge welvaartsgraad; 46,4 % onder hen bereiken daarentegen niet het vooropgezette minimumpeil tegenover 41,4 % in de ganse steekproef. Beide verhoudingen zijn dus blijkbaar ongunstiger dan bij de landbouwers-eigenaars; hierbij komt nog dat de zuivere huur-exploitaties gemiddeld meer dan twee maal zo uitgestrekt zijn als de gemiddelde eigendomsexploitatie¹.

Buiten de volledig in eigendom en de volledig in huur uitgebate landbouw-bedrijven onderscheidt men nog zes andere categorieën die in feite alle gemengde eigendoms-huuruitbatingen zijn. Enkele categorieën w.o. kat. 5, 6 en 7 komen slechts sporadisch voor.

Samenvattend kan gesteld worden dat de categorieën 1, 3, 5 en 7 tesamen in hoofdzaak eigendomsuitbatingen zijn. Op deze 949 bedrijven samen worden 103 gezinnen aangetroffen met een hoge welvaartsgraad (10,8 %) en 374 gezinnen die niet het minimale welstandspeil bereiken (39,4 %). De 2.516 bedrijven die in de categorieën 2, 4, 6 en 8 gegroepeerd zijn, moeten als overwegend huur-exploitaties worden aangezien. Op deze exploitaties worden 180 gezinnen aangetroffen met hoog welvaartspeil (7,1 %) en 1.058 gezinnen die niet het vooropgestelde minimum welstandsniveau kunnen bereiken (42 %). De vergelijking tussen beide verhoudingen in de twee groepen wijst uit dat op de eigendomsexploitaties een hoger levenspeil kan worden waargenomen. Hoewel de verschillen bij eerste toezien niet groot zijn krijgen zij toch betekenis wanneer men de afwijkende gemiddelde areaaloppervlakte tussen de eigendomsuitbating ($Me = 5,45$ ha) en het huurbedrijf ($Me = 8,76$ ha) in acht neemt.

Het is duidelijk dat de landbouwers-eigenaars over de tegenwaarde van de pacht prijs en over een grotere bedrijfszekerheid beschikken, wat hen toelaat hun volledig geldinkomen in welvaart om te zetten terwijl de landbouwers-pachters er toe gehouden zijn zekere reserveringen in geld te doen om een bedrijfsverandering aan te kunnen na een gebeurlijke beëindiging van de pachtovereenkomst. Ook de huisvesting der pachters ligt beneden het peil der landbouwers die hun woning in eigendom bewonen.

F. Materiële welstand en bedrijfsuitbatingstype

Waar in de hele steekproef nagenoeg 8,2 % der landbouwersgezinnen een hoog niveau van materiële welvaart heeft bereikt, heeft men regionaal niettemin grondige verschillen kunnen waarnemen onder invloed van de bedrijfs-

1. De mediaan-oppervlakte der zuivere huur-exploitaties in de steekproef bedraagt 8.26 ha.

groottestructuur in de diverse gewesten. Ook de bestedingsgewoonten van de omwonende sociale groepen hebben voor een belangrijk gedeelte het bestedingspatroon van het landbouwersinkomen beïnvloed. Beide vaststellingen bevestigen dat het „welvaartsniveau” de resultante is van inkomen, besteding en publieke voorzieningen.

Dit welvaartsniveau, althans van de inkomenszijde beschouwd, wordt ongetwijfeld beïnvloed door de uitbatingwijze van het bedrijf in functie van de areaaloppervlakte, bodemkwaliteit, beschikbare arbeid en kapitaal.

Aan de hand van een aantal verhoudingsgegevens¹, werden bij de studie van de behandelde 3.465 landbouwbedrijven 26 uitbatingstypes onderscheiden. Bij deze klassificering werd vooral rekening gehouden met de verhoudingen weiland tot totale bedrijfsoppervlakte, en met de verhoudingen tussen het respektievelijk aantal stuks vee (melkvee, ander rundvee, varkens en pluimvee) en dezelfde bedrijfsoppervlakte.

Niet elk uitbatingstype groepeerde een voldoende aantal eenheden om statistisch betrouwbare konklusies op te bouwen. De bedrijfstypes die een voldoende aantal eenheden groeperen werden als dusdanig op tabel II,7 gerangschikt, de minder talrijk voorkomende types werden tot groepen van vergelijkbare omvang samengebracht en in dezelfde tabel voorgesteld.

Er valt onmiddellijk waar te nemen dat bijzonder gunstige welvaartsverhoudingen voorkomen in de groep der gespecialiseerde veeteeltbedrijven, waaronder vooral de pluimveehouderijen uitmunten.

Onder de intensieve veeteeltbedrijven die het niet tot eigenlijke specialisatie hebben gebracht, heersen de gunstigste welvaartsverhoudingen op de exploitaties die zich slechts op één enkele teeltrichting hebben toegelegd, hoewel deze welvaartsverhoudingen – met uitzondering van de rundveefokkerijen en -mesterijen – slechts weinig boven het algemene niveau uitstijgen.

De bedrijven die zich op melkvee toeleggen onderscheiden zich evenwel duidelijk in negatieve zin.

De groep der veeteeltbedrijven die meer dan één veeteeltspekulatie op intensieve wijze beoefenen hebben relatief ongunstige welvaartsverhoudingen.

Alleen de exploitaties waar intensieve varkens- en pluimveeteelt samengaan maken hierop een uitzondering.

Bij de meer extensieve bedrijfstypes kennen alleen de echte akkerbouw-exploitaties zeer gunstige welvaartsverhoudingen. De gemengde akkerbouw-veeteeltbedrijven en de op veeteelt georiënteerde bedrijven onderscheiden zich veeleer in negatieve zin.

Dit is ook het geval met de bedrijven, waarvan het bedrijfshoofd nog een ander beroep uitoefent dan dat van landbouwer.

1. Zie deel I, hoofdstuk III, § 6, voetnota, blz. 90.

Tabel II,7: Verdeling van de landbouwbedrijven naar uitbatingstype en materiële welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Uitbatingstype	codecijfer(s)	Aantal geënquêteerde bedrijven (= 100)	Welvaartspeil		
			Hoog	Matig	Onvoldoende
Akkerbouwbedrijf	55	1.135	9,8	55,4	34,8
Gemengd akkerbouw-veeteeltbedrijf	66	747	4,8	49,3	45,9
Op veeteelt georiënteerd bedrijf	77	397	6,3	43,3	50,4
Intensief veeteeltbedrijf					
– melkkoeien	11	136	4,5	42,6	52,9
– rundvee	12	79	13,9	55,7	30,4
– varkens	13	78	6,4	59,0	34,6
– pluimvee	15	331	8,8	56,8	34,4
Alle intensieve veeteeltbedrijven met één dominerende teeltrichting	(11+12+13+15)	624	8,2	53,8	38,0
Intensief veeteeltbedrijf :					
melk- en pluimvee	26	76	2,6	42,1	55,3
varkens en pluimvee	28	40	12,5	55,0	32,5
Alle intensieve veeteeltbedrijven met twee dominerende teeltrichtingen	(23+24+25+26+27+28)	171	7,0	42,7	50,3
Alle veeteeltbedrijven met meer dan twee intensieve teeltrichtingen	(30+36+38+39+44)	30	10,0	43,3	46,7
Gespecialiseerd veebedrijf :					
– varkens	03	53	13,3	50,9	35,8
– pluimvee	05	78	23,1	48,7	28,2
Alle gespecialiseerde veeuitbatingen	(01+02+03+05)	143	19,6	51,0	29,4
Nevenbedrijven (alle types)	(95+96+97)	202	5,9	39,1	55,0
Alle landbouwbedrijven in de steekproef (a)		3.465	8,2	50,4	41,4

Samenvattend kan men konkluderen dat gunstige tot zeer gunstige welvaartsverhoudingen worden aangetroffen op :

- intensieve pluimveehouderijen
- gespecialiseerde pluimveehouderijen
- intensieve varkensfokkerijen
- gespecialiseerde varkensfokkerijen
- bedrijven met gekombineerde intensieve varkens- en pluimveeteelt
- intensieve (en gespecialiseerde¹⁾ rundveehouderijen

(a) Benevens de opgesomde, waren nog 16 tuinbouwbedrijven in de steekproef vertegenwoordigd. Dit geringe aantal is toe te schrijven aan de samenstelling van het vragenformulier dat zich in het bijzonder tot eigenlijke landbouw- en veeteeltbedrijven richtte.

1. Met voorbehoud voor het geringe aantal betrokken bedrijven, dat statistisch toeval niet uitsluit.

- gespecialiseerde stalmelkerijen¹
- akkerbouwbedrijven met een minimale veestapel.
Ongunstige welvaartsverhoudingen treft men daarentegen aan op :
- nevenbedrijven
- intensieve veeteeltbedrijven met meer dan één teeltrichting (met uitzondering voor de combinatie varkens en pluimvee)
- gemengde akkerbouw-veeteeltbedrijven (waar akkerbouw samengaat met eerder extensieve veeteelt)
- op veeteelt georiënteerde bedrijven (waar meerdere teeltrichtingen dooreen worden beoefend zonder intensivering noch specialisatie).

Dit overzicht der uitbatingstypes kan worden samengevat met de vaststelling dat een zeker verband schijnt te bestaan tussen de uitbatingwijze van het landbouwbedrijf en het materiële welvaartspeil van het gezin van de exploitant. Dit verband schijnt terug te gaan tot een ver doorgevoerde specialisatie van het bedrijf op akkerbouw of op veeteelt.

Bedrijfstypes, waar meerdere teeltrichtingen tegelijk op intensieve wijze worden bedreven, hebben zelden gunstige welvaartsverhoudingen. Dit is ook het geval op de zeer talrijke bedrijven die zich qua uitbatingwijze halfweg tussen het zuivere akkerbouwbedrijf en het specifieke veeteeltbedrijf bevinden. Het zijn de z.g. gemengde akkerbouw-veeteeltbedrijven en de op veeteelt georiënteerde bedrijven.

G. Materiële welvaart en gezinsgrootte

Het bezit van zekere huishoudelijke toestellen en comfortartikelen die in belangrijke mate het materiële welvaartspeil van het landbouwersgezin op een hoger plan brengen, wordt ongetwijfeld door het inkomensniveau beïnvloed.

Zekere welvaartsmiddelen die algemeen nog als comfortartikel worden beschouwd, moeten in toenemende mate, en in bepaalde gevallen reeds absoluut, als noodzakelijke uitrustingsgoederen worden beschouwd. Dit zal bij voorbeeld het geval zijn op verafgelegen landbouwbedrijven. Men denke hierbij aan de telefoon en zelfs de personenwagen. Ook voor de gezinnen met grote kinderlast dringen zich speciale behoeften op, hier denke men aan voldoende slaapruimte, waterdistributie, stortbad, diepvriezer, koelkast, wasmachine, waterverwarmer, enz.

Deze beschouwing en de belangrijke plaats die de opgesomde artikelen in de hier gebruikte maatstaf innemen, verklaren in belangrijke mate de vaststelling dat de grote gezinnen in de steekproef doorgaans over meer „comfort” beschikken dan de kleine en zelfs de kinderloze gezinnen.

1. Met voorbehoud voor het geringe aantal betrokken bedrijven, dat statistisch toeval niet uitsluit.

Onder de kinderloze gezinnen, waarbij ook de ongehuwde exploitanten worden gerekend, worden er inderdaad slechts 6,9 % aangetroffen die een hoog materieel welstandspeer bereiken. Deze verhouding is slechts 5,6 % en 6,7 % bij de gezinnen met respektievelijk 1 en 2 kinderen. Onder de kinderloze gezinnen treft men er zelfs 53,8 % aan met een onvoldoende welvaartspeer, terwijl deze verhouding 42,8 % en 41,6 % is bij de gezinnen met respektievelijk 1 en 2 kinderen.

De in de maatstaf opgenomen komfortgoederen, schijnen in deze kleine landbouwersgezinnen nog niet als behoeften te worden aangevoeld, maar behouden er in feite nog een weelde-karakter. Dit is des te waarschijnlijker daar onder de kleine gezinnen de jonge exploitanten zeer talrijk zijn. Deze jonge bedrijfsleiders hebben doorgaans met grote financiële lasten rekening te houden tijdens de eerste jaren op hun bedrijf. Hieraan wordt blijkbaar veel huishoudelijk comfort geofferd.

Onder de gezinnen met 3 en 4 kinderen treft men er respektievelijk 8,1 % en 8,4 % aan met hoge welstandsgraad.

De landbouwersfamilies met 5, 6 en 7 kinderen tellen respektievelijk 12,9 %, 13,2 % en 13,6 % welvarende gezinnen, wat er duidelijk op wijst dat de toenemende besteding in komfortgoederen in feite beantwoordt aan een stijgende behoefte ingevolgd de hogere kinderlast.

In de steekproef komen 144 gezinnen voor met 8 en meer kinderen. Hiervan worden er 15 aangetroffen met hoog welvaartspeer en 53 op een onvoldoende peer, of respektievelijk 10,4 % en 36,8 %.

Deze verhoudingen schijnen erop te wijzen dat het welvaartspeer der gezinnen – zoals het naar voor komt in de aangelegde maatstaf – opnieuw begint af te nemen vanaf een gezinsgrootte die acht kinderen telt. Wellicht volstaat in veel dergelijke gezinnen het inkomen niet meer om alle noodzakelijk geachte behoeften te dekken.

Men kan hieruit afleiden dat bij toenemende gezinsgrootte, en dit tot aan een gezinsgrootte van circa 7 kinderen, het inkomen in toenemende mate en bij voorrang besteed wordt aan duurzame goederen die als gevolg van de toenemende gezinslast als een werkelijke behoefte – meer dan als komfort-artikel – worden beschouwd. Eens dat de gezinslast boven de 7 kinderen uitkomt, schijnt het inkomen niet meer in staat te zijn de toegenomen behoeften op te vangen, wat zich manifesteert in een lagere relatieve en absolute welvaart voor de betrokken gezinnen¹.

Het is raadzaam er hier op te wijzen dat bij de studie van de invloed van de gezinsgrootte op de materiële welvaart de „bestedingszijde” van de gebruik-

1. Ook de aansluitingsverhoudingen bij een ziekteverzekeringsmutualiteit nemen relatief af vanaf een gezinsgrootte met meer dan 8 kinderen. Zie Deel II, Hfst. I, § 5, (B), op blz. 120.

te welvaarts-maatstaf sterker naar voor is gekomen dan de inkomenszijde en wel als gevolg van de wet die zegt dat bij gelijkblijvend inkomen de bestedings-behoefte toeneemt bij stijgende gezinsgrootte. Dit aspect is niet in de maatstaf verrekend, wat niet tot de verkeerde konklusie mag leiden dat grotere gezinnen meer welvarend zouden zijn dan kleinere gezinnen. Dit laatste is alleen waar in zoverre men het gezin als eenheid neemt. Het is niet noodzakelijk waar wanneer men het welvaartspakket per gezin zou delen door het aantal gezins-leden.

H. Materiële welvaart en de leeftijd der bedrijfs hoofden

De jonge landbouwer die tussen de leeftijd van 25 en 35 jaar een bedrijf begint, heeft doorgaans met zware financiële moeilijkheden af te rekenen. De uitrusting van het bedrijf komt gewoonlijk op de eerste plaats in de rangorde zijner materiële zorgen. Dit laat zich ook duidelijk aflezen uit het verband tussen leeftijd en materiële welstand.

Waar 8,2 % van alle Westvlaamse landbouwers op een hoog materieel welstandspeil leven, 41,4 % daarentegen in onvoldoende mate van de moderne welvaartsmiddelen genieten, vindt men onder de 238 landbouwers die tussen 20 en 29 jaar oud zijn slechts 4,2 % (10) welstellenden ; 44,9 % dezer jonge boeren (107) bereiken daarentegen niet het elementair geachte niveau. Het aantal welstellenden neemt geleidelijk toe onder de 830 landbouwers tussen 30 en 39 jaar oud, waaronder ook nog talrijke beginnende bedrijfsleiders worden aangetroffen.

De landbouwers die tussen 40 en 49 jaar oud zijn (708) kennen veruit de gunstigste welvaartsverhoudingen. 10 % onder hen (71) leven op een hoog welstandsniveau, terwijl ook de verhouding van diegenen die onder de elementaire welvaartsgrens blijven met 38,2 % (271) geringer is dan in alle andere leeftijdsgroepen. De meeste dezer exploitanten hebben reeds een beroepsloopbaan van 15 tot 25 jaar als zelfstandig exploitant achter de rug, wat hen in staat stelt zekere uitgaven te doen in goederen met comfort- of weelde karakter. Velen onder hen hebben op deze leeftijd een gezinslast die de behoefte aan zekere uitrustingsgoederen scherp stelt. De meeste landbouwers uit deze leeftijdsgroep zijn anderzijds nog voldoende jong om moderne bestedingsgewoonten te hebben kunnen aannemen¹.

De leeftijdsgroep tussen 50 en 59 jaar oud vertoont reeds een lichtjes afzwakkende, alhoewel nog relatief zeer gunstige, welvaartsverhouding.

Deze tendens wordt echter scherp doorgetrokken in de leeftijdsgroep der exploitanten die tussen 60 en 65 jaar oud zijn waar 7,2 % en 44,6 % der

1. Deze faktor is van belang omdat de gebruikte maatstaf in de keuze der samenstellende kriteria gebaseerd is op een „modern” welvaartsbegrip, dat uiteraard tijds- en leeftijdsgebonden is.

bedrijfsleiders respektievelijk een hoog en een onvoldoende welvaartsniveau bereiken.

De relevante faktor is hier naar alle waarschijnlijkheid het feit dat een groot aantal gezinshoofden op deze leeftijd zware financiële offers dient te brengen bij huwelijk of installatie hunner kinderen. De relatief hoge leeftijd dezer bedrijfsleiders brengt misschien ook mee dat enkelen niet meer het nut inzien van sommige huishoudelijke verbeteringen of de aanschaffing van bepaalde goederen niet meer wenselijk achten voor de korte tijd die zij nog op hun landbouwuittasting zullen doorbrengen. Deze generatie hecht waarschijnlijk ook reeds minder belang aan zekere moderne welvaartsmiddelen.

Bepaalde artikelen die in de maatstaf werden opgenomen zijn immers nog vrij recent voor wat betreft hun verspreiding onder de landbouwbevolking (diepvries- of koelkast, waterverwarmer, T.V.-toestel e.d.).

Onder de landbouwers die meer dan 65 jaar oud zijn, zijn er relatief veel uitbaters van heel kleine bedrijven die het bedrijf voortzetten bij gebrek aan een opvolger. Ook de uitbaters van grote bedrijven zijn in deze leeftijdsgroep meer dan evenredig vertegenwoordigd¹; voor deze grotere bedrijven is het aantal kandidaat-opvolgers gemiddeld zeer groot, wat het gezinshoofd-bedrijfs-hoofd ertoe brengt de leiding van de exploitatie te behouden tot de jongste zoon de opvolgingsleeftijd heeft bereikt, vaak tot over de actieve leeftijdsgrens.

De sterke vertegenwoordiging van dit soort exploitanten op grote bedrijven onder de boeren van meer dan 65 jaar verklaart het relatief hoge aantal landbouwers met hoog welvaartspeil in deze leeftijdsgroep (9,2 %). Het grote aantal exploitanten van dwergbedrijven in dezelfde leeftijdsgroep is anderzijds verantwoordelijk voor de hoge verhouding der gezinnen die niet het minimale welvaartspeil bereiken (44,8 %).

I. Materiële welvaart en de verblijfsduur op de hoeve

Voor de materiële welvaart van zijn gezin is de duur tijdens dewelke de exploitant als zelfstandig bedrijfshoofd zijn huidig landbouwbedrijf heeft kunnen uitbaten, belangrijker dan zijn leeftijd strikt genomen.

Uit de enquête is gebleken dat de algemene welvaartsverhouding ongeveer wordt bereikt of in gunstige zin overschreden wordt, bij alle landbouwers die ten minste sinds 15 jaar hun huidig bedrijf hebben uitgebaat.

Aangezien de waarneming op 1 februari 1962 werd verricht, moesten deze landbouwers dus allen reeds op 31 januari 1947 hun huidige hoeve hebben overgenomen.

1. Zie deel III, hoofdstuk I, § 1 (E), tabel III,5, blz. 229.

De exploitanten die nog niet zo lang hun bedrijf uitbaatten – en dit zijn de meeste bedrijfshoofden die als dusdanig gestart zijn in de loop van 1947 en later – bereikten een minder gunstige verhouding.

J. Materieel welvaartspeil en de wijze waarop het bedrijf werd overgenomen

De bedrijfshoofden die hun huidig bedrijf van eigen ouders of schoonouders hebben kunnen overnemen (2.378) vertrekken naar uit tabel II,8 blijkt met gunstiger kansen op welvaart dan diegenen die hun bedrijf uit vreemde handen hebben overgenomen (883).

De groep der niet eigenerfde bedrijfshoofden wordt ongetwijfeld door hogere overname- en installatiekosten gehandikapt en wellicht ook door een minder hoge bedrijfszekerheid ; dit laatste brengt mee dat zekere reserveringen in geld worden gedaan, die niet in welvaartsmiddelen worden omgezet.

Tabel II,8: Verdeling van de landbouwbedrijven naar wijze van overname van het bedrijf en welvaartsniveau, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Welvaartspeil	Wijze van overname				
	van ouders	van schoonouders	van ouders of schoonouders (maaronnauwkeurig bep.)	van derden	Onbekend
Hoog	9,1	14,1	8,5	6,3	7,3
Matig	47,5	50,0	53,6	49,4	37,3
Onvoldoende	43,3	35,8	37,9	44,3	55,4
Aantal geënquêteerden	579	92	1.707	883	204

Onder de 2.478 eigengeërfde landbouwers zijn er 579 waarvan bekend is dat zij hun bedrijf van de eigen ouders hebben overgenomen ; van slechts 92 is bekend dat het van de schoonouders werd overgenomen, 1.707 bedrijven werden van ouders of schoonouders overgenomen zonder dat hiernopens nadere gegevens bekend zijn.

Er rekening mee houdend dat de statistische basis tamelijk eng is (92 gevallen) blijkt uit de verhoudingen in de tweede kolom toch een duidelijk verband tussen welvaartschansen en het feit dat het bedrijf door de vrouw van het bedrijfshoofd werd overgenomen.

De verklaring dient ongetwijfeld gezocht in de onder landbouwers gangbare regel dat het bedrijf slechts aan een dochter toekomt wanneer geen enkele zoon zelf het landbouwersberoep wenst uit te oefenen. Dergelijke gevallen zijn eerder zeldzaam, maar waar zij voorkomen is het ook duidelijk dat deze eigengeërfde boerendochters en hun „introuwende” echtgenoot niet meer voor installatiekosten hoeven om te zien daar zij met het ouderlijk bedrijf doorgaans ook alle werktuigen en de veestapel kunnen overnemen.

Eigengeërfde boerendochters zijn doorgaans een gegeerde huwelijkspartij; de geciteerde welvaartsverhoudingen zijn er trouwens om deze algemeen aanvaarde stelling – voor zover nodig – nog te onderstrepen.

De 1.707 landbouwers waarvan niet bekend is of zij hun bedrijf van ouders dan wel van schoonouders hebben overgenomen bereiken een welvaartspeil dat eveneens gunstiger is dan de algemene verhouding.

Er blijft in de steekproef een groep van 204 landbouwers van wie niet bekend is hoe zij hun bedrijf hebben overgenomen.

K. Materieel welvaartspeil en vaktechnische belangstelling

De belangstelling die de landbouwer aan de dag legt ten overstaan van zijn beroep als dusdanig, resulteert ongetwijfeld in een verhoogde beroepsbekwaamheid.

In welke mate deze beroepsvervolmaking ook hogere materiële welvaart tot gevolg heeft kan moeilijk rechtstreeks gemeten worden. Nochtans geeft het verband dat wordt waargenomen tussen de graad van vaktechnische belangstelling en het materiële welvaartspeil van het exploitatie-hoofd zekere aanduidingen in de beoogde richting.

Uit tabel I,9 blijkt een onmiskenbare samenhang tussen de graad van vak-

Tabel II,9: Verdeling van de landbouwbedrijven naar vaktechnische belangstelling van het bedrijfshoofd en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Vaktechnische belangstelling	Aantal geënquêteerden	Welvaartspeil			
		Hoog	Matig	Onvoldoende	Totaal
Hoog	455	22,4	60,4	17,2	100,0
Matig	896	9,0	63,7	27,3	100,0
Laag	2.114	4,7	42,7	52,6	100,0
Totaal	3.465	8,2	50,4	41,4	100,0

technische belangstelling, zoals deze aan de hand van de aangelegde criteria werd gemeten¹ en het materiële levensniveau van de Westvlaamse landbouwers.

Bij de beoordeling van deze verhoudingen dient erop gewezen te worden dat eveneens een nauwe positieve samenhang werd vastgesteld tussen de vaktechnische belangstellingsgraad der exploitanten en de areaaloppervlakte hunner bedrijven², evenals tussen deze laatste faktor en het materiële welvaartspeil³.

Het verband tussen de graad van vaktechnische belangstelling en de materiële welvaartsverhoudingen geldt in elk der vier landbouwstroken van de provincie.

In de Polders leven 20,4 % der best ontwikkelde landbouwers (21 op 103) tevens op een hoog materieel welvaartsniveau tegenover 9,4 % van alle landbouwers in de betrokken landbouwstreek (47 op 500). Dit geeft een dispariteitsindex van 217 punten.

Deze dispariteitsindex bedraagt 361 punten in de Zandstreek (14,6 % tegenover 4,0 %), 248 in de Zandleemstreek (24,5 tegenover 9,9 %) en 348 in de Leemstreek (46,1 % tegenover 13,2 %) waar de statistische basis echter zeer eng is (13 exploitanten op 151 behoren tot de hoogste vaktechnische belangstellingsgroep).

L. Materiële welvaart en het algemeen ontwikkelingspeil van de bedrijfs- hoofden

Dat landbouwers met een behoorlijk algemeen ontwikkelingspeil in hogere mate in het genot zijn van materiële welstand blijkt overduidelijk uit tabel II,10.

Waar in de gehele steekproef amper 8,2 % der landbouwersgezinnen een hoge graad van materiële welstand bereiken, wordt een verhouding van 30,1 % waargenomen onder de 153 landbouwers die volgens de daartoe gebruikte criteria⁴ als algemeen ontwikkeld worden beschouwd.

Omgekeerd worden er onder de 153 hoogst ontwikkelde landbouwers slechts 12 of 7,8 % aangetroffen van wie het materiële welvaartspeil onder de elementaire drempel blijft.

Bij de interpretatie van deze data dient rekening te worden gehouden met

1. Zie deel II, hoofdstuk III, § 5, blz. 178.

2. Zie deel II, hoofdstuk III, § 5 (A), blz. 178.

3. Zie deel III, hoofdstuk II, § 2 (A), blz. 128.

4. De maatstaven naar dewelke het algemeen ontwikkelingspeil van de geënquêteerden gemeten werd, worden behandeld op blz. 172, deel II, hoofdstuk III, § 4.

Tabel II,10 : Verdeling van de landbouwbedrijven naar algemeen ontwikkelingspeil van het bedrijfshoofd en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Algemeen ontwikkelingspeil	Aantal geënquêteerden	Welvaartspeil			
		Hoog	Matig	Onvoldoende	Totaal
Hoog	153	30,1	62,1	7,8	100,0
Matig	1.182	13,5	60,6	25,9	100,0
Laag	2.130	3,6	44,0	52,4	100,0
Totaal	3.465	8,2	50,4	41,4	100,0

de vaststelling dat het algemene ontwikkelingspeil een sterk parallellisme vertoont met de bedrijfsgrootte-structuur der bedrijven ¹.

In elk der vier landbouwstreken is de verhouding welvarende landbouwers veel hoger onder de goed ontwikkelde dan wordt vastgesteld bij de algemeenheid der bedrijfshoofden in de betrokken landbouwstreek.

M. Materiële welvaart en de aansluiting bij een beroepsorganisatie

De vaktechnische belangstelling van de landbouwer uit zich in de eerste plaats door zijn aansluiting bij een der diverse beroepsorganisaties die het geheel of een gedeelte van het landbouwleven bestrijken.

De meeste beroepsorganisaties hebben immers hun eigen periodieke uitgaven met algemene of bijzondere vakliteratuur ; sommige beschikken zelfs over een eigen voorlichtingsdienst. Haast allen hebben zij studiedagen of bijeenkomsten en een zekere dienstverlening aan de leden. Eén enkele grote beroepsorganisatie bestrijkt zelfs nagenoeg het hele leven van de landbouwbevolking, met inbegrip van godsdienstige en kulturele behoeften ; deze organisatie heeft een vrouwenafdeling en jeugdbonden.

Bij de studie van het verband tussen de aansluiting bij een beroepsorganisatie en de materiële welvaart van de landbouwbedrijfshoofden valt uit tabel II,11 af te leiden dat er een uitgesproken onderscheid valt waar te nemen in de welvaartsverhouding der georganiseerde tegenover de niet-georganiseerde landbouwbevolking.

2.488 landbouwers in de steekproef, dit is 71,8 %, zijn lid van een of

1. Zie deel II, hoofdstuk III, § 4 (A), blz. 175.

meerdere beroepsorganisaties, 977 landbouwers (28,2 %) zijn daarentegen bij geen enkele beroepsorganisatie aangesloten.

Waar de steekproef uitwijst dat 8,2 % van de Westvlaamse landbouwbedrijfshoofden een gunstig en 41,4 % een ongunstig materieel levensniveau bereikt, zijn deze verhoudingen 9,5 % en 35,5 % onder de landbouwers die bij een of andere beroepsorganisatie zijn aangesloten.

Tabel II,11 : Verdeling van de landbouwbedrijven naar aansluiting bij een beroepsorganisatie en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Materieel welvaartspeil	Aantal geënquête- teerden	Lid	Geen lid	Lid van de B.B.	Geen lid van de B.B.
		van een beroeps- organisatie			
Hoog	283	9,5	4,7	9,6	6,1
Matig	1.748	54,9	38,9	55,1	43,7
Onvoldoende	1.434	35,5	56,3	35,3	50,2
Totaal	3.465	100,0	100,0	100,0	100,0

Bij de niet-georganiseerde landbouwers daarentegen bereiken slechts 4,7 % een gunstig welvaartspeil, 56,3 % daarentegen slaagt er niet in het vooropgestelde elementaire welvaartsniveau te bereiken.

De voornaamste organisatie die in de provincie West-Vlaanderen beroepsbelangen van de landbouwbevolking behartigt is blijkbaar de Belgische Boerenbond die 59,1 % (2.050) van alle landbouwers in de steekproef (3.465) onder zijn leden telt. De Boerenbondleden maken 82,4 % uit van alle georganiseerde landbouwers (2.488).

De welvaartsverhoudingen onder de leden van deze organisatie zijn nage genoeg identiek met de waargenomen verhoudingen onder alle georganiseerde landbouwers. 9,6 % bereikt een hoog welvaartspeil, 35,3 % bereikt niet het elementaire peil.

Onder de 1.415 bedrijfshoofden in de steekproef die niet bij de Belgische Boerenbond zijn aangesloten genieten 6,1 % een hoog welvaartspeil, 50,2 % daarentegen een onvoldoende welvaartspeil.

Er dient hierbij nog te worden opgemerkt dat een grote groep bij de Belgische Boerenbond aangesloten landbouwers ook nog bij andere organisaties

met meer beperkte doelstellingen zijn aangesloten zoals veebonden en dergelijke.

N. *De aanwezigheid van telefoon, televisie en personenwagen*

Drie indicatoren van materiële welstand lijken de moeite waard om van nabij te worden bestudeerd en meer bepaald in hun relatie tot de bedrijfs-grootteklasse. Het betreft de aanwezigheid in het landbouwersgezin van het telefoon-apparaat, het T.V.-toestel en de personenwagen. De telefoon laat het landbouwersgezin, dat vaak op verre afstand van de centra afwoont, toe op gemakkelijke wijze in contact te komen met handelaars, geneesheer of veearts; het laat toe zakelijke afspraken of familiale kontakten te regelen zonder bezoeken over een verre afstand te moeten afleggen. Het is op het platteland meer dan een comfort-toestel, een instrument van dagelijks gebruik en op vele afgelegen boerderijen een noodzaak geworden.

Dit is in talrijke gevallen ook zo voor de personenwagen. Het T.V.-toestel stelt het landbouwersgezin in de gelegenheid ook kulturele gebeurtenissen mee te maken of ontspanning te nemen zonder hiervoor een verre verplaatsing te moeten doen.

Nagenoeg 30,3 % van alle Westvlaamse landbouwersgezinnen beschikken over een telefoontoestel, 20,7 % beschikt over een T.V.-apparaat en 46,2 % over een personenwagen, nog 41,2 % der landbouwers beschikken over geen enkele dezer comfortgoederen¹.

Van deze drie comfortgoederen wordt de personenwagen blijkbaar als het meest noodzakelijke beschouwd, hoewel het voor het gezin de hoogste uitgave betekent.

Er is een duidelijk waarneembare samenhang tussen de grootte der bedrijven en het bezit van een personenwagen. In de hoogste bedrijfsgrootteklasse hebben 95 % der landbouwers een personenwagen. Dit percentage is nog slechts 43 % op bedrijven met 7 tot 10 ha en amper 22 % en 23 % op de bedrijven met minder dan 3 en met 3 tot 5 ha. (Zie tabel II,12).

Nagenoeg 30,3 % aller Westvlaamse landbouwersgezinnen heeft de telefoon. De samenhang tussen de grootte der bedrijven en het bezit van het telefoontoestel spreekt weer uit de vaststelling dat 85,7 % aller bedrijven met 30 ha en meer over de telefoon beschikken, tegenover nog maar 53,7 % van de bedrijven met 15 tot 20 ha en 21,1 % der bedrijven met 7 tot 10 ha. Slechts 16,6 % van de bedrijfjes met min dan 3 ha beschikken over een telefoontoestel.

1. Ter gelegenheid van een W.E.S.-enquête in 1963 ondernomen bij 1.155 gezinshoofden in 55 steden en verstedelijkte centra in West-Vlaanderen, is gebleken dat 43,8 % dezer gezinshoofden over een personenwagen beschikken, 30,8 % over een telefoontoestel en 64,5 % over een T.V.-toestel. Slechts 22,4 % der bewoners van verstedelijkte centra beschikken over geen enkel der drie genoemde comfortartikelen.

Tabel II,12: Verdeling van de landbouwbedrijven naar grootteklasse en naar de aanwezigheid van telefoon, televisietoestel en personenwagen, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling).

Grootteklasse	Aantal geënquêteerden	Telefoon, T.V. en personen- wagen	Telefoon en T.V.	Alleen telefoon	T.V. en personen- wagen	Alleen personen- wagen	Telefoon en perso- nenwagen	Alleen T.V.	Noch telefoon, noch T.V. noch perso- nenwagen	Totaal
minder dan 3 ha	511	3,7	2,2	4,9	3,5	9,0	5,9	11,9	58,9	100
3 tot 5 ha	583	3,2	1,4	4,5	1,9	12,5	5,3	9,1	62,1	100
5 tot 7 ha	475	2,5	0,4	2,5	3,6	15,4	6,1	8,4	61,1	100
7 tot 10 ha	611	5,2	2,5	4,9	6,1	23,2	8,5	6,4	43,2	100
10 tot 15 ha	527	8,9	1,9	5,9	5,7	27,5	20,3	2,9	26,9	100
15 tot 20 ha	309	15,9	1,0	6,5	4,2	24,9	30,4	0,6	16,5	100
20 tot 30 ha	309	23,0	1,3	6,5	6,5	17,1	39,5	1,9	4,2	100
30 ha en meer	140	38,6	0,0	2,1	0,0	11,4	45,0	0,0	2,9	100
Totaal	3.465	8,7	1,5	4,8	4,2	18,0	15,2	6,2	41,2	100

Het T.V.-toestel is in nagenoeg een vijfde (20,7 %) aller landbouwersgezinnen aanwezig. De samenhang tussen areaaloppervlakte en bezit van T.V.-toestel is reeds veel minder uitgesproken dan bij de vorige twee comfortgoederen. Waar 38,6 % der landbouwersgezinnen op de grote bedrijven (+ 30 ha) over een T.V.-toestel beschikken, neemt deze verhouding af tot 32,7 % der gezinnen op bedrijven met 15 tot 20 ha. Dit laatste percentage benadert reeds de algemene verhouding. In alle andere bedrijfsgrootteklassen wordt weinig van deze verhouding afgeweken. In de laagste grootteklasse hebben nog 21,3 % der gezinnen een T.V.-toestel, wat zelfs iets meer is dan de verhoudingen in de onmiddellijk hogere klassen.

De invloed van de bedrijfsgrootte spreekt evenwel zeer sterk mee in het gekumuleerde bezit van telefoon, T.V.-toestel en personenwagen samen. Slechts 8,7 % van alle landbouwersgezinnen beschikt tegelijkertijd over deze drie comfortgoederen. De hoogste verhouding wordt aangetroffen op bedrijven met meer dan 30 ha (38,6 %) en neemt af tot 2,5 % op de bedrijven met 5 tot 7 ha areaaloppervlakte. Het is merkwaardig dat zich daarna weer een lichte stijging voordoet op bedrijven met 3 tot 5 ha en min dan 3 ha.

Misschien is de verklaring te zoeken in de neiging die bij sommige kleinere exploitanten kan aanwezig zijn, om deze goederen op afbetaling te kopen, vooral dan bij diegenen die naast het inkomen van hun landbouwbedrijf een vast inkomen hebben als loontrekkende. Deze landbouwers-als-bijberoep worden, zoals bekend, vooral op kleine uitbatingen aangetroffen.

Het is tenslotte merkwaardig dat nog 41,2 % van alle landbouwersgezinnen over geen enkele der genoemde drie comfortgoederen beschikken. Deze verhouding bedraagt echter circa 60 % der landbouwersgezinnen die exploitaties met minder dan zeven hektare uitbaten en vermindert van dan af regelmatig tot 43,2 % op de bedrijven met 7 tot 10 ha, tot 26,9 % op de bedrijven met 10 tot 15 ha en 16,5 %, 4,2 % en 2,9 % op de bedrijven met respectievelijk 15 tot 20, 20 tot 30 en 30 ha en meer.

Deze verhoudingen liggen zeer dicht bij de percentages die werden waargenomen naar aanleiding van de studie van het verband tussen bedrijfsgrootte en materiële welvaart¹

1. Zie tabel II,5, deel II, hoofdstuk II, § 2 (A), op blz. 129.

HOOFDSTUK III

HET SCHOLINGS- EN ONTWIKKELINGSPEIL VAN DE LANDBOUWBEVOLKING

§ 1. OPLEIDINGSMOGELIJKHEDEN

Het lager onderwijs is verzekerd in alle Westvlaamse gemeenten. In tal van agrarische gemeenten laat de uitbouw van het lager onderwijs echter veel te wensen over, door het feit dat één leraar instaat voor verschillende klassen. Deze carentie in het lager onderwijs is een belangrijke handicap bij het voortgezet onderwijs. De leerlingen die uit dergelijke landelijke scholen komen, hebben in het algemeen niet de noodzakelijke basisvorming verworven die wenselijk geacht wordt voor verdere studies. Dit tekort in de basisvorming wordt trouwens fel aan gevoeld in het naschools onderwijs bij diegenen die na het lager onderwijs onmiddellijk in de landbouwactiviteit werden ingeschakeld. Ook in het dagonderwijs voor land- en tuinbouw laat dit tekort zich voelen.

In West-Vlaanderen zijn voldoende mogelijkheden voor land- en tuinbouwonderwijs aanwezig. Kaart II,5 geeft de spreiding van de scholen voor land- en tuinbouwonderwijs in West-Vlaanderen.

Tabel II,13 geeft de lokalisatie van de dagscholen voor land- en tuinbouwonderwijs.

In het westelijk gedeelte van de provincie zijn de opleidingsmogelijkheden eerder schaars.

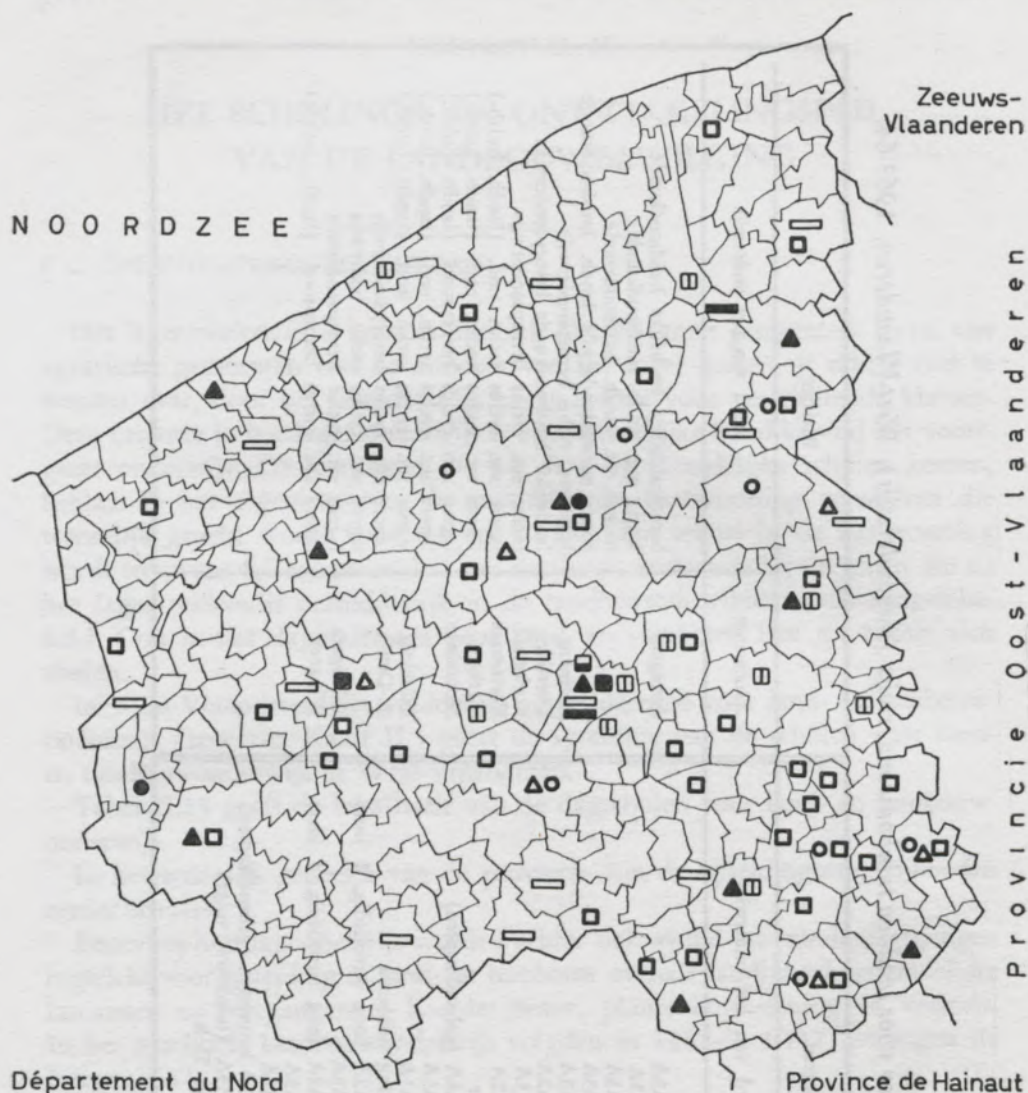
Benevens het dagonderwijs worden echter ook avond- en zondagleergangen ingericht voor opleiding in land- en tuinbouw evenals landbouwhuishoudelijke kursussen en leergangen in boerderijbouw, plantenbescherming en veeteelt. In het naschools landbouwonderwijs volgden in 1963-64 1.712 leerlingen de leergangen ¹.

1. Op initiatief van de heer Provinciegouverneur en de Bestendige Deputatie werd op 23 april 1964 beslist een „Provinciale Werkgroep Landbouwonderwijs” op te richten die belast zou worden met het onderzoek naar de mogelijkheden tot verbetering en rationalisering van het landbouwonderwijs in de provincie, inzonder het naschools onderwijs. De werkgroep is intussen o.m. tot de konkluzie gekomen dat het naschools landbouwonderwijs op twee niveaus dient te worden gereorganiseerd. Er zou een onderscheid worden gemaakt tussen een primaire en sekundaire vorm van naschools landbouwonderwijs. Het eerste niveau zou zich in het bijzonder op een verhoging van het algemene ontwikkelingspeil der leerlingen toeleggen, terwijl de tweede cyclus het eigenlijke landbouwonderwijs tot opdracht zou krijgen. Deze tweede cyclus zou voorbehouden blijven aan leerlingen van ten minste 18 jaar oud die ofwel de primaire leergang hebben gevolgd of ten minste het lager middelbaar onderwijs hebben voltooid.

Tabel II,13 : Scholen voor land- en tuinbouwonderwijs (dagonderwijs), West-Vlaanderen, 1963-64.

Jongens		Meisjes	
Gemeente	Aard van het onderwijs	Gemeente	Aard van het onderwijs
Avelgem Kortrijk Moeskroen Nieuwpoort Roeselare	landbouw A3A tuinbouw A3A landbouw A3A landbouw A3A landbouw A2A tuinbouw A3A tuinbouw A2A oriëntatiejaar tuinbouw A3A (gehandikapten) landbouw A3A tuinbouw A3A beroepsafdeling tuinbouw tuinbouw A2A (nog onvolledig, 1 jaar) landbouw A3A landbouw A2A (nog onvolledig, 1 jaar) landbouw A3A landbouw A2A tuinbouw A3A beroepsgr. (gehandikapten) landbouw A3A (tuinbouw volgt) hangt af van Tielt	Anzegem Beernem Deerlijk Koekelare Kortemark Merkem Moorslede Ruisselede St.-Denijs Veldegem Wingene	beroepsafdeling landelijke huishoudkunde lagere sec. landb. huishoudkunde hogere sec. landb. huishoudkunde hoger normaalonderwijs landb. huishoudkunde lager sec. cyclus beroepsonderwijs landelijke huishoudkunde beroepsonderwijs lagere sec. cyclus beroepsonderwijs lagere sec. cyclus techn. ond. (landb. huish.) lagere sec. cyclus techn. ond. (landb. huish.) lagere sec. cyclus beroepsond. (landb. huish.) lagere sec. cyclus techn. ond. (landb. huish.) lagere sec. cyclus techn. ond. (landb. huish.) lagere sec. cyclus beroepsonderwijs lagere sec. cyclus techn. onderwijs lagere sec. cyclus beroepsonderwijs lagere sec. cyclus beroepsond. (landb. huish.)
Tielt Torhout			
Kaaskerke Poperinge Proven Oedelem			

Kaart II,5 : INRICHTINGEN VOOR LANDBOUWONDERWIJS IN WEST-VLAANDEREN, 1964.

dagonderwijs:

- ▲ technisch onderwijs jongens
- △ technisch onderwijs meisjes
- beroepsonderwijs jongens
- beroepsonderwijs meisjes

naschools onderwijs:

- landbouw
- ▤ tuinbouw
- boerderijbouw
- ▣ plantenbescherming
- ▬ veeteelt
- ▭ landbouwhuishouding

§ 2. HET ALGEMEEN SCHOLINGSPEIL VAN DE LANDBOUWERS EN VAN HUN ECHTGENOTEN

A. Het scholingspeil der landbouwers en de bedrijfsgrootteklasse

Lager onderwijs

Onder de 3.465 Westvlaamse landbouwbedrijfshoofden die bij middel van een enquête werden bereikt en aan wie werd gevraagd welke scholing zij hebben gevolgd, waren er 1.923 die uitsluitend lager onderwijs hadden genoten¹.

Het is niet bekend hoeveel hiervan deze lagere onderwijscyclus slechts onvolledig hebben doorlopen.

Het valt niettemin op dat deze elementaire scholingsgraad het maximale onderwijspeil is voor 79,4 % van alle bedrijfshoofden die een hoeve van min dan 3 ha uitbaten en dat deze verhouding geleidelijk vermindert tot in de categorie der grootste bedrijven (met meer dan 30 ha) waar nog slechts 27,5 % van alle exploitanten met dit elementaire onderwijs voldoening hebben genomen.

Lager onderwijs aangevuld door avond- en/of zondagsleergangen

Nog 561 landbouwers die enkel lager dagschoolonderwijs hebben genoten, hebben echter deze opleiding aangevuld door een of andere vorm van naschools onderwijs. Zij maken 16,9 % uit van alle bestudeerde landbouwers en 22,6 % van alle landbouwers (2.484) die als enige vorm van dagschoolonderwijs de lagere school hebben gevolgd.

Het is tevens merkwaardig dat onder deze 2.484 landbouwers die alleen lager dagonderwijs hebben genoten de belangstelling voor avond- en/of zondagonderwijs ook toeneemt met de grootte van het bedrijf dat zij uitbaten.

Het percentage neemt immers toe van 11,2 % op de kleinste bedrijven (- 3 ha) tot bijna 20 % onder de landbouwers op bedrijven van 3 tot 7 ha; het wordt bijna 30 % onder alle categorieën van exploitanten die een bedrijf met 7 tot 20 ha uitbaten. Onder de 199 landbouwers op een groot bedrijf (+ 20 ha) die alleen de lagere dagschool hebben gevolgd, zijn er 65, d.i. 32 %, die hun schoolse opleiding door avond- en/of zondagsleergangen hebben aangevuld.

Uit deze eerste verhoudingen valt reeds af te leiden dat de schoolopleiding

1. Op 109 bedrijven is het mannelijk bedrijfshoofd overleden en wordt de exploitatie door de echtgenote beheerd, terwijl van 24 exploitanten niet bekend is welke scholing zij hebben gevolgd. Daar deze bedrijven voor onderhavige studie niet bruikbaar zijn wordt het totaal aantal bedrijven tot 3.332 herleid.

van de landbouwbevolking in nauwe relatie staat met de grootte van de uitbating. Men mag redelijkerwijze aannemen dat het niveau van dagschool-onderwijs in grote mate werd voorgeschreven of beperkt door de ouders van de betrokken bedrijfshoofden.

Hierbij mag worden aangenomen dat naast een beter inzicht in de onderwijs-behoefte, ook de sociale rang van deze ouders – zelf uitbaters van grotere bedrijven¹ – een invloed heeft uitgeoefend op de duur van de schoolleeftijd en het scholingsniveau van hun kinderen die thans zelf bedrijfshoofd zijn geworden.

De belangstelling voor avond- en zondagleergangen is echter in veel sterkere mate zaak van de kinderen zelf – die hiertoe vaak uit vrije wil besluiten – zodat uit de waargenomen verschillen reeds mag worden besloten dat de belangstelling voor onderwijs ook bij de bedrijfsleiders zelf toeneemt naarmate zij een groter bedrijf uitbaten, of in het vooruitzicht hadden op het ogenblik dat zij deze leergangen volgden.

Lager onderwijs gevolgd door een of twee jaar middelbaar onderwijs in humaniora, technische school of landbouwonderwijs, eventueel aangevuld door naschoolse leergangen

518 landbouwers, hetzij 15,5 % van alle bestudeerde landbouwbedrijfs-hoofden hebben een of twee jaar middelbaar onderwijs gevolgd. De grote variatie onder deze onderwijsvormen, naast de talrijk voorkomende gevallen van gemengde opleiding² lieten niet toe statistisch voldoende ruime groepen te bekomen om deze studierichtingen nader te onderzoeken, tenzij voor wat het landbouwonderwijs betreft, dat verder afzonderlijk zal worden behandeld³.

Ook onder de landbouwers met gedeeltelijke middelbare schoolopleiding wordt een sterk verband met de groottestructuur hunner bedrijven waargenomen.

Onder deze 518 exploitanten met gedeeltelijke opleiding in de lagere cyclus van het middelbaar onderwijs zijn er 203 die zich door avond- en/of zondagleergangen verder hebben bekwaamd (39,2 %). De verhoudingen per bedrijfs-grootteklasse wijken slechts weinig af van dit algemeen gemiddelde.

1. 68 % aller landbouwers in de steekproef hebben hun bedrijf van de eigen ouders en/of schoonouders overgenomen.

2. Bij voorbeeld één jaar opleiding in een afdeling van de humaniora, gevolgd door een jaar landbouwonderwijs.

3. Zie deel II, hoofdstuk III, § 6, blz. 189 e.v.

Lager onderwijs gevolgd door de lagere cyclus van het middelbaar onderwijs en eventueel aangevuld door naschoolse leergangen

372 landbouwers in de steekproef (3.332), hetzij nagenoeg 10 %, hebben de volledige cyclus van het lager middelbaar onderwijs gevolgd of althans een gemengde opleiding in het middelbaar onderwijs van de lagere graad genoten die tenminste over drie leerjaren liep. De binding met de areaalgrootte is ook bij deze onderwijsvorm sterk uitgesproken, zoals duidelijk valt af te lezen uit de cijfers van tabel II,14.

De landbouwers met lager-middelbare schoolopleiding zijn zeldzaam op bedrijven die minder dan 10 ha areaaloppervlakte hebben. Op de 138 bedrijven met meer dan 30 ha, hebben 30 % der exploitanten de lagere cyclus van het middelbaar onderwijs doorlopen.

Tabel II,14 : Verhouding der landbouwers die het lager middelbaar onderwijs hebben doorlopen tot het totaal aantal landbouwers per bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962.

(A) Grootteklasse	(B) Mediaan- oppervl. per klasse (in ha)	(C) Totaal aantal landb. per klasse (a)	(D) Aantal landb. met 3 j. M.O. opleiding	(E) % D tot C	Dispari- teitsin- dexen vr kol. (B) (7,8 = 100)	Dispari- teitsin- dexen vr kol. (E) (9,9 = 100)
minder dan 3 ha	2,37	477	29	6,1	30,3	61,6
3 - 5 ha	4,56	563	24	4,3	58,4	43,4
5 - 7 ha	6,49	457	22	4,8	83,2	48,4
7 - 10 ha	9,24	593	42	7,1	118,4	71,7
10 - 15 ha	13,15	511	59	11,5	168,5	116,1
15 - 20 ha	17,82	296	44	14,9	228,4	150,5
20 - 30 ha	25,60	297	68	22,9	328,2	231,3
30 ha en +	41,08	138	42	30,4	526,6	307,0
Totaal	7,80	3.332	372	9,9	100 = 7,8	100 = 9,9

Onder de 330 bedrijfshoofden die de lagere cyclus van het middelbaar onderwijs hebben doorlopen, zijn er 86 of 26 % die nadien nog avond- of zondagleergangen hebben gevolgd, met een variatie van een 15 tot 30 % van de laagste tot de hoogste bedrijfsgrootteklassen.

(a) Exclusief de landbouwers wier scholingspeil niet gekend is en de bedrijven door vrouwelijke exploitanten geleid.

Er werd reeds aangestipt dat over 24 landbouwers in de totale steekproef (0,7 %) niets bekend is wat hun schoolse opleiding betreft.

Op 109 andere bedrijven (3,1 %) is het mannelijke bedrijfshoofd overleden en wordt het bedrijf door de weduwe uitgebaat. Beide groepen bedrijven werden niet in onderhavige studie betrokken.

B. Het scholingspeil der landbouwers en van hun echtgenoten en het verband met de bevolkingsstructuur in de gemeente

Het aantal landbouwers die hun huidig bedrijf uitbaten in een gemeente ver van de geboorteplaats af, is relatief gering en bedraagt nog niet 20 % van alle landbouwers in West-Vlaanderen. Immers 81,2 % van alle Westvlaamse landbouwers werden geboren in dezelfde landbouwstreek waar zij thans hun bedrijf uitbaten.

Het is duidelijk dat het grootste gedeelte dezer landbouwers bovendien in de eigen gemeente, zoniet op het ouderlijk bedrijf, gebleven is.

Dit vooropgezet zijnde, is het voldoende interessant na te gaan of er een verschil in scholingsgraad kan worden vastgesteld onder de landbouwers die een gemeente bewonen waar de niet-agrarische bevolking sterk in de meerderheid is in vergelijking met hun kollega's die specifiek agrarische gemeenten bewonen, waar de landbouwers en hun gezinsleden nog een zeer groot gedeelte van de totale bevolking vormen.

Er blijken inderdaad enkele opvallende verschilpunten.

Het aantal landbouwers dat enkel lager onderwijs heeft genoten ligt veel hoger in de gemeenten waar de landbouwbevolking 40 % of meer van de totale bevolking vormt dan in de verstedelijkte gemeenten waar de landbouwbevolking minder dan 20 % van de bevolking uitmaakt. De dispariteit bedraagt 20 indexpunten.

Daartegenover staat dat het aantal landbouwers dat een of twee jaar middelbaar onderwijs heeft gevolgd in dezelfde gemeenten ook gevoelig hoger ligt (verschil 33 indexpunten).

Het aantal landbouwers dat de lagere cyclus van het middelbaar onderwijs heeft beëindigd ligt in de meest landelijke gemeenten 88 indexpunten beneden de verhouding die in de meest verstedelijkte gemeenten wordt geregistreerd.

Blijkbaar waren naast de verschillen in bedrijfsgrootte ook de afstanden tot de middelbare scholen een zeer belangrijke faktor bij de beslissing der ouders of zij hun kinderen – de huidige exploitanten – al dan niet zouden toelaten enkele jaren middelbaar onderwijs te volgen.

Door het feit dat de afstand van geboorteplaats tot huidige woonplaats bij de boerenvrouwen, echtgenoten van exploitanten, doorgaans groter is dan bij

de mannen, is het te verklaren dat de invloed van de bevolkingsstructuur in de huidige woonplaats iets minder uitgesproken naar voor komt.

Nochtans zijn de verschillen in scholingsgraad ook bij de vrouwen nog zeer opvallend.

Er dient vooraf rekening gehouden met het feit dat 7,7 % van de bedrijven door ongehuwde mannelijke bedrijfshoofden of weduwnaren worden uitgbaat en dat van 2,4 % aller bedrijven niet bekend is welk onderwijs de echtgenote van de exploitant heeft genoten. In alle gemeenteklassen worden bij benadering dezelfde verhoudingen waargenomen, zodat het totaalbeeld er niet door wordt gestoord.

Dit vooropgesteld, is uit de enquête gebleken dat het aantal bedrijven waar de echtgenote van de exploitant meer dan lager onderwijs heeft genoten nog beduidend hoger ligt in de verstedelijkte gemeenten dan in de zuiver agrarische gemeenten.

De dispariteit is zeer sterk onder de boerenvrouwen die 3 jaar of meer middelbaar onderwijs hebben genoten – de variatie bedraagt 72 indexpunten – maar ook onder de vrouwen die enkel lager onderwijs hebben genoten komen sterke verschillen naar voor tussen diegenen die verstedelijkte gemeenten bewonen en diegenen die hun verblijf in agrarische gemeenten hebben (verschil 21 indexpunten).

Minder uitgesproken verschillen (14 punten) worden aangetroffen onder de vrouwen met slechts gedeeltelijke opleiding in de lagere cyclus van het middelbaar onderwijs, hoewel ook hier duidelijk naar voor komt dat de gemeenten met heterogene bevolkingssamenstelling een gunstiger beeld vertonen dan de meer homogeen agrarische gemeenten.

C. Het scholingspeil der landbouwers en van hun echtgenoten regionaal beschouwd

Het scholingspeil der bedrijfsleiders

Het aandeel der landbouwers die enkel dagonderwijs van de lagere graad hebben genoten, zonder enige vorm van naschools onderwijs, blijkt een voldoende maatstaf te zijn om de regionale verschillen in scholingsgraad onder de exploitanten aan het licht te brengen.

Waar 57,7 % van alle mannelijke bedrijfshoofden in de steekproef, waarvan het scholingsniveau gekend is, alleen lager onderwijs hebben gevolgd zonder enige vorm van naschoolse opleiding, gaat deze verhouding tot een ongunstig uiterste van 66,8 % in de Zandstreek. De gunstigste verhouding (49,0 %) wordt in de Leemstreek waargenomen, de enige landbouwstreek waar meer

Tabel II,15 : De regionale verschillen in het scholingspeil der bedrijfsboorden, enquête W.E.S., 1962.

Subgewesten en landbouwstreken	Scholingspeil der landbouwers (in procenten)				Totaal in absolute cijfers (a) (= 100 %)	Dispariteitsindex der exploitanten die enkel L.O. hebben genoten (57,7 = 100)
	Enkel L.O.	L.O. + naschools onderwijs	1 of 2 j. M.O. evt. gevolgd door naschools onderw.	3 j. M.O. of meer evt. gevolgd door naschools onderw.		
11	50,0	18,1	20,7	11,2	116	87
12	55,3	19,1	17,1	8,6	152	96
13	44,7	31,9	12,8	10,6	47	78
14	54,4	10,5	25,7	9,3	171	94
Polders	52,7	17,1	20,6	9,7	486	91
21	61,3	22,6	9,7	6,4	62	106
22	69,0	19,9	7,4	3,7	407	120
23	64,4	18,0	11,7	5,9	239	112
24	66,7	17,2	9,8	6,4	297	116
Zandstreek	66,8	18,8	9,2	5,2	1.005	116
41	47,1	15,4	21,7	15,8	221	82
42	54,0	13,6	15,9	16,5	339	94
43	54,4	17,5	16,7	11,4	509	94
44	57,6	15,9	17,0	9,5	629	100
Zandleenstreek	54,5	15,8	17,3	17,3	1.698	94
51	25,0	25,0	50,0	—	4	43
52	37,7	9,4	28,3	24,5	53	65
54	57,0	16,3	16,3	10,5	86	99
Leenstreek	49,0	14,0	21,7	15,4	143	85
West-Vlaanderen	57,7	16,8	15,5	9,9	3.332	100

(a) Exclusief bedrijven uitgebaat door weduwen van overleden exploitanten (109) en door exploitanten waarvan het scholingsniveau niet gekend is (24).

dan de helft der exploitanten na het lager onderwijs een verdere opleiding heeft genoten.

De verhoudingen zoals zij werden geregistreerd in de diverse gewesten van iedere landbouwstreek kunnen uit tabel II,15 worden afgelezen. In dezelfde tabel werden tevens de verhoudingen opgenomen van het aantal landbouwers die na het lager onderwijs verdere opleiding hebben genoten, hetzij door naschoolse leergangen, hetzij door een of meerdere jaren middelbaar onderwijs.

De dispariteitsindexcijfers opgemaakt op basis van de verhouding der landbouwers met enkel L.O.-opleiding tot het totale aantal bedrijven in elk der diverse gewesten van de provincie, geeft een vrij duidelijk beeld van de verschillen in scholingspeil tussen de landbouwers in de diverse gewesten onderling en t.a.v. de provinciale verhouding.

Uit tabel II,15 komt duidelijk naar voor dat de *Leemstreek* terzake veruit het gunstigste beeld vertoont (dispariteitsindex = 85). Hoewel de statistische basis vrij gering is, is het niettemin evident dat de toestand vooral gunstig is in het oostelijk gedeelte van de Leemstreek, d.w.z. het gebied dat de gemeente St.-Denijs als centrum heeft. In de westelijke Leemstreek (met centrum Mesen) wijken de verhoudingen nagenoeg niet af van het provinciale beeld en de verhoudingen in de meer noordelijke gemeenten van de Westhoek.

De landbouwers in de *Polders* slaan eveneens een gunstig figuur met een dispariteitsindexcijfer van 91. De onderlinge verschillen tussen de poldergewesten zijn relatief gering. Alleen de streek rond Gistel onderscheidt zich door het grote aantal landbouwers dat naschoolse leergangen heeft gevolgd.

Alhoewel ook het globale beeld van de *Zandleemstreek* gunstig is t.o.v. het provinciale, worden hier toch duidelijk twee gebieden onderscheiden met uitgesproken verschil in scholingsniveau.

Het hele westelijke gedeelte van de Zandleemstreek, bestaande uit zuiver agrarische gemeenten van de Westhoek, vertoont een scholingsniveau dat nagenoeg aan het provinciale gemiddelde beantwoordt.

Het oostelijk gedeelte daarentegen vertoont een scholingspeil dat van zeer dichtbij het peil van de Polderboeren benadert. Een gedeelte van dit oostelijk Zandleemgebied, met talrijke gemeenten rond de stedelijke centra Roeselare, Izegem, Kortrijk en Waregem vertoont zelfs een scholingsbeeld dat, rekening gehouden met het grote aantal betrokkenen, bepaald als een der gunstigste in de ganse provincie voor de dag komt (dispariteitsindex 82).

De landbouwers in de *Zandstreek* blijken doorgaans zeer weinig belangstelling te hebben gehad voor verder onderwijs na de lagere school (dispariteitsindex 116). Alleen de boeren die de Brugse randgemeenten bewonen hebben, door het feit dat velen onder hen naschoolse leergangen volgden, een scholingsniveau bereikt dat hoewel nog minder gunstig, toch het provinciale

niveau benadert. De enge statistische basis (62) laat echter niet toe dit feit zeer sterk te benadrukken.

Uit dit gewestelijke overzicht kan het scholingsbeeld dat de landbouwbevolking van West-Vlaanderen biedt, globaal ingedeeld worden in :

- i. een Polderstrook met een relatief goed ontwikkelde landbouwbevolking, duidelijk afgescheiden van hun beroepsgenoten in de Zandstreek en de westelijke Zandleemstreek ;
- ii. de Zandstreek waar een laag scholingspeil wordt genoteerd ;
- iii. het scholingspeil van de Polderboeren wordt geëvenaard en plaatselijk overschreden in nagenoeg het hele oostelijke gedeelte van de Zandleemstreek ;
- iv. de westelijke helft van de provincie, met uitzondering van de Polders, houdt – qua scholingspeil – het midden tussen Zandstreek en Polders. Dit niveau beantwoordt trouwens aan de provinciale verhoudingen.

Het scholingspeil der landbouwers

De regionale verschillen inzake scholingsniveau die onder de bedrijfshoofden naar voor treden, herhalen zich mits enige verschuivingen onder hun echtgenoten. De binding van het scholingspeil aan de landbouwstreek is even uitgesproken, ondanks de algemeen voorkomende grotere mobiliteit der vrouwen ter gelegenheid van het huwelijk.

De gunstigste verhoudingen doen zich weerom voor in de Leemstreek waar t.o.v. het provinciale peil¹ een indexcijfer van 82 wordt bereikt ; evenals bij de mannen is dit afgetekende cijfer weerom te danken aan de zeer gunstige verhoudingen in de oostelijke Leemstreek met de gemeente St.-Denijs als centrum (71).

Als geheel geeft de Zandleemstreek ditmaal onder de landbouwers een veel beter scholingspeil te zien (92) dan de Polders (99), terwijl binnen de Zandleemstreek zelf de zuid-oostelijke gemeenten rond de centra Roeselare en Kortrijk weer het gunstigst naar voor komen (80 en 85).

Het westelijke gedeelte van de Zandleemstreek – hoewel iets gunstiger – beantwoordt van zeer nabij aan het provinciale totaalbeeld.

Dit is nog meer het geval voor de Polders (99) waar nochtans sterke subregionale verschillen naar voor komen. De landbouwers uit de Veurnse Polders immers hebben een relatief hoge scholingsgraad (87) terwijl deze uit

1. Het percentage landbouwersvrouwen dat enkel L.O. heeft genoten, bedraagt 62,2 % van alle Westvlaamse landbouwersvrouwen waarvan de schoolse opleiding gekend is (3.115). Deze verhouding wordt aan 100 gelijkgesteld. Een negatieve dispariteit tegenover dit basiscijfer geeft een gunstiger scholingspeil weer. Dit betekent immers dat minder boerenvrouwen met L.O.-opleiding alleen genoeg hebben genomen.

de eigenlijke kuststrook van De Panne tot Knokke amper het peil van de Zandstreek bereiken ; dit peil ligt aan de zeer lage kant (116).

Hoewel het globale beeld van de scholingsgraad zoals het voor de mannen werd geschetst ook opgaat voor hun echtgenoten, wordt nochtans een grondige verschuiving genoteerd t.o.v. de echtgenoten van landbouwers uit de Kustpolders, die met een ongunstig scholingspeil naar voor komen en er aldus oorzaak van zijn dat de Zandleemstreek globaal gezien gunstiger naar voor komt dan het ganse Poldergebied. Evenals onder de mannen geven Leemstreek en Zandstreek respectievelijk het gunstigste en het ongunstigste scholingsbeeld te zien.

Wanneer het scholingspeil der landbouwersvrouwen bestudeerd wordt naar de geboorteplaats dezer echtgenoten van bedrijfsleiders, dan wordt daaruit bevestigd dat de vrouwen in de Leemstreek geboren – qua scholing – een grote voorsprong hebben op diegenen in de overige landbouwstreken van West-Vlaanderen geboren. Slechts 43,7 % dezer vrouwen hebben met alleen lager onderwijs genoeg genomen. Dit percentage beloopt 62,2 % in de hele provincie en stijgt tot een maximum van 72,9 % in de Zandstreek.

De landbouwsters in de Polders geboren, hebben voor 59,6 % alleen lager onderwijs genoten. 56,8 % der vrouwen in de Zandleemstreek geboren, hebben alleen lager onderwijs genoten.

Wanneer de provinciale verhouding (62,2 %) aan 100 wordt gelijk gesteld bekomt men voor de Leemstreek, de Zandleemstreek, de Polders en de Zandstreek respectievelijk volgende dispariteitsindexcijfers : 69, 91, 96, 117. De 195 in deze provincie wonende landbouwsters, geboren in gemeenten buiten West-Vlaanderen of in het buitenland, en waarvan het scholingspeil bekend is, hebben voor 63,1 % alleen lager onderwijs genoten, wat een dispariteits-indexcijfer van 101 punten oplevert.

D. De leeftijd der bedrijfshoofden en hun scholingspeil

Men mag aannemen dat de landbouwers in de vorige eeuw en zelfs vóór de eerste wereldoorlog geboren, om allerlei redenen in mindere mate in de gelegenheid geweest zijn na het lager onderwijs nog verdere scholing te genieten dan thans het geval is.

Ook en vooral de eerste wereldoorlog is in dit opzicht een sterke handicap geweest voor bedrijfshoofden die toen de leeftijd van circa 14 jaar hadden bereikt en die thans tussen 60 en 65 jaar oud zijn. Dit blijkt trouwens ook duidelijk uit tabel II,16.

Waar 81,1 % der landbouwers van meer dan 65 jaar oud alleen lager onderwijs genoten hebben, stelt men vast dat een relatief groter aantal, nl. 86,9 %, onder de juist jongere lichting alleen dit lagere onderwijspeil heeft

Tabel II,16: Landbouwers die alleen lager onderwijs hebben genoten (eventueel gevolgd door naschoolse leergangen), naar leeftijd, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijd op 1.1.1962	Percentage dat alleen L.O. heeft gevolgd	Totaal per leeftijdsgroep
65 j. en meer	81,1	228
60 tot 65 j.	86,9	404
50 tot 59 j.	80,3	959
40 tot 49 j.	73,3	686
30 tot 39 j.	63,3	818
minder dan 30 j.	66,2	237
Totaal	74,0	3.356

genoten; dit ondanks de geleidelijke en algemeen verbeterde scholingsmogelijkheden. Alleen de eerste wereldoorlog is er oorzaak van dat niet meer landbouwers onder deze 60 tot 65-jarigen, enkele jaren middelbaar onderwijs hebben gevolgd.

Onder de exploitanten die in 1962 50 tot 59 jaar oud waren, zijn nog 80,3 % alleen in het lager onderwijs geschoold geworden.

De toestand wordt steeds gunstiger naarmate men in jongere leeftijdsklassen komt.

Nochtans maakt de jongste leeftijdsgroep, nl. de landbouwers van minder dan 30 jaar oud, weerom een uitzondering. Immers 66,2 % onder hen hebben alleen lager onderwijs genoten; de juist hogere leeftijdsgroep telt er slechts 63,3 %. Daar deze landbouwers bij het uitbreken van de tweede wereldoorlog ten hoogste 8 jaar oud waren kan de oorlog 1940-45 moeilijk als verklaring worden ingeroepen. Ten hoogste kunnen de ongunstige scholingsomstandigheden op sommige plaatsen na de bevrijding nog enige invloed hebben gehad. In ieder geval zou deze invloed, zowel van de oorlog als van de bevrijding, veel sterker geweest zijn op de groep landbouwers die thans 30 tot 39 jaar oud is.

De minder gunstige scholingsverhouding in de jongste leeftijdsgroep der exploitanten, kan een verklaring vinden in de onder de landbouwers veel verspreide opvatting dat kinderen die minder goed studeren, onmiddellijk na de lagere school maar liefst als helper op de hoeve moeten blijven, en met deze scholing nog voldoende ontwikkeld zijn om het landbouwbedrijf uit te oefenen. Deze nefaste opvatting blijkt bij de ouders van de jongste generatie sterker aanwezig te zijn en moet beslist als alarmerend geïnterpreteerd worden

op een tijdstip waarop in alle andere maatschappelijke groepen de drang naar scholing alsmaar sterker naar voor treedt.

E. Het scholingspeil van de echtgenoten van landbouwers in verband met de bedrijfsgrootte

Er rekening mee houdend dat 268 landbouwbedrijven uit de steekproef worden uitgebaat door het mannelijke bedrijfshoofd dat ofwel ongehuwd is of weduwnaar, en dat van 82 vrouwen niet bekend is welk scholingspeil zij hebben bereikt, noteert men dat op 1.938, d.i. 62,2 % van alle overige bedrijven (3.115), de echtgenote van het bedrijfshoofd alleen lager onderwijs heeft genoten.

Onder de mannelijke bedrijfshoofden hebben er 2.484 alleen lager onderwijs genoten (74,5 %), waarvan er echter 561 na dit lager onderwijs ook nog naschoolse leergangen hebben gevolgd.

Per bedrijfsgrootteklasse werd nochtans vastgesteld dat het aantal vrouwen dat alleen lager onderwijs heeft gevolgd in iedere klasse relatief lager ligt dan bij de mannen.

Wanneer het percentage der mannen in elke klasse aan 100 wordt gelijkgesteld, blijkt bovendien dat het relatieve verschil in scholingspeil tussen mannen en vrouwen het sterkst naar voor komt op de grotere bedrijven, waar verdere studie blijkbaar eerder werd aanvaard voor meisjes dan voor jongens, althans voor de kandidaat-landbouwers en landbouwsters onder de kinderen.

Dit verschil is toe te schrijven aan het feit dat veel ouders reeds de hulp van een 15-jarige jongen op het bedrijf kunnen gebruiken, maar daarentegen de prestaties van een meisje van die leeftijd nog niet zo hoog waarderen dat zij hiervoor de school zou hoeven te verlaten. Bovendien blijkt in landbouwmiddens de opvatting nog sterk te leven dat „rekenen en schrijven” het werk van de vrouw zal zijn en dat zij daarom wel een paar jaar langer op de school kan blijven.

Per bedrijfsgrootteklasse stelt men vast, dat het aantal vrouwen dat na de lagere school nog onderwijs heeft gevolgd in iedere klasse relatief hoger ligt dan bij de mannen. (Tabel II,17)

Het zeer duidelijke verband tussen bedrijfsgroottestructuur en onderwijsniveau zowel bij de exploitant als bij zijn echtgenote wijst er ook reeds op dat de keuze van de huwelijkspartner in landbouwmiddens sterk wordt gericht en beïnvloed door de bedrijfsgroottestructuur als faktor van sociale stratifikatie binnen de landbouwersstand zelf.

Tabel II,17 : *Verhouding van het aantal mannen en vrouwen onder de West-vlaamse landbouwersbevolking dat enkel lager onderwijs heeft genoten, enquête W.E.S., 1962.*

Bedrijfs-grootteklasse	Aandeel van de mannen die enkel L.O. hebben gevolgd	Totaal (a) mannen (abs. cijfers)	Aandeel van de vrouwen die enkel L.O. hebben gevolgd	Totaal (b) vrouwen (abs. cijfers)	Indexcijfer der vrouwen met enkel L.O. (pct. mannen = 100)
minder dan 3 ha	89,5	477	84,7	433	94,6
3 tot 5 ha	87,6	563	80,7	509	92,1
5 tot 7 ha	83,6	457	72,6	423	86,8
7 tot 10 ha	78,1	593	64,6	557	82,7
10 tot 15 ha	66,7	511	50,2	488	75,2
15 tot 20 ha	60,5	296	45,5	288	75,2
20 tot 30 ha	50,8	297	33,1	287	65,1
30 ha en meer	34,8	138	16,9	130	48,5
Totaal	74,5	3.332	62,2	3.115	83,4

F. Het scholingspeil van het bedrijfshoofd en zijn echtgenote in onderlinge vergelijking

Van 3.003 huwelijken in de steekproef is zowel het scholingspeil van de man als van de vrouw gekend.

Uit deze cijfers, die op tabel II,18 worden weergegeven, blijkt dat 2.006 of 66,8 % van alle huwelijken onder landbouwers worden afgesloten tussen partners met nagenoeg gelijkwaardig scholingspeil. De overige 997 (33,2 %) worden afgesloten tussen partners met ongelijk scholingspeil. 324 (10,8 %) mannen zijn gehuwd met een echtgenote die een lager scholingspeil dan zichzelf hebben genoten. 673 (22,4 %) mannen huwden een echtgenote met hoger scholingspeil dan zichzelf hebben bereikt.

(a) Exclusief bedrijven geleid door vrouwelijke exploitanten en door mannen met onbekend scholingspeil.

(b) Exclusief bedrijven geleid door ongehuwde mannen of weduwnaren en vrouwen met onbekend scholingspeil.

Tabel II,18 : Het onderwijspeil van beide echtgenoten in onderlinge vergelijking, enquête W.E.S., 1962.

Onderwijspeil van de man	Onderwijspeil van de vrouw			Totaal aantal huwelijken in abs. cijfers
	L.O.	L.O. + 1 of 2 j. M.O.	L.O. + 3 of 4 j. M.O.	
L.O.	1.651	472	105	2.228
L.O. + 1 of 2 j. M.O.	120	260	96	476
L.O. + 3 of meer jaar M.O.	79	125	95	299
Totaal	1.850	857	296	3.003

§ 3. DE LANDBOUWSCHOLING VAN DE LANDBOUWERS EN VAN HUN ECHTGENOTEN

A. De landbouwscholing naar bedrijfsgrootteklasse

Reeds werd een opmerkelijk verband vastgesteld tussen het algemeen scholingsniveau der landbouwbedrijfshoofden en de areaaloppervlakte die zij bebouwden ; deze korrelatie lijkt nog meer uitgesproken te zijn voor wat het landbouw-technisch onderwijspeil betreft.

Slechts 3,7 % van alle exploitanten (3.465)¹ heeft ten minste de volledige cyclus van het lager middelbaar landbouwonderwijs doorgemaakt (zie tabel II,19). Waar deze verhouding echter nog niet 2 % bedraagt op bedrijven met minder dan 7 ha neemt zij toe tot nagenoeg 5 % op de uitbatingen met 10 tot 15 ha, stijgt tot 8,7 % op de uitbatingen met 20 tot 30 ha en bedraagt 13,6 % op de grootste bedrijven (30 ha en meer).

3,5 % der bedrijfshoofden hebben landbouwonderwijs van de lagere graad genoten, zonder evenwel de volledige cyclus te beëindigen. Hun relatief aantal varieert naar gelang de bedrijfsgrootte, zonder evenwel trendmatig toe te nemen met de areaalgrootte. Het relatief grootste aantal exploitanten met onvolledige opleiding in de lagere cyclus van het middelbaar landbouwtech-

1. Op 73 bedrijven, hetzij 2,1 % van de totale steekproef, wordt het bedrijf door de echtgenote van de overleden landbouwer geleid. Deze heeft doorgaans geen specifieke landbouwopleiding genoten. Alleen in de kleinste grootteklasse beloopt deze verhouding 4,7 % van alle uitbatingen. Het totaalbeeld wordt door deze gevallen niet wezenlijk beïnvloed.

nisch onderwijs wordt aangetroffen op de bedrijven met 10 tot 15 ha waar 6,1 % der bedrijfshoofden dit technisch onderwijsniveau hebben bereikt. Deze verhouding neemt af, enerzijds tot slechts 1,2 % der exploitanten op dwerg-bedrijfjes (- 3 ha) en tot 3,6 % der exploitanten op bedrijven met 30 ha en meer. Op de kleine bedrijven lijkt dit niveau als maximaal te worden aanzien. Op de grote bedrijven wordt blijkbaar de volledige cyclus geprefereerd boven een onvolledige technische schoolopleiding zoals hoger reeds kon worden vastgesteld.

Tabel II,19 : Verdeling van de landbouwbedrijven naar landbouwscholing van het bedrijfshoofd en bedrijfsgrootte, enquête W.E.S., 1962.

Grootte- klasse (in ha)	Aantal bedrijven	Volledig landbouw- onderwijs	Gedeel- telijk landbouw- onderwijs	Enkel avond- of zondag- onderwijs	Geen enke- le vorm v. landbouw- onderwijs	Bedrijfs- hoofd is een vrouw	Totaal
1- 3 ha	511	1,7	1,2	10,6	81,8	4,7	100,0
3- 5 ha	583	1,4	2,4	17,1	76,7	2,4	100,0
5- 7 ha	475	1,7	1,9	18,9	76,2	1,3	100,0
7-10 ha	611	2,3	3,9	26,8	65,0	2,0	100,0
10-15 ha	527	4,9	6,1	27,9	59,6	1,5	100,0
15-20 ha	309	6,2	5,3	28,8	57,9	1,6	100,0
20-30 ha	309	8,7	4,2	31,4	54,4	1,3	100,0
30 ha en +	140	13,6	3,6	24,3	58,5	0,0	100,0
Totaal	3.465	3,7	3,5	22,4	68,3	2,1	100,0

Het aantal exploitanten dat enkel avond- en/of zondagonderwijs heeft gevolgd bedraagt 22,4 % van alle in de steekproef opgenomen landbouwers.

Hier weer neemt de verhouding toe met de grootte der bedrijven. Waar op de kleinste bedrijven slechts 10,6 % der exploitanten als technische scholing uitsluitend zondag- en/of avondleergangen hebben gevolgd, loopt dit percentage op tot 27,9 % op de bedrijven met 10 tot 15 ha en bedraagt 31,4 % op exploitaties met 20 tot 30 ha.

Merkwaardig is dat de verhouding weer lichtjes afneemt tot 24,3 % op de grootste bedrijven. Dit laatste is toe te schrijven aan het feit dat een relatief groot aantal exploitanten in deze grootste bedrijfsklasse landbouwtechnisch dagschoolonderwijs heeft verkozen boven naschools onderwijs.

Nog 68,3 % der landbouwbedrijfshoofden in de provincie West-Vlaanderen hebben, naar de representatieve steekproef te oordelen, geen enkele vorm van landbouwonderwijs genoten.

Zoals reeds hoger is gebleken, is de verhouding der technisch ongeschoolde landbouwers bijzonder hoog op de kleinste bedrijven. De verhouding wordt minder ongunstig naarmate de exploitanten grotere uitbatingen beheren, maar bedraagt toch nog 55 tot 60 % voor de bedrijfshoofden met meer dan 10 ha.

Er kan hieruit nogmaals worden vastgesteld dat de graad van landbouw-technische scholing zeer sterk in functie staat van de areaaloppervlakte door de landbouwer uitgebaat.

B. De vaktechnische schoolopleiding der landbouwers regionaal beschouwd

Er werd hoger reeds vastgesteld dat 68,3 % van alle Westvlaamse bedrijfs-hoofden geen enkele vorm van specifieke landbouwscholing hebben genoten.

Wat het algemeen scholingspeil betreft werd reeds vroeger¹ vastgesteld dat er een opmerkelijk verschil in onderwijspeil kon worden vastgesteld tussen de landbouwers die meer verstedelijkte gemeenten bewonen en hun beroepsge-noten die zuiver agrarische gemeenten bewonen. Hoewel in minder uitgesproken mate, wordt iets dergelijks vastgesteld voor wat de specifieke vakopleiding betreft. Op 784 landbouwers die een verstedelijkte gemeente bewonen (waar hun standgenoten minder dan 20 % van de totale bevolking uitmaken), heb-ben er 67,1 % geen enkele vorm van landbouwonderwijs genoten.

In gemeenten waar de landbouwbevolking 20 tot 30 % van de totale bevol-king uitmaakt, worden er onder de 1.057 geënquêteerde landbouwers 64,5 % aangetroffen zonder enige specifieke vakscholing.

Onder de overige 1.624 landbouwers die typisch agrarische gemeenten bewonen (meer dan 30 % van de bevolking behoort tot de landbouwersstand) zijn 71,3 % niet via hun vak geschoold geworden.

Hoewel in deze verhoudingscijfers geen trendlijn is weer te vinden blijkt niettemin een minder gunstige schoolse vakopleiding onder de landbouwers die de meest typische landbouwgemeenten bewonen.

Een regionale ontleding van deze opleidingsverhoudingen kan wellicht veel verklaren. Het is immers niet uitgesloten dat de geografische ligging der land-bouwscholen hierbij van bijzondere betekenis is geweest. De konfrontatie van de resultaten opgenomen in tabel II,20 met de lokalisatie van de landbouw-scholen, zoals aangeduid in tabel II,13², is illustratief voor dit aspect. Men moet er alleen mee rekening houden dat enkele landbouwscholen pas onlangs werden opgericht.

Uit de verhoudingen in tabel II,20 kan een gelijkaardig regionaal beeld worden opgebouwd als werd geschetst bij de studie van het algemene scho-lingspeil der landbouwers.

1. Zie deel II, hoofdstuk III, § 2 (B), op blz. 156.

2. Zie deel II, hoofdstuk III, § 1, op blz. 150.

Tabel II,20 : De landbouwscholing van de Westvlaamse landbouwbedrijfsboofden (in procenten), enquête W.E.S., 1962.

Subgewest	Volledig landbouw- onderwijs (dagschool)	Onvolledig landbouw- onderwijs (dagschool)	Alleen naschools landbouw- onderwijs	Geen enkele vorm van landbouw- onderwijs	Het bedrijf wordt door een vrouw uitgebaat	Totaal absolute cijfers (= 100 %)	Indexcijfer v. d. verhouding der lb. zonder enige landbouwscholing (de prov. verhouding = 100)
11	5,1	0,8	23,1	70,9	0	117	103,8
12	1,9	1,3	29,1	66,4	1,3	158	97,2
13	2,1	—	43,7	52,1	2,0	48	76,3
14	5,1	3,4	18,6	71,2	1,7	177	104,2
Polders	3,8	1,8	25,4	67,8	1,2	500	99,3
21	1,5	—	26,9	67,1	4,5	67	98,2
22	1,4	2,3	21,7	72,8	1,6	423	106,6
23	1,6	4,4	22,2	69,7	2,0	248	102,0
24	2,8	1,5	18,8	72,6	4,3	325	106,3
Zandstreek	1,9	2,4	21,2	71,7	2,7	1.063	105
41	4,4	6,6	23,2	63,1	2,6	228	92,4
42	7,3	5,6	20,0	63,9	3,1	355	93,6
43	3,8	5,3	23,6	65,9	1,3	525	96,5
44	3,6	2,6	22,1	70,1	1,5	643	102,6
Zandleemstreek	4,5	4,5	22,3	66,7	1,9	1.751	97,7
51	—	—	40,0	60,0	—	5	87,8
52	14,0	7,0	17,5	56,1	5,2	57	82,1
54	4,5	1,1	22,5	70,8	1,1	89	103,7
Leemstreek	7,9	3,3	21,2	64,9	2,6	151	95,0
Totaal	3,7	3,4	22,3	68,3	2,1	3.465	100 (= 68,3)

De provincie West-Vlaanderen wordt, qua landbouwscholingspeil, in drie welonderscheiden zones ingedeeld.

Een eerste gebied omvat de Kustpolders en de Veurnse Polders, aansluitend bij de hele westelijke Zandleemstreek en de westelijke Leemstreek. De landbouwscholing blijft er iets onder het provinciale gemiddelde.

Een tweede gebied omvat de binnenpolders rond Gistel en het noorden van Brugge met de Brugse randgemeenten in de Zandstreek en de ganse oostelijke Zandleemstreek en Leemstreek. De landbouwscholing is er uitgesproken beter verzorgd dan in de provincie als geheel beschouwd.

Een derde gebied omvat de hele Zandstreek met uitzondering van enkele gemeenten ten zuiden van Brugge. In deze streek blijft de landbouwscholing der exploitanten ver beneden het provinciale gemiddelde.

C. De technische scholing der landbouwersvrouwen

Op 315 landbouwbedrijven in de steekproef is niet bekend welke scholing de echtgenote van het bedrijfshoofd heeft genoten en welk aantal jaren precies werden gevolgd.

Van 3.131 echtgenoten van exploitanten is bekend welke studierichting werd gevolgd, zonder dat evenwel met voldoende nauwkeurigheid kon worden vastgesteld hoeveel leerjaren werden genoten.

De voorhanden zijnde gegevens volstaan ruimschoots om per *bedrijfsgrootte-klasse* na te gaan in welke mate de studie van de landelijke huishoudkunde onder de boerenvrouwen werd gevolgd.

Uit tabel II,21 valt reeds op het eerste zicht af te lezen dat een sterke toename in het volgen van deze aangepaste leergangen voor boerenvrouwen zich voordoet, naarmate de echtgenoten dezer vrouwen een groter bedrijf in uitbating hebben.

Op de kleinere bedrijven schijnt de belangstelling voor deze – speciaal voor boerenvrouwen ontworpen – onderwijsrichting bijzonder weinig belangstelling te kennen. Pas op de bedrijven van circa 10 ha wordt nagenoeg één landbouwster op de tien aangetroffen met een aangepaste schoolse opleiding.

Daar deze boerenvrouwen hun schoolopleiding vanzelfsprekend reeds hadden beëindigd alvorens zij na hun huwelijk op het huidige bedrijf zijn terechtgekomen, is uit de waargenomen verhoudingen nogmaals af te leiden dat de sociale stratifikatie binnen de landbouwersstand bepaald wordt door de bedrijfsgrootte; immers ondanks de migratie van het ouderlijk bedrijf naar dit van de echtgenoot, blijft er een duidelijk stijgende lijn over in het percentage der vrouwen dat landelijke huishoudkundige opleiding heeft genoten. Deze trend is in ononderbroken lijn te vervolgen vanaf de kleinste bedrijfsgrootteklasse tot en met bedrijven van 20 ha.

Tabel II,21 : Aantal boerenvrouwen die landelijke huishoudkunde hebben gevolgd, naar bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962.

Bedrijfs-grootteklasse	Percent. vrouwen dat landbouw-huishoudkunde heeft gevolgd	Totaal aantal in aanmerking komende bedrijven
1 tot 3 ha	1,8	430
3 tot 5 ha	3,3	510
5 tot 7 ha	4,6	432
7 tot 10 ha	9,3	560
10 tot 15 ha	11,2	491
15 tot 20 ha	12,1	288
20 tot 30 ha	9,7	288
30 ha en meer	10,6	132
Totaal	7,3	3.131

Naar *gemeenteklasse* beschouwd blijkt geen enkel verband te bestaan tussen de technische scholingsgraad der landbouwersvrouwen en de graad van verstedelijking hunner woongemeente. Dit is enerzijds te verklaren uit de migraties dezer boerenvrouwen uit hun geboortedorp naar de huidige woonplaats, en anderzijds uit het feit dat de meeste landelijke huishoudscholen in West-Vlaanderen niet in verstedelijkte centra gelegen zijn ¹, zoals wel het geval is voor de meeste instellingen voor middelbaar vak- en algemeen vormend onderwijs voor jongens en ook voor het meisjesonderwijs in de humaniora-richtingen.

Anderzijds blijken, vooral naar *landbouwstreek* gezien, wél grondige regionale verschillen te bestaan wat het percentage boerenvrouwen betreft dat in de landelijke huishoudkunde werd opgeleid.

Het aantal landbouwersvrouwen dat de landelijke huishoudscholen heeft gevolgd bedraagt 7,3 % van alle geënquêteerde boerenvrouwen in de provincie.

Dit percentage is echter veel lager in de Polders (4,3 %) maar relatief hoog in de Zandleemstreek (8,2 %). De Zandstreek beantwoordt aan het provinciale gemiddelde (7,3 %) terwijl de Leemstreek er iets onder blijft (7,1 %).

Dit beeld van de technische scholingsgraad der landbouwersvrouwen wijkt sterk af van het beeld opgeleverd door de algemene onderwijsstoestand in dezelfde landbouwstreken ².

Ongetwijfeld heeft de geografische ligging der diverse scholen voor lande-

1. Zie de lijst met instellingen voor landelijk huishoudonderwijs tabel II,13, deel II, hoofdstuk III, blz. 151.

2. Zie deel II, hoofdstuk III, § 2 (C), blz. 157.

lijke huishoudkunde hierin de hand, hetgeen vooral blijkt uit de sterke verschillen naar *subgewest* binnen de diverse landbouwstreken zelf. Inderdaad telt de Zandleemstreek 5 dergelijke scholen nl. te Deerlijk, Anzegem, Kortemark, Moorslede en Merkem.

Het gunstige verhoudingscijfer dat de Zandstreek qua landbouwonderwijs voor vrouwen behaalt, steekt bijzonder scherp af tegenover het lager algemene scholingspeil in deze landbouwstreek. De verklaring moet ongetwijfeld worden gezocht in de aanwezigheid van de scholen voor landelijke huishoudkunde te Beernem, Veldegem, Koekelare, Ruiselede en Wingene.

De Leemstreek heeft alleen te St.-Denijs een school waar landelijke huishoudkunde wordt onderwezen, terwijl de scholen te Anzegem en te Deerlijk zeer nabij zijn.

In de Polders is geen enkele school voor landelijke huishoudkunde gevestigd, wat ongetwijfeld de verklaring is voor het lage aantal boerenvrouwen dat er een aangepaste beroepsopleiding heeft genoten.

Ook per subgewest beschouwd komt duidelijk de invloed van de scholenspreiding tot uiting op het percentage boerenvrouwen dat landelijke huishoudkunde heeft gevolgd.

De hoge verhoudingen (meer dan 9 %) in de drie subgewesten van de oostelijke Zandleemstreek zijn ongetwijfeld toe te schrijven aan de aanwezigheid aldaar van de landelijke huishoudscholen te Deerlijk, Anzegem, Moorslede en Kortemark. Het westelijk gedeelte van dezelfde Zandleemstreek vertoont in vergelijking een afgetekend zwakke verhouding van slechts 6,5 %.

Dit uitgestrekte subgewest beschikt immers alleen over de landelijke huishoudschool te Merkem op de uiterst oostelijke rand van het gebied.

De Leemstreek kent alleen een zeer gunstig percentage (12,2 %) in het oostelijk gedeelte met de landelijke huishoudschool van St.-Denijs in het centrum en deze van Anzegem en Deerlijk vlakbij. In de westelijke Leemstreek (2,3 %) is geen enkele landelijke huishoudschool in de nabijheid.

De gunstigste verhoudingen in de Zandstreek vindt men eveneens in het subgewest met Beernem als centrum (8,1 %). Te Beernem is een landelijke huishoudschool gevestigd. De landelijke huishoudscholen te Wingene en te Ruiselede liggen vlakbij en oefenen een gunstige invloed uit op het betrokken subgewest, evenals een dergelijke school te Veldegem. Het subgewest in de Zandstreek waar de zwakste verhoudingen worden aangetroffen nl. de gemeenten op de zuidergrens van de stad Brugge (5 %), beschikken niet over een landelijke huishoudschool, evenmin als de gehele Polderstreek, waar zoals reeds werd aangestipt, bijzonder weinig landbouwsters een aangepast onderwijs hebben genoten (4,3 %).

De verschuivingen die in deze verhoudingen ongetwijfeld werden veroorzaakt als gevolg van de migratie der boerenvrouwen van hun geboorteplaats naar de huidige verblijfplaats ter gelegenheid van hun huwelijk, zijn blijkbaar niet van die aard dat zij de invloed van de scholenspreiding hebben teniet gedaan. Dit wordt trouwens bevestigd door de verhoudingen te berekenen naar de *geboorteplaats* der boerenvrouwen.

Slechts 5,8 % van alle in de Polders geboren boerenvrouwen hebben landelijke huishoudkunde gevolgd, tegenover 9 % in de Leemstreek, 8,7 % in de Zandleemstreek en 6,1 % in de Zandstreek.

Hieruit valt echter ook de nevenbemerking op te maken dat de talrijk aanwezige landelijke huishoudscholen in de Zandstreek toch nog relatief weinig aantrekkingskracht hebben uitgeoefend op de lokale vrouwelijke landbouwbevolking. Het overwicht der zeer kleine bedrijfjes in deze streek is hieraan niet vreemd, in acht genomen de grote invloed van de bedrijfsgroottestruktuur ook op het technische scholingspeil der vrouwen.

Onder de 137 landbouwersvrouwen die in een Vlaamse provincie, maar buiten West-Vlaanderen, werden geboren, hebben er 6,7 % een landelijke huishoudschool bezocht. Het grootste gedeelte dezer vrouwen is afkomstig uit Oostvlaamse gemeenten grenzend aan de Zandstreek en de Zandleemstreek. Van de 62 in het buitenland geboren boerenvrouwen stammen de meeste van ouders die rond de eerste wereldoorlog naar Frankrijk waren geëmigreerd; de meeste onder hen kwamen uit het voormalige frontgebied. 5 van deze vrouwen (8,0 %) hebben de landelijke huishoudschool bezocht.

Uit de verhoudingen van het aantal landbouw-technisch geschoolde boerenvrouwen per „geboortestreek” blijkt duidelijk de invloed van de lokalisatie der landelijke huishoudscholen.

Daarnaast heeft echter ook de bedrijfsgroottestruktuur een niet-geringe invloed gehad op de aspiraties inzake technische kennis in functie van de taak die de boerenvrouw op het bedrijf te wachten staat.

§ 4. HET ALGEMEEN ONTWIKKELINGSPEIL VAN DE LANDBOUWERS

Het algemeen ontwikkelingspeil van een individu wordt in grote mate bepaald door de schoolse opleiding die hij heeft genoten. Desondanks kan deze schoolse ontwikkeling aangevuld of bijgehouden worden langs allerlei kommunikatiemiddelen, waaronder pers en radio een belangrijke plaats innemen, evenals sommige verenigingen met kulturele inslag. Vooral op het platteland is dit verenigingsleven nog een bijzonder belangrijke bron van kultureel kontakt en van volksopvoeding.

Het algemeen ontwikkelingspeil kan derhalve via enkele uitwendige indices worden gemeten zoals o.m. de schoolse opleiding, de abbonering op zekere bladen en tijdschriften, het lidmaatschap van zekere kulturele verenigingen. Ook bestuursfuncties in bepaalde verenigingen die niet van strikt kulturele aard zijn, kunnen een indice van algemene ontwikkeling zijn, evenals de belangstelling voor het sociale of politieke leven van de gemeenschap die geen rechtstreeks materieel belang voor de betrokkenen oplevert.

Op deze beschouwingen voortbouwend werd een maatstaf aangelegd waarmee op vrij benaderende wijze de algemene ontwikkelingsgraad der landbouwers-respondenten van de enquête kon worden getoetst. Een aantal punten werd toegekend in functie van het aantal jaren onderwijs, genoten in (5) en na de lagere school (1 punt per leerjaar).

Punten werden bovendien toegekend indien het bedrijfshoofd de beschikking had, resp. geabonneerd was op radio (3), dagblad (5), of zekere week- of maandbladen (3). Het lidmaatschap van kulturele verenigingen (boekenfonds, toeristenbond, toneel- of muziekring) gaf aanleiding tot een aantal (5) supplementaire punten, evenals het bestuurslidmaatschap van politieke, sociale of sportorganisaties (5). Bestuursfuncties in diverse geselecteerde organisaties of publieke mandaten (10) golden eveneens als maatstaf ter beoordeling van het algemeen ontwikkelingspeil.

Landbouwers die 40 of meer punten totaliseerden worden als goed ontwikkeld beschouwd; landbouwers met een puntentotaal tussen 20 en 39 gelden als matig ontwikkeld terwijl diegenen die geen 20 punten quoteerden als onvoldoende ontwikkeld worden aangezien.

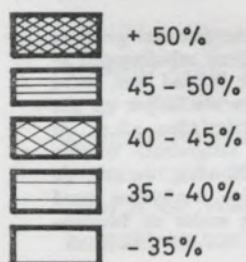
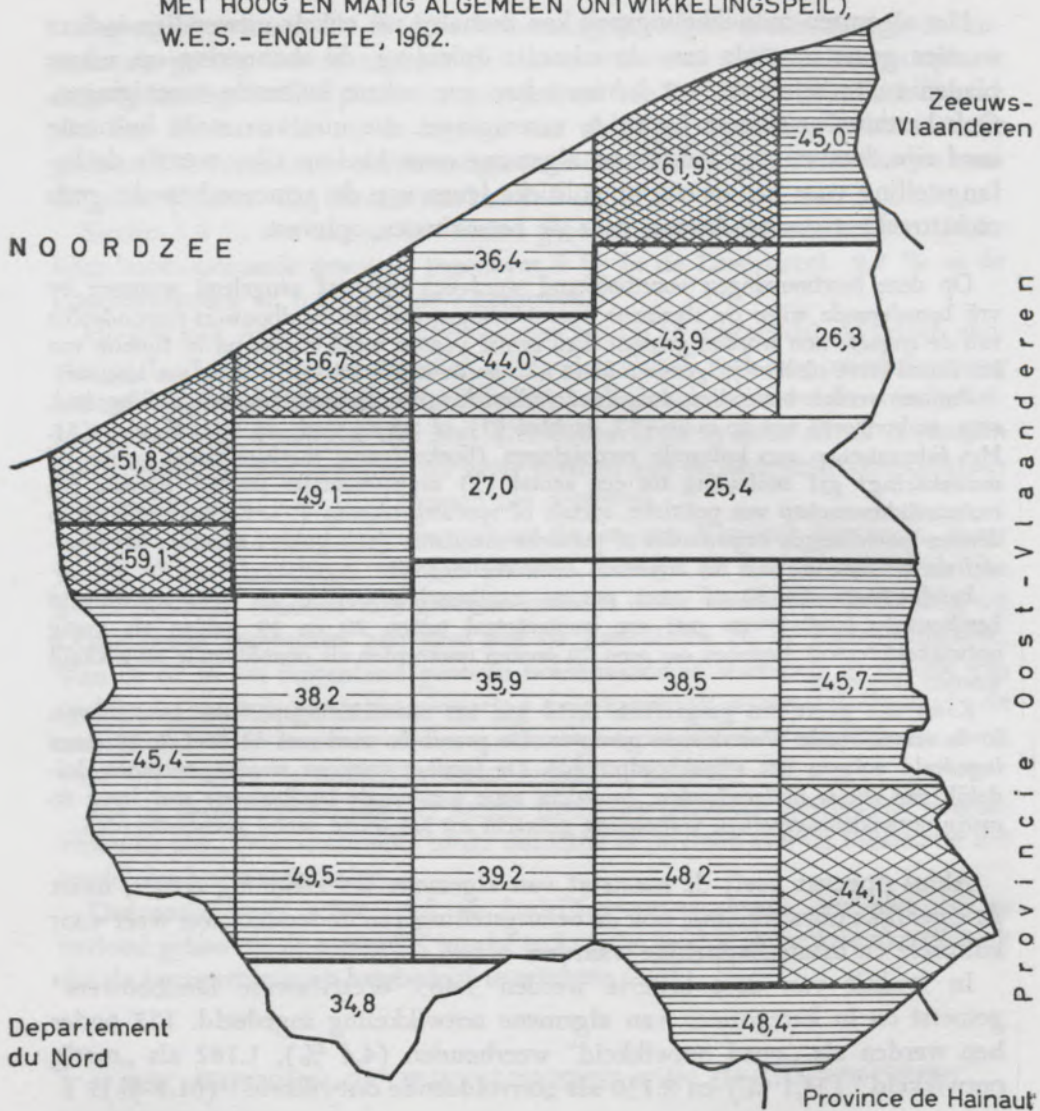
Kaart 11,6 geeft een geografisch beeld van het ontwikkelingspeil der landbouwers in de verschillende Westvlaamse gewesten. De provincie werd met dit doel in 23 zones ingedeeld volgens het schaakbordprocédé. De landbouwstreken werden nochtans duidelijk van elkaar onderscheiden. In iedere zone werden de landbouwers met hoog en matig ontwikkelingspeil in verhouding gebracht tot het totale aantal geënquêteerden.

Aldus opgevat geeft de maatstaf van algemene ontwikkeling echter, naast de eigenlijke ontwikkeling, ook de belangstelling van de landbouwer weer voor kulturele en maatschappelijke waarden.

In functie van deze criteria werden 3.465 Westvlaamse landbouwers¹ getoetst en in categorieën van algemene ontwikkeling ingedeeld. 153 onder hen werden als „goed ontwikkeld” weerhouden (4,4 %), 1.182 als „matig ontwikkeld” (34,1 %) en 2.130 als „onvoldoende ontwikkeld” (61,5 %).

1. Er dient te worden opgemerkt dat onder deze 3.465 landbouwers enkele fiktieve gevallen voorkomen. Wanneer het mannelijke bedrijfshoofd overleden was, werd diens scholingspeil - indien gekend - a.h.w. posthuum weerhouden. Indien dit scholingspeil niet bekend was, werd dit van de weduwe in rekening gebracht, tenzij wanneer een volwassen zoon als helper op het bedrijf aanwezig was. De verenigingen waarbij volwassen mannelijke gezinsleden a.h.w. in opvolging van het overleden bedrijfshoofd (b.v. beroepsorganisatie) waren aangesloten werden eveneens op naam van het fiktieve (want overleden) bedrijfshoofd weerhouden, evenals de bladen en periodieken die in het gezin werden gelezen. Een gelijkaardige werkwijze werd toegepast bij de vaststelling van de graad van vaktechnische belangstelling onder de bedrijfs- hoofden.

Kaart II,6: HET ALGEMEEN ONTWIKKELINGSPEIL ONDER DE LANDBOUWERS IN WEST-VLAANDEREN (PROCENTUEEL AANDEEL DER LANDBOUWERS MET HOOG EN MATIG ALGEMEEN ONTWIKKELINGSPEIL), W.E.S.-ENQUETE, 1962.

Men kan van mening verschillen nopens deze indeling in groepen, vooral ten aanzien van het aantal en de grenzen tussen de onderscheiden categorieën. Van belang is echter niet zozeer de procentuele verhouding onder deze groepen maar wel de verhoudingen dezer drie groepen ten opzichte van allerlei andere fenomenen zoals grootte der bedrijven, leeftijd der landbouwers, woonplaats, gezinsgrootte e.d.m., hetgeen hierna zal ontwikkeld worden.

A. Het algemeen ontwikkelingspeil der landbouwers en de grootte der bedrijven

Op grond van de vooropgestelde criteria werden er in de steekproef van 3.465 Westvlaamse landbouwers 153, hetzij 4,4 %, als „hoog ontwikkeld” weerhouden.

Het percentage hoog ontwikkelde landbouwers neemt in sterke mate toe naarmate de oppervlakte der bedrijven vergroot. Er is een variatie van 0,4 % tot 19,3 % van de kleinste (– 3 ha) tot de grootste bedrijven (+ 30 ha).

Van tabel II,22 kan duidelijk worden afgelezen dat de toename van het aantal hoog ontwikkelde landbouwers nagenoeg rechtlijnig verloopt met de toename van de bedrijfsgrootte.

Een kleine onregelmatigheid valt alleen waar te nemen in de bedrijfsgrootte-klasse van 5 tot 7 ha, waar een minder aantal hoog ontwikkelde landbouwers wordt aangetroffen dan in de lagere klasse. Een statistisch toeval, voortspuitend uit het zeer geringe aantal landbouwers (respektievelijk 3 en 7 op 475 en 583), ligt hieraan wellicht ten grondslag.

Er worden in de steekproef 1.182 landbouwers geteld wier algemene ontwikkeling als matig werd bevonden. Op de kleinste bedrijven (– 3 ha) vormt deze groep landbouwers 16,6 % van alle betrokken bedrijfshoofden. Op de grootste bedrijven 62,1 %. De stijgende percentages in iedere hogere grootte-kategorie wijzen weer op de sterke binding van het algemene ontwikkelingspeil met de areaaloppervlakte der bedrijven.

Het spiegelbeeld van beide voorgaande groepen wordt weergegeven door het percentage landbouwers in iedere grootteklasse met zwakke algemene ontwikkeling. Hierbij treedt een variatie op van 83,0 % op de kleinste tot slechts 18,6 % op de grootste bedrijven. Van klasse tot klasse is de daling der percentages opvallend.

Deze sterke korrelatie tussen ontwikkelingspeil en areaaloppervlakte van het bedrijf is een bevestiging van hetgeen werd vastgesteld bij het verband tussen scholingspeil en bedrijfsgrootte¹.

De korrelatie komt nog sterker tot uiting doordat het bereikte scholingspeil in de onderhavige ontwikkelingsmaatstaf werd opgenomen en door het feit

1. Zie deel II, hoofdstuk III, § 2 (A), blz. 153.

Tabel II,22 : Verdeling der landbouwbedrijfs hoofden naar uitgestrektheid der bedrijven en naar de graad van algemene ontwikkeling, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	Algemene ontwikkeling der bedrijfs hoofden			Totaal der bedrijven
	hoog	matig	zwak	
1 tot 3 ha	0,4	16,6	83,0	511
3 tot 5 ha	1,2	21,0	77,7	583
5 tot 7 ha	0,6	22,3	77,1	475
7 tot 10 ha	3,8	35,5	60,7	611
10 tot 15 ha	5,9	41,9	52,2	527
15 tot 20 ha	8,7	51,8	39,5	309
20 tot 30 ha	10,7	59,2	30,1	309
30 ha en meer	19,3	62,1	18,6	140
Totaal	4,4	34,1	61,5	3.465

dat landbouwers met betere schoolopleiding zich in de talrijkste gevallen verder ontwikkelen via lektuur, publieke lezingen en voordrachten en zich ook het meest actief inzetten in het kulturele en sociale verenigingsleven.

B. Het algemeen ontwikkelingspeil der landbouwers en de gemeenteklasse

De algemene ontwikkeling van de mens wordt ongetwijfeld door het „kulturele klimaat” van zijn maatschappelijke omgeving beïnvloed. Van de aanwezigheid van niet-agrarische bevolkingsgroepen schijnt op het eerste zicht ook een zekere stimulans uit te gaan die zich op het ontwikkelingspeil der landbouwers gunstig heeft uitgewerkt.

Uit tabel II,23 is duidelijk te merken dat het aantal landbouwers met gunstig ontwikkelingspeil hoger ligt en het aantal dat zwak ontwikkeld is, lager ligt in de verstedelijkte gemeenten dan in de agrarisch gebleven dorpen.

Deze verstedelijkte gemeenten beschikken doorgaans over ruimere scholingsmogelijkheden en zijn wat het verenigingsleven betreft beter uitgerust dan het platteland. Doorgaans staat het verenigingsleven in deze gemeenten ook op hoger peil dan in de zuiver agrarische gemeenten, waar vaak de nodige intellectuele kaders ontbreken.

Nochtans, en in tegenstelling met hetgeen zou kunnen verwacht worden, zijn de betere ontwikkelingsverhoudingen, waargenomen onder de landbou-

Tabel II,23 : *Het algemeen ontwikkelingspeil der landbouwers en de bevolkingssamenstelling in de woongemeente, enquête W.E.S., 1962.*

Gemeenteklasse Verhouding landbouwers/ tot. bevolking	Algemeen ontwikkelingspeil der landbouwers (procentuele verdeling)			Totaal aantal landbouwers
	hoog ont- wikkelden	matig ont- wikkelden	zwak ont- wikkelden	
min dan 20 %	6,12	37,12	56,76	784
van 20 tot 30 %	3,78	33,02	63,20	1.057
van 30 tot 40 %	3,25	31,97	64,78	829
40 % en meer	4,48	34,84	60,38	795
Totaal	153	1.182	2.130	3.465

wers-bewoners van verstedelijkte gemeenten, niet toe te schrijven aan de hogere deelname dezer landbouwers aan het kultureel verenigingsleven.

Uit de studie van de deelname der landbouwers aan het kulturele leven¹ blijkt immers dat de landbouwers in de verstedelijkte gemeenten zelfs minder in dit kulturele leven betrokken zijn dan hun kollega's in echte plattelands-gemeenten.

Alleen de ruimere scholingsmogelijkheden hebben er bijgevolg toe geleid dat de landbouwers in de verstedelijkte gemeenten een hoger aantal goed ontwikkelden en een geringer aantal zwak ontwikkelden onder hun rangen tellen.

Wellicht is in de verstedelijkte gemeenten precies de grotere intellektuele en/of sociale afstand tussen landbouwers en kaders van kulturele verenigingen, een rem op de deelname dezer landbouwers aan dit verenigingsleven. Hun beroepsgenoten op het agrarisch gebleven dorp bekleden wellicht vaker een leidende positie in het op lager niveau werkende kultureleven.

§ 5. DE VAKTECHNISCHE BELANGSTELLING DER LANDBOUWERS

Afgezien van elke factor die samenhangt met zijn financiële mogelijkheden, de arealgrootte of zijn schoolse opleiding, kan voor ieder landbouwbedrijfs-hoofd worden nagegaan in welke mate hij belangstelling opbrengt voor zijn vak als dusdanig.

1. Zie deel III, hoofdstuk IV, § 2 (B), tabel III,37, blz. 313.

Het volgen van radio- en/of T.V.-programma's met landbouwtechnische inslag, bezoek aan landbouwtentoonstellingen, studiereizen en -bezoeken in binnen- en buitenland, de belangstelling of deelname aan veeprijskampen, de lektuur van vakbladen en tijdschriften, houding tegenover het landbouwonderwijs en tegenover voordrachten in de landbouwverenigingen, het lidmaatschap van beroepsverenigingen en dergelijke criteria meer, kunnen als maatstaf dienen om de graad van vaktechnische belangstelling van het bedrijfshoofd te meten.

Een kwotering op deze criteria toegekend, kan het bedrijfshoofd als belangstellend of vooruitstrevend (50 punten en meer), als matig belangstellend of traditioneel (30 tot 49 punten) en als weinig belangstellend of konservatief (min dan 30 punten) inzake vaktechnische aangelegenheden doen kwalificeren.

Ook bij deze kwotering werd met een puntenschaal gewerkt. Punten werden toegekend in verhouding tot de frekwentie of de intensiteit waarmee aan verschillende landbouwtechnische activiteiten of belangstellingssferen werd deelgenomen.

Hieronder kwamen voor : het volgen van landbouwuitzendingen in radio of T.V. (tot 5 p.), het bezoeken van landbouwtentoonstellingen en het deelnemen aan studiereizen in binnen- en buitenland (tot 5 p.), de deelname aan naschoolse landbouwleergangen of voordrachtenreeksen (tot 10 p.), de deelname aan veeprijskampen (tot 10 p.), de abonnering op vaktijdschriften (5 p. per blad), de opinie t.o.v. het landbouwonderwijs (tot 5 p.), het lidmaatschap van een beroepsvereniging (5 p. per lidmaatschap).

A. De vaktechnische belangstelling en de grootte der bedrijven

455 geënquêteerde landbouwers behaalden bij de kwotering 50 of meer dan 50 punten en gaven aldus blijk van een hoge vaktechnische belangstelling en worden als vooruitstrevend beschouwd ; zij vormen 13,1 % van alle in de steekproef opgenomen Westvlaamse bedrijfshoofden. De 896 landbouwers (25,8 %) die tussen 30 en 49 punten hebben behaald kunnen als traditioneel tot matig vooruitstrevend worden beschouwd, terwijl 2.114 landbouwers (61,0 %) die minder dan 30 punten behaalden weinig uitgesproken belangstelling voor verdere beroepsbekwaming of voor deelname aan vaktechnische initiatieven aan de dag legden.

Zoals uit tabel II,24 duidelijk valt af te lezen is het opvallend dat de vaktechnische belangstelling toeneemt naarmate het bedrijfshoofd een meer uitgestrekt bedrijf uitbaat. Immers nog niet 2 % aller bedrijfshoofden die een bedrijf met min dan 3 ha uitbaten, kunnen als vooruitstrevend worden be-

schouwd. Het percentage bedrijfshoofden met hoge vaktechnische belangstelling neemt geleidelijk toe naarmate men in grotere bedrijfsklassen terecht komt en bedraagt 12,1 % der exploitanten van bedrijven met 7 tot 10 ha, 19,7 % op de bedrijven met 10 tot 15 ha en bedraagt tenslotte 44,3 % der landbouwers op bedrijven met 30 ha of meer areaaloppervlakte.

Tabel II,24: Verdeling der landbouwbedrijven naar grootteklasse en naar de graad van vaktechnische belangstelling vanwege het bedrijfshoofd, enquête W.E.S., 1962.

Bedrijfs grootte	Graad van vaktechnische belangstelling			Totaal aantal bedrijven (in abs. cijfers) (= 100)
	hoog	matig	zwak	
1 tot 3 ha	1,4	9,4	88,6	511
3 tot 5 ha	3,9	17,5	78,5	583
5 tot 7 ha	5,2	23,8	70,9	475
7 tot 10 ha	12,1	28,4	58,9	611
10 tot 15 ha	19,7	34,9	45,3	527
15 tot 20 ha	20,4	39,1	40,4	309
20 tot 30 ha	30,4	34,3	35,3	309
30 ha en meer	44,3	32,1	23,6	140
Totaal	13,1	25,8	61,0	3.465

De landbouwbedrijfshoofden wier vaktechnische belangstelling „matig” kan genoemd worden en die men als traditioneel ingestelde landbouwers zou kunnen betitelen maken 25,8 % uit van het totaal der in de steekproef betrokken bedrijfshoofden.

Onder de uitbaters van zeer kleine bedrijven worden slechts 9,4 % „traditionele” landbouwers aangetroffen. Dit „matige” technische belangstellingspeil blijkt in deze bedrijfsklasse reeds als maximaal te worden aangezien, daar 88,6 % der exploitanten van zeer kleine bedrijven slechts een zeer geringe belangstelling aan de dag leggen voor specifieke beroepsaangelegenheden die het technisch peil hunner bedrijven kunnen verhogen. Deze 88,6 % moeten derhalve als „konservatief” worden beschouwd.

Op de bedrijven met 3 tot 5 ha, worden nagenoeg 17,5 % der exploitanten als „matig” vooruitstrevend beschouwd. Deze verhouding bedraagt 23,8 % der exploitanten op bedrijven met 5 tot 7 ha en neemt toe tot 30 à 40 % op alle grotere bedrijfsklassen.

61,0 % der Westvlaamse landbouwers hebben blijkens de steekproef een konservatieve instelling ten aanzien van hun beroep. Hun belangstelling voor het vaktechnisch aspekt van het landbouwersberoep ligt aan de zeer lage kant.

Op de grootste bedrijven die 30 en meer ha uitbaten moet nog bijna een vierde (23,6 %) der exploitanten als konservatief beschouwd worden voor wat hun vaktechnische belangstelling betreft.

Samenvattend mag worden beklemtoond dat in alle grootteklassen de grootste groep der exploitanten een eerder matige belangstelling betoont voor wat het vaktechnisch aspekt van hun beroep betreft. Alleen onder de bedrijfshoofden die bedrijven van meer dan 30 ha uitbaten wordt de grootste groep gevormd door vooruitstrevende boeren.

Op alle bedrijfsklassen onder de 10 ha is zelfs de absolute meerderheid der exploitanten als uitgesproken konservatief te beschouwen.

B. De vaktechnische belangstelling onder de landbouwers, regionaal beschouwd

De belangstelling aan de dag gelegd voor de technische aspekten van het landbouwersberoep schijnen van streek tot streek in belangrijke mate te verschillen. Op dat stuk zijn de landbouwers uit de Polders hun kollega's uit de andere Westvlaamse landbouwstreken ver vooruit.

20,6 % der Polderboeren kunnen worden aangezien als landbouwers met grote belangstelling voor alles wat het technisch aspekt van hun beroep aangaat. Hierin worden zij gevolgd door 14,7 % der landbouwers uit de Zandleemstreek.

Slechts een gering percentage landbouwers uit de Leemstreek (8,6 %) en de Zandstreek (7,7 %) kunnen als vooruitstrevend worden beschouwd.

Ook het relatieve aantal landbouwers dat een zeer zwakke vaktechnische belangstelling aan de dag legt is het geringst in de Polders (51,6 %), gevolgd door de Zandleemstreek (58,2 %), de Leemstreek (60,9 %) en op grote afstand door de Zandstreek (70,1 %).

Hoewel deze verschillen per landbouwstreek zeer uitgesproken zijn, noteert men niettemin enkele grondige subregionale verschillen binnen de afzonderlijke landbouwstreken.

Uit tabel II,25 valt af te lezen dat de Kustpolders minder gunstig naar voor komen dan de binnenspolders en dat in de Zandstreek de meest noordelijke gemeenten een zeer gunstig figuur slaan. De landbouwers uit deze Brugse randgemeenten staan – qua vaktechnische belangstelling – bijna op het peil hunner kollega's van de kustpolders en uit het oostelijke en centrale gedeelte van de Zandleemstreek.

De landbouwers uit het gedeelte van de Westhoek dat tot de Zandleemstreek behoort, komen op een vaktechnisch belangstellingspeil dat nagenoeg

Tabel II,25 : Regionale verschillen binnen West-Vlaanderen inzake vaktechnische belangstelling onder de landbouwers, enquête W.E.S., 1962.

Subgewesten	Graad van vaktechnische belangstelling (in pCt)			Totaal aantal landbouwers per subgewest	Dispariteitsindexcijfers voor de landbouwers met zwakke vaktechnische belangstelling (prov. pCt = 100)
	hoog	matig	zwak		
11	11,8	23,9	57,2	117	94
12	24,0	29,7	46,2	158	76
13	22,9	25,0	52,1	48	85
14	18,1	29,4	52,5	177	86
Polders	20,6	27,8	51,6	500	85
21	17,9	23,9	58,2	67	95
22	5,7	20,1	74,2	423	122
23	8,9	24,2	66,9	248	110
24	7,4	23,1	69,5	325	114
Zandstreek	7,7	22,2	70,1	1.063	115
41	17,5	26,3	56,1	228	92
42	13,2	25,6	61,1	355	100
43	18,7	27,2	54,1	525	89
44	11,2	28,1	60,6	643	99
Zandleemstreek	14,7	27,1	58,2	1.751	95
51	—	20,0	80,0	5	131
52	15,8	40,3	43,8	57	72
54	4,5	24,7	70,8	89	116
Leemstreek	8,6	30,4	60,9	151	100
Totaal	13,1	25,8	61,0	3.465	100 (= 61,0 %)

het provinciale gemiddelde benadert, evenals de landbouwers uit enkele gemeenten op de Schelde en tussen Roeselare en Kortrijk.

Een uitgesproken zwakke belangstelling voor hun beroep tonen de landbouwers uit de westelijke Leemstreek, evenals de landbouwers uit de Zandstreek, met uitzondering van enkele Brugse randgemeenten.

Zoals in tabel II,25 werd gedaan, kunnen deze verhoudingen in vereenvoudigde vorm worden weergegeven door het algemene percentage der landbouwers met zwakke vaktechnische belangstelling (61,0 %) aan het getal 100 gelijk te stellen en de overeenkomstige dispariteitsindexcijfers te berekenen.

De dispariteitsindexcijfers lager dan 100 wijzen op een gunstige, de hogere cijfers op een minder gunstige toestand ten aanzien van de provinciale verhoudingen inzake vaktechnische belangstelling (zie tabel II,25, 6e kolom).

De voorstelling op kaart II,7 vertrekt van een andere geografische benaderingswijze dan tabel II,25.

De provincie West-Vlaanderen werd volgens het schaakbordprincipe ingedeeld in 23 zones met onderling vergelijkbare oppervlakte. De vier landbouwstreken werden nochtans duidelijk gescheiden gehouden. In iedere zone werden vervolgens de landbouwers met hoog en matig vaktechnische belangstellingspeil in verhouding gebracht tot het totale aantal geënquêteerden.

C. Vaktechnische belangstelling en leeftijd der exploitanten

Het verband tussen leeftijd en vaktechnische belangstelling kan worden nagegaan aan de hand van tabel II,26.

Onder de landbouwers die jonger zijn dan 30 jaar worden er slechts 9,2 % aangetroffen met hoge vaktechnische belangstelling, 58,4 % daarentegen betonen slechts geringe belangstelling voor hun beroep.

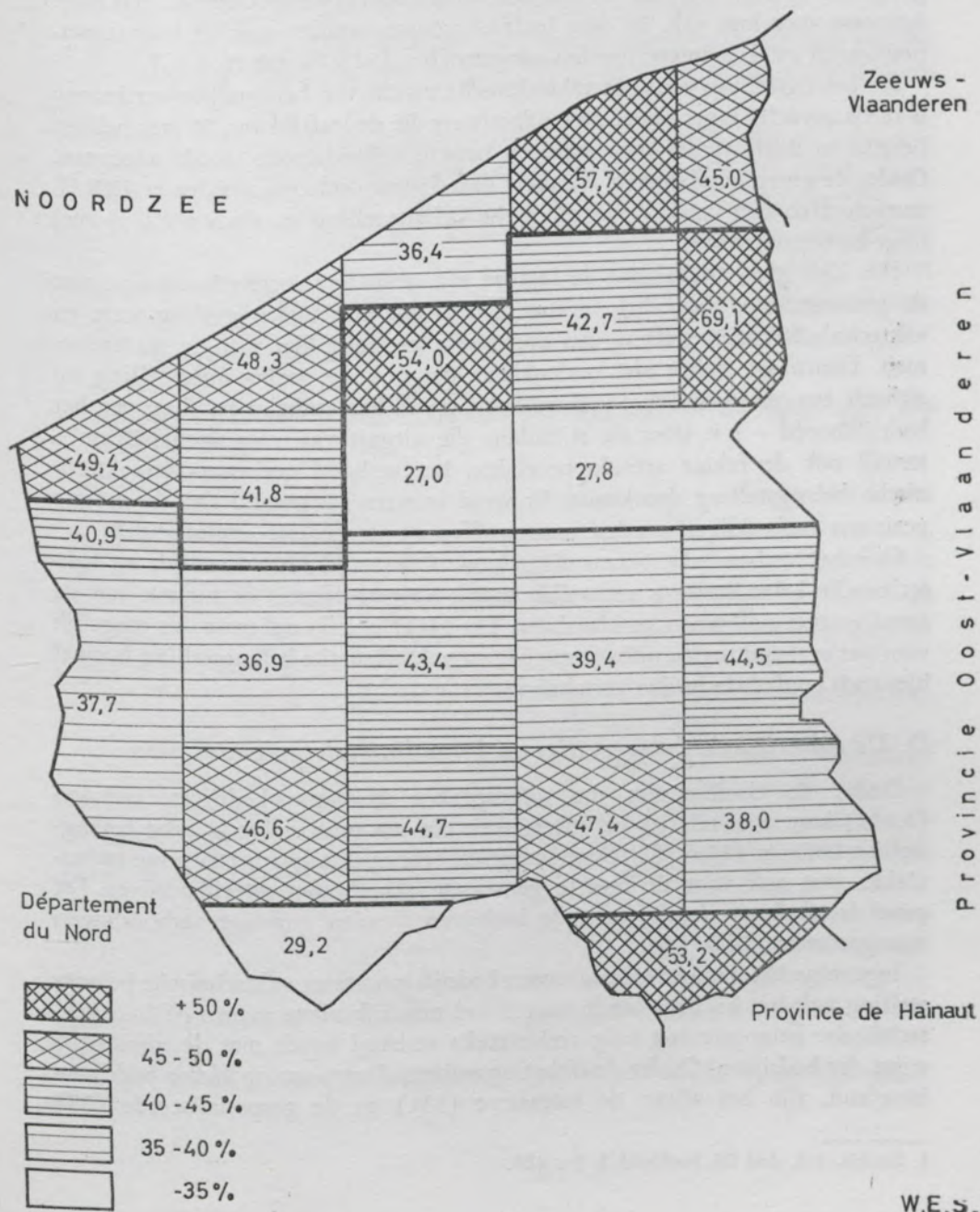
Het zeer grote aantal landbouwers (32,3 %) uit de jongste groep, dat als „matig” geïnteresseerd naar voor komt, schijnt erop te wijzen dat de vaktechnische belangstelling onder deze jonge boeren wel latent aanwezig is maar door tal van redenen niet aan bod kan komen.

Tabel II,26: De beroepstechnische belangstelling onder de naar leeftijd gerangschikte landbouwers, enquête W.E.S., 1962.

Graad van vaktechn. belangstelling	Leeftijd der bedrijfshoofden						Totaal (a)
	+ 65	60-65	50-59	40-49	30-39	20-29	
hoog	9,2	10,7	12,4	15,8	15,2	9,2	13,1
matig	18,0	22,2	23,2	27,8	29,8	32,3	25,8
zwak	72,8	67,1	64,3	56,4	54,9	58,4	61,0
Totaal in abs. cijfers	250	428	1.006	708	830	238	3.465

(a) Inclusief 3 landbouwers jonger dan 20 jaar en 2 waarvan de leeftijd niet gekend is.

Kaart II,7 : DE VAKTECHNISCHE BELANGSTELLING ONDER DE LANDBOUWERS
IN WEST-VLAANDEREN : (PROCENTUEEL AANDEEL DER LAND -
BOUWERS MET HOGE EN MATIGE VAKTECHNISCHE BELANGSTELLING)
W.E.S. - ENQUETE, 1962.

Onder de landbouwers die de leeftijd van 30 jaar overschreden hebben maar nog jonger zijn dan 50, wordt de grootste vaktechnische belangstelling waargenomen. 15,2 % tot 15,8 % van deze jonge bedrijfsleiders hebben een hoge interesse voor hun vak. In deze leeftijdsgroepen worden ook de laagste verhoudingen zwak geïnteresseerden aangetroffen (54,9 % tot 56,4 %).

De belangstelling voor het vaktechnische aspect van het landbouwersberoep is reeds gevoelig lager onder de landbouwers die de leeftijd van 50 jaar hebben bereikt en daalt verder naarmate een hogere leeftijdsgroep wordt nagegaan. Onder de groep landbouwers die meer dan 65 jaar oud zijn, worden er 72,8 % aangetroffen met zwakke vaktechnische belangstelling en slechts 9,2 % met hoge beroepsinteresse.

Het lijkt geen twijfel dat de leeftijd een gevoelige correlatie uitwijst met de gezinsgrootte, zodat het verklaarbaar is dat ook tussen gezinsgrootte en vaktechnische belangstelling een opmerkelijke relatie kan worden waargenomen. Daarnaast is het niet ondenkbaar dat ook de gezinssamenstelling op zichzelf een onrechtstreekse invloed heeft op de beroepsbelangstelling van het bedrijfshoofd – b.v. door de stimulans die uitgaat van volwassen helpers – terwijl ook de faktor areaaloppervlakte, het verband gezinsgrootte-vaktechnische belangstelling doorkruist. Er werd immers vastgesteld dat de grotere gezinnen veelvuldiger worden aangetroffen op de grotere exploitaties¹.

Ook het verband dat tussen eigendom- of huuruitbating enerzijds en vaktechnische belangstelling anderzijds wordt aangetroffen is in functie van de areaalgrootte volkomen verklaarbaar. Dit blijkt ook in zekere mate mogelijk voor het verband tussen uitbatingswijze en vaktechnische belangstelling hoewel hier toch reeds belangrijke verschuivingen optreden.

D. De vaktechnische belangstelling en het uitbatingstype der bedrijven

Onder de landbouwers die uitgesproken akkerbouwbedrijven uitbaten (1.135) komen er relatief het meest voor die een grote vaktechnische belangstelling betonen (17,6 %). Deze bedrijven hebben doorgaans een grote oppervlakte, wat ook voor de meeste gemengde akkerbouw-veeteeltbedrijven het geval is. Ook op deze gemengde bedrijven worden gunstige verhoudingen waargenomen (14,0 %).

Ingevolge het nauwe verband tussen bedrijfsgrootte en vaktechnische belangstelling valt het bij deze landbouwers wel moeilijk uit te maken of hun vaktechnische belangstelling enig rechtstreeks verband houdt met de uitbatingswijze der bedrijven. Onder de uitbatingswijzen, doorgaans op kleine bedrijven beoefend, zijn het alleen de intensieve (331) en de gespecialiseerde (78)

1. Zie blz. 233, deel III, hoofdstuk I, § 2 (B).

pluimveebedrijven waar het aantal vooruitstrevende boeren hoger en het aantal konservatieve landbouwers tevens lager ligt dan het algemene provinciale gemiddelde dat respectievelijk 13,1 % en 61,0 % bedraagt.

Op een paar andere bedrijfstypes waar ook gunstige verhoudingen worden genoteerd is de statistische basis evenwel te eng om enige konklusie te kunnen dragen.

Extra-ongunstige cijfers bereiken de 136 landbouwers die zich op intensieve wijze op melkvee-uitbating toeleggen, evenals hun beroepsgenoten die de intensieve melkvee-uitbating met intensieve pluimveeteelt combineren (76) en diegenen (53) die de gespecialiseerde varkensfokkerij beoefenen evenals alle landbouwers (202) die dit bedrijf alleen als nevenactiviteit beoefenen. 75 tot 90 % van al deze landbouwers hebben een zeer minieme belangstelling voor alles wat beroepsbekwaming, -voorlichting of vakliteratuur betreft.

E. De vaktechnische belangstelling en het beroep van de vader van het bedrijfshoofd

In belangrijke mate heeft ook het beroep van de vader van het bedrijfshoofd invloed op de belangstelling voor het technische aspect van zijn vak.

Onder de bedrijfshoofden wier vader zelf landbouwer was, en dat geldt voor de overgrote meerderheid der landbouwers in de steekproef (3.036 op 3.465), treft men er 13,9 % aan met hoge vaktechnische belangstelling en 59,0 % met zwakke beroepsinteresse.

Deze percentages zijn respectievelijk 3,0 % en 81,5 % voor deze landbouwers wier vader loontrekkende niet-landbouwer was (168).

Onder de 94 landbouwers wier vader als zelfstandige een ambachtelijk beroep uitoefende of handelaar was, noteert men integendeel een zeer gunstige beroepsinteresse. 20,2 % onder hen komen als vooruitstrevende landbouwers naar voor, terwijl onder hen ook het geringste aantal zwak geïnteresseerden wordt aangetroffen (56,4 %).

Minder gunstig zijn echter de verhoudingen onder die 81 landbouwers wier vader weliswaar zelfstandig was maar een ander beroep uitoefende dan dat van ambachtsman of handelaar. Onder deze landbouwers worden er 7,4 % aangetroffen met hoge, 76,5 % daarentegen met zwakke vaktechnische belangstelling.

Van 86 landbouwers in de steekproef is niet bekend welk beroep hun vader uitoefende.

Tabel II,27 : De vaktechnische belangstelling onder de landbouwers leden van de diverse beroepsorganisaties, enquête W.E.S., 1962.

Graad van de vaktechnische belangstelling	Belgische Boerenbond	Eigenaars- en Landbouwersbond	Veekweek-syndikaat	Veebond	Landbouw-comice	Andere beroeps-organisaties	Aangesloten bij een of meerdere beroeps-organisaties	Bij geen enkele beroeps-organisatie aangesloten	Totaal der landbouwers in de steekproef
hoog	20,1	36,6	38,4	36,6	64,8	27,3	18,0	0,6	13,1
matig	35,8	39,1	40,6	40,1	21,6	30,7	34,6	3,5	25,8
zwak	44,0	24,2	21,0	23,2	13,5	41,9	47,3	95,9	61,0
Tot. der landbouwers per organisatie (in abs. cijfers)	2.050	202	865	741	37	205	2.488	977	3.465

F. Invloed van de beroepsorganisaties op de graad van vaktechnische belangstelling der bedrijfshoofden

Hoewel het lidmaatschap van een beroepsorganisatie als maatstaf van vaktechnische belangstelling gold bij de klassificering der steekproefrespondenten volgens vaktechnische belangstellingsgraad, is het niet zonder betekenis na te gaan welke verschillende verhoudingen zich voordoen onder de leden van enkele der in West-Vlaanderen werkende groeperingen.

Er dient opgemerkt te worden dat elk dezer organisaties bij de punten-toekenning op gelijke voet werd geplaatst en dat meerdere landbouwers lid zijn van verschillende organisaties tegelijk.

De belangrijke rol die gespeeld wordt door de diverse beroepsorganisaties inzake technische voorlichting onder hun leden-landbouwers komt uit de cijfers van tabel II,27 tot uiting.

Een eerste opvallend feit is de zeer zwakke belangstelling voor hun beroep betoond door bedrijfshoofden die bij geen enkele beroepsorganisatie zijn aangesloten. Dit bewijst in voldoende mate dat de voorlichting der landbouwers, de organisatie van studiereizen en bezoeken, de inrichting van veeprijskampen en andere manifestaties van gelijke aard, evenals de uitgave van vakbladen in overwegende mate verloopt via de bestaande en hier bestudeerde organisaties. Wie hieraan geen deel heeft, sluit zichzelf om zo te zeggen buiten de gemeenschapssfeer van zijn beroep en ontzegt zichzelf een belangrijke bron van vakkennis.

Onder de landbouwers-leden van veekweeksyndikaten en veebonden worden gunstige interesseverhoudingen waargenomen ondanks het grote aantal aangeslotenen.

Als massa-organisatie, waarbij haast 60 % van alle Westvlaamse landbouwers zijn aangesloten, heeft ook de Belgische Boerenbond een groot aantal leden met hoge vaktechnische belangstelling.

De Eigenaars- en Landbouwersbond die zijn leden vooral uit het noordoosten van de provincie rekruteert, vormt een geselecteerde groep met zeer gunstige vaktechnische verhoudingen onder haar leden.

Organisaties met min of meer officieel karakter zoals de landbouwcomiten, waarbij slechts 37 landbouwers in de steekproef zijn aangesloten, vormen een sterk geselecteerde groep.

Aangezien de meeste landbouwers, aangesloten bij gespecialiseerde verenigingen daarenboven nog lid zijn van een organisatie met ruimere doelstellingen, is het niet verantwoord de interesseverhoudingen in de diverse aangehaalde organisaties tegenover elkaar te stellen.

De aangehaalde interesseverhoudingen kunnen evenwel met veel vrucht in vergelijking gebracht worden met de algemene provinciale verhoudingen en met de verhoudingen waargenomen onder de niet-georganiseerde landbouwers.

G. Het verband tussen algemene ontwikkeling en vaktechnische belangstelling

Het laat geen twijfel dat landbouwbedrijfshoofden met een ruime algemene ontwikkeling ook gemakkelijker belangstelling opbrengen voor hun beroep als dusdanig.

Zoals hoger reeds werd beschreven zijn beide maatstaven, „algemeen ontwikkelingspeil” en „graad van vaktechnische belangstelling” op totaal verschillende criteria gebaseerd¹. Nochtans kan uit tabel II,28 duidelijk worden afgeleid dat het aantal landbouwers met hoge beroepsinteresse beduidend hoger ligt onder diegene die een goede algemene ontwikkeling hebben dan onder hun kollega's met lage ontwikkelingsgraad.

Tabel II,28 : Het verband tussen algemene ontwikkeling en vaktechnische belangstelling onder de Westvlaamse landbouwers, enquête W.E.S., 1962.

Graad van vak- technische be- langstelling	Algemeen ontwikkelingspeil			Totaal
	hoog	matig	zwak	
hoog	85	309	61	455
matig	48	484	364	896
zwak	20	389	1.705	2.114
Totaal in abso- lute cijfers	153	1.182	2.130	3.465

Op 3.465 landbouwbedrijfshoofden zijn er 2.274, hetzij 65,6 %, bij wie de graad van vaktechnische belangstelling op hetzelfde niveau staat als het bereikte algemene ontwikkelingspeil.

Bij 457 landbouwers (13,2 %) staat de graad van vaktechnische belangstelling op een lager peil dan de bereikte algemene ontwikkelingsgraad.

734 landbouwers (21,2 %) tenslotte hebben een hogere vaktechnische belangstelling dan hun algemeen ontwikkelingspeil zou laten vermoeden.

1. Zie blz. 173 en 178, Deel II, hoofdstuk III, § 4 en § 5.

Deze verhoudingen bewijzen in voldoende mate dat de basis voor een goede vakontwikkeling nog altijd gelegen is in een behoorlijke algemene ontwikkeling. Bij de landbouwbevolking gaat een behoorlijke vaktechnische belangstelling doorgaans samen met een goede algemeen menselijke en kulturele belangstelling.

§ 6. DE STUDIERICHTING EN HET STUDIEPEIL VAN DE LANDBOUWERS-KINDEREN

De 3.465 in de steekproef opgenomen landbouwbedrijven telden gezamenlijk 9.607 kinderen, d.i. gemiddeld 2,8 per bedrijf, of, wanneer abstraktie wordt gemaakt van de 275 ongehuwde bedrijfshoofden, precies 3 kinderen per gezin.

Onder deze kinderen werden 4.941 jongens en 4.609 meisjes geteld. Van 57 kinderen was het geslacht niet opgegeven. Alleen rekening houdend met de landbouwerskinderen waarvan het geslacht bekend is, bekomt men op 100 kinderen een verhouding van 51,7 jongens tegenover 48,3 meisjes of 107 jongens tegenover 100 meisjes.

Van deze 9.550 jongens en meisjes waren er op het ogenblik van de enquête¹ 4.669 (48,8 %) niet meer schoolgaande, waarvan 2.340 jongens en 2.329 meisjes.

4.729 waren ofwel nog niet schoolplichtig (onder de leeftijd van 6 jaar) of nog schoolgaande; onder hen waren 2.520 jongens en 2.209 meisjes.

Tenslotte telde men nog 81 jongens en 71 meisjes waarvan niet bekend was of zij al dan niet een school bezochten. Met deze laatste groep zal hier geen rekening worden gehouden.

Eenvoudshalve zal aanvankelijk het studiepeil der reeds afgestudeerde kinderen worden nagegaan, waarna de studierichting der nog schoolgaande landbouwerskinderen nader zal worden onderzocht.

A. *Het bereikte studiepeil der landbouwerskinderen die de school verlaten hebben*

1. Jongens

Onder de 2.340 in de steekproef betrokken mannelijke landbouwerskinderen die op het ogenblik van de enquête reeds de school hadden verlaten, heeft de grootste groep – 989 of 423 per duizend – alleen lager onderwijs genoten.

¹ 1. Februari 1962.

Een tweede, reeds heel wat geringere groep (232 of 99 pro mille) heeft de lagere cyclus van oude of moderne humaniora beëindigd, terwijl een derde groep van 221 (94 ‰) de volledige cyclus van de lagere middelbare landbouwschool heeft beëindigd.

Zij worden in aantal van kortbij gevolgd door de 211 (90 ‰) die de lagere humanioracyclus slechts onvolledig hebben gevolgd en de 187 anderen (80 ‰) die een of twee jaar lager middelbaar landbouwonderwijs hebben genoten. De opgesomde vijf groepen vertegenwoordigen tesamen reeds meer dan de drie vierden van alle mannelijke schoolverlaters (78,6 ‰).

De overigen zijn in orde van belangrijkheid :

- 61 ‰ afgestudeerden van het technisch onderwijs van de lagere middelbare graad (A3)
- 15 ‰ afgestudeerden aan de universiteit
- 14 ‰ afgestudeerden van het hoger middelbaar onderwijs (oude en moderne humaniora)
- 12 ‰ hebben een gedeelte van het lager middelbaar technisch onderwijs gevolgd
- 10 ‰ afgestudeerden van het niet-universitair hoger onderwijs (met inbegrip van hoger normaalonderwijs)
- 9 ‰ afgestudeerden van de hogere cyclus van het middelbaar technisch onderwijs
- 9 ‰ hebben een gedeelte van de hogere cyclus van de humaniora gevolgd
- 8 ‰ afgestudeerden van het lager normaal onderwijs
- 6 ‰ hebben een gedeelte van de hogere cyclus van het middelbaar technisch onderwijs gevolgd
- 5 ‰ hebben een gedeelte van de hogere cyclus van het middelbaar landbouwonderwijs gevolgd
- 4 ‰ hebben deze laatste cyclus beëindigd.

De overige groepen omvatten tesamen nog circa 140 jongens die allerlei andere studierichtingen zijn uitgegaan. Onder hen bevinden zich ook 16 lichamelijk of geestelijk gehandikapt en 65 waarvan het bereikte studiepeil niet werd opgegeven.

2. Meisjes

Onder de 2.329 dochters van landbouwers die op het ogenblik van het onderzoek reeds de school hadden verlaten, waren er 962 of 413 ‰ die na het lager onderwijs alle verdere studie hebben stopgezet. Deze verhouding is iets gunstiger dan bij de jongens. 374 meisjes (161 ‰) hebben drie jaar middelbaar onderwijs genoten terwijl nog 285 anderen (122 ‰) een of twee jaar hebben gevolgd.

137 meisjes (59 %) hebben drie jaar beroepsschool gevolgd, terwijl 102 (44 %) anderen een of twee jaar hebben gevolgd.

De landelijke huishoudschool werd door 42 boerenmeisjes volledig (18 %) en door 49 anderen slechts onvolledig (21 %) gevolgd, terwijl ook nog respectievelijk 55 en 42 meisjes de huishoudschool volledig of onvolledig hebben gevolgd (respectievelijk 24 en 18 %).

Een belangrijk aantal boerenmeisjes (68 of 29 %) heeft de lagere normaal-school volledig doorlopen (onderwijzeressen).

32 (14 %) hebben een volledige opleiding in het niet-universitair hoger onderwijs gehad, met inbegrip van het hoger normaalonderwijs.

37 hebben één of twee jaar van de hogere humaniora-afdeling gevolgd zonder de cyclus te hebben beëindigd (16 %).

Alle opgesomde studierichtingen groeperen tesamen 2.185 meisjes, hetzij 93,8 % van het totaal der niet meer schoolgaande boerenmeisjes.

Onder de overige 144 meisjes worden er nog 19 aangetroffen (8 %) die een paar jaar hoger middelbaar technisch onderwijs hebben genoten, 8 (3 %) die de normaal-school niet volledig hebben beëindigd en 7 (3 %) die de hogere middelbare cyclus van het technisch onderwijs volledig hebben beëindigd.

Daarnaast werden er 11 gehandikapt geteld en 62 waarvan het studiepeil niet werd opgegeven.

Op tabel II,29 is het mogelijk de verschillen tussen de diverse landbouwstroken in West-Vlaanderen af te lezen. De Polders onderscheiden zich door een beduidend hoger aantal boerenzonen dat volledige cycli heeft gevolgd in de diverse studierichtingen, wat althans voor de jongens, op een beter geplande studieoriëntering wijst. In tegenstelling tot de jongens blijkt echter dat het studiepeil van de meisjes er zeer weinig doelgericht is. Weinig meisjes uit de Polders hebben volledige cycli gevolgd, terwijl ook het studiepeil doorgaans lager ligt dan het provinciale gemiddelde.

Het relatieve aantal boerenzonen in de Zandstreek die alleen lager onderwijs hebben gevolgd ligt gevoelig boven het provinciale gemiddelde. Veel boerenzonen volgen er echter technisch onderwijs. De bemerking die voor de meisjes uit de Polders gold is nog meer van toepassing voor de landbouwersdochters uit de Zandstreek, waar de meisjes zich in veel groter getal met L.O. hebben tevreden gesteld.

De Zandleemstreek is, vergeleken met de provincie als geheel, gekenmerkt door een opmerkelijk laag aantal landbouwerszonen die zich met lager onderwijs alleen tevreden hebben gesteld. Vrij belangrijk is er echter het aantal jongens die na het lager onderwijs slechts gedeeltelijke cycli hebben gevolgd. Evenals bij de jongens stelt men ook bij de meisjes uit de Zandleemstreek een

Tabel II,29 : Het bereikte studiepeil bij landbouwerskinderen die de school hebben verlaten, in de diverse landbouwstreken van West-Vlaanderen, in vergelijking met de algemene verhouding in de provincie (dispariteitsindexcijfers), enquête W.E.S., 1962.

Bereikt onderwijspeil	Jongens				Meisjes			
	Provinciale verhoudingen	Dispariteitsindexcijfers (100 = provinciale verhouding)			Provinciale verhoudingen	Dispariteitsindexcijfers (100 = provinciale verhouding)		
		Polders	Zandstreek	Zand-leemstreek		Polders	Zandstreek	Zand-leemstreek
- Lager onderwijs (onv.)	422,6	93	128	87	413,0	102	122	88
- Lager midd. onderwijs (voll.)	90,2	126	63	113	122,4	104	68	114
- Techn. onderw. (onv.)	99,1	100	64	113	160,6	110	53	114
- lag. graad (voll.)	12,0	73	73	123	—	—	—	—
- Lagere landbouwschool (voll.)	61,1	86	126	85	—	—	—	—
- Gemengd techn. ond. (onv.)	79,9	80	76	119	—	—	—	—
- Gemengd landb. ond. (onv.)	94,9	114	64	116	—	—	—	—
- Beroepsschool (onv.)	—	—	—	—	1,3	—	—	190
- Landelijke huishoudk. (onv.)	2,1	272	68	76	1,3	—	119	126
- Huishoudschool (onv.)	—	—	—	—	43,8	69	101	115
- Hoger midd. onderwijs (onv.)	—	—	—	—	58,8	89	83	119
- Techn. onderw. midd. graad (onv.)	—	—	—	—	21,0	53	131	101
- Middelb. landb. school (onv.)	—	—	—	—	18,0	138	102	90
- Normalschool (onv.)	—	—	—	—	18,0	77	169	77
- Hoger midd. onderwijs (onv.)	8,5	34	85	133	23,6	82	155	76
- Techn. onderw. midd. graad (onv.)	13,7	234	64	89	15,9	139	67	98
- Middelb. landb. school (onv.)	6,4	136	90	102	2,6	—	190	190
- Normalschool (onv.)	9,4	93	139	87	8,1	68	94	120
- Universiteit (onv.)	4,7	—	75	191	3,0	—	163	163
- Niet-univ. hog. onderw. (onv.)	3,8	302	171	63	—	—	—	—
- Andere studien, onbekend, gehandicapten	0,8	36	89	95	—	—	—	—
	8,1	340	89	130	3,4	161	134	71
	1,7	132	66	106	19,2	104	120	95
	15,4	—	—	—	—	—	—	—
	0,4	58	59	141	0,4	—	—	188
	9,8	105	120	91	0,4	—	—	95
	55,5	—	—	—	13,7	80	122	85
	1,000	—	—	—	41,2	121	104	97
	—	—	—	—	1,000	—	—	—

relatief gunstig onderwijspeil vast. De meeste meisjes volgen er nog onderwijs na de lagere school.

De Leemstreek kent veruit het laagste relatieve aantal boerenzonen die alleen L.O. genoten hebben. Wegens het statistisch vrij geringe aantal betrokkenen in de Leemstreek (77) dient echter wel enig voorbehoud te worden gemaakt ten aanzien van de relatieve cijfers. Ook het relatieve aantal boerenmeisjes dat alleen lager onderwijs heeft genoten is in de Leemstreek bijzonder gering, vergeleken bij het provinciale cijfer.

Ondanks het geringe absolute aantal kan onder de boerenmeisjes uit de Leemstreek toch een uitgesproken voorkeur worden vastgesteld voor de humaniorarichtingen.

Het kan tenslotte worden vastgesteld dat het onderwijspeil der Westvlaamse boerenkinderen die in 1962 reeds de school verlaten hadden, eerder laag is.

Tabel II,30 : Onderwijspeil van de landbouwerskinderen in de landbouwstreken van West-Vlaanderen, enquête W.E.S., 1962.

	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		West-Vlaanderen	
<i>Jongens</i>										
Nog niet schoolplichtig	118	15,5	214	14,8	347	13,7	26	13,5	705	14,3
Lager Onderwijs	169	22,1	310	21,5	528	20,8	66	34,4	1.073	21,7
Schoolgaande na Lager Onderwijs	119	15,6	190	13,1	398	15,7	22	11,5	729	14,8
Onnauwkeurig bepaalde studierichting	—	—	7	0,5	6	0,2	—	—	13	0,3
Beroep of studie onbekend	13	1,7	33	2,3	34	1,3	1	0,5	81	1,6
Niet meer schoolgaande	344	45,1	691	47,8	1.228	48,3	77	40,1	2.340	47,3
Totaal	763	100,0	1.445	100,0	2.541	100,0	192	100,0	4.941	100,0
<i>Meisjes</i>										
Nog niet schoolplichtig	109	15,7	190	14,5	323	13,4	30	16,8	652	14,1
Lager Onderwijs	135	19,5	304	22,9	495	20,6	41	22,9	975	21,2
Schoolgaande na Lager Onderwijs	76	11,0	157	11,8	315	13,1	21	11,7	569	12,3
Onnauwkeurig bepaalde studierichting	3	0,4	4	0,3	6	0,2	—	—	13	0,3
Beroep of studie onbekend	9	1,3	18	1,4	43	1,4	1	0,6	71	1,5
Niet meer schoolgaande	362	52,1	655	49,3	1.226	50,9	86	48,0	2.329	50,6
Totaal	694	100,0	1.328	100,0	2.408	100,0	179	100,0	4.609	100,0

Ruim 40 per honderd hebben na de lagere school van alle verder onderwijs afgezien.

De vergelijking van elk der vier landbouwstreken met de provinciale verhouding leert bovendien dat de onderwijstoestand, zowel voor jongens als voor meisjes het minst gunstig is in de Zandstreek. De andere drie landbouwstreken wijken weinig van elkaar af. Alleen verschillen de dominerende studierichtingen van streek tot streek in tamelijk gevoelige mate.

Een groot gebrek in alle streken is het vrij geringe aantal boerenzonen en -dochters dat de gekozen studierichting na het lager onderwijs ook heeft beëindigd, waaruit ongetwijfeld een gebrek aan doelbewustheid bij de studiekeuze blijkt.

De vrij geringe cijfers per studierichting beletten echter een geprononceerd oordeel over elke afzonderlijke studierichting.

Het inzicht in de samenstelling van de landbouwersjeugd m.b.t. het genoten scholingspeil zal door tabel II,30 worden verhelderd.

Een grote verhouding nog niet schoolplichtige kinderen en kinderen in het lager onderwijs kenmerkt de Leemstreek en de Polders.

Zowel onder de jongens als de meisjes telt de Leemstreek een gering aantal niet meer schoolgaanden. De Polders en de Zandleemstreek tellen relatief veel kinderen die na het lager onderwijs nog onderwijs genieten.

Het is duidelijk dat een onderzoek van de gevolgde studierichtingen onder de schoolgaande jeugd na het L.O. abstraktie dient te maken van alle andere groepen, hetgeen onder C. zal worden gedaan.

B. Het bereikte studiepeil onder de helpers en helpsters op de Westvlaamse landbouwbedrijven

1. De mannelijke helpers

Het scholingspeil van de helpers op de landbouwbedrijven ligt nagenoeg even hoog als het algemene scholingspeil van de niet meer schoolgaande landbouwersjeugd. Dit kan duidelijk worden opgemaakt uit de vergelijking van tabel II,31 met tabel II,29. Onder de 989 boerenzonen die na het L.O. de school hebben verlaten telt men 448 helpers of 45,2 %. Onder alle schoolverlaters zijn de helpers met 44,6 % vertegenwoordigd. Het aantal helpers die met lager onderwijs alleen hun scholing beëindigd hebben, bereikt een nagenoeg identiek percentage (42,9) als de totale groep der niet meer schoolgaande landbouwerskinderen (42,2).

De verhouding der helpers die enkele jaren humanioraonderwijs genoten hebben (11,5) ligt iets boven de algemene verhouding evenals het relatief aantal dat de lagere humanioracyclus volledig af heeft (11,3).

Vanzelfsprekend ligt het aantal afgestudeerden van het landbouwonderwijs boven de algemene verhoudingen (14,5), wat even vanzelfsprekend is voor diegenen die de onvolledige landbouwcyclus volgden (12,5).

De zoëven opgesomde studierichtingen groeperen 92,7 % van alle helpers, tegenover 78,6 % van de totaliteit der niet meer schoolgaande landbouwerszonen.

Het is hiermede duidelijk dat alle andere studierichtingen in hoofdzaak gevolgd werden door boerenzonen die niet op de bedrijven zullen blijven.

Onder de 989 boerenzonen die geen onderwijs meer volgden en alleen lager onderwijs hebben genoten is de grootste groep (448) als helpers op de bedrijven terecht gekomen. Een tweede groep van 247 lager geschoolden is ongeschoolde arbeider geworden.

Het percentage der boerenzonen met enkel L.O.-opleiding is het hoogst onder deze landbouwerszonen die ongeschoold arbeider zijn geworden (76,2 %) gevolgd door degenen die reeds zelfstandig landbouwer zijn geworden (48,2 %). Onder de huidige helpers worden vervolgens het meest lager geschoolden aangetroffen (42,9).

2. De helpsters

Onder de boerenmeisjes die op de landbouwbedrijven werkzaam zijn treft men er 37,0 % aan die enkel L.O. hebben genoten. Dit is opmerkelijk minder dan onder de jongens. Daarnaast hebben ook veel meer helpsters de lagere cyclus van de humaniora gevolgd (18,5 %) of althans een of twee jaar middelbaar onderwijs genoten (15,0 %).

Veel landbouwhelpsters hebben enkele jaren van de beroepsschool gevolgd (5,7 %) of een volledige cyclus van het beroepsonderwijs door gemaakt (7,5 %).

De huishoudscholen en de landelijke huishoudscholen genoten samen eveneens de belangstelling van 10,5 % van de landbouwhelpsters (tabel II,31).

Het scholingspeil van de helpsters ligt hiermede afgetekend hoger dan dat der helpers, hoewel het aantal meisjes dat alleen L.O. genoten heeft nog hoog blijft.

Het scholingspeil dezer helpsters ligt bovendien hoger dan bij de totaliteit der landbouwersdochters. Dit blijkt uit de vergelijking van tabel II,31 met tabel II,29.

Onder de 932 boerendochters die op de bedrijven medehelpen, treft men 35,8 % van alle boerenmeisjes aan die alleen L.O. genoten hebben. De helpsters vertegenwoordigen nochtans 40,0 % van alle niet meer schoolgaande boerendochters.

Tabel II,31 : Het bereikte studiepeil onder de helpers en helpsters op de Westvlaamse landbouwbedrijven, in procent en per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962.

	West-Vlaanderen		Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek	
	J.	M.	J.	M.	J.	M.	J.	M.	J.	M.
Lager onderwijs	42,9	37,0	41,2	38,7	59,3	46,2	35,6	31,2	45,6	53,5
Lagere humaniora	11,5	15,0	16,5	16,9	8,0	11,0	11,8	16,4	8,7	13,9
Lager landbouwonderwijs	11,3	18,5	9,4	20,3	6,5	10,6	13,4	21,4	19,6	20,9
Middelb. landbouwonderw.	12,5	—	10,0	—	10,2	—	14,7	—	8,7	—
Middelb. landbouwonderw.	14,5	—	14,7	—	10,6	—	16,2	—	13,0	—
Techn. onderw. jong. (A3)	0,6	—	—	—	—	—	1,1	—	—	—
Beroepsschool meisjes	0,2	—	0,6	—	0,4	—	—	—	—	—
Landelijke huishoudschool	0,9	—	1,2	—	0,4	—	1,1	—	2,2	—
Huishoudschool	1,1	—	2,3	—	—	—	1,1	—	2,2	—
Onvoll. cyclus hogere humaniora,	—	5,7	—	3,2	—	6,8	—	6,2	—	—
normaal of techn. onderw.	—	7,5	—	2,4	—	6,3	—	9,8	—	—
voor meisjes	—	2,8	—	1,6	—	4,6	—	2,3	—	2,3
Alle andere onderwijsvormen	—	2,6	—	3,2	—	3,0	—	2,5	—	—
Onbekend	—	2,0	—	2,4	—	3,4	—	1,5	—	—
	—	3,1	—	3,2	—	4,2	—	2,5	—	4,7
	—	3,4	—	6,5	—	1,3	—	3,6	—	4,7
	3,1	1,2	—	—	3,8	1,3	3,9	1,5	—	—
	1,4	1,2	4,1	1,6	0,8	1,3	1,1	1,1	—	—
Totaal (= 100 %)	1044	932	170	124	263	236	565	529	46	43

Onder de boerenmeisjes die arbeidster in fabriek of werkhuis geworden zijn, treft men de hoogste verhouding laag geschoolden aan (55,8 %), d.w.z. meisjes die alleen L.O. hebben genoten. Deze verhouding is ook zeer hoog onder de meisjes die als huishoudster buiten het landbouwersberoep gehuwd zijn (53,1 %). Onder de boerendochters die met een landbouwer gehuwd zijn worden er 47,1 % geteld die alleen L.O. onderwijs hebben genoten. Zoals hoger werd vastgesteld, tellen de huidige helpsters nog maar 37,0 % laag geschoolden, wat op een afgetekende verbetering van het scholingspeil wijst onder de toekomstige landbouwersvrouwen.

C. De studierichting der studerende landbouwerskinderen

Op het totaal der 3.465 in de steekproef betrokken landbouwbedrijven werden naast de 2.340 mannelijke kinderen die reeds de school hadden verlaten nog 2.601 jongens geteld die ofwel nog niet schoolplichtig waren (705) of in het lager onderwijs de leergangen volgden (1.073) of na het lager onderwijs nog verder studeerden (729). Daaronder kwamen ook 13 jongens voor die ofwel gehandikapt waren, of waarvan de studierichting niet nauwkeurig kon omschreven worden (bijzondere inrichtingen) en 81 jongens waarvan niet bekend was of zij al dan niet schoolgaande waren (tabel II,32).

Naast de 2.329 boerenmeisjes die op het ogenblik van het onderzoek reeds de school hadden verlaten, werden er in de steekproef ook 2.280 geteld die hetzij de schoolplichtige leeftijd nog niet hadden bereikt (652), ofwel de lagere school bezochten (975), hetzij na de lagere school hun studiën verder zetten (569).

Onder deze 2.280 werden ook 13 meisjes geteld, die ofwel gehandikapt waren of waarvan de studierichting moeilijk kon omschreven worden, evenals 71 meisjes waarvan niet bekend was of zij al dan niet de school hadden verlaten (tabel II,32).

Benevens het aantal kinderen in het lager onderwijs is het bijzonder belangrijk de studierichting te kennen van deze landbouwerskinderen die na de schoolplichtige leeftijd en na het lager onderwijs nog verder onderricht genieten. Deze groep van 729 jongens en 569 meisjes is dan ook voorwerp van onderhavige alinea's.

Wanneer de studierichting van de landbouwerskinderen na het lager onderwijs wordt nagegaan is het duidelijk dat een zeer groot gedeelte niet verder dan de lagere cyclus van de middelbare afdelingen in humaniora of technisch onderwijs komt. Het is echter moeilijk rechtstreeks uit te maken hoe groot dit percentage is, daar de gegevens op tabel II,32 dienaangaande alleen een momentopname betekenen.

Tabel II,32 : De studierichting van landbouwerskinderen na het lager onderwijs, enquête W.E.S., 1962.

Studierichting	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leenstreek		West-Vlaanderen	
	J. abs.	pCt.	J. abs.	pCt.	J. abs.	pCt.	J. abs.	pCt.	J. abs.	pCt.
Lagere humaniora	38	31,9	30	39,5	56	35,7	108	27,1	115	36,5
Lagere cyclus technisch onderwijs	14	11,8	—	—	—	—	56	14,1	—	—
Lagere cyclus landbouwonderwijs	14	11,8	—	—	—	—	69	17,3	—	—
Beroepsschool voor meisjes	—	—	14	18,4	40	25,5	—	—	83	26,3
Huishoudschool	—	—	—	2,6	15	9,6	—	—	7	2,2
Landbouwhuishoudschool	—	—	2	2,6	2	1,3	—	—	6	1,9
Hogere humaniora	14	11,8	12	15,9	19	12,1	69	17,3	35	11,1
Hogere cyclus techn. onderwijs	22	18,5	10	13,2	14	8,9	20	5,0	29	9,2
Hogere cyclus landbouwonderwijs	3	2,5	—	—	—	—	7	1,8	—	—
Normaalschool (middelbaar)	3	2,5	3	3,9	7	4,5	9	2,3	—	—
Universiteit	8	6,7	1	1,3	1	0,6	44	11,1	4	1,3
Niet-universitair hoger onderwijs	3	2,5	2	2,6	3	1,8	16	4,0	9	2,9
	119	100	76	100	157	100	398	100	315	100
							22	100	21	100
									729	100
Onnaauwkeurig bepaalde studierichtingen	—	—	3	—	4	—	6	—	6	—
Nog niet schoolplichtig	118	109	214	190	190	170	347	323	323	13
Lager onderwijs	169	135	310	304	304	288	528	495	495	705
Niet meer schoolgaande	344	362	691	655	655	628	1228	1226	1226	1073
Beroep of studie onbekend	13	9	33	18	18	18	34	34	43	2340
							1	1	1	81
										71
Algemeen totaal	763	694	1445	1328	2541	2408	192	179	4941	4609

De verhouding van het relatieve aantal leerlingen in de lagere tot het aantal in de hogere afdelingen van het middelbaar en technisch onderwijs leert evenwel dat nog niet de helft van diegenen die middelbare of technische studiën aanvatten in de hogere cycli terechtkomen. Bij de humaniorastudenten is het ongeveer de helft, bij de leerlingen van het technisch onderwijs iets meer dan de helft; van de leerlingen der landbouwscholen komen zeer weinigen in een A2-afdeling terecht.

Op 100 boerenzonen die voortgezet onderwijs volgen zijn er 60,7 in de lagere cycli van humaniora of technisch onderwijs.

Van deze groep volgt nagenoeg de helft algemeen vormend onderwijs, een vierde landbouwonderwijs en het overige vierde een andere vorm van technisch onderwijs.

25,5 % volgt onderricht van de hogere middelbare graad.

In deze groep vindt men er zes op tien in de hogere humaniora en drie op tien in de hoger-middelbare cyclus van het technische onderwijs, de overigen volgen A2 landbouwtechnisch onderwijs of normaalonderwijs.

11,6 % der verder studerenden volgen leergangen in het hoger onderwijs (8,2 op de universiteit).

Deze algemene Westvlaamse verhoudingen zijn niet voor alle landbouwstroken identisch.

De Leemstreek is wegens de statistisch enge basis nog moeilijk in de vergelijking met de andere landbouwstroken te betrekken.

Tussen Polders, Zandstreek en Zandleemstreek stelt men toch enkele markante verschilpunten vast.

Het relatieve aantal studenten na de lagere cycli ligt in de Polders bijzonder hoog in vergelijking met het Westvlaamse gemiddelde, en met de andere landbouwstroken. De Polders onderscheiden zich bijzonder gunstig voor het grote aantal A2-leerlingen.

De Zandstreek telt relatief het minst hoogstudenten onder de boerenzonen die voortgezet onderwijs volgen.

Opmerkelijk veel leerlingen volgen er echter de lagere cyclus van de humaniora.

De Zandleemstreek heeft relatief meest hoogstudenten zowel aan de universiteit als in andere hogere instituten, terwijl ook het aantal leerlingen in de hogere humanioracyclus er hoog boven het gemiddelde uitsteekt.

Om de gebeurlijke invloed van de verschillende leeftijdsstructuur uit te schakelen werd tabel II,33 opgesteld, waarin het aantal studenten in de diverse studierichtingen in verhouding wordt gebracht tot het totale aantal boerenzonen die, naar leeftijdsgroep, voor deze studierichting in aanmerking kunnen komen.

Het is al op het eerste zicht duidelijk dat de boerenjeugd van thans langer school loopt dan de juist voorgaande generatie. Van alle jongens beneden de leeftijd van 15 jaar volgt bijna 96 pCt. nog onderwijs; bij de meisjes is de verhouding 90 ten honderd.

Van de 16 tot 18-jarigen volgen 42 pCt. der jongens en bijna 36 pCt. der meisjes nog dagonderwijs.

De meisjes studeren doorgaans minder talrijk dan de jongens.

Voor al in de Polders blijven reeds een aantal meisjes van de school weg voor zij ten volle 15 jaar oud zijn.

De verhouding van het aantal studerenden onder de 16 tot 18-jarigen is het meest verhelderend nopens de scalariteit in de onderscheiden gewesten.

Deze leeftijdsgroep (16, 17 en 18 jaar) bestaat immers uitsluitend uit niet meer schoolplichtige jongeren. De Polders zijn zowel bij de jongens als bij de meisjes ver op de andere landbouwstreken vooruit. 60 pCt. der jongens en 40 pCt. der meisjes tussen 16 en 18 jaar volgen er nog onderwijs. Het hoge percentage meisjes in de hogere humanioracyclus en het grote aantal A2-leerlingen onder de jongens zijn de meest in het oog springende groepen. Ook in de Zandleemstreek wordt een relatief gunstige scalariteit genoteerd. De meisjes blijven er weinig onder het peil van de Polders.

Om de scalarisatiegraad der boerenkinderen met deze van andere maatschappelijke groepen op het vlak van het secundair onderwijs te vergelijken, staan enkele beperkte statistische gegevens over het schooljaar 1958-59 ter beschikking.

Uit een recente studie van het Centrum voor economische studiën te Leuven¹ blijkt het arrondissement Veurne onder de Westvlaamse arrondissementen de hoogste scalarisatiegraad te bereiken. In genoemd arrondissement werden per 100 jongens van 12 tot 18 jaar gemiddeld 57,1 leerlingen in het secundair onderwijs geteld. Het arrondissement Diksmuide bereikte in West-Vlaanderen het laagste verhoudingscijfer met amper 39,9 leerlingen per 100 jongens van 12 tot 18 jaar. Het Rijksgemiddelde lag in het schooljaar 1958-59 op 52,9 %. Het Westvlaams gemiddelde was 48,3 %.

De verhoudingscijfers die op tabel II,32 en II,33 werden weergegeven hebben alle betrekking op de leeftijdsgroepen vanaf 13 jaar.

Wanneer echter, zoals de auteurs P. Lemoine en K. Tavernier het hebben gedaan, de leeftijdsgroep van 12 tot 18 jaar als vergelijkingsbasis wordt genomen, komt men voor de Westvlaamse boerenbevolking tot de relatief gunstige scalarisatiegraad van 59,4 voor de jongens en 54,3 voor de meisjes (zie tabel II,34).

1. P. LEMOINE en K. TAVERNIER : *Bijdragen tot de studie van de ruimtelijke welvaartsverschillen in België*, IIe deel. Centrum voor economische studiën, Leuven, 1963, blz. 46.

Tabel II,33 : Aandeel (%) der schoolgaanden in de diverse studierichtingen per bonderd landbouwerskinderen in de passende leeftijdsgroepen — per geslacht en landbouwstreek — enquête W.E.S., 1962.

Studierichting	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		West-Vlaanderen	
	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes
Lagere humanioracyclus (a)	54,3	50,0	47,4	43,7	45,7	51,1	31,6	52,9	46,9	48,8
Lagere cycl. techn. ond. jongens (a)	20,0	—	24,1	—	23,7	—	10,5	—	22,7	—
Lagere afd. landbouwonderwijs (a)	20,0	—	21,1	—	29,2	—	42,1	—	26,0	—
Beroepsschool meisjes (a)	—	23,3	—	31,2	—	36,9	—	41,2	—	33,5
Huishoudschool (a)	—	3,3	—	11,7	—	3,1	—	—	—	5,6
Landelijke huishoudschool (a)	—	3,3	—	1,5	—	2,6	—	—	—	2,3
Lager middelb. onderwijs alle richtingen (a)	94,2	80,0	92,7	88,3	98,7	93,7	84,2	94,1	95,7	90,2
Hogere humanioracyclus (b)	20,0	19,3	15,0	14,2	27,6	14,6	23,5	13,3	22,6	15,1
Hoger technisch onderwijs (b)	31,4	16,1	15,7	10,4	8,0	12,1	11,7	13,3	13,8	12,2
Hogere afd. landbouwonderwijs (b)	4,3	—	1,4	—	2,8	—	—	—	2,5	—
Normaalschoolonderwijs (b)	4,3	4,8	2,8	5,2	3,6	11,3	—	6,6	3,3	8,4
Hoger middelbaar onderwijs alle richtingen (b)	60,0	40,3	35,0	29,8	42,0	38,1	35,3	33,3	42,3	35,8
Universiteit(c)	6,2	0,8	3,0	0,4	8,8	0,8	—	—	6,5	0,7
Niet-universitair hoger onderw. (c)	2,3	1,6	2,3	1,1	3,2	1,9	—	—	2,7	1,6
Alle studierichtingen na lager onderwijs (a+b+c)	44,4	32,5	36,5	31,0	41,0	34,7	33,8	31,8	39,9	33,2
Leerlingen en / 13 t.e.m. 24-jarigen	119 / 268	79 / 243	197 / 540	161 / 519	404 / 986	321 / 925	22 / 65	21 / 66	742 / 1859	582 / 1753

(a) De in aanmerking komende leeftijdsgroep omvat alle 13-, 14- en 15-jarigen.

(b) De in aanmerking komende leeftijdsgroep omvat alle 16-, 17- en 18-jarigen.

(c) De in aanmerking komende leeftijdsgroep omvat alle jongeren van 19 tot en met 24 jaar.

Men dient er evenwel rekening mee te houden dat de verhoudingen in tabel II,34 op het jaar 1962 betrekking hebben. De cijfers van P. Lemoine en K. Tavernier dateren van 3 jaar vroeger.

Tabel II,34: Sclarisatiegraad van de kinderen van landbouwers in het secundair onderwijs, per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962.

	Aant. jongens van 12-18 jaar	Aant. leel. in het secund. ond.	Sclarisa- tiegraad	Aant. meisjes van 12-18 jaar	Aant. leel. in het secund. ond.	Sclarisa- tiegraad
Polders	162	108	66,6	140	73	52,1
Zandstreek	320	176	55,0	302	153	50,6
Zandleem- streek	557	338	60,7	531	302	56,9
Leemstreek	44	22	50,0	37	21	56,7
West- Vlaanderen	1.083	644	59,4	1.010	549	54,3

Niettemin blijkt uit tabel II,34 dat de sclarisatiegraad van de Westvlaamse mannelijke landbouwersjeugd op het peil staat van het arrondissement Brussel (59,5). Geen enkel Westvlaams arrondissement bereikt een zo hoge sclarisatiegraad als de Westvlaamse landbouwersbevolking als geheel.

De Polders komen zelfs op een peil dat slechts door vier Belgische arrondissementen nipt wordt overschreden nl. Virton (70,6), Luik (68,5), Aarlen (67,9) en Borgworm (67,3) ¹.

De Leemstreek vertoont een lage sclarisatiegraad, hetgeen ook reeds uit tabel II,33 kon worden opgemaakt. Het geringe aantal betrokkenen vergt echter statistisch voorbehoud.

In het geheel en in alle landbouwstreken ligt het sclarisatiepeil der meisjes iets beneden dit der jongens. Dit is zo ondanks het doorgaans hogere aantal meisjes in de lagere humanioracyclus. Het is duidelijk dat veel meisjes-leerlingen in deze cyclus niet meer dan een paar jaar algemeen vormend onderwijs volgen om na de leeftijd van 15 jaar van verder onderwijs af te zien.

De toegenomen diskrepantie tussen de mannelijke en vrouwelijke sclariteit in de hogere cycli staft deze hypothese volledig.

1. Het werk van P. Lemoine en K. Tavernier maakt geen melding van gelijkaardige cijfers voor de sclarisatiegraad der meisjes.

De hogere scolariteit bij de jongens is in landbouwmiddens tamelijk recent, aangezien nog onder de groep kinderen van de huidige bedrijfschefs die reeds de school verlaten hebben een hoger aantal afgestudeerden van middelbare scholen werden genoteerd onder de meisjes dan bij de jongens¹.

Hoewel het aantal boerenzonen die universitair onderwijs volgen niet groot is, ligt het toch boven het algemeen provinciaal gemiddelde in West-Vlaanderen waar in 1961-62 per 1.000 mannelijke jongeren van 19 tot 24 jaar 57 universiteitsstudenten werden geteld². De Westvlaamse boerenbevolking levert er 65 per duizend en in de Zandleemstreek zijn het er zelfs 88.

Het verhoudingscijfer van de mannelijke boerenjeugd uit West-Vlaanderen ligt als geheel tussen het cijfer voor alle bevolkingsgroepen van het gehele arrondissement Oostende (59,8) en dit voor het arrondissement Brugge (71,7).

De vrouwelijke boerenjeugd levert integendeel zeer weinig universitair. Amper 7 meisjes op elke 1.000 landbouwersdochters van 19 tot 24 jaar komen aan de universiteit. De provincie West-Vlaanderen levert er gemiddeld 10 per 1.000 en komt hiermede op de voorlaatste plaats onder de Belgische provincies².

Tot besluit mag bijzonder worden opgemerkt dat de relatieve aanwezigheid van de landbouwersjeugd in het secundair onderwijs niet ongunstiger is dan voor de algemeenheid van de Westvlaamse jeugd kan worden vastgesteld.

Integendeel blijkt de boerenjeugd in de meeste gewesten en vooral in de Polders op zeer gunstige wijze deel te hebben aan het middelbaar onderwijs. Een gelijkaardige konklusie geldt voor het universitair onderwijs.

Er kan besluitend ook worden opgemerkt dat het scholingspeil van de jongens ver boven dat der meisjes uitsteekt voor wat de algemeenheid der nog schoolgaande boerenkinderen betreft. Deze beschouwing geldt evenwel niet – wel integendeel – bij de boerenkinderen die voorbestemd zijn om het landbouwersberoep aan te gaan, nl. de landbouwhelpers en -helpsters. Onder deze groep lijken de meisjes de best ontwikkelden te zijn.

Ook onder de totaliteit der niet meer schoolgaanden blijken de meisjes nog meer onderricht te hebben genoten dan de jongens. Het zal echter de laatste generatie zijn voor wie zulks het geval is geweest.

1. Zie blz. 189, § 6, bereikte studiepeil.

2. W.E.R.-W.E.S., Brugge: *Universitair onderwijs in West-Vlaanderen*, 1964, blz. 12 e.v., en P. LEMOINE en K. TAVERNIER: *Bijdragen tot de studie van de ruimtelijke welvaartsverschillen in België*, IIe deel – Centrum voor economische studiën, Leuven, 1963, blz. 56-61.

HOOFDSTUK IV

INSTELLINGEN TER BEVORDERING EN TEN DIENSTE VAN LAND- EN TUINBOUW

In West-Vlaanderen zijn talrijke instellingen werkzaam die tot doel hebben de land- en tuinbouw te bevorderen. Sommige werden opgericht door de provinciale overheid, andere werden in het leven geroepen door het privé-initiatief.

§ 1. HET PROVINCIAAL CENTRUM VOOR ONDERZOEK EN VOORLICHTING TER BEVORDERING VAN DE NIJVERHEIDSTEELTEN : „INSTITUUT ARTHUR OLIVIER”

Het provinciaal centrum voor onderzoek en voorlichting ter bevordering van de nijverheidsteelten werd in 1956 door de provincie opgericht, met zetel te Rumbeke (Beitem).

Het doel van het Instituut Arthur Olivier is het bevorderen van de specifieke Westvlaamse teelten. „Het beoogt, door opzoekingen en studies, de betrokken bedrijfstakken aan te passen aan de technische en wetenschappelijke vooruitgang die zich op dit gebied voltrokken heeft en de bedrijfsleiders in de gelegenheid te stellen technisch ten minste gelijke tred te houden met de buitenlandse producenten die sinds lang kunnen beroep doen op de diensten van degelijk uitgeruste hoog gespecialiseerde opzoekingsstations. Het centrum houdt zich niet zozeer bezig met fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. De navorsingen worden vooral gericht op de kwalitatieve en de kwantitatieve verbeteringen van de produktie.”¹

Het instituut streeft dit doel na door :

- het uitvoeren en steunen van opzoekingen ten behoeve van de teelt en van de verwerking tot grondstof voor de nijverheid
- kontakt te houden met andere instellingen en diensten die een gelijkaardig doel nastreven
- het verzamelen van gegevens betreffende het landbouwkundig, economisch en industrieel aspekt van de teelten

1. A. LONCKE en L. BOCKSTAELE : *Het provinciaal centrum voor nijverheidsteelten*, in *West-Vlaanderen werkt*, 1e jg., nr. 3, 76.

- het onderzoeken van de waarde en het eventueel aanpassen aan de in West-Vlaanderen heersende uitbatingsvoorwaarden van nieuwe teelt- of verwerkingstechnieken
- kontakt te houden met de betrokken handel en industrie, teneinde de teelt en de verwerking te kunnen aanpassen aan de vraag van de gebruiker
- het inrichten van en het medewerken aan keuringen van teelten en verwerkte produkten
- mede te werken aan het onderwijs en de vulgarisatie van de bestudeerde teelten
- het verlenen van medewerking aan wie daarom mocht verzoeken.

Het instituut werkt samen met tal van binnen- en buitenlandse organisaties zoals het Nationaal Instituut tot aanmoediging van het wetenschappelijk onderzoek in nijverheid en landbouw, de Nationale Dienst voor afzet van land- en tuinbouwprodukten, de Vereniging voor brouwerijgerstonderzoek en -onderwijs, het Instituut voor veredeling van verduurzaamde groenten, het Centrum voor onkruidonderzoek bij de Rijkslandbouwhogeschool te Gent, de opzoekingsstations van het Ministerie van Landbouw, het Barley Committee van de European Brewery Convention, de afdeling vezelgewassen van het proefstation voor de akker- en weidebouw te Wageningen, de Association générale des producteurs de lin (Parijs), e.a.

Het personeel omvat 4 landbouwkundige ingenieurs, 4 teeltversterkers, 1 vlasvezeldeskundige, preparatoren en administratief en dienstpersoneel. Het instituut is uitgerust met laboratoria voor analyses in verband met de ondernomen studies.

Het centrum omvat drie afdelingen, namelijk een sectie nijverheidsteelten, een sectie vollegrondsgroenten en een sectie melkhygiëne. De proefvelden verspreid over gans de provincie worden aangelegd onder praktijkvoorwaarden. Voor de beschrijving van de proefterreinen wordt een beroep gedaan op het Centrum voor Bodemkartering en de Bodemkundige dienst van België te Heverlee.

§ 2. HET PROVINCIAAL COMITÉ VOOR LANDBOUW

Het comité, gesticht in 1924, wordt voorgezeten door een lid van de bestendige deputatie en telt onder zijn leden provinciale raadsleden, rijkslandbouwkundige ingenieurs, professoren en vertegenwoordigers van landbouworganisaties. Het sekretariaat wordt waargenomen door de directeur van het Instituut Arthur Olivier.

Het comité betreft in zijn werking :

- het inrichten en subsidiëren van voordrachten

- het inrichten van volmakingskursussen voor landbouwlesgevers uit het naschools landbouw- en landelijk huishoudonderwijs
- het bevorderen van technische voorlichting door voordrachten en studiedagen
- het verlenen van studiemateriaal aan leraars en lesvolgers.

Het Comité houdt zich verder bezig met de studie van diverse aktuele Westvlaamse landbouwproblemen o.m. van de gezondmaking van de waterzieke gronden, de watervoorziening van de landelijke gemeenten, de afzet van landbouwprodukten. Het verleent toelagen aan organismen die de landbouwtechniek bevorderen zoals de brouwerijvereniging van Veurne, de vereniging voor brouwerijonderzoek en -onderwijs, het hopinstituut te Poperinge e.a., en bevordert alle initiatieven die de Westvlaamse landbouw kunnen ten goede komen.

§ 3. HET PROVINCIAAL TUINBOUWCOMITÉ

Het provinciaal tuinbouwcomité, eveneens gesticht in 1924, heeft tot doel de uitbreiding van de tuinbouw te bevorderen.

Het comité wordt voorgezeten door een lid van de bestendige deputatie en is samengesteld uit leden van de provinciale raad, tuinbouwconsulenten, de directeur van het Instituut Arthur Olivier en beroepstuinbouwers.

Het comité subsidieert lessen en voordrachten, de gewestelijke rijkstuinbouwscholen, het provinciaal tuinbouwverbond West-Vlaanderen (studiedagen en bedrijfsvoorlichtingsdienst voor intensieve tuinbouw, proeven onder glas), tuinbouwlessen in het raam van lagere landbouwavondleergangen, tentoonstellingen, enz.

Het comité richt jaarlijks een provinciale tuinbouwtentoonstelling in en schrijft de prijs Arthur Olivier uit voor de gemeente die de best geslaagde openbare bloemenversiering biedt, richt prijskampen in voor de best geslaagde private bloemenversiering en bevordert de groenaanleg langs de provinciale wegen.

Het comité heeft in zijn schoot een Provinciale kommissie voor de groenruimten (in samenwerking met het Nationaal instituut voor de huisvesting) en een sekte fruitteelt. Deze sekte fruitteelt verstrekt inlichtingen aan de fruitkwekers inzake ziekte- en insektenbestrijding en verleent toelagen voor het rooien van minderwaardige hoogstamboomgaarden.

Het provinciaal tuinbouwcomité onderhoudt de dahliaproeftuin in de hovingen van het provinciaal domein Permeke te Jabbeke en de internationale rozentuin voor de Noordzeelanden te Kortrijk.

§ 4. HET PROVINCIAAL COMITÉ TOT BEVORDERING VAN DE AFZET VAN GEZONDE MELK

Het provinciaal comité tot bevordering van de afzet van gezonde melk, gesticht in 1956, heeft tot doel het onderzoek van de middelen die de voortbrengst van kwaliteitsmelk kunnen in de hand werken en het melkverbruik bevorderen.

Het comité werkt onder het voorzitterschap van een lid van de bestendige deputatie. Onder de leden fungeren provinciale raadsleden, rijkskonsulenten, directeuren van zuivelfabrieken, de rijksgezondheidsinspekteur en vertegenwoordigers van de veebonden; het sekretariaat wordt waargenomen door de directeur van het Instituut Arthur Olivier.

Op 1 april 1960 werd een aanvang genomen met een kwaliteitsonderzoek van de melk geleverd door de veehouders aan de Westvlaamse zuivelfabrieken. Door de zuivelfabrieken werd een premie verleend voor de melk die aan zekere kwaliteitsnormen beantwoordt.

Als wetenschappelijk orgaan fungeert het Instituut Arthur Olivier, waarvan het personeel belast is met de bemonstering van de melk in de zuivelfabrieken en de ontleding van de stalen in de laboratoria van het instituut.

Het comité doet aan voorlichting door het mededelen van de uitslag van het kwaliteitsonderzoek van de melk aan de veehouders, het verspreiden van brochures, vlugschriften betreffende het onderhoud, het reinigen, het ontsmetten van melkmateriaal, de verzorging van de dieren tijdens de stalperiode, enz. Verder worden bedrijfsbezoeken afgelegd, voordrachten gehouden, individuele voorlichting gegeven e.a.m.

§ 5. HET PROVINCIAAL COMITÉ VOOR KLEINVEE

Het comité fungeert onder het voorzitterschap van een lid van de bestendige deputatie.

Het comité subsidieert voordrachten over kleinvee en geeft toelagen aan verenigingen voor kleinvee (voor tentoonstellingen, keuring van hoenders en bloedonderzoek, selektiewerk).

In 1961-62 werd te Roeselare een eerste studiejaar ingericht van een gewestelijke pluimveeschool en van een provinciale kleinveeschool.

§ 6. LANDBOUWVERENIGINGEN

A. De provinciale landbouwkamer

De provinciale landbouwkamer, opgericht in 1924, verenigt de officiële vertegenwoordigers van de landbouw. Zij is samengesteld uit afgevaardigden van de vrije verenigingen met algemeen doel (14 leden in 1961), afgevaardigden van de vrije verenigingen met beperkt doel (7), afgevaardigden van de Provinciale landbouwmaatschappij (14) en een lid van de bestendige deputatie. De afgevaardigden van de vrije verenigingen met algemeen doel zijn allen leden van de Belgische Boerenbond, daar de andere organisaties het vereiste aantal leden niet bereiken. De afgevaardigden van de Provinciale landbouwmaatschappij vertegenwoordigen alle een landbouwcomice. De zetels van de landbouwcomices zijn gevestigd te Nieuwpoort, Veurne, Brugge, Menen, Roeselare, Waregem, Ingelmunster, Kortrijk, Gistel, Torhout, Ieper, Diksmuide, Tielt, Kemmel. De vrije verenigingen met beperkt doel zijn : het provinciaal verbond der veekweeksyndikaten van West-Vlaanderen, het provinciaal verbond der varkenskweeksyndikaten van West-Vlaanderen, de paardenkwekersbond van West-Vlaanderen, de paardenherverzekering van West-Vlaanderen, de tuinbouwvereniging te Roeselare, het tabaksyndikaat van de planters van West-Vlaanderen, de aan- en verkoopvennootschap van de Belgische Boerenbond.

B. Andere landbouwverenigingen

Als voornaamste landbouwverenigingen met beperkt doel in West-Vlaanderen zijn te vermelden :

- het provinciaal verbond der veekweeksyndikaten
- het provinciaal verbond der veehoudersbonden
- het provinciaal verbond der veeziektebestrijding
- het provinciaal verbond der varkensfokkers
- de paardenkwekersbond
- de Westvlaamse maatschappij tot kweekbevorderen van het halfbloedpaard
- het provinciaal verbond der geiten- en schapenkweeksyndikaten
- het provinciaal verbond van het Werk van de akker „Volkstuinen”
- de Westvlaamse proeftuin.

Ook de Nationale fokvereniging van het landbouwwrijpaard is in West-Vlaanderen actief.

De Westvlaamse proeftuin (Rumbeke) heeft als doelstelling het bevorderen van de fruitteelt in West-Vlaanderen.

§ 7. *SLACHTHUIZEN, MELKERIJEN, VEEARTSEN IN WEST-VLAANDEREN*

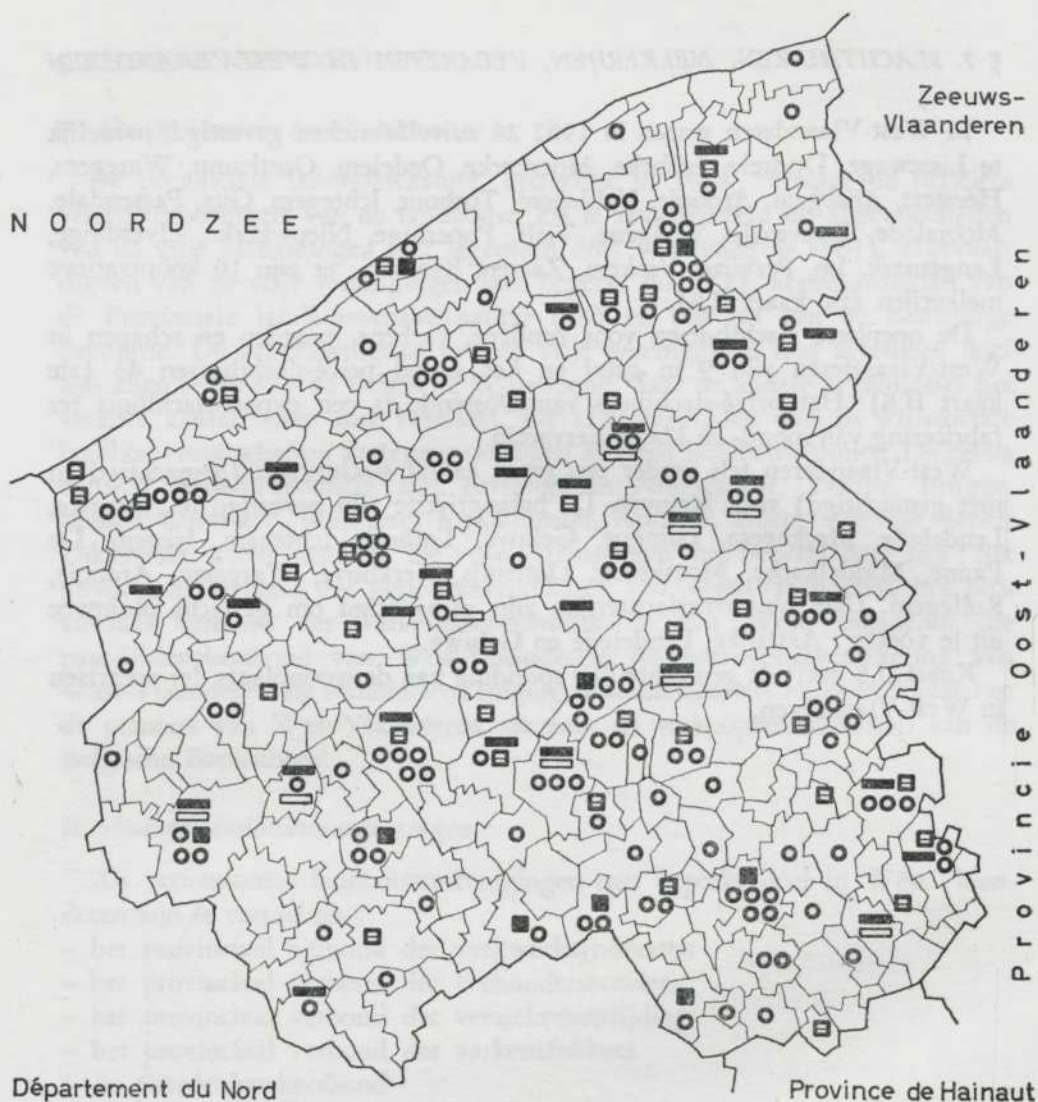
In West-Vlaanderen waren in 1962 28 zuivelfabrieken gevestigd, namelijk te Lissewege, Dudzele, Jabbeke, Moerkerke, Oedelem, Oostkamp, Waregem, Heestert, Anzegem, Ardoorie, Veldegem, Torhout, Ichtegem, Gits, Passendale, Moorslede, Zwevezele, Wingene, Tielt, Poperinge, Nieuwkerke, Elverdinge, Langemark, Lo, Pervijze, Vinkem, Zarren, Klerken ; er zijn 10 koöperatieve melkerijen (zie kaart II,8).

De openbare slachthuizen voor rundvee, varkens, paarden en schapen in West-Vlaanderen zijn 9 in getal en het aantal privé-slachthuizen 43 (zie kaart II,8). Het privé-slachthuis van Oostende is een export-slachthuis ter fabricering van mond- en klauwzeervaccin.

West-Vlaanderen telt verder een groot aantal slachterijen (gemachtigd en niet gemachtigd) voor kleinvee. De belangrijkste zijn gevestigd te Aartrijke, Lendeledede, Markegem, Luigne, Geluwe, Torhout, Ichtegem, Izegem, De Panne, Middelkerke, Moeskroen, Dottenijs, Kerkhove, Waregem, Ardoorie, Rollegem. Drie pluimveeslachterijen zijn gemachtigd om geslacht pluimvee uit te voeren : Aartrijke, Lendeledede en Geluwe.

Kaart II,8 geeft de gemeentelijke spreiding van de woonplaats der veeartsen in West-Vlaanderen.

Kaart II,8 : ZUIVELFABRIEKEN, SLACHTHUIZEN EN VEEARTSEN IN WEST-VLAANDEREN

■ zuivelfabriek	■ privaat slachthuis
□ coöperatieve melkerij	■ openbaar slachthuis
	○ een veearts

HOOFDSTUK V

HET AAN- EN VERKOOPMECHANISME IN DE WESTVLAAMSE LANDBOUW EN DE FINANCIERING VAN DE WESTVLAAMSE LAND- EN TUINBOUW

§ 1. HET AAN- EN VERKOOPMECHANISME IN DE WESTVLAAMSE LANDBOUW

Het handelsapparaat afgestemd op de agrarische sektor is in West-Vlaanderen zeer sterk ontwikkeld. Een groot aantal landbouwerskinderen die een bestaan zoeken in de handel trachten een zaak op te bouwen nauw verwant met hun oorspronkelijke vorming en hun kennis van het landbouwmilieu. Tevens trachten zij hun eerste cliënteel te vormen bij familie en bekenden uit dit midden. De overgang van de landbouw naar de handel, afgestemd op het landbouwbedrijf, is voor deze personen minder groot. Door het feit dat landbouwerskinderen vertrouwd zijn met de landbouwtoestanden genieten zij over het algemeen meer vertrouwen bij de landbouwers.

De enge familiale en vriendschapsbanden tussen de landbouwer en de agrarische handel vormen derhalve een rem op de ontwikkeling van het koöperatiewezen in de landbouw. De voordelen welke hieraan ook mogen verbonden zijn worden vaak omwille van deze louter menselijke betrekkingen over het hoofd gezien.

De sterke uitbouw van de landbouwvereniging de Belgische Boerenbond in de provincie, heeft anderzijds een voorname stempel gedrukt op het aan- en verkoopmechanisme in de Westvlaamse landbouw. De aan- en verkoopverenootschap van deze organisatie met een sterk uitgebreide vertegenwoordiging op het gewestelijk vlak, neemt een groot procent van de grondstoffenvoorziening van de Westvlaamse landbouw voor haar rekening.

Ofschoon niet zuiver koöperatief komen de winsten, gerealiseerd door deze instelling, ten goede aan de landbouw, gezien zij toelaten een sterke beroepsorganisatie in stand te houden die op velerlei vlak diensten bewijst aan de agrarische bevolking.

Een landbouwvereniging met regionaal karakter, de Koninklijke Maatschappij Eigenaars- en Landbouwersbond te Brugge, bezit een goed georganiseerde handelsvereniging die meer het karakter bezit van een private handelszaak.

Verenigingen, zowel feitelijke als juridische, met een beperkt doel (veilingen en producentenverenigingen) leveren zekere grondstoffen (zaaizaden en fyto-farmaceutische produkten) aan hun leden tegen gunstvoorwaarden.

Een hoofdkenmerk van de handel in landbouwprodukten is nochtans de grote verscheidenheid en specialisatie naar het produkt.

Men onderscheidt niet enkel de akkerbouwprodukten van de veeteeltprodukten, maar daarnaast komen een gamma artikelen die rechtstreeks of onrechtstreeks in de landbouw worden benut en door landbouw of industrie werden voortgebracht (veevoeders, meststoffen, machines en werktuigen). De tuinbouw en de handel in produkten van de tuinbouw vertoont tenslotte totaal andere kenmerken dan de handel die zich met de akkerbouw en de veeteelt inlaat.

1. De handel in produkten van de *akkerbouw* vertoont op zichzelf een zo grote verscheidenheid dat het nodig is een onderscheid te maken tussen vier grote groepen.

a. *De graangewassen*

In West-Vlaanderen werden de voor de verkoop bestemde graangewassen traditioneel op de hoeve opgeslagen tot zij, doorgaans in de winterperiode, gedorsen werden en in de handel gebracht op het ogenblik dat de producent de prijs gunstig acht. De beschikbare opslagruimte op het bedrijf is voor dit tijdstip dikwijls doorslaggevend. Tarwe en gerst zijn om zo te zeggen de enige graangewassen die door de boer verkocht worden. Haver en rogge worden veelal op het eigen bedrijf als veevoeder aangewend.

De grootste hoeveelheid gedorsen graangewassen komen via gespecialiseerde handelaars in granen bij de maalderijen of de verwerkende nijverheid terecht (tarwe, brouwerijgerst); voedergranen (gerst, haver, rogge) komen via deze handelaars ook op de veeteeltbedrijven terecht of gaan naar maalderijen en veevoederfabrieken.

De sterke toename van het aantal maaidorsers heeft ook in de graanhandel ingrijpende veranderingen teweeggebracht.

Doorgaans komen de met de maaidorser geogoste granen onmiddellijk na de oogst bij de handelaar terecht om er verder te worden gedroogd. Op enkele plaatsen hebben de landbouwers zich op koöperatieve basis, eigen installaties aangeschaft die hen in staat stellen het graan te konditionneren, op te slaan en op het meest geschikte ogenblik in de handel te brengen¹.

1. De meest bekende koöperatieve in deze aard is gevestigd te Veurne en treedt op voor brouwerijgerst en tarwe.
Ook te Poperinge is een tarwekoöperatieve actief.

Sommige landbouwers stockeren hun graan bij gespecialiseerde handelaars doch blijven eigenaar van hun oogst die zij verkopen op het voor hen meest gunstige ogenblik. Bij de verkoop, die geschiedt door bemiddeling van de handelaar waar gestockeerd wordt, geschiedt de afrekening.

Er weze hier nog aangestipt dat de handel in brouwerijgerst een Westvlaamse specialiteit is wegens de grote belangstelling voor deze teelt in de provincie en de hoge kwaliteit van de brouwerijgerst, geproduceerd in de Westvlaamse Polders en de daaraan palende Zandleemstreek.

b. Aardappelen

De aardappelooft wordt vaak onmiddellijk van het veld in de handel gebracht.

Naast een uitgebreide export-handel en binnenlandse groothandel is de handel in aardappelen in West-Vlaanderen soms nog in handen van lokale handelaars die de niet-landbouwende bevolking voorzien; niet zelden wordt deze lokale handel met de brandstoffenhandel gekombineerd.

Landbouwers die over voldoende opslagruimte beschikken houden er vaak aan zelf de aardappelooft te sorteren en te konditionneren om deze op gunstige ogenblikken in de handel te brengen.

De handel in aardappelen staat in West-Vlaanderen meestal los van de handel in andere landbouwprodukten, tenzij deze in sommige gevallen samen gaat met de handel in pootgoed en zaden en soms met de handel in meststoffen en veevoeders of hooi en stro.

In de Polders waar de aardappelteelt sterk is afgenomen worden veel „Noordse” aardappelen opgekocht door handelaars uit centraal West-Vlaanderen.

West-Vlaanderen is een voornaam produktiegebied van vroege aardappelen; vooral de streek van Roeselare-Tielt-Kortrijk heeft hiervoor een zekere vermaardheid.

De provincie omvat een groter areaal vroege aardappelen dan de jaarlijkse tellingen laten vermoeden. De vroege aardappelen worden normaal van het veld verkocht. De late en half-late aardappelen worden veelal op de hoeve bewaard.

De handel is grotendeels in handen van enkele groothandelaars die uitsluitend aardappelhandel drijven. Deze doen echter beroep op de medewerking van lokale tussenpersonen die een meer veelzijdige handelsaktiviteit ontwikkelen.

Zoals reeds werd aangestipt, wordt in de omgeving van de bevolkingscentra een deel van de aardappelooft rechtstreeks door de producent aan de ver-

bruiker geleverd (de zgn. „provisie” voor de winterperiode). Deze gewoonte was in het verleden sterk verspreid, maar neemt thans geleidelijk af.

c. Zaden, poot- en plantgoed

De handel in zaden is een gespecialiseerde handel geworden. Vooral de verregaande rassenverbeteringen en de kwalitatieve eisen gesteld aan het zaai- en pootgoed hebben dit medegebracht. De handel in zaai- en pootgoed is, meer nog dan de overige handel in landbouwprodukten, een zaak van vertrouwen. Hoewel ook de handelaars in granen, veevoerders en meststoffen een groot gedeelte van deze handel voor zich nemen, wordt een belangrijk gedeelte van het zaai- en pootgoed geleverd door landbouwersverenigingen die op min of meer koöperatieve basis werken. Vooral de Aan- en Verkoopvennootschap van de Belgische Boerenbond heeft via haar over de ganse provincie verspreide lokale zaakvoerders een belangrijk gedeelte van de handel in zaden, poot- en plantgoed weten te bemachtigen.

d. Nijverheidsgewassen

- i) De handel in vlas geschiedt meestal door bemiddeling van tussenpersonen die de geschikte partijen opzoeken en deze tegen kommissieloon aan de vlasvezelbereider signaleren. Deze laatste koopt het vlas op. Deze tussenpersonen beoefenen ook de handel in andere landbouwprodukten, zoals hooi en stro.

In tegenstelling met andere gewesten in het land wordt het vlas in West-Vlaanderen meestal geteeld voor rekening van de landbouwer. Het verpachten van vlasland is in West-Vlaanderen minder verspreid, ofschoon het wel voorkomt.

Sommige vlasvezelbereidende bedrijven die op kontraktuele basis vlas uitzaaien zorgen zelf voor de oogst en het vervoer. Een aantal vlasroterijen kopen ook rechtstreeks het vlas bij de landbouwer, hetzij gedurende de groeiperiode, hetzij na de oogst. Het Kortrijkse is in het land en ook ver daarbuiten een centrum van de handel in vlas.

- ii) De Westvlaamse suikerbietenoogst is nagenoeg uitsluitend bestemd voor de suikerfabrieken en werd vroeger als dusdanig ook meestal op kontrakt gezaaid. De teelt werd immers gekontingenteerd. Ieder gewest en elke producent had een kontingent. Leveringen boven deze hoeveelheid werden tegen een lagere prijs betaald.

Sinds deze kontingentering afgeschaft werd hebben de fabrieken een onderlinge overeenkomst waarbij de winningsgebieden afgebakend werden.

De suikerbietentelers worden thans voor de fabrieken gekontrakteerd door plaatselijke agenten, meestal handelaars in granen, zaden of meststoffen. De betaling der partijen gebeurt door de fabriek volgens vaste overeenkomsten en in funktie van het suikergehalte der bieten. Dezelfde plaatselijke agenten staan tevens in voor de levering van bietenpulp als veevoeder of van schuimaarde die soms voor grondverbetering wordt aangewend. Beide produkten zijn nevenprodukten van de suikerfabrikage.

- iii) De groengeoogste erwten zijn in de loop der jongste jaren een belangrijke industrieteelt geworden. De oogst is bestemd voor de groentenconserven-nijverheid die in West-Vlaanderen door 8 fabrieken vertegenwoordigd is¹. De erwten-teelt is als gevolg hiervan reeds in belangrijke mate een kontrakteelt geworden, althans wanneer zij groen geoogst worden.
- iv) De teelt van hop en tabak wordt in hoofdzaak in het zuiden van West-Vlaanderen bedreven. Beide teelten worden via de gespecialiseerde handel in de nijverheidsproduktie gebracht.

Cikorei wordt veelal geteeld op kontrakt met een cikoreidroger die op zijn beurt een kontrakt heeft afgesloten met de cikoreibrander.

De cikoreidroger die de wortels aankoopt en als tussenpersoon optreedt tussen producent en fabrikant (brander) kumuleert deze funktie vaak met een handel in meststoffen, veevoerders, enz.

In de streek van Poperinge werd Pacohop opgericht als koöperatieve vereniging voor de afzet van Poperingse hop. Deze koöperatieve is bij de Belgische Boerenbond aangesloten.

2. De handel in produkten van de *veeteelt*.

a. *De handel in vee*

- Alle slag van rundvee wordt meestal van de hoeve opgekocht door handelaars in rundvee. Hierop wordt in de meeste streken van West-Vlaanderen alleen een uitzondering gemaakt voor kalveren, die dikwijls door gespecialiseerde opkopers worden aangekocht, verkocht of voor de slachterij bestemd. De rundveehandelaars bieden het op de hoeve opgekochte rundvee aan op de wekelijkse veemarkten binnen en buiten de provincie waar het voor het grootste gedeelte voor de slachthuizen (zie kaart II,8) wordt opgekocht door gespecialiseerde opkopers of rechtstreeks door de slaggers. Sommige veehandelaars treden ook op als tussenpersonen en verkopen vee in opdracht van de boer ; hun vergoeding bestaat dan uit een kommissieloon.

1. De Westvlaamse groentenconservenfabrieken zijn gelokaliseerd te Aarsele, Egem, Kortemark, Ledegem, Meulebeke, Rumbek, Zedelgem en Zwevezele.

De voornaamste rundveemarkt in West-Vlaanderen is Brugge (St.-Michiels). Ook Kortrijk en Ieper hebben een veemarkt.

Om de handel in fokvee aan te moedigen worden jaarlijks jaarmarkten ingericht (o.a. te Alveringem). Ook ter gelegenheid van keuringen en prijskampen voor stieren en rundvee wordt veel fokvee verhandeld.

- De handel in veulens en volwassen paarden die ingevolge de mechanisering in sterke recessie is geraakt, wordt gedreven door gespecialiseerde paardenkooplui wier aktieterrein doorgaans zeer ruim is en vaak grote delen van het land bestrijkt.
- De varkenshandel – soms met de handel in kalveren gekombineerd – wordt toch meestal door eigenlijke varkenskooplui bedreven. De bijzonderste biggenmarkt in West-Vlaanderen bevindt zich te Roeselare. Er dient wel een onderscheid te worden gemaakt tussen de handel in mestvarkens en biggen. Niet alle varkenshandelaars laten zich met de handel in beide soorten varkens in. In sommige streken van West-Vlaanderen bestaan koöperatieve bij de Belgische Boerenbond aangesloten afdelingen voor samenverkoop van varkens. De verkoopprijs wordt dan vastgesteld in functie van de vleeskwaliteit.
- De handel in pluimvee is zeer verscheiden.
Jonge kuikens worden door de landbouwers doorgaans rechtstreeks bij de broeierij besteld. In West-Vlaanderen wordt echter ook via de Boerenbond veredeld fokmateriaal aangeschaft.
De gespecialiseerde pluimveehouderij verkoopt oude leghennen en mestkuikens langs de gespecialiseerde handel die deze dieren voor de pluimveeslachterijen bestemt.
- De handel in schapen en geiten is in West-Vlaanderen uiterst beperkt en verloopt doorgaans van kweker tot kweker.
Er kan worden opgemerkt dat ook de handel in varkens, geiten en schapen gestimuleerd wordt door prijskampen, jaarmarkten en keuringen op vele plaatsen in de provincie.

b. De handel in zuivelprodukten

De boterbereiding op de hoeve is in West-Vlaanderen nog sterk verspreid, in het bijzonder in de gewesten rond Veurne, Diksmuide en Brugge. Het tekort aan arbeidskrachten in de landbouw vermindert deze praktijk echter sterk. De hoeveboter wordt ofwel rechtstreeks aan de verbruiker afgezet of aan de detaillanten geleverd. Ook ophalers werken in functie van deze laatsten. Hoeveboter wordt nog ter markt gebracht o.m. te Diksmuide, Veurne, Brugge-Oedelem.

De produkten voortkomend van de melkveehouderij vinden eveneens hun weg naar de verbruiker via de zuivelfabrieken waaraan de melk of de room wordt geleverd. Maximum 60 % van de melkproduktie gaat in West-Vlaanderen naar de zuivelfabriek.

In de kuststrook en in het zuiden van de provincie zijn een groot aantal veehouders-venters gevestigd die de melk rechtstreeks aan de verbruiker afzetten of aan zuivelwinkels leveren. Sommige veehouders-venters baten ook zelf een zuivelwinkel uit.

Op het gebied van de zuivelverwerking en de kommercialisatie van zuivelprodukten is de koöperatie onder de landbouwers in West-Vlaanderen het verst gevorderd. Ook eieren worden op sommige plaatsen door afdelingen voor samenverkoop gekommercialiseerd.

Eieren worden evenwel het meest door gespecialiseerde handelaars (eieren en boter) op de hoeve afgehaald. Te Roeselare wordt iedere week in de lokalen van de groentenveiling een broedeierveiling ingericht.

3. De handel in *veevoeders, meststoffen, fytofarmaceutische produkten*

De produkten door diverse landbouwindustrieën of door de scheikundige nijverheid voortgebracht, komen veelal op de landbouwexploitaties terecht via hetzelfde handelsnet dat instaat voor het opkopen van de akkerbouwprodukten. De handel in samengestelde en industrieel vervaardigde veevoeders wordt meestal gekombineerd door handelaars die daarenboven handel in granen (voornamelijk voedergranen) drijven. Naast de private industrie verdeelt ook de Belgische Boerenbond via haar aan- en verkoopvennootschap veevoeders in West-Vlaanderen.

De handel in fytofarmaceutische produkten is wettelijk gereglementeerd. De handelaars zijn onderworpen aan een erkenning. De vergunning tot de handel in deze produkten wordt enkel afgeleverd aan personen die het bewijs hebben geleverd een zekere technische kennis betreffende deze produkten en hun gebruik te bezitten. Het opslaan, bewaren, verkopen en het gebruik is ook aan zekere voorschriften onderworpen.

De handel in fytofarmaceutische produkten wordt soms gekombineerd met een handel in meststoffen en veevoeders. Meestal echter wordt hij gekombineerd met een sproeionderneming.

4. De handel in *machines en werktuigen*

Sinds de opgang van de mechanisering op de Westvlaamse landbouwbedrijven zijn talrijke landbouwsmeden ook handelaar in machines en werktuigen geworden.

Daarnaast is een toenemend aantal ook verdeler geworden van een traktorenmerk.

Ook de handel in machines en werktuigen is gedeeltelijk in handen van landbouworganisaties. De Belgische Boerenbond levert via haar Technische Dienst een beperkte gamma van machines en werktuigen, vooral de uitrusting van veestallen en de zuivelbereiding schijnt de aandacht van deze organisatie te hebben. Allerlei materieel als oliën, vetten, bindkoord, zakken en dergelijke worden eveneens door deze organisatie aan haar leden geleverd in mededinging met de private handel.

5. De afzet van *tuinbouwprodukten*

De Westvlaamse tuinbouwproducenten brengen hun produkten op de markt via het koöperatieve veilingsstelsel (Roeselare en Oostende) of van het bedrijf af.

Te Roeselare is de S.V. Veiling Roeselare en omstreken een typische groot-handelsveiling, terwijl de S.V. Veiling „De Kust” te Stene-Oostende zich eerder tot de kleinhandel richt.

Brugge en Kortrijk beschikken over een georganiseerde groentenmarkt waar producenten en groothandelaars hun produkten aan detaillanten afzetten.

§ 2. DE FINANCIERING VAN DE LANDBOUW IN WEST-VLAANDEREN

Lange tijd heeft de landbouw nagenoeg uitsluitend beroep gedaan op zelf-financiering. Dit heeft geduurd tot in de periode vóór de eeuwwisseling toen de Westvlaamse landbouw voor het eerst een massale rekonversie heeft ondergaan en overgeschakeld is van de akkerbouwactiviteit tot de akkerbouw-veeteelt. Het gemengde bedrijf is thans het meest voorkomende bedrijfstype geworden. De overschakeling naar een meer intensieve landbouw heeft grote kapitaalsbehoeften meegebracht die echter ook nog voor een groot gedeelte door zelffinanciering konden worden gedekt.

Een tweede belangrijke omwenteling onderging de Westvlaamse landbouw onmiddellijk na de tweede wereldoorlog ter gelegenheid van de zeer snelle mechanisering en motorisering van de landbouw. De enorme kapitalen die hiervoor nodig waren konden op verre na niet meer worden bevredigd door het eigen kapitaal van de exploitant. Hoewel hiervoor nog zeer vaak beroep werd gedaan op ongeorganiseerde kredietverlening vanwege familieleden, naaste bekenden en personen buiten het landbouwmilieu, heeft de kapitaals-behoefte voor de mechanisering in West-Vlaanderen de grote stoot gegeven

aan een reeds vroeger ingezette en georganiseerde vorm van specifiek landbouwkrediet.

Het overnemen van bedrijven of het oprichten van nieuwe bedrijven, vooral intensieve tuinbouwbedrijven met warenhuizen of serres, zijn voorname redenen waarom de landbouwer beroep doet op kredietinstellingen.

Wegens de zeer hoge overnameprijzen van de vrijkomende hoeven, die niet in verhouding zijn met de inventariswaarde, is zelffinanciering doorgaans onmogelijk.

Aankoop van gronden is eveneens een voorname reden waarom landbouwers beroep doen op krediet. Uitbaters van kleinere hoeven trachten hun bestaanszekerheid te verhogen door hun bedrijfsoppervlakte uit te breiden, door aankoop van percelen.

In de naoorlogse periode hebben een vrij groot aantal eigenaars hun gronden of hun hoeven (vaak enkel de hoevegebouwen) verkocht. Talrijke landbouwers zijn op die manier verplicht geweest hun bedrijf geheel of gedeeltelijk in eigendom te verwerven.

De traditionele kredietverlenende organismen waren naast het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet, opgericht in het jaar 1937, de lokale Landbouwkantoren van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas (opgericht in 1865 en sinds 1884 gemachtigd om landbouwleningen toe te staan) en de private Centrale Kas voor Landbouwkrediet van de Belgische Boerenbond te Leuven.

Deze laatste organisatie beschikte namelijk over talrijke koöperatieve boerenleenbanken, funktionerend volgens het stelsel van F. W. Raiffeisen. Dit koöperatief kredietsysteem werd reeds in 1892 opgericht. Tussen beide oorlogen werkten in West-Vlaanderen naast de Raiffeisenkassen die bij de Belgische Boerenbond waren aangesloten ook nog 28 plaatselijke Raiffeisenkassen die bij de onafhankelijke Centrale Kas voor Landbouwkrediet van West-Vlaanderen waren aangesloten. Deze Centrale met meer dan 10.000 leden heeft echter de krisisperiode der dertiger jaren niet kunnen overleven en moest in 1935 worden ontbonden¹.

Naast deze officiële en private organismen bleven vanzelfsprekend ook de zelffinanciering en de leningen aan familieleden en bekenden een rol spelen, terwijl talrijke vormen van handelaarskrediet, voornamelijk vanwege leveranciers van veevoerders, meststoffen en zaden, in gebruik bleven en zelfs toenamen.

De depositobanken die zich vóór de 2e wereldoorlog eerder zelden met de financiering van landbouwondernemingen inlieten hebben na de oorlog in toenemende mate agentschappen opgericht in plattelandsgemeenten waar zij

1. A. Gils, *Landbouwtijdschrift*, nr. 1, 14e jg., 1961, p. 66.

zich ook tot het landbouwerskliënteel hebben gericht. Sommige banken hebben zelfs specifieke vormen van krediet aan de landbouwers ontworpen. Voornamelijk de aankopen op afbetaling van landbouwtraktoren en machines hebben deze banken met de landbouwmiddens in kontakt gebracht.

Verder bleven de landbouwers, in zeldzame gevallen evenwel, beroep doen op „notaris-leningen”; uiteraard betreft het hier steeds ontleningen op korte termijn.

Ingevolge de rol die de wetgever aan zekere parastatale organismen toekende in verband met de landbouw, kwamen op onrechtstreekse wijze ook een aantal vormen van landbouwkrediet in voege.

De voornaamste taak komt wellicht toe aan de in 1935 opgerichte Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom die sinds 1951 ook met de ruilverkavelingen werd belast en hierbij specifieke vormen van financiering voor de landbouwers bij de ruilverkaveling betrokken, kan voorzien. De N.M.K.L. treedt ook op bij de nieuwbouw van boerderijen, die door de landbouwer aan gunstvoorwaarden in eigendom kunnen verworven worden.

De aktiviteit van deze maatschappij in West-Vlaanderen is tot op heden beperkt gebleven. In de gemeente Ruddervoorde werden echter wel een aantal nieuwe boerderijen opgericht in het vroegere „Vrijgeweide”. De N.M.K.L. zal in de toekomst ongetwijfeld een belangrijke rol dienen te vervullen in funktie van de voorgenomen ruilverkavelingen, terwijl ook de huisvesting der landbouwers in het algemeen tot haar opdrachten behoort.

In talrijke gevallen trad de begroting van het Ministerie van Landbouw sinds de oorlog op als kredietverlener ter gelegenheid vooral van klimatologische rampen die zekere sektoren van de landbouw buitengewone schade hadden berokkend. Dit was o.m. het geval in 1953 voor de schade berokkend bij de overstromingsramp (februari 1953), in 1956 voor vorstschade, en in 1959 wegens droogte. Dit vergoedingsstelsel funktioneerde volgens hetzelfde schema als het stelsel van de oorlogschade zoals dit in 1945 werd toegepast en werd direkt door de begroting van het Departement van Landbouw gefinancierd. De toekenningen aan de landbouwers gebeurden echter via het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet.

Naast deze direkte overheidskredieten kwamen sinds de tweede wereldoorlog ook talrijke vormen van bijzondere kredieten in voege, die hetzij via officiële (Rijks- en provinciale) hetzij via private kredietorganismen bij de landbouwers terechtkwamen. Deze bijzondere kredieten werden verleend voor zekere teelten zoals tabak en hop of voor de installatie van speciale behoeften zoals graansilo's of drinkwater voor het vee. Kortlopend krediet werd eveneens verleend voor de bestrijding van veetuberculose en voor de aankoop van meststoffen en veevoeders terwijl langlopende kredieten voor de installatie van

jonge boeren werden ingevoerd via het officiële Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet of via de private Centrale Kas voor Landbouwkrediet van de Belgische Boerenbond en haar Raiffeisen-organisatie. Ook kredieten aan landbouwkoöperaties werden langs deze weg toegekend, terwijl in 1951 door het Ministerie van Landbouw het Fonds der Koöperaties werd opgericht met de bijzondere opdracht de landbouwkoöperaties finantiëel te steunen.

Een bijzondere vorm van onrechtstreekse finantiële hulp ontvangen de landbouwers en ook hun koöperaties nog vanwege het in 1955 opgerichte Landbouwfonds. Dit fonds dient om de land- en tuinbouw door het verlenen van al of niet terugvorderbare kredieten, waarborgen of andere financieringsmiddelen, bij te staan in het financieren van voorraden, de distributie of de verwerking van hun produkten en om de producenten een bepaalde prijs voor hun produkten te waarborgen.

Dit fonds wordt in hoofdzaak gespijsd door de heffingen gelegd op ingevoerde voedergranen, ten belope van het verschil tussen de binnenlandse prijs en de wereldmarktprijs. Herhaaldelijk heeft het Landbouwfonds waarborgen geboden aan het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet voor leningen door dit organisme toegestaan aan landbouwkoöperaties.

Naast deze min of meer gespecialiseerde vormen van landbouwkrediet past het dat ook melding wordt gemaakt van de kredietactiviteit ontplooid door verzekeringsmaatschappijen, spaar- en hypotheekkasten. Deze maatschappijen verlenen vooral krediet onder vorm van hypotheekaire leningen, ook aan landbouwers.

Ondanks deze talloze kanalen waarlangs de landbouwexploitanten beroep konden doen op tijdelijk ontbrekende geldmiddelen, bleef de fundamentele behoefte aan voldoende waarborgen vanwege de ontlener een ernstige rem op de volle ontplooiing van het landbouwkrediet.

Naar het voorbeeld van hetgeen het Rijk in de industriële sektor presteerde werd op 15 februari 1961 een Rijksorganisme opgericht dat naast de kredietverlening aan landbouwexploitanten ook de Staatswaarborg invoerde.

Het algemene doel van het Landbouwinvesteringsfonds (L.I.F.) kan als volgt worden omschreven: de toekenning vergemakkelijken van kredieten die van aard zijn aan land- en tuinbouw een betere rendabiliteit te verzekeren.

De tussenkomst van het Landbouwinvesteringsfonds kan worden bekomen voor:

1. de installatie of overname van een bedrijf
2. de omschakeling van het bedrijf ingevolge gewijzigde economische omstandigheden
3. investeringsverrichtingen zoals de aankoop van machines, beregenings- en verwarmingsinstallaties in serres enz.

4. aankoop van vee (in bepaalde gevallen)
5. verbetering of aanpassing van woning- of bedrijfsgebouwen
6. oprichting van serres en/of warenhuizen
7. uitzonderlijk ook de aankoop of nieuwbouw van onroerende goederen, namelijk wanneer deze verrichting onontbeerlijk is voor de rendabiliteit van het bedrijf.

Finantiële hulpmiddelen ten belope van één miljard frank werden het L.I.F., bij de goedkeuring van de wet, ter beschikking gesteld.

De tussenkomst van het L.I.F. bestaat in rentesubsidiëring tot een maximum van 3 %; er wordt ook een bijkomende Staatswaarborg verleend nadat de ontleners al de waarborgen die ter zijner beschikking staan heeft verstrekt (hypotheek, borgstelling en landbouwvoorrecht). De ontleners moet voor ten minste 25 % zelf borg staan.

De kredietvormen die voor de tussenkomst van het L.I.F. in aanmerking komen zijn leningen met borgtocht en leningen met landbouwvoorrecht, alsook hypothekaire leningen en installatiekredieten, die zowel via openbare als private kredietinstellingen kunnen worden verstrekt.

Deze organismen zijn :

A. Openbare kredietinstellingen

- De landbouwkantoren van de A.S.L.K.
- Het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet
- De Nationale Maatschappij voor Kleine Landeigendom

B. Private kredietinstellingen

- De Centrale Kas voor Landbouwkrediet van de Belgische Boerenbond en de meeste depositobanken.

Het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet werd door de wetgever belast met de comptabiliteit van het Fonds.

Het Landbouwinvesteringsfonds heeft de vraag naar krediet vanwege de land- en tuinbouwers in West-Vlaanderen verhoogd, vooral wegens de gunstige voorwaarden waartegen kredieten werden verleend.

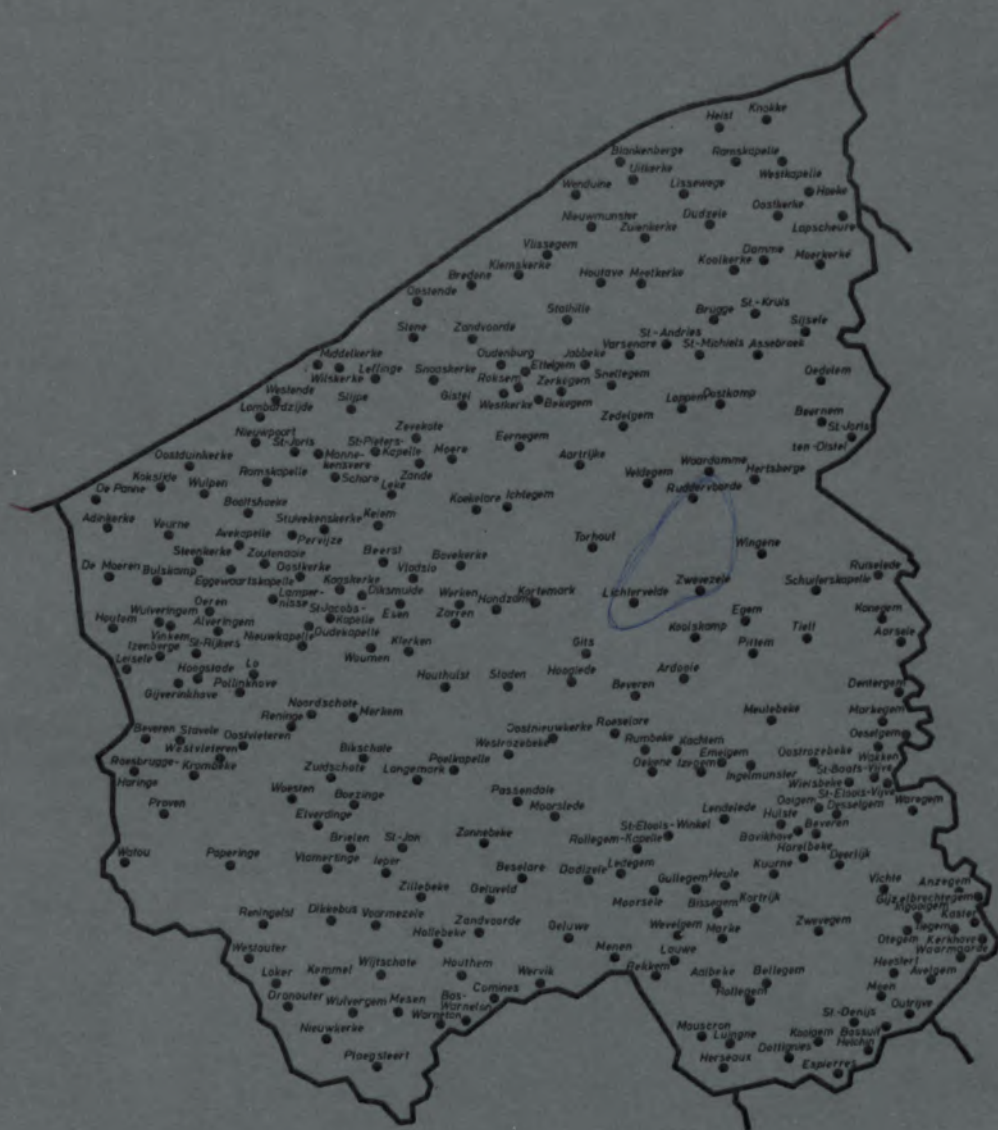
Alle kredietaanvragen moeten door ambtenaren werkzaam in de landbouwvoorlichtingsdienst geadviseerd worden.

WETENSCAPEN
DE GEDENKTEGENIS
VAN DE LANDBOUW-EN
BOUW-EN
DE GEDENKTEGENIS
VAN DE LANDBOUW-EN
BOUW-EN

DEEL III

MAATSCHAPPELIJKE STRUKTUREN
EN VERHOUDINGEN

Landbouw	Industrie	Handel
1. Landbouw	2. Industrie	3. Handel
4. Landbouw	5. Industrie	6. Handel
7. Landbouw	8. Industrie	9. Handel
10. Landbouw	11. Industrie	12. Handel
13. Landbouw	14. Industrie	15. Handel
16. Landbouw	17. Industrie	18. Handel
19. Landbouw	20. Industrie	21. Handel
22. Landbouw	23. Industrie	24. Handel
25. Landbouw	26. Industrie	27. Handel
28. Landbouw	29. Industrie	30. Handel
31. Landbouw	32. Industrie	33. Handel
34. Landbouw	35. Industrie	36. Handel
37. Landbouw	38. Industrie	39. Handel
40. Landbouw	41. Industrie	42. Handel
43. Landbouw	44. Industrie	45. Handel
46. Landbouw	47. Industrie	48. Handel
49. Landbouw	50. Industrie	51. Handel
52. Landbouw	53. Industrie	54. Handel
55. Landbouw	56. Industrie	57. Handel
58. Landbouw	59. Industrie	60. Handel
61. Landbouw	62. Industrie	63. Handel
64. Landbouw	65. Industrie	66. Handel
67. Landbouw	68. Industrie	69. Handel
70. Landbouw	71. Industrie	72. Handel
73. Landbouw	74. Industrie	75. Handel
76. Landbouw	77. Industrie	78. Handel
79. Landbouw	80. Industrie	81. Handel
82. Landbouw	83. Industrie	84. Handel
85. Landbouw	86. Industrie	87. Handel
88. Landbouw	89. Industrie	90. Handel
91. Landbouw	92. Industrie	93. Handel
94. Landbouw	95. Industrie	96. Handel
97. Landbouw	98. Industrie	99. Handel
100. Landbouw	101. Industrie	102. Handel

M. ZWAENEPOL & N. VANHOVE : *De landbouw in West-Vlaanderen*, W.E.S., Brugge, 1963.

HOOFDSTUK I

DE GEZINSSTRUKTUUR VAN DE LANDBOUWBEVOLKING

§ 1. DE LEEFTIJDSTRUKTUUR EN BURGERLIJKE STAND

A. De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden

Onder de 3.465 Westvlaamse landbouwers in het onderzoek betrokken, waren er 1.006 tussen 50 en 60 jaar oud¹. Deze grootste groep omvat 29 % van de betrokken exploitanten.

Een tweede groep van 830 landbouwers (24 %) bevat de bedrijfshoofden die tussen 30 en 40 jaar oud zijn, terwijl een derde groep 708 landbouwers omvat die tussen 40 en 50 jaar oud zijn. Deze laatste groep vertegenwoordigt ook ruim 20 % van de steekproef.

Op tabel III,1 worden de verhoudingen inzake leeftijd onder de Westvlaamse bedrijfshoofden weergegeven, zoals zij in de steekproef tot uiting zijn gekomen.

Tabel III,1 : Verdeling van de landbouwbedrijfshoofden naar leeftijdsgroep, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijdsgroepen	Aantal	Proc. verdeling
Min dan 30 jaar	241	6,9
30 tot 39 jaar	830	23,9
40 tot 49 jaar	708	20,4
50 tot 59 jaar	1.006	29,0
60 tot 64 jaar	428	12,1
65 jaar en ouder	250	7,2
Leeftijd onbekend	2	0,0
Totaal	3.465	100,0

De mediaanleeftijd van de gehele steekproef is 47 jaar en 11 maanden.

1. De leeftijdsomschrijving „tussen 50 en 60 jaar” of „van 50 tot 60 jaar” moet worden geïnterpreteerd als : „van 50 tot minder dan 60 jaar”. Deze bemerking geldt ook voor de verdere bespreking van de leeftijdsstructuur.

B. De gemiddelde huwelijksduur der bedrijfshoofden

Op tabel III,2 worden de 3.054 gehuwde Westvlaamse landbouwbedrijfs-
hoofden¹ voorgesteld naar leeftijdsgroep en naar de duur van het huwelijk.

*Tabel III,2 : Verdeling der gehuwde Westvlaamse landbouwbedrijfs-
hoofden naar leeftijd en huwelijksduur, enquête W.E.S., 1962.*

Leeftijdsgroepen	Duur van het huwelijk						Totaal (= 100)
	0 tot 5 j.	5 tot 10 j.	10 tot 15 j.	15 tot 20 j.	20 tot 25 j.	25 j. en +	
Min dan 30 jaar	74,7	25,3	—	—	—	—	175
30 tot 40 jaar	15,7	48,9	28,6	6,4	0,1	0,1	744
40 tot 50 jaar	1,5	8,8	23,8	43,2	17,5	5,1	668
50 tot 60 jaar	0,7	1,3	4,4	13,0	23,5	57,1	907
60 tot 65 jaar	—	1,0	1,6	3,9	6,0	87,4	382
65 jaar en meer	—	1,1	0,5	1,7	1,7	94,9	178
Totaal	8,6	15,9	13,7	15,5	11,7	34,6	3.054

De landbouwers die de leeftijd van 30 jaar nog niet hebben bereikt zijn gemiddeld² sinds 3 jaar en 4 maanden gehuwd.

Voor elk der volgende leeftijdsgroepen is deze huwelijksduur gemiddeld :

voor 30 tot min dan 40-jarigen : 8 j. 6 m.

voor 40 tot min dan 50-jarigen : 16 j. 9 m.

voor 50 tot min dan 60-jarigen : 26 j. 10 m.

voor 60 tot min dan 65-jarigen : 33 j. 6 m.

De landbouwers die 65 jaar of meer dan 65 jaar oud zijn, zijn gemiddeld sinds 36 jaar en 9 maanden gehuwd.

C. De huwelijksleeftijd der landbouwers

Indien men van de veronderstelling uitgaat dat de gemiddelde leeftijd der landbouwers jonger dan 30 jaar tussen 25 en 30 jaar ligt (het midden van de klasse is 27 jaar en half), dan kan men, in acht genomen een gemiddelde huwelijksduur in deze leeftijdsgroep van 3 jaar en 4 maanden, de gemiddelde huwelijksleeftijd op 24 jaar en 3 maand stellen.

1. Met uitsluiting van weduwen en weduwnaren.

2. Als middencijfer werd door interpolatie de mediaan berekend.

De landbouwers die tussen 30 en 40 jaar oud zijn (klassemiddense 35 jaar) zouden, aldus berekend, op 26 en halfjarige leeftijd gehuwd zijn.

De landbouwers tussen de 40 en de 50, zijn gemiddeld op 29-jarige leeftijd (29 jaar 3 maanden) gehuwd.

De landbouwers thans 50 en 60 jaar oud, huwden rond de leeftijd van 28 jaar en 1 maand.

De bedrijfshoofden, thans tussen de 60 en 65 jaar, waren gemiddeld 28 jaar en 11 maanden, terwijl de oudste groep, namelijk de bedrijfshoofden die thans meer dan 65 jaar oud zijn (teoretische gemiddelde leeftijd 67 jaar en 6 maanden) op de leeftijd van 30 jaar en 7 maanden huwden.

Deze gemiddelden zijn, vooral voor de jongste en voor de oudste groep, eerder theoretisch, maar wijzen niettemin op een tamelijk stabiele huwelijksleeftijd, die alleen in de jongste leeftijdsgroepen, en met name onder de landbouwers jonger dan 40 jaar, de normale huwelijksleeftijd van circa 25 jaar benadert, maar overigens rond de leeftijd van 29 tot 30 jaar blijft.

Men moet er ook rekening mee houden dat onder de oudere landbouwers een aantal „tweede huwelijken” voorkomen.

Het gebruik van de mediaan als middencijfer heeft evenwel de „verouderende” invloed van deze gevallen op de „gemiddelde” huwelijksleeftijd sterk gereduceerd, zodat de invloed van deze tweede huwelijken praktisch mag verwaarloosd worden.

Op tabel III,3 worden deze gehuwde bedrijfshoofden naar huwelijksduur gegroepeerd en procentsgewijze ook naar leeftijdsgroep.

De mediaanleeftijd van de landbouwers die sinds minder dan vijf jaar gehuwd zijn, is 30 jaar en 1 maand.

Tabel III,3: Verdeling der Westvlaamse landbouwexploitanten (a) naar huwelijksduur en leeftijd, enquête W.E.S., 1962.

Huwelijksduur	Min dan 30 j.	30 tot 40 j.	40 tot 50 j.	50 tot 60 j.	60 tot 65 j.	65 j. en meer	Totaal (= 100)
0 tot 5 jaar	49,4	44,5	3,8	2,3	—	—	263
5 tot 10 jaar	9,1	75,0	12,1	2,5	0,8	0,4	485
10 tot 15 jaar	—	50,8	37,9	9,5	1,4	0,2	419
15 tot 20 jaar	—	10,1	61,1	24,9	3,2	0,6	473
20 tot 25 jaar	—	0,3	32,8	59,7	6,4	0,8	357
25 jaar en meer	—	—	3,2	49,1	31,6	16,0	1.055
Totaal	5,7	24,3	21,9	29,7	12,5	5,8	3.052

(a) Weduwnaren en weduwen niet inbegrepen.

Van de landbouwers die sinds 5 tot 10 jaar gehuwd zijn is de mediaanleeftijd 35 jaar en 5 maand.

Voor de andere groepen is deze mediaanleeftijd respectievelijk : 39 jaar en 9 maanden (10 tot 15 jaar huwelijksleven), 46 jaar en 6 maanden (15 tot 20 jaar), 52 jaar en 9 maanden (20 tot 25 jaar), 59 jaar en 6 maanden (meer dan 25 jaar huwelijksleven).

D. De indeling der exploitanten naar burgerlijke stand

Naar burgerlijke stand ingedeeld, telt men een bijzonder hoog percentage ongehuwde bedrijfshoofden onder de exploitanten die meer dan 65 jaar oud zijn, percentage dat sterk afneemt in de jongere leeftijdsgroepen en nog slechts 3,7 % bedraagt van alle landbouwers tussen 40 en 50 jaar. Een vrij groot percentage ongehuwde bedrijfshoofden wordt echter opnieuw aangetroffen onder de landbouwers jonger dan 40 jaar. Dit wordt op tabel III,4 duidelijk in het licht gesteld.

Tabel III,4: Verdeling der Westvlaamse landbouwexploitanten naar leeftijd en burgerlijke stand, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijd van het bedrijfshoofd	Gehuwd	Ongehuwd	Weduwnaar	Weduwe	Totaal (= 100)
min dan 30 jaar	73,5	26,5	—	—	241
30 tot 40 jaar	89,6	10,0	0,1	0,2	830
40 tot 50 jaar	94,3	3,7	0,5	1,4	708
50 tot 60 jaar	90,2	5,2	1,6	2,9	1.006
60 tot 65 jaar	89,0	5,4	2,1	3,5	428
65 jaar en meer	71,2	9,2	12,0	7,6	250
totaal	88,1	7,9	1,7	2,1	3.462

Begrijpelijkerwijze is ook het aantal exploitanten dat weduwnaar of weduwe is, gevoelig hoger onder de exploitanten op gevorderde leeftijd dan onder de jongeren. In totaal worden 1,7 % der in de steekproef opgenomen bedrijven door weduwnaren geleid, 2,1 % door weduwen. 88,1 % van alle bedrijven worden geleid door gehuwde bedrijfshoofden. In functie van hetgeen voorafging is het ook duidelijk dat de gehuwde bedrijfsleiders het talrijkst voorkomen in de leeftijdsgroep tussen 40 en 50 jaar, waar het aantal weduwnaren en weduwen, evenals het aantal ongehuwden zeer gering is.

In de oudere leeftijdsgroepen is het aantal gehuwden relatief geringer, evenals in de jongere leeftijdsklassen.

E. De leeftijd der exploitanten in de verschillende bedrijfsgrootteklassen

Indien men de theoretische beroepsloopbaan van een bedrijfshoofd op een landbouwexploitatie op circa 40 jaren zou stellen, aanvangend tussen 20 en 30 jaar en eindigend rond of enkele jaren na de leeftijd van 65 jaar, dan moeten de leeftijdsgroepen tussen 50 en 60 jaar, tussen 40 en 50 en tussen 30 en 40 jaar elk ongeveer 25 % van de landbouwbedrijfshoofden omvatten, althans indien de opvolging vloeiend is verlopen. De overige 25 % worden dan theoretisch samengesteld uit exploitanten jonger dan 30 jaar en ouder dan 60 jaar.

In de werkelijkheid zijn 73,4 % der Westvlaamse landbouwers die in de steekproef vertegenwoordigd zijn tussen 30 en 60 jaar oud. 19,3 % is ouder dan 60 jaar en 6,9 % is jonger dan 30 jaar.

Uit tabel III,5 blijkt echter dat in alle grootteklassen vanaf 7 ha tot en met 15 ha precies 75 % der bedrijfshoofden tussen 30 en 60 jaar oud zijn, wat in deze grootteklassen althans, op een evenwichtig en theoretisch normaal verloop van de opvolging wijst. Deze opvolging is opvallend vloeiend verlopen in de modale grootteklasse met tussen 7 en 10 ha areaaloppervlakte, waar de leeftijdsgroepen 30 tot 40 j., 40 tot 50 j. en 50 tot 60 jaar, elk juist 25 % der bedrijfshoofden omvatten. 10 % der bedrijfshoofden in deze grootteklasse is tussen 60 en 65 jaar oud, 6 % is ouder dan 65 jaar en 8 % jonger dan 30 jaar. Deze nagenoeg normale leeftijdsverhoudingen worden benaderd in de grootteklasse tussen 7 en 10 ha en – met een zeker voorbehoud nochtans – ook in de klasse 10 tot 15 ha en 5 tot 7 ha.

Uit de leeftijdsopbouw der exploitanten blijkt dat de opvolging daarentegen

Tabel III,5 : De leeftijd der bedrijfshoofden in de verschillende bedrijfsgrootteklassen, enquête W.E.S., 1962.

Bedrijfsgrootte- klassen	Min dan 30 j.	30 tot 40 j.	40 tot 50 j.	50 tot 60 j.	60 tot 65 j.	65 j. en +	Totaal (= 100)
1 tot 3 ha	5,1	13,9	18,4	33,2	17,8	9,9	511
3 tot 5 ha	5,5	24,1	20,5	32,2	11,1	7,1	583
5 tot 7 ha	7,3	28,0	19,6	28,2	12,0	4,6	475
7 tot 10 ha	8,2	25,0	25,0	25,3	10,0	6,0	611
10 tot 15 ha	8,5	27,7	20,6	27,7	9,8	5,9	527
15 tot 20 ha	8,4	22,0	16,8	32,6	12,0	7,7	309
20 tot 30 ha	5,5	25,5	19,7	24,3	15,8	9,0	309
30 ha en meer	5,0	27,1	18,6	27,8	11,4	10,0	140
totaal	6,8	23,9	20,4	29,0	12,1	7,2	3.465

opvallend onregelmatig verlopen is op de bedrijven kleiner dan 5 ha en dat deze ook op de bedrijven groter dan 15 ha niet vloeiend is verlopen wat verder duidelijk zal blijken uit het nader onderzoek.

7,2 % der exploitanten van landbouwbedrijven in West-Vlaanderen zijn ouder dan 65 jaar. Deze verhouding wordt gevoelig overschreden op de zeer kleine bedrijven met min dan 3 ha alsook op de grootste bedrijven (+ 30 ha) waar respectievelijk 9,9 % en 10 % der exploitanten de leeftijd van 65 jaar overschreden hebben.

In geen enkele grootteklasse wijkt het percentage ingenomen door de leeftijdsgroep tussen 50 en 60 jaar zeer sterk af van de algemene verhouding die 29 % bedraagt.

Deze leeftijdsgroep heeft een landbouwuitleiding betrokken in de periode tussen de twee wereldoorlogen. Deze periode heeft blijkbaar een vlot opvolgingsverloop gekend, ondanks de economische crisis der jaren dertig, die ook de landbouw fel teisterde.

De bedrijfshoofden die nu van 40 tot 50 jaar oud zijn, hadden meestal onmiddellijk na de jongste oorlog de leeftijd bereikt om een bedrijf over te nemen. Vele hunner leeftijdgenoten waren hiertoe blijkbaar niet in de mogelijkheid, wellicht omdat hun ouders de goede landbouwjaren verder zelf wensten te benutten. Deze onmiddellijke naoorlogse jaren kenden bovendien een zeer sterke competitie rond de vrijkomende bedrijven, die o.m. werden ingenomen door hoog biedende landbouwers, die, ingevolge wijzigingen in de pachtwetgeving sinds het jaar 1945, van bedrijf moesten veranderen.

Op de kleinere bedrijfjes is de opvolging in de naoorlogse periode gestagneerd, omdat vele kandidaat-opvolgers in deze periode meer heil hebben gezien in andere economische sectoren, waar de welvaartschansen op lange termijn gunstiger waren en de onmiddellijke vraag naar arbeidskrachten zeer hoog. De generatie der 40 à 50-jarigen is tevens de generatie die tijdens de eerste wereldoorlog geboren werd. De zwakke geboortecijfers uit deze jaren hebben ook hun weerslag op de bezetting van de leeftijdsgroep die thans (1962) tussen 45 en 50 jaar oud is.

De leeftijdsgroep tussen 30 en 40 jaar oud is weer in nagenoeg normale verhouding aanwezig op alle bedrijven vanaf 3 ha areaalgrootte.

De jonge exploitanten tussen 20 en 30 jaar oud zijn voor iets minder dan 7 % vertegenwoordigd. Blijkbaar moeten echter de boerenzoons op de grotere bedrijven langer wachten vooraleer een geschikt bedrijf te kunnen overnemen dan hun beroepsgenoten op bedrijven kleiner dan 20 ha.

Voor de kleinere bedrijven (- 5 ha) is de belangstelling tijdens de jongste jaren zo zwak dat de normale opvolging er niet meer wordt verzekerd. De jongste leeftijdsgroep is er zeer zwak vertegenwoordigd.

§ 2. DE SAMENSTELLING VAN DE LANDBOUWERSGEZINNEN

A. De grootte der landbouwersgezinnen

Wanneer van de 276 ongehuwde bedrijfshoofden abstractie wordt gemaakt, blijven nog 3.189 landbouwersgezinnen te bestuderen waarvan het aantal nog levende kinderen bekend is, ongeacht of deze nog bij de ouders verblijven of reeds gehuwd zijn.

Tabel III,6 geeft de gezinsstructuur in deze groep bedrijven weer, evenals de leeftijdsverdeling der gezinshoofden.

Tabel III,6: *Structuur der landbouwersgezinnen, ingedeeld naar leeftijd van het gezinshoofd, enquête W.E.S., 1962.*

Aantal levende kinderen	Leeftijd van het gezinshoofd						Totaal
	65 j. en +	60 tot 65 j.	50 tot 60 j.	40 tot 50 j.	30 tot 40 j.	min dan 30 j.	
kinderloos	10,1	9,4	8,5	8,3	11,0	37,1	10,8
1 kind	5,7	8,9	12,6	11,4	22,9	35,4	15,1
2 kinderen	13,2	16,5	17,6	21,5	31,7	20,0	21,4
3 "	13,6	18,5	19,8	21,8	19,7	5,7	18,8
4 "	10,1	14,3	14,7	17,1	8,4	1,7	12,6
5 "	12,3	8,6	11,7	8,3	3,7	—	8,1
6 "	9,7	8,6	5,9	5,3	1,3	—	5,0
7 "	9,2	7,6	3,9	2,3	0,7	—	3,4
8 "	7,5	4,2	2,7	2,0	—	—	2,2
9 "	3,9	1,0	0,8	0,6	0,4	—	0,9
10 en meer	4,4	2,2	1,7	1,0	—	—	1,4
Totaal (= 100 %)	227 (= 100 %)	405 (= 100 %)	953 (= 100 %)	682 (= 100 %)	747 (= 100 %)	175 (= 100 %)	3.189 (= 100 %)

Hieruit komt tot uiting dat meer dan een vijfde der landbouwersgezinnen meer dan vier kinderen telt; bijna een derde der gezinnen telt 3 of 4 kinderen. Een ander vijfde telt twee kinderen; 15 % der gezinnen telt één kind en nagenoeg 11 % is kinderloos.

Zoals reeds aangestipt werd, worden in onderhavig onderzoek alle kinderen van de 3.465 bedrijfshoofden in acht genomen, afgezien van het feit of zij nog bij de ouders inwonen of reeds gehuwd zijn.

De jonge gezinnen, waar het bedrijfshoofd minder dan dertig jaar oud is, zijn in hoofdzaak gezinnen met een of twee kinderen, terwijl ook een belangrijke groep (37 %) kinderloze gezinnen wordt geteld.

Het dominerende gezinstype onder de 30 à 40-jarige gezinshoofden is het gezin met twee kinderen. Onder de gezinshoofden die tussen 40 en 50 jaar oud zijn, zijn de gezinnen met 2 of 3 kinderen in nagenoeg gelijke aantallen vertegenwoordigd, telkens met ruim 21 %. 36 % der gezinnen tellen evenwel reeds 4 of meer dan 4 kinderen, terwijl het aantal kinderloze gezinnen in deze groep een minimaal percentage van 8,3 bereikt.

De gezinnen waarvan het gezinshoofd tussen 50 en 60 jaar is, mogen als nagenoeg volgroeide gezinnen worden aangezien. Nog slechts 8,5 % dezer gezinnen is kinderloos gebleven, 12,6 % telt één kind ; 37,4 % dezer gezinnen tellen 2 of 3 kinderen en 41,5 % tellen 4 kinderen of meer dan 4 kinderen. Onder de gezinnen waarvan het bedrijfshoofd tussen 60 en 65 jaar oud is, worden er iets meer grote gezinnen met 4 of meer kinderen geteld (46,5 %) en dit percentage bedraagt zelfs 57,1 % der gezinnen waarvan het gezinshoofd 65 jaar of ouder dan 65 jaar is.

Dit laatste fenomeen is niet in de eerste plaats toe te schrijven aan een grotere vruchtbaarheid der gezinnen die rond de jaren 1930 werden gesticht. Het is echter wel zo dat gezinshoofden van grote gezinnen doorgaans langer het landbouwbedrijf uitbaten en dit ten minste tot ook de jongere kinderen uit het gezin de volwassen leeftijd hebben bereikt.

Onder de gezinnen van jongere landbouwers blijkt het aantal middelgrote gezinnen niet geringer te zijn dan in de voorgaande generatie. Wel blijkt uit de gegevens dat de gezinnen met 6 of meer dan 6 kinderen, minder talrijk vertegenwoordigd zijn bij de gezinshoofden jonger dan 60 jaar.

In acht nemend de hoge gemiddelde huwelijksleeftijd (30 jaar) onder de landbouwers in West-Vlaanderen, kan uit de voorhanden zijnde gegevens niet worden gekonkludeerd dat de gemiddelde vruchtbaarheid der gezinnen sterk zou verminderd zijn. Immers uit tabel III,7 blijkt een regelmatig groeiende mediaan-gezinsgrootte in functie van de leeftijdsverschillen onder de gezins- en bedrijfshoofden. Het is alleen weinig waarschijnlijk dat het mediaangezin van 3,81 kinderen nog zal worden bereikt door de groep die thans 50 à 60 jaar oud is en een mediaangezin van 3,56 kinderen heeft. Men mag immers aannemen dat deze gezinnen reeds volgroeid zijn.

Zoals reeds hoger werd opgemerkt moet het grote mediaan-gezin (4,69 kinderen) in de oudste leeftijdsgroep worden toegeschreven aan het feit dat vooral hoofden van grote gezinnen langer het bedrijf blijven uitbaten, precies omdat de jongste kinderen nog niet de volwassen leeftijd bereikt hebben.

Tabel III,7: *Gemiddeld aantal kinderen per bedrijf en per gezin naar de leeftijd van bedrijfs- en gezinshoofd ingedeeld, enquête W.E.S., 1962.*

Leeftijds- klassen	+ 65 j.	60 tot 65 j.	50 tot 60 j.	40 tot 50 j.	30 tot 40 j.	- 30 j.	Totaal
Aantal bedrijven	250	428	1.006	708	830	238	3.465
Aantal gehuwde bedrijfshoofden	227	405	953	682	747	175	3.189
Gemiddeld (a) aantal kind. per bedrijf	4,21	3,66	3,42	3,30	2,33	0,93	2,92
Gemiddeld (a) aantal kind. per (biologisch) gezin	4,69	3,81	3,56	3,39	2,50	1,35	3,14

B. *Gezinsstructuur onder de landbouwersbevolking naar grootteklasse der bedrijven*

Wanneer abstraktie wordt gemaakt van de 276 ongehuwde bedrijfshoofden in de steekproef en alleen de 3.189 bedrijven worden bestudeerd waar het bedrijfshoofd gehuwd is of was (weduwen en weduwnaren) dan is het verantwoord na te gaan in welke mate de kinderrijkdom der landbouwersgezinnen in relatie staat met de grootte der bedrijven, naar areaaloppervlakte gemeten. (Zie tabel III,8).

De één-kind-gezinnen maken 15 % aller landbouwersgezinnen uit. Nochtans ligt het aantal dergelijke gezinnen verhoudingsgewijze gevoelig hoger op de bedrijven met min dan 10 hektare. Een gelijkaardige vaststelling geldt voor de gezinnen met 2 kinderen.

Het aantal gezinnen met 3 kinderen beloopt 18,8 % van het totale aantal gezinnen. Deze verhouding verandert weinig naar gelang de areaalgrootte der bedrijven. Een uitzondering maken alleen de allergrootste bedrijven.

Dit is toe te schrijven aan het feit dat op de grootste bedrijven zeer veel kroostrijke gezinnen worden aangetroffen.

Het aantal gezinnen dat 4 kinderen telt - 12,7 % van alle Westvlaamse landbouwersgezinnen - ligt hoger dan de algemene verhouding in haast alle bedrijfsklassen met meer dan 5 ha.

De gezinnen met 5 kinderen maken 8,1 % uit van alle landbouwersgezinnen die in de steekproef betrokken werden. Deze gezinnen maken echter 15,5 % uit van alle gezinnen op bedrijven met meer dan 30 ha.

(a) Als middencijfer werd de mediaan genomen.

Tabel III,8 : Indeling der Westvlaamse landbouwersgezinnen (a) naar aantal in leven zijnde kinderen, gerangschikt naar de bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962.

Bedrijfs- oppervlakte	Gezinsgrootte naar aantal kinderen										Totaal (= 100)	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9		10 en meer
1 tot 3 ha	16,6	19,6	20,3	18,4	9,8	8,2	3,2	1,6	1,4	0,4	0,4	439
3 tot 5 ha	13,9	16,5	22,3	20,3	11,2	7,0	3,9	2,1	1,0	0,8	1,0	516
5 tot 7 ha	10,5	14,8	24,6	18,4	13,7	9,8	3,2	1,6	2,0	0,9	0,4	439
7 tot 10 ha	9,5	17,5	21,9	19,5	12,6	7,0	3,8	3,5	2,6	0,9	1,0	569
10 tot 15 ha	9,9	12,7	23,5	18,5	13,7	6,4	7,2	3,8	2,8	0,4	1,0	502
15 tot 20 ha	7,8	13,3	17,4	20,5	11,2	7,2	7,2	5,4	4,1	2,4	3,4	293
20 tot 30 ha	6,4	9,1	17,9	18,2	16,9	10,5	6,4	7,8	2,4	1,0	3,4	296
30 ha en meer	6,7	11,1	18,5	11,8	14,8	15,5	9,6	5,2	2,9	0,7	2,9	135
Totaal der bedrijven	10,8	15,1	21,4	18,8	12,7	8,1	5,0	3,4	2,2	0,9	1,4	3.189

(a) De ongehuwde bedrijfshoofden werden niet weerhouden, echter wel weduwen en weduwnaars.

De gezinnen met 6 kinderen worden in sterk overwegende mate aangetroffen op de landbouwbedrijven met ten minste 10 ha en dit is tevens het geval voor alle gezinnen met 7, 8 en 9 kinderen. Van de gezinnen met 10 en meer kinderen kan men zelfs zeggen dat zij verhoudingsgewijze, en in de steekproef zelfs in absolute cijfers, het meest worden aangetroffen op bedrijven met meer dan 15 ha. Men kan hieruit besluiten dat er een duidelijke relatie bestaat tussen de gezinsgrootte en de areaaloppervlakte der landbouwbedrijven, en wel in deze zin dat de gezinsgrootte toeneemt met de uitgestrektheid van het bedrijf. Vooral de gezinnen op de grootste bedrijven zijn zeer kinderrijk.

Het aantal kinderloze gezinnen bedraagt 10,8 % aller Westvlaamse landbouwersgezinnen. Van de in totaal 345 kinderloze huwelijksparen in de steekproef zijn er echter 110 of 32 % minder dan 5 jaar gehuwd zodat in feite slechts circa 7,3 % (235 op 3.189) der Westvlaamse landbouwersgezinnen als kinderloos mogen worden aangezien.

Samenvattend kan nog worden genoteerd dat de grootste groep landbouwersgezinnen, het modale landbouwersgezin dus, 2 kinderen telt (21,4 %) gevolgd door de groep met 3 kinderen (18,8 %), de groep met 1 kind (15,0 %) en de kinderloze gezinnen (10,8 %).

Tabel III,9 geeft de modale groepen weer in elke grootteklasse van bedrij-

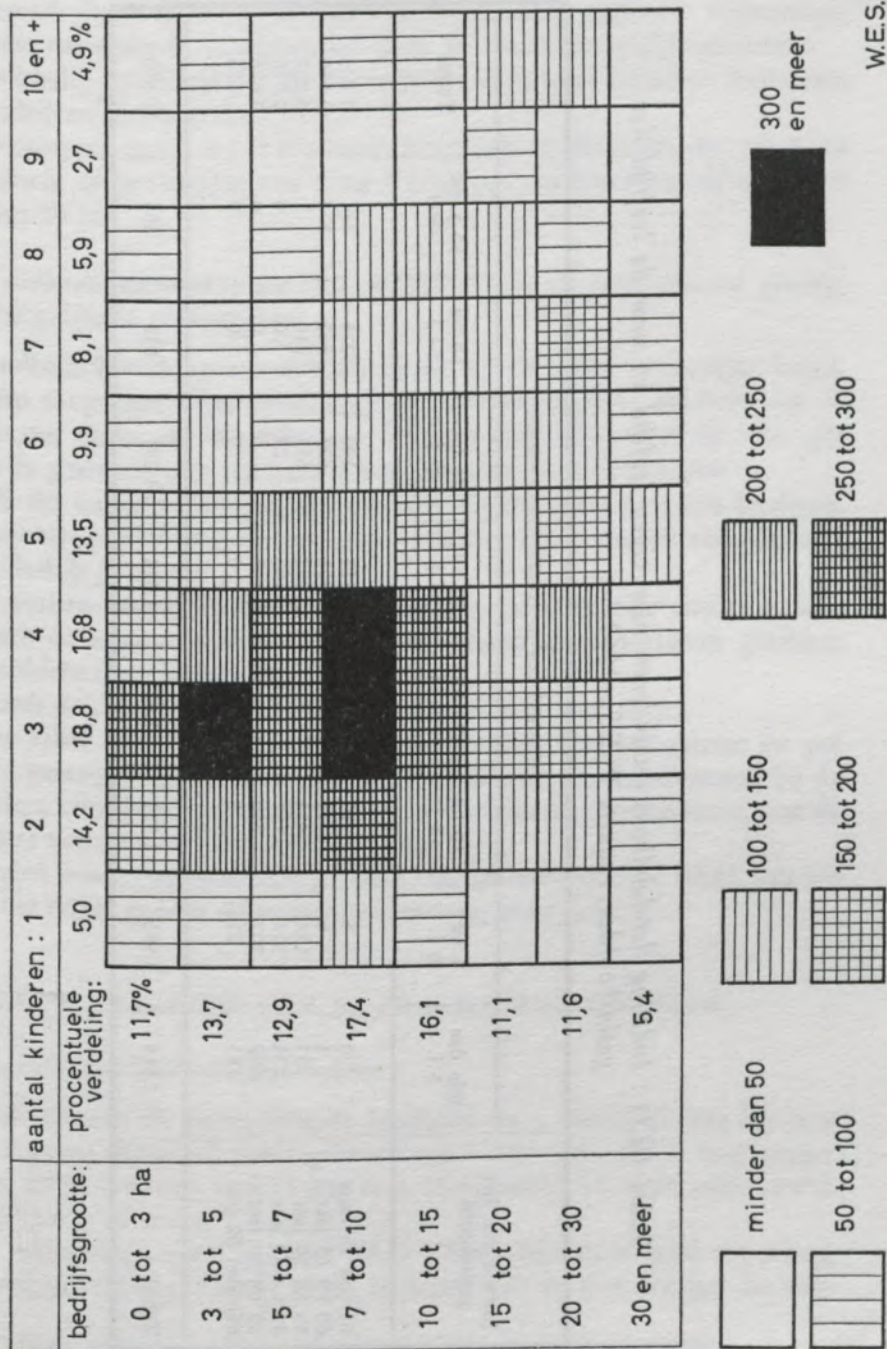
Tabel III,9 : De meest voorkomende gezinstypes (naar kindertal) op de landbouwbedrijven, naar grootteklasse, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse der bedrijven	Vier meest voorkomende gezinstypes (volgens aantal kinderen)			
	I	II	III	IV
minder dan 3 ha	2	1	3	0
3 tot 5 ha	2	3	1	0
5 tot 7 ha	2	3	1	4
7 tot 10 ha	2	3	1	4
10 tot 15 ha	2	3	4	1
15 tot 20 ha	3	2	1	4
20 tot 30 ha	3	2	4	5
30 ha en meer	2	5	4	3
Totaal	2	3	1	0

Tabel III,10: Verdeling der Westvlaamse landbouwerskinderen naar grootte van het ouderlijke bedrijf en naar gezinsgrootte, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 en meer	Totaal
minder dan 3 ha	92	187	269	179	198	94	51	58	19	21	1.168
3 tot 5 ha	86	237	312	241	177	119	80	33	37	54	1.376
5 tot 7 ha	68	225	253	250	224	87	51	75	37	21	1.291
7 tot 10 ha	104	258	349	300	208	137	146	125	47	70	1.744
10 tot 15 ha	67	246	290	287	167	225	138	117	19	55	1.611
15 tot 20 ha	41	106	187	137	109	231	117	100	66	116	1.110
20 tot 30 ha	28	110	169	208	161	119	168	50	38	108	1.159
30 ha en meer	16	53	50	83	109	81	58	33	9	49	541
Totaal	502	1.422	1.879	1.685	1.353	993	809	591	272	494	10.000

Grafiek III,1: VERDELING DER LANDBOUWERSKINDEREN IN WEST-VLAANDEREN NAAR UITGESTREKTHEID VAN HET OUDERLIJK BEDRIJF EN NAAR GEZINSGROOTTE (PER 10.000 KINDEREN),
ENQUETE W.E.S. 1962.

ven, waaruit duidelijk waarneembaar is dat grotere gezinnen veelvuldiger voorkomen naarmate de landbouwbedrijven in areaaloppervlakte toenemen.

Het is hierbij opvallend dat de gezinstypes met 0 tot 3 kinderen domineren op de bedrijven met min dan 5 ha.

De gezinstypes met 1 tot 4 kinderen domineren op de bedrijven van 5 tot 20 ha, terwijl de gezinstypes met 2 tot 5 kinderen domineren op de bedrijven groter dan 20 ha.

C. De landbouwerskinderen en hun spreiding over de naar grootte gerangschikte gezinnen en bedrijven

De landbouwbevolking wordt traditioneel als de meest kinderrijke bevolkingsgroep aangezien. Deze opvatting lijkt nog gewettigd in het licht van de verhoudingen onder de Westvlaamse landbouwers, waar 61,8 % van alle kinderen in gezinnen met ten minste vier kinderen werden geboren.

18,8 % der landbouwerskinderen stammen uit een gezin met drie kinderen, 14,2 % uit een gezin met twee kinderen en amper 5 % groeiden als enig kind in het ouderlijk gezin op.

Is het verband tussen bedrijfsoppervlakte en gezinsgrootte duidelijk, dan komen toch de grootste groep landbouwerskinderen uit middelgrote gezinnen en van middelmatige bedrijven.

Dit wordt duidelijk geïllustreerd aan de hand van tabel III,10.

In deze tabel wordt het aantal kinderen per bedrijfsgrootteklasse en per gezinstype gerangschikt. Hiertoe werden de verhoudingen, voorkomend bij de 9.607 onderzochte gevallen, omgerekend voor precies 10.000 kinderen, wat de interpretatie van de tabel eenvoudiger maakt.

Deze tabel wordt overigens ook grafisch voorgesteld (grafiek III,1) waaruit reeds op het eerste gezicht de zwaartepunten naar voor komen.

§ 3. DE LEEFTIJDOPBOUW VAN DE LANDBOUWERSKINDEREN

A. De leeftijd der landbouwerskinderen

De kinderen van de geënquêteerde landbouwers – hetzij zij nog bij hun ouders verblijven, hetzij zij reeds gehuwd zijn – zijn voor 11 % nog jonger dan 5 jaar, 29 % is tussen 5 en 15 jaar oud, 16 % tussen 15 en 20 jaar, terwijl 43,4 % 20 jaar is of ouder.

Uit de verhoudingscijfers in tabel III,11¹ komt bijzonder goed tot uiting dat de landbouwersjeugd tussen 15 en 20 jaar – d.i. de boerenjeugd die zich

1. De verhoudingen bij 9.607 gevallen werden eenvoudshalve op 10.000 omgerekend.

thans hetzij in de scholen, hetzij als helper op de bedrijven, op zijn toekomst voorbereidt – vooral voorkomt in gezinnen waar de ouders tussen 40 en 60 jaar oud zijn. De kinderen die thans 20 tot 30 jaar oud zijn (29,2 %) hebben reeds de leeftijd bereikt waarop zij het ouderlijk bedrijf verlaten hebben of wachten op de overname, of zich voorbereiden op een beroep buiten de landbouw.

Diegenen die meer dan 30 jaar oud zijn (14,2 %) hebben in meerderheid reeds het ouderlijke bedrijf verlaten.

B. De leeftijd der landbouwerskinderen in verband met de bedrijfsgrootte

Er werd reeds vastgesteld¹ dat de leeftijdsstructuur der bedrijfshoofden merkwaardige bindingen vertoont met de groottestructuur hunner bedrijven. Er werd een opvallend verouderde leeftijdsstructuur vastgesteld op de zeer kleine bedrijven (– 3 ha) evenals op de grotere bedrijven (+ 15 ha).

Hetzelfde verschijnsel komt eveneens tot uiting onder de kinderen van deze bedrijfshoofden².

Ondanks het feit dat elke leeftijdsgroep in tabel III,12 een gelijk aantal jaargangen omvat, zijn de jongste klassen het zwakst bezet.

Deze verdunning aan de basis is vooral merkwaardig op de bedrijfjes met min dan 3 hektaren en op de exploitaties van 10 tot 20 hektaren.

Op de grootste bedrijven (+ 20 ha) is de uitdunning alleen in de jongste 5 jaargangen merkbaar, evenals op de bedrijven van 3 tot 10 hectare.

Deze uitdunning van de landbouwersbevolking aan de basis zelf wijst op een veroudering der gezinshoofden. Immers er werd hoger vastgesteld dat de relatieve vruchtbaarheid, globaal gezien, niet afgenomen is³.

Merkwaardig is evenwel dat de felle veroudering die zich ook onder de bedrijfshoofden van grote exploitaties manifesteert, minder voelbare gevolgen heeft op het aantal kinderen in de jongste leeftijdsgroepen. Dit fenomeen wijst erop dat de gemiddeld hogere leeftijd dezer exploitanten een structureel gegeven is, toe te schrijven aan de gemiddeld latere overname- en huwelijksleeftijd dezer bedrijfshoofden en de ipso facto latere abdikatieleeftijd.

Alleen schijnen zich de jongste vijf jaren verouderingsverschijnselen voor te doen die buiten de normale proporties gegroeid zijn; immers waar volgens tabel III,12 op deze grote bedrijven (+ 20 ha) circa 250 kinderen per vijf jaarlijkse klasse kunnen verwacht worden, treft men er onder de 0 à 5-jarigen slechts 186 aan.

1. Zie deel III, hoofdstuk I, § 1 (E), blz. 229.

2. De waargenomen verhoudingen bij 9.607 landbouwerskinderen werden op tabel III,12 omgerekend op 10.000 om lezing en interpretatie te vergemakkelijken.

3. Zie tabel III,6, blz. 231, en III,7, blz. 233.

Tabel III,13 : Verdeling der landbouwerskinderen naar leeftijd en volgens de arealooppervlakte van het ouderlijk bedrijf (dispariteitsindexcijfers) (a), enquête W.E.S., 1962.

Bedrijfs grootte	Leeftijd van de landbouwerskinderen								Totaal
	- 5 j.	5 tot 10 j.	10 tot 15 j.	15 tot 20 j.	20 tot 25 j.	25 tot 30 j.	30 tot 35 j.	35 j. en meer	Onbekend
1 tot - 3 ha	80	77	84	95	86	112	141	215	—
3 tot - 5 ha	97	107	106	112	98	99	80	77	73
5 tot - 7 ha	107	101	114	90	109	103	74	78	111
7 tot - 10 ha	113	123	114	88	95	86	91	74	115
10 tot - 15 ha	105	97	100	116	107	91	89	77	44
15 tot - 20 ha	93	75	80	110	105	106	111	116	437
20 tot - 30 ha	98	99	96	92	103	111	123	90	—
30 ha en meer	99	118	92	92	93	103	118	103	—
Basis voor dispariteitsindexen (a)	11,1	13,8	15,2	16,1	16,1	12,9	8,3	5,8	0,7
									9.607

(a) De procentuele verhoudingen waargenomen in de gehele steekproef dienen als basis (= 100) voor de berekening der verhoudingen in de diverse bedrijfsgrootteklassen.

726-28

Op tabel III,13 worden dezelfde gegevens bij middel van dispariteitsindexcijfers weergegeven, waaruit het verouderingsverschijnsel op de grotere en op de kleinste bedrijven nog duidelijker naar voor komt.

C. De leeftijd der landbouwerskinderen in verband met de grootte van het ouderlijk gezin

De kennis van de leeftijdsstructuur der gezinshoofden evenals de kennis van de meest voorkomende gezinstypen laten slechts toe bij benadering te weten in welke soort gezinnen en in welke leeftijdsgroep de meeste landbouwerskinderen zullen worden aangetroffen, namelijk in de modale gezinstypes met 2, 3 en 4 kinderen en in de leeftijdsgroepen van 15 tot 25 jaar (d.z. kinderen waarvan de ouders van 50 tot 60 jaar oud zijn).

Op tabel III,14 worden de verhoudingen naar gezinsgrootte en leeftijdsgroep onder deze kinderen voorgesteld. Om de interpretatie van de tabel te vereenvoudigen werden de verhoudingen evenwel omgerekend op 10.000 kinderen.

Uit deze tabel komen de zwaartepunten vrij goed tot uiting in de kruising van verticale en horizontale rijen waarop respectievelijk de leeftijdsgroepen en de gezinsgrootte voorkomen.

De grootste vier groepen komen voor in :

- i) gezinnen met 4 kinderen, leeftijdsgroep 15 à 20 jaar (336/10.000)
- ii) gezinnen met 3 kinderen, leeftijdsgroep 5 à 10 jaar (332/10.000)
- iii) gezinnen met 2 kinderen, leeftijdsgroep 0 à 5 jaar (311/10.000)
- iv) gezinnen met 3 kinderen, leeftijdsgroep 20 à 25 jaar (300/10.000)

De grootste groep landbouwerskinderen is 20 à 25 jaar oud (1.624/10.000), maar een nagenoeg even sterke groep is 15 à 20 jaar oud (1.622/10.000). Deze groepen beantwoorden vanzelfsprekend aan de modale leeftijdsgroep der bedrijfshoofden die tussen 50 en 60 jaar oud is.

Tabel III,5¹ waarop de leeftijdsstructuur der bedrijfshoofden in de verschillende bedrijfsgrootteklassen werd opgenomen verklaart in belangrijke mate de zeer sterke vermindering van het aantal landbouwerskinderen in de jongere leeftijdsgroepen. Deze is te verklaren door de sterke afname van het aantal jongere bedrijfshoofden. Dit is namelijk de groep die in overwegende mate zou moeten instaan voor de geboorten van de jongste groepen kinderen. Het aantal kinderen in de jongste leeftijdsgroep bedraagt nog amper 2/3 van het aantal kinderen dat 20 tot 25 jaar geleden werd geboren.

Voorals de veroudering op de kleinste bedrijven (– 5 ha) – die samen bijna een derde van alle in de steekproef betrokken bedrijven uitmaken – is verant-

1. Zie deel III, hoofdstuk I, § 1 (E), blz. 229.

Tabel III,14: Verdeling der landbouwerskinderen in West-Vlaanderen naar grootte van het gezin en naar leeftijd, enquête W.E.S., 1962.

Gezins- grootte	Leeftijd der landbouwerskinderen								Totaal
	0 tot 5 j.	5 tot 10 j.	10 tot 15 j.	15 tot 20 j.	20 tot 25 j.	25 tot 30 j.	30 tot 35 j.	35 j. en meer	
1 kind	185	75	65	59	55	33	20	13	505
2 kind.	311	271	235	185	177	136	74	36	1.425
3 "	265	332	285	299	300	218	107	70	1.876
4 "	145	269	275	336	281	214	104	74	1.698
5 "	90	171	216	236	233	191	131	90	1.358
6 "	41	102	151	173	196	144	115	72	994
7 "	29	53	117	136	170	143	109	57	814
8 "	14	48	74	93	94	89	85	72	569
9 "	17	27	39	42	31	38	27	43	264
10 en meer	18	45	72	63	87	91	64	57	497
Totaal	1.115	1.393	1.529	1.622	1.624	1.297	836	584	10.000 kinderen

woordelijk voor deze gevoelige absolute vermindering van het aantal landbouwerskinderen.

§ 4. DE LANDBOUWERSKINDEREN NAAR BURGERLIJKE STAND

A. De landbouwerskinderen en hun verdeling naar burgerlijke stand

Van 9.485 in de enquête van het W.E.S. betrokken kinderen van landbouwers was zowel de leeftijd als het geslacht en de burgerlijke stand bekend.

Onder deze landbouwerskinderen waren er 1.852 gehuwd op het ogenblik van het onderzoek (19,5 %) of nagenoeg één op vijf.

Van de 4.580 meisjes waren 23,3 % gehuwd tegenover slechts 16,0 % onder de 4.905 jongens.

Onder de 1.227 meisjes van ten minste 25 jaar oud waren 72,1 % gehuwd, terwijl onder de 1.354 jongens die deze leeftijd voorbij waren slechts 55,3 % gehuwd waren. Inderdaad lag de mediaan-leeftijd der gehuwde jongens op 31 j. 6 m. terwijl deze bij de meisjes 29 j. 10 m. bedroeg.

Uit tabel IV,15 is trouwens duidelijk te zien dat een vrij belangrijk percentage boerenzonen die de leeftijd van 30 jaar voorbij zijn nog ongehuwd blijven (5,3 %). Dit percentage is bij de meisjes heel wat geringer (3,8 %).

B. De burgerlijke stand der landbouwerskinderen volgens landbouwstreek

Nochtans is de hoger beschreven toestand niet in alle landbouwstreken gelijk. Vooral in de Polders wijkt de gemiddelde huwelijksleeftijd zowel onder de jongens als onder de meisjes in sterke mate af van de provinciale verhoudingen terzake. De landbouwerskinderen huwen in de Polders doorgaans op jongere leeftijd dan in de andere gewesten. De verschillen zijn vooral opvallend in vergelijking met de Zandleemstreek, waar de huwelijksleeftijd bij de landbouwerskinderen, zowel jongens als meisjes doorgaans hoger ligt dan algemeen onder de Westvlaamse landbouwers gebruikelijk is. Dit kan worden afgelezen van tabel III,16, waar voor elke leeftijdsgroep het percentage gehuwde kinderen van landbouwers wordt opgegeven, evenals het percentage gehuwde kinderen – mannelijke en vrouwelijke – onder alle kinderen, geteld in een steekproef van 3.465 gezinnen.

Het relatieve aantal gehuwde jongens ligt het hoogst in de Polders en de Zandstreek en het laagst in de Leemstreek. Vooral het percentage jonge gehuwden (jonger dan 25 jaar) ligt in de Polders hoog.

In de Zandleemstreek ligt in alle leeftijdsklassen het aantal gehuwde jongens beneden het provinciale verhoudingscijfer.

Tabel III.15 : Verdeling der landbouwerskinderen naar leeftijd, geslacht en burgerlijke stand, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijd der landbouwerskinderen	Jongens				Meisjes				Alle landbouwerskinderen			
	ongehuwd		gehuwd		ongehuwd		gehuwd		ongehuwd		gehuwd	
	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.
min dan 5 j.	539	13,1	—	—	524	14,9	—	—	1.063	13,9	—	—
5 tot 10 j.	700	17,0	—	—	625	17,8	—	—	1.325	17,3	—	—
10 tot 15 j.	740	17,9	—	—	695	19,8	—	—	1.435	18,8	—	—
15 tot 20 j.	787	19,1	—	—	743	21,1	—	—	1.530	20,0	5	0,3
20 tot 25 j.	748	18,1	37	4,7	585	16,6	176	16,5	1.333	17,4	213	11,5
25 tot 30 j.	382	9,3	276	35,1	206	5,8	368	34,5	588	7,7	644	34,8
30 tot 35 j.	147	3,5	258	32,8	81	2,3	311	29,2	228	3,0	569	30,7
35 j. en meer	76	1,8	215	27,3	55	1,5	206	19,3	131	1,7	421	22,7
Totaal	4.119	100,0	786	100,0	3.514	100,0	1.066	100,0	7.633	100,0	1.852	100,0

Foto J. De Meester

Het centrum voor kunstmatige inseminatie te Loppem is van bijzondere betekenis voor de toekomst van de Westvlaamse rundveehouderij. 24 kwaliteitsstieren met prima afstamming staan er in voor de bezaaiing van ruim 30 % van de vrouwelijke rundveestapel in de provincie (1964).

Foto M. Zwaenepoel

Meer dan een derde der hoeven in West-Vlaanderen zijn meer dan honderd jaar oud. Hun monumentale architectuur is spijtig genoeg geen maatstaf voor de utilitaire waarde dezer bedrijfsgebouwen. De Westvlaamse landbouw heeft nood aan een hoevebouw-programma.

Ook onder de meisjes treft men een beduidend hoger aantal gehuwden aan in de Polders dan in andere gewesten. Het aantal gehuwde meisjes in de jongste leeftijdsgroepen is er weer het hoogst, ook in de Zandstreek huwden veel boerenmeisjes op jonge leeftijd.

In alle leeftijdsklassen van de Zandleemstreek treft men relatief minder gehuwde meisjes aan dan in de provincie.

De verhoudingen in de Leemstreek zijn weer het hoogst, zoals het ook bij de jongens het geval is.

Het afgetekende verschil tussen Polders en overig West-Vlaanderen inzake huwelijksverhoudingen per leeftijdsgroep is nog meer uitgesproken bij de meisjes dan onder de mannelijke landbouwerskinderen.

Wellicht moet deze vaststelling in verband gebracht worden met een meer soepele afvloeiing van de landbouwerskinderen naar andere sectoren, waardoor zij op een normale leeftijd kunnen huwen.

C. De burgerlijke stand der landbouwerskinderen en de grootte van het ouderlijk bedrijf

Zoals reeds hoger¹ werd vastgesteld zijn de oudere kinderen meer dan gemiddeld vertegenwoordigd op de grootste en op de kleinste bedrijven.

Het te verwachten gevolg hiervan is dat ook het aantal gehuwde kinderen zowel op de grootste als op de kleinste bedrijven hoger ligt dan het provinciale verhoudingscijfer.

Uit tabel III,17 blijkt inderdaad dat zowel op de kleinste als op de grootste bedrijven het percentage gehuwden hoger is dan op de bedrijven van de middenklasse. Nochtans staan de verhoudingscijfers niet uitsluitend in functie van de leeftijdsstructuur onder de kinderen.

Ook de grootte der bedrijven oefent een direkte of indirecte invloed uit op de huwelijksleeftijd der landbouwerskinderen.

Merkwaardig is alleszins dat, zoals uit tabel III,17 blijkt, men op de grotere bedrijven – waar het aantal oudere kinderen toch ver boven de provinciale verhouding uitstijgt – een geringer aantal gehuwde kinderen telt dan het provinciale percentage (16,4 %) uitwijst.

Het provinciale verhoudingscijfer wordt overschreden of geëvenaard in alle bedrijfsgrootteklassen kleiner dan 7 ha en ook op de bedrijven met 15 à 20 ha. Deze tussenpositie van de bedrijven tussen 15 en 20 ha zal later nader worden toegelicht.

Onder de meisjes wordt een gelijkaardige vaststelling gedaan. Ook onder

1. Deel III, hoofdstuk I, § 3, tabel III,13, blz. 242.

Tabel III, 16 : Verbouwing van het aantal gebouwde landbouwerskinderen tot het totale aantal in elke leeftijds-
klasse en naar landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijdsklasse	Landbouwstreken									
	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		West-Vlaanderen	
	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes
— 15 jaar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15 tot 20 jaar	—	2,9	—	—	—	0,5	—	—	—	0,7
20 tot 25 jaar	8,5	25,9	4,5	28,0	3,9	20,0	4,2	18,2	4,7	23,1
25 tot 30 jaar	41,6	67,0	51,3	69,0	36,9	60,3	42,1	68,7	41,9	64,1
30 tot 35 jaar	64,2	88,7	70,1	79,2	59,9	76,4	55,5	77,8	63,7	79,3
35 jaar en meer	80,0	83,3	77,3	80,3	69,7	77,7	81,8	78,6	73,9	78,9
Alle leeftijden	17,8	28,4	17,9	22,8	14,7	22,4	12,1	19,8	16,0	23,3
Totaal aantal kinderen van landbouwers in de steekproef	754	691	1.426	1.319	2.535	2.393	190	177	4.905	4.380

Tabel III,17: Verdeling der landbouwerskinderen naar burgerlijke stand en grootte van het ouderlijk bedrijf, enquête W.E.S., 1962.

Grootte van het ouderlijk bedrijf	Jongens			Meisjes		
	ongetrouwd	getrouwd	Totaal (= 100)	ongetrouwd	getrouwd	Totaal (= 100)
1 tot 3 ha	70,8	29,2	558	62,2	36,8	551
3 tot 5 ha	82,2	17,8	690	78,1	21,9	631
5 tot 7 ha	83,5	16,5	598	75,8	24,2	635
7 tot 10 ha	88,1	11,9	873	79,8	20,2	793
10 tot 15 ha	88,7	11,3	793	79,1	20,9	753
15 tot 20 ha	81,5	18,5	531	78,9	21,1	503
20 tot 30 ha	84,7	15,3	596	77,5	22,5	509
30 ha en meer	85,5	14,5	297	78,6	21,4	224
Totaal	83,6	16,4	4.936	76,4	23,6	4.599

de meisjes komt een hoog percentage getrouwen voor op de kleinste bedrijven (36,8 %).

In de overige grootteklassen zijn echter de afwijkingen t.o.v het provinciale verhoudingscijfer (23,6 %) veel minder uitgesproken dan onder de jongens. Het aantal getrouwde meisjes varieert in alle grootteklassen tussen 20,2 % en 24,2 % (verschil 4 %).

De variatie onder de jongens – weerom een uitzondering makend voor de kleinste bedrijven – overbrugde een minimum van 11,3 % en een maximum van 18,5 % (verschil 7,2 %).

Het kan ter verklaring van deze vaststelling nuttig zijn de verhouding na te gaan van het aantal getrouwde kinderen tot het totaal der huwbare jongens en meisjes, zodoende wordt de invloed van de leeftijdsstructuur geminimaliseerd.

De normale huwelijksleeftijd kan voor jongens op 25 jaar worden gesteld, voor meisjes vanaf 20 jaar.

Het valt in tabel III,18 al dadelijk op dat op de kleinste bedrijven het grootste percentage getrouwde kinderen, zo jongens als meisjes, voorkomt en dat deze verhouding geleidelijk vermindert op de grotere hoeven waar de kinderen blijkbaar op latere leeftijd huwen. Dit is zowel onder de jongens als de meisjes het geval.

Merkwaardig is evenwel dat deze vermindering van het percentage getrouwen van kleinste tot grotere klasse optreedt, maar slechts tot aan een bepaalde grootteklasse effect sorteert, nl. tot circa 15 ha bij de jongens en tot circa

Tabel III.18: Verbonding van het aantal gehuwden tot het totaal der huwbare landbouwerskinderen, ingedeeld naar bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962.

Grootte van het ouderlijk bedrijf (in ha)	Totaal aantal jongens (1)	Jongens van 25 j. en meer (2)	Totaal aantal gehuwde jongens (3)	% (3)/(2)	Totaal aantal meisjes (1)	Meisjes van 20 j. en meer (2)	Totaal aantal gehuwde meisjes (3)	% (3)/(2)
1 tot 3 ha	561	214	163	76,1	558	294	203	69,0
3 tot 5 ha	690	168	123	73,2	631	259	138	53,3
5 tot 7 ha	599	150	98	65,3	636	259	153	59,1
7 tot 10 ha	873	192	104	54,1	793	313	160	51,1
10 tot 15 ha	794	179	89	49,7	753	310	157	50,6
15 tot 20 ha	531	172	98	57,0	503	229	106	46,3
20 tot 30 ha	596	193	91	47,1	511	231	113	48,9
30 ha en meer	297	87	43	49,4	224	102	48	47,0
Totaal	4.941	1.355	809	59,7	4.609	1.997	1.078	54,0

20 ha bij de meisjes. Vanaf deze grootte van bedrijven staat het percentage gehuwden tot het totale aantal huwbare jongens en meisjes van respectievelijk 25 en 20 jaar en meer niet meer rechtstreeks in functie van de bedrijfsgrootte. De verhouding blijft nochtans steeds lager dan op de kleinste bedrijven.

Op de bedrijven van 15 tot 20 ha komen relatief meer gehuwde jongens voor dan op de twee juist kleinere bedrijfsgrootteklassen.

De verklaring voor deze uitzonderlijke verhouding onder de jongens afkomstig van bedrijven met 15 tot 20 ha oppervlakte is niet eenvoudig.

Daar immers de leeftijdsstructuur nagenoeg identiek is aan deze der huwbare kinderen op de bedrijven van 20 ha en meer is het hoger percentage gehuwden in vergelijking met deze klassen minder goed verklaarbaar.

Hier speelt ten minste toch weer de algemeen voorkomende basistendens: onder de „grote” bedrijven (15 ha en meer) huwen de kinderen op de bedrijven van 15 à 20 ha vroeger dan op de grootste bedrijven.

Het zeer grote verschil in de verhouding „gehuwden onder de 25-jarigen en meer” dat op tabel III,18 wordt waargenomen (57 % t.g.o. 47 %), laat vermoeden dat daarnaast ook motieven van sociologische aard aan het werk zijn, die men kan toeschrijven aan de aparte positie van deze groep bedrijven van 15 à 20 ha. Deze bedrijven worden niet tot de „grote” bedrijven gerekend, maar zijn toch voldoende groot om als volwaardig landbouwbedrijf te gelden.

Op dergelijke bedrijven leeft a.h.w. een middenklasse onder de landbouwers waar wellicht de keuze van de huwelijkspartner minder streng wordt nagegaan in functie van materiële „motieven” dan onder de landbouwersfamilies op grotere bedrijven gebruikelijk is.

Hierdoor valt op deze middelgrote bedrijven een sterke rem op de „vroege huwelijken” weg, een rem die op grotere bedrijven nog een zeer gewichtige rol vervult.

Samenvattend kan men besluiten dat de kinderen, vooral dan de jongens, afkomstig van de kleinste landbouwbedrijven vroeger huwen dan boerenjongens van grotere bedrijven herkomstig. De verklaring hiertoe moet wellicht worden gezocht in het feit dat landbouwerszonen van kleinere bedrijven herkomstig gemakkelijker een betrekking buiten de landbouw zoeken en bovendien wanneer zij in de landbouwsektor blijven, gemakkelijk een (klein) landbouwbedrijf kunnen vinden waarvoor de mededinging thans niet zeer groot is. Dit laat hen toe te huwen op een leeftijd kort bij de 25 jaar.

Hoe groter het ouderlijke bedrijf is, des te minder gemakkelijk wordt de afvloeiing naar andere sectoren om psychologische redenen mogelijk geacht, des te sterker wordt tevens de mededinging rond de vrijkomende en in aanmerking komende (grotere) bedrijven.

Onder de meisjes, waar de invloed van de bedrijfsgrootte veel minder sterk is dan bij de jongens, stelt men toch vast dat de meisjes van zeer kleine bedrijven herkomstig, in veel talrijker verhouding gehuwd zijn dan op grotere bedrijven. Dit is o.m. toe te schrijven aan het feit dat meisjes op grotere bedrijven in talrijkere mate als helpster op het ouderlijke bedrijf blijven en zich ook in meer gevallen op een huwelijk met een toekomstige landbouwer voorbereiden¹. De latere huwelijksleeftijd van deze laatsten heeft dus een rechtstreekse invloed op de huwelijksleeftijd van een aantal meisjes in de hoogste grootteklassen.

D. De burgerlijke stand der landbouwerskinderen en de grootte van het ouderlijk gezin

Het is zonder meer duidelijk dat onder de grote en vooral zeer grote gezinnen meer kinderen op huwbare leeftijd voorkomen dan in kleine – voor een groot deel – jonge gezinnen. Het heeft derhalve weinig zin verhoudingscijfers tegenover elkaar af te wegen. Een beter inzicht in de verhoudingen tussen gehuwde en ongehuwde kinderen per gezinsgrootteklasse kan worden verkregen door het aantal gehuwde kinderen in iedere gezinsgrootteklasse tegenover het totale aantal huwbare kinderen in elke groep te stellen.

Wanneer men de normale huwbare leeftijd der jongens uit landbouwersgezinnen op 25 jaar stelt en de huwbare leeftijd der meisjes op 20, dan stelt men vast – dat 69,0 % der op huwelijksleeftijd gekomen jongens die als enig kind op het ouderlijk bedrijf wonen, ook reeds gehuwd zijn. Deze verhouding ligt ver boven de algemene verhouding van 59,7 % onder de jongens van 25 jaar of meer en wijst erop dat „enige jongens” zo vroeg mogelijk rond de huwbare leeftijd van 25 jaar of vroeger wensen te huwen.

Bij de meisjes echter, waar 54,0 % op de leeftijd van 20 of meer jaar gehuwd is, bedraagt deze verhouding slechts 52,6 % voor meisjes die het enige kind in het ouderlijke gezin zijn.

In tegenstelling met wat bij de jongens werd vastgesteld zijn „enige meisjes” in relatief minder talrijke mate gehuwd rond de vroegste huwbare leeftijd.

In gezinnen met meerdere kinderen kan geen enkel verband tussen gezinsgrootte en deze verhouding worden weergevonden.

1. Zie verder, deel III, hoofdstuk III, § 2 (B), blz. 290.

HOOFDSTUK II

HET OPVOLGINGSVRAAGSTUK OP DE LANDBOUWBEDRIJVEN

§ 1. DE LEEFTIJDSTRUKTUUR VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN

Er werd reeds uitvoerig ingegaan op de leeftijdsstructuur van de landbouwersbevolking¹. Daarin werd vooral een verouderde leeftijdsstructuur vastgesteld op de zeer kleine evenals op de grootste bedrijven.

Geografisch gezien doen zich ook grondige verschillen in de leeftijdsstructuur voor, die bijzonder goed tot uiting komen uit de verhouding van het aantal 50-jarigen en meer per subgewest, evenals uit de verhouding van het aantal 60-jarigen en meer.

Dit geografische aspekt is bijzonder belangrijk omdat het aantal bedrijven dat in de eerstkomende jaren zal vrijkomen, in grote mate afhankelijk is van het aantal exploitanten die thans de leeftijd van 50 resp. 60 jaar overschreden hebben. Het is vooral belangrijk omdat het grootste gedeelte der landbouwerszonen in de eigen gemeente of in de onmiddellijke omgeving een bedrijf zoekt over te nemen.

Op deze wijze is het mogelijk het aantal kandidaten voor bedrijfsopvolging in een bepaald gewest tegen het aantal vrijkomende bedrijven af te wegen en op die manier a.h.w. de opvolgingsdruk te meten.

Tabel III,19 stelt per subgewest het aantal geënquêteerde landbouwbedrijven voor, evenals het aantal exploitanten die de leeftijd van 50 resp. 60 jaar overschreden hebben en de verhouding dezer exploitanten tot de totale groep bedrijven.

Wegens het geringe aantal bedrijven dat in de Leemstreek voorkomt, werd deze streek niet meer naar demografische kenmerken onderverdeeld, maar als een geheel met 151 bedrijven beschouwd.

Uit tabel III,19 blijken uitgesproken verouderingsverschijnselen in de meeste Westvlaamse gewesten, met uitzondering van het kerngebied en het agglomeratiegebied in de Zandleemstreek en in de gehele Leemstreek; ook het agglomeratiegebied in de Zandstreek en de regressieve gebieden in de Polders kennen nog een betrekkelijk jonge leeftijdsstructuur onder de exploitanten. In deze gebieden zijn nog circa 55 % der exploitanten jonger dan 50 jaar.

1. Zie deel III, hoofdstuk I, § 1, op blz. 225.

Tabel III,19: Verdeling van de landbouwbedrijven naar subgewest, met aanduiding van het aantal bedrijfshoofden van 50 jaar en meer, enquête W.E.S., 1962.

Subgewesten	Totaal aantal bedrijven in de steekproef	Aantal bedrijfshoofden van 50 jaar en meer	Aantal bedrijfshoofden van 60 jaar en meer	% 50-jarigen en meer	% 60-jarigen en meer
11	117	63	31	53,8	26,5
12	158	77	36	48,7	22,8
13	48	24	12	50,0	25,0
14	177	83	38	46,8	21,5
Polders	500	247	117	49,4	23,4
21	67	38	17	56,7	25,4
22	423	197	64	46,5	15,1
23	248	130	47	52,4	18,9
24	325	162	71	49,8	21,8
Zandstreek	1.063	527	199	49,5	18,7
41	228	103	43	45,1	18,9
42	355	155	51	43,6	14,4
43	525	254	103	48,3	19,6
44	643	333	139	51,7	21,6
Zandleemstreek	1.751	845	336	48,2	19,2
Leemstreek	151	65	26	43,0	17,2
West-Vlaanderen	3.465	1.684	678	51,4	19,6

Zeer ongunstige leeftijdsverhoudingen komen voor in de kust-polders, de Gistelse binnenpolders en het gebied met kernvorming in de Zandstreek waar meer dan een vierde der bedrijfshoofden de zestig voorbij zijn.

§ 2. HUWELIJSLEEF TIJD EN OVERNAMELEEF TIJD DER BEDRIJFSHOOFDEN EN DE GEMIDDELDE VERBLIJFSDUUR OP DE HOEVE

Wanneer aangenomen wordt dat de Westvlaamse landbouwer, zoals uit de enquête blijkt, gemiddeld 47,9 jaar oud is ¹ en sinds gemiddeld 17,8 jaar op

1. Mediaan.

de huidige hoeve verblijft, mag ook worden aangenomen dat hij deze hoeve op gemiddeld 30,1-jarige leeftijd heeft overgenomen.

De gehuwde bedrijfshoofden zijn gemiddeld ¹ 49,1 jaar oud en sinds 18,8 jaar gehuwd, zodat eveneens mag worden aangenomen dat zij gemiddeld op 30,3-jarige leeftijd gehuwd zijn.

Beide leeftijden, van huwelijk en bedrijfsovername, liggen opvallend dicht bij elkaar, wat de praktische ervaring trouwens bevestigt, dat de Westvlaamse landbouwer pas in het huwelijk treedt wanneer hij een bedrijf heeft overgenomen of althans in het onmiddellijke vooruitzicht heeft.

85,6 % van alle Westvlaamse bedrijfshoofden zijn, blijkens enquête-gegevens, tussen 30 en 65 jaar oud, zodat men gevoeglijk mag aannemen dat de gemiddelde verblijfsduur op de hoeven tussen 35 en 40 jaar ligt.

In het licht van deze gegevens en rekening houdend met zekere tendenzen die zich op het sociaal-politieke vlak voordoen – vooral op het stuk van de pensioenwetgeving voor zelfstandigen – mag men aannemen dat deze actieve jaren als zelfstandige landbouwer in de toekomst eerder zullen afnemen, zodat als basis voor berekeningen die op de toekomst betrekking hebben een theoretische verblijfsduur op de hoeve van 35 jaar kan worden vooropgesteld.

§ 3. DE RUSTLEEFTIJD DER LANDBOUWERS

De landbouwers die op hoge leeftijd nog als bedrijfshoofd op hun hoeve blijven, moeten hiertoe ongetwijfeld grondige redenen hebben. Men moet aannemen dat ook onder de landbouwers de wens bestaat zich op een leeftijd rond 65 jaar van het zware werk en de verantwoordelijkheid van de bedrijfsleiding terug te trekken.

Deze wens is op overvloedige wijze tot uiting gekomen in de vrije opinie-uitingen ter gelegenheid van de enquête onder 3.465 Westvlaamse landbouwers.

Ter gelegenheid van de bespreking van tabel III,5 ² werd er reeds op gewezen dat het aantal landbouwers op hoge leeftijd (+ 65 jaar) bijzonder hoog is op zeer kleine bedrijven met minder dan 3 ha en ook vrij hoog is op de grotere boerderijen vanaf circa 20 ha.

Op de kleine bedrijven, die voor een groot gedeelte als marginale bedrijven kunnen worden beschouwd, is het bedrijfshoofd in veel gevallen verplicht het landbouwbedrijf zelf voort te zetten bij gebrek aan voldoende financiële mid-

1. Mediaan.

2. Zie deel III, hoofdstuk I, § 1 (E), blz. 229.

delen om op rust te gaan of bij gebrek aan ouderdomspensioen enerzijds en bij gebrek aan eigen kinderen-opvolgers anderzijds.

Op de grotere bedrijven daarentegen is veelal het grote aantal kandidaat-landbouwers onder de kinderen de oorzaak waarom het gezinshoofd ook na zijn 65e levensjaar actief blijft. Deze grotere bedrijven kunnen doorgaans de hulp van een of meerdere helpers gebruiken. Wanneer deze de leeftijd hebben bereikt waarop zij zelf een bedrijf zouden wensen over te nemen, dienen diegenen die niet op het ouderlijke bedrijf kunnen blijven hiertoe vaak lange jaren te wachten, omdat zeer weinig grote bedrijven voor overname vrijkomen. Dit brengt het gezinshoofd ertoe zelf de leiding van het bedrijf te behouden totdat nog slechts één kandidaat-opvolger onder zijn kinderen overblijft.

Wanneer op dergelijke grotere bedrijven nog talrijke jonge kinderen zijn – er zijn veel grote gezinnen op deze bedrijven – dan brengt dit er het bedrijfs-hoofd ook toe soms lang na zijn 65e jaar actief te blijven tot dat ook deze jongere kinderen gehuwd of zelfstandig zijn geworden. De late gemiddelde huwelijksleeftijd onder landbouwers brengt mee dat dergelijke gevallen niet zeldzaam zijn.

Alleen op de landbouwbedrijven met 5 tot 15 hektare is het aantal exploitanten boven de 65 jaar gering. Dit is ongetwijfeld toe te schrijven aan het feit dat dergelijke bedrijven zeer talrijk zijn en niet onder zo sterke opvolgingsdruk staan. Er werd immers vastgesteld dat op deze bedrijven de gezinnen zelden meer dan 5 kinderen tellen. Op deze bedrijven blijft ten hoogste één kind als helper op het bedrijf terwijl alle anderen reeds vroeg een beroeps-richting buiten de landbouw moeten kiezen en gemakkelijk naar andere economische sectoren afvloeien. Het sociale rangverschil tussen loontrekkende en landbouwer op een relatief klein bedrijf wordt er niet zo sterk gevoeld, zodat de afvloeiing er ook niet zo sterk als een verlaging van maatschappelijke rang wordt gevoeld.

Dit alles brengt mede dat het gezinshoofd doorgaans ophoudt zelf het bedrijf te leiden van zodra de zoon-helper de huwelijksleeftijd heeft bereikt, wat het geringe aantal bedrijfsleiders boven de 65 jaar op deze bedrijven verklaart.

§ 4. DE GENERATIE-AFSTAND TUSSEN HET BEDRIJFSHOOFD EN DE KANDIDAAT-OPVOLGER

De 428 landbouwers van 60 tot 65 jaar die in de steekproef voorkomen tellen in totaal 1.498 kinderen, waarvan de mediaanleeftijd 26 jaar en 11 maanden bedraagt. Hieruit kan worden afgeleid dat het gemiddelde leeftijds-

verschil tussen vaders en kinderen circa 35 jaar is. Daar er bovendien werd aangetoond dat de huwelijksleeftijd der meeste jongere exploitanten tussen de leeftijd van 27 en 30 jaar ligt kan men op goede grond aannemen dat de abdikatieleeftijd van de meeste huidige exploitanten rond de 65 zal komen te liggen aangezien zij dan het bedrijf aan de huwende zoon zullen overlaten.

Uit deze beschouwing blijkt nogmaals dat de gemiddelde duur van de landbouwexploitatie door de huidige bedrijfshoofden rond 35 jaren kan geraamd worden.

Beide cijfers zijn van belang voor de verdere berekening van de theoretische opvolgingsverhoudingen.

Hoewel op de grotere bedrijven, waar meerdere kinderen als helper op het ouderlijke bedrijf meewerken, de kandidaat-opvolger doorgaans de jongste dezer helpers is, kan niet worden vastgesteld dat deze opvolger tevens de jongste zoon zou zijn. Uit de enquêtevragen waarbij naar beroeps- en studierichting der kinderen wordt geïnformeerd is immers gebleken dat de vroegere traditie waarbij ofwel de oudste ofwel de jongste zoon als opvolger voor het bedrijf werd voorbestemd, totaal verdwenen is in alle landbouwstreken en op alle grootteklassen van bedrijven.

§ 5. HET TE VERWACHTEN AANTAL VRIJKOMENDE BEDRIJVEN

Het in de eerstvolgende jaren te verwachten aantal vrijkomende bedrijven staat vooral in functie van de leeftijdsstructuur van de huidige bedrijfs-hoofden.

Daarnaast geldt echter ook de invloed van de vraagzijde.

De leefbaarheid der bedrijven en de druk die in functie hiervan uitgaat vanwege kandidaat-opvolgers bepaalt in sterke mate de bereidheid der bedrijfs-leiders om hun bedrijf te verlaten.

Ook het aantal en de leeftijd der kinderen, vooral het aantal onder hen dat een toekomst zoekt in de landbouw, heeft een invloed op de abdikatie-leeftijd der gezins- en bedrijfshoofden en dus op het aantal vrijkomende bedrijven. Vanzelfsprekend heeft ook de algemene economische toestand van de landbouw een invloed op het aanbod van landbouwbedrijven. Deze laatste, moeilijk-meetbare invloeden, beletten echter geenszins dat de overgrote meerderheid der landbouwbedrijven die in 1962 door bedrijfsleiders van meer dan 65 jaar werden geleid in de jaren 1962, 1963 en 1964, vrijgekomen zijn.

De meeste bedrijven, uitgebaat door exploitanten van 60 à 65 jaar, zullen ongetwijfeld ook vrijkomen tussen de jaren 1962 en 1968.

De meeste door landbouwers van 50 à 60 jaar en meer geleide bedrijven komen voor overname in aanmerking in de eerstvolgende 15 jaren na 1962,

vooral wanneer men rekening houdt met de tendenzen die zich op het sociale vlak ontwikkelen en die ernaar streven ook de landbouwbevolking op 65-jarige leeftijd een ouderdomspensioen toe te kennen. Enkele dezer bedrijven waarvan het bedrijfshoofd de leeftijd van 60 jaar heeft bereikt komen ongetwijfeld reeds voor overname in aanmerking vanaf 1962; de meeste bedrijven zullen in 1977 een andere exploitant kennen. Men kan aldus met vrij grote zekerheidsgraad het aantal vrijkomende bedrijven in alle grootteklassen en in alle gewesten van de provincie ramen in functie van de leeftijdsopbouw der huidige bedrijfsleiders.

Onder de bedrijven, in de steekproef van 3.465 geënquêteerde landbouwers opgenomen, komen voor opvolging in aanmerking:

tussen 1962 en 1964: 250 bedrijven

tussen 1962 en 1968: 428 bedrijven

tussen 1962 en 1977: 1.006 bedrijven.

Tesamen komen derhalve 1.684, d.i. 48,6 % van alle in de steekproef opgenomen bedrijven voor opvolging in aanmerking binnen de eerstvolgende 15 jaren, d.w.z. voor de generatie van zonen-helpers die in 1962 in grote massa tussen 15 en 30 jaar oud zijn.

Onder deze bedrijven die tussen 1962 en 1977 voor overname vrijkomen, zijn 36,1 % kleiner dan 5 ha, 27,6 % tussen 5 en 10 ha, 23 % tussen 10 en 20 ha en 13,1 % meer dan 20 ha groot.

In de totale steekproef (3.465 bedrijven) zijn deze groottecategorieën voor resp. 31,6 %, 31,3 %, 24,1 % en 12,9 % vertegenwoordigd, waaruit kan worden afgeleid dat in de eerstvolgende jaren de zeer kleine bedrijven (– 5 ha) in hoger aantal zullen worden aangeboden dan hun relatief aantal zou laten vermoeden. Dit komt trouwens goed tot uiting in tabel III,20.

In de eerstvolgende jaren na het onderzoek, nl. tussen 1962 en 1968, zullen ook veel meer grote bedrijven (+ 20 ha) voor overname vrijkomen dan hun relatief aantal in het totaal der Westvlaamse landbouwbedrijven zou laten vermoeden.

Deze prognoses zullen echter – zoals reeds werd aangestipt – worden door-kruist door tal van factoren die vooral samenhangen met gezins- en bedrijfs-grootte dezer landbouwers die de rustleeftijd benaderen.

Een meer theoretische benadering van het jaarlijkse aantal vrijkomende bedrijven kan worden vooropgesteld door uit te gaan van de gemiddelde verblijfsduur der exploitanten op hun hoeve vanaf de overname tot de abdikatie.

Zoals hoger werd vastgesteld kan deze verblijfsduur benaderend op 35 jaar worden geraamd.

Voor de eerstvolgende jaren kan dan het jaarlijkse aantal vrijkomende bedrijven in de steekproef van 3.465 bedrijven op 99 worden geraamd, zijnde een vijfendertigste van alle bedrijven.

§ 6. HET AANTAL POTENTIELE OPVOLGERS EN HUN LEEFTIJDSTRUKTUUR

De leeftijd waarop de meeste der huidige bedrijfsleiders hun bedrijf hebben overgenomen lag rond de leeftijd van 30 jaar. Dit was voor deze exploitanten tevens de gemiddelde huwelijksleeftijd.

De jongere generaties van exploitanten huwen echter reeds op jongere leeftijd.

De grote meerderheid der bedrijfsleiders hebben ongeveer 15 jaar als helper op het ouderlijke bedrijf gewerkt alvorens als zelfstandig landbouwer hun huidig bedrijf te zijn begonnen. De meeste onder hen hebben immers alleen onderwijs gevolgd tot op de leeftijd van 14 à 15 jaar en zijn pas rond de leeftijd van 30 jaar gehuwd.

Ook de quasi-totaliteit der kandidaat-opvolgers voor de landbouwbedrijven die in de eerstkomende 15 jaren voor overname zullen vrijkomen, is derhalve nu reeds als helper op de bedrijven aanwezig.

Men mag aannemen dat de verlenging van de schoolleeftijd en de veralgemening van het landbouwonderwijs, voor de toekomst zal meebrengen dat de helpers maar 10 jaar op het ouderlijke bedrijf zullen helpen. Indien deze strekking zou aanhouden en ook de huwelijksleeftijd vermindert tot circa 25 jaar, dan zou de periode als helper in een verdere toekomst zelfs tot 6 à 7 jaar kunnen worden gereduceerd.

Het aantal helpers in de steekproef van 3.465 bedrijven bedraagt 1.044¹. Jaarlijks komen er derhalve ten hoogste 104 en ten minste 69 voor bedrijfs-overname in aanmerking, namelijk een tiende tot een vijftiende van het totale aantal helpers dat thans op de bedrijven aanwezig is, al naar gelang men van de hypothese uitgaat dat de helpers gemiddeld 10 dan wel 15 jaar op het ouderlijke bedrijf medewerken. Deze duur van het „helperschap” hangt af van de leeftijd bij het schoolverlaten en van de huwelijksleeftijd-overnameleeftijd.

Ongeveer de helft van alle helpers die op de Westvlaamse landbouwbedrijven vertoeven zijn tussen 15 en 25 jaar oud, terwijl nog 23 % tussen 25 en 30 jaar oud zijn. 16,2 % van de boerenzonen die op de bedrijven hunner ouders

1. Dit cijfer werd bekomen aan de hand van de vraag die in het formulier betrekking had op het beroep van de kinderen. Een ander cijfer van 1.098 helpers is gebaseerd op een vraag die betrekking had op het aantal werkkrachten, aanwezig op de 3.465 in de enquête betrokken landbouwexploitaties.

Tabel III,21 : Leeftijdsopbouw van de helpers op de landbouwbedrijven van West-Vlaanderen, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijd der helpers	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leenstreek		West-Vlaanderen	
	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.
10-15 jaar	1	0,6	3	1,1	2	0,3	—	—	6	0,6
15-20 jaar	30	17,6	68	25,9	114	20,2	12	26,2	224	21,4
20-25 jaar	62	36,5	105	39,9	220	38,9	18	39,1	405	38,8
25-30 jaar	42	24,7	56	21,3	132	23,4	10	21,7	240	23,0
30-35 jaar	24	14,1	24	9,1	63	11,2	4	8,7	115	11,0
35 jaar en meer	11	6,5	7	2,7	31	5,5	2	4,3	51	4,9
onbekend	—	—	—	—	3	0,5	—	—	2	0,3
Totaal	170	100	263	100	565	100	46	100	1.044	100

meehelpen hebben de leeftijd van 30 jaar overschreden. De leeftijdsstructuur dezer helpers is zoals op tabel III,21 duidelijk kan worden waargenomen opmerkelijk verouderd op de Polderbedrijven, waar meer dan een vijfde der helpers de leeftijd van 30 jaar heeft overschreden.

Een opvallend jonge structuur treft men aan op de bedrijven van de Zandstreek, waar nog niet 12 % der helpers de leeftijd van 30 jaar heeft bereikt of overschreden.

In de Zandleemstreek worden de provinciale verhoudingen nagenoeg geëvenaard in alle leeftijdsklassen terwijl de leeftijdsverhoudingen in de Leemstreek een iets jongere structuur uitwijzen.

In elk der Westvlaamse landbouwstreken bedraagt de mediaanleeftijd der helpers :

- 24 jaar en 4 maanden in de Polders
- 22 jaar en 11 maanden in de Zandstreek
- 23 jaar en 9 maanden in de Zandleemstreek
- 23 jaar in de Leemstreek.

In de gehele provincie zijn de helpers gemiddeld 23 jaar en 7 maanden oud.

Deze verhoudingen en middencijfers wijzen tevens op een vroegere gemiddelde overnameleeftijd in de Zandstreek dan in de andere landbouwstreken.

De samenwoning van ouders en gehuwde kinderen is in deze gewesten inderdaad gebruikelijk en is er waarschijnlijk de oorzaak van dat er doorgaans vroeger gehuwd wordt dan in de andere streken, waar het samenwonen van ouders en gehuwde kinderen minder verspreid is, zoals in de Polders.

Een andere belangrijke oorzaak van de gemiddeld hogere leeftijd der helpers in de Polders is ongetwijfeld het grotere aantal grote bedrijven met meerdere meewerkende zonen, met als gevolg een langere wachtperiode voor deze helpers die het ouderlijke bedrijf niet kunnen overnemen en uitzien naar een vrijkomend bedrijf dat van derden moet worden overgenomen.

Het geringe aantal betrokkenen in de Leemstreek beperkt ook de interpretatie der verhoudingen. Zoals reeds werd aangestipt liggen de verhoudingen in de Zandleemstreek tussen de extremen die in de Polders en de Zandstreek worden waargenomen.

§ 7. DE OPVOLGINGSDRUK OP DE LANDBOUWBEDRIJVEN IN WEST-VLAANDEREN

Wanneer men kennis heeft van het jaarlijkse aantal vrijkomende bedrijven, of van het aantal bedrijven dat in de eerstvolgende vijf, tien of vijftien jaren vermoedelijk zal vrijkomen en men daarnaast op de hoogte is van het aantal helpers dat voor overname van een landbouwbedrijf in aanmerking komt, kan

Foto M. Zwacnepoel

Goed drinkbaar water voor mens en dier is op vele Westvlaamse landbouwexploitaties een kostbare luxe.

Foto Brugsch Handelsblad

Door een gebrekkig onderhoud
of een deficiënt ontwateringssysteem
komen nog jaarlijks
vele hektaren landbouwgrond
onder water.

ook de hierbij optredende opvolgingsdruk in een verhoudingscijfer worden uitgedrukt.

Op te merken valt dat voor de berekening van de opvolgingsverhoudingen niet met de „opvolgers” werd gerekend maar wel met de helpers.

Hoewel een aantal helpers nog op secundaire wijze de landbouwsektor zal verlaten, zijn alle helpers toch potentiële toekomstige landbouwexploitanten. De helpers die niet als „opvolger” op het ouderlijke bedrijf werden aangeduid, komen immers in aanmerking om een vrijkomend bedrijf van derden over te nemen.

Aangezien zowel het jaarlijkse aantal voor overname vrijkomende bedrijven als het aantal potentiële opvolgers door benaderende cijfers wordt weergegeven, kan deze druk alleen in minimale en maximale waarden worden uitgedrukt waartussen zich de waarschijnlijke werkelijke druk zal bewegen in functie van een aantal niet-kontroleerbare invloeden. De voornaamste is de secundaire afvloeiing, waarvan de omvang verder zal worden geraamd.

Bij een *eerste hypothese* kan worden vooropgesteld dat het aantal jaarlijks vrijkomende bedrijven – in functie van de vermoedelijke verblijfsduur der exploitanten op hun hoeve – één vijfendertigste bedraagt van alle aanwezige bedrijven en dat het aantal jaarlijks voor opvolging in aanmerking komende helpers één vijftiende van hun totale getalsterkte bedraagt, waarbij men aanneemt dat een helper doorgaans 15 jaar op het ouderlijke bedrijf vertoeft alvorens zelfstandig bedrijfshoofd te worden.

Een *tweede hypothese* gaat uit van een reëel gegeven, namelijk het aantal landbouwexploitanten dat de leeftijd van 50 jaar heeft bereikt of overschreden. Deze landbouwers worden geacht in de eerstkomende 15 jaren hun bedrijf te zullen overlaten. Als mogelijke opvolgers komen alle helpers in aanmerking die thans reeds op de bedrijven vertoeven. De opvolgingsdruk is dan de verhouding tussen het totale aantal helpers en het aantal bedrijfshoofden dat de leeftijd van 50 jaar heeft bereikt of overschreden.

Bij een *derde hypothese* wordt weer verondersteld dat ieder jaar een vijfendertigste van alle bedrijven voor overname vrijkomt. Daartegenover staat dat jaarlijks een tiende van alle helpers als kandidaat-opvolgers in aanmerking komt omdat aangenomen wordt dat deze helpers, ingevolge een langere scholingsperiode en een vroegere huwelijksleeftijd, slechts 10 jaar op het ouderlijke verblijf zouden vertoeven.

Een *vierde en laatste hypothese* gaat tenslotte uit van de veronderstelling dat in de eerstkomende 15 jaar zoveel bedrijven zullen vrijkomen als er thans bedrijfshoofden zijn die de leeftijd van 50 jaar hebben bereikt of overschreden. Voor de opvolging van deze bedrijven zal beroep moeten worden gedaan op de helpers die thans op de bedrijven aanwezig zijn. Aangezien deze helpers

evenwel op vroegere leeftijd zullen huwen zullen zij na 10 jaren reeds allen een hoeve moeten gevonden of de landbouwsektor verlaten hebben. Men neemt aan dat voor de vijf volgende jaren beroep zal worden gedaan op helpers die thans nog schoolgaande zijn.

De opvolgingsdruk wordt bij deze vierde hypothese berekend door het huidige aantal helpers met de helft van hun aantal te vermeerderen en in verhouding te brengen tot het aantal landbouwers dat de leeftijd van 50 jaar heeft bereikt of overschreden.

Hoewel geen van deze hypothesen als een volkomen nauwkeurige prognose kan gelden, vertrekt de tweede hypothese toch van de meest realistische premissen.

Men kan op goede grond aannemen dat de werkelijke toestand het best door de hieruit ontwikkelde verhoudingsgetallen wordt weergegeven¹.

Alleen wanneer de scolariteit van de nu schoolgaande boerenjeugd van 14 jaar af, op plotse en massale wijze tot 16 à 17 jaar zou worden uitgebreid, en indien de huwelijksleeftijd algemeen rond 26 à 27 jaar zou komen, zou men vanaf 1975 geleidelijk de vierde hypothese als de meest waarschijnlijke kunnen aannemen.

Het is duidelijk dat hier alleen de boerenjeugd wordt bedoeld die zich op het landbouwersberoep voorbereidt.

Deze laatste beschouwing is intussen nog weinig aktueel, zodat de hypothesen een, drie en vier alleen als vergelijkingsmateriaal in onderhavige bespreking opgenomen worden. Zij duiden aan hoe de toestand, mits normale leeftijdsverhoudingen onder de exploitanten had kunnen zijn (eerste hypothese) of hoe hij zou kunnen worden mits een doelbewuste of door de omstandigheden geleide ontwikkeling (derde en vierde hypothese).

A. De opvolgingsverhoudingen in de Westvlaamse landbouw

Voortbouwend op de eerste hypothese, waarbij wordt aangenomen dat bij een normaal opvolgingsverloop elk jaar ongeveer 1/35e van alle bedrijven voor overname vrijkomt, kan men aannemen dat uit de steekproef van 3.465 bedrijven, er jaarlijks 99 bedrijven zouden over te nemen zijn.

Op de 3.465 in de steekproef betrokken bedrijven werden in totaal 1.098 medewerkende zoons als helper op een landbouwbedrijf geteld². Indien jaarlijks 1/15 dezer helpers de leeftijd bereiken waarop zij denken zelfstandig een

1. De uit de tweede hypothese ontwikkelde verhoudingsgetallen worden in de Tabellen III,22, III,23 en III,24 in een zwaarder lettertype gedrukt.

2. Dit cijfer werd bekomen op grond van de vraag naar de hoedanigheid der arbeidskrachten op de bedrijven (eigen kinderen, familieleden, vreemde arbeiders). Een ander totaalcijfer van 1.044 helpers werd bekomen aan de hand van vragen betrekking hebbend op de beroepsrichting der kinderen.

bedrijf te kunnen overnemen, komen jaarlijks 73 kandidaat-opvolgers voor de overname dezer 99 bedrijven in aanmerking. De opvolgingsdruk, die in optimale omstandigheden 1 zou dienen te zijn, wordt niet bereikt en bedraagt slechts 0,74, wat betekent dat voor elke vier vrijkomende bedrijven slechts drie kandidaat-opvolgers zullen worden gevonden.

Wanneer wordt uitgegaan van de meest reële veronderstelling dat alle bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar hun exploitatie in de eerstkomende 15 jaren zullen overlaten aan de huidige helpersgeneratie (tweede hypothese), komt men tot een generatiedruk van amper 0,65.

In de veronderstelling dat de Westvlaamse kandidaat-landbouwers algemeen tot hun 17de jaar op de school zouden verbleven hebben alvorens als helper in de landbouw terecht te komen en dat de huwelijksleeftijd dezer helpers nagenoeg dezelfde zou zijn als deze van de andere maatschappelijke groepen dan zou dit meebrengen dat de landbouwerszonen die op het ouderlijke bedrijf als helper tewerkgesteld worden, niet 15 maar slechts 10 jaren op het ouderlijke bedrijf verblijven, zodat het aantal helpers dat jaarlijks voor de overname van een bedrijf in aanmerking komt niet 1/15 maar 1/10 van het totale aantal helpers in de landbouw zou belopen. Raamt men nu het aantal vrijkomende bedrijven op 1/35 van het totaal dan zou bij deze derde hypothese de opvolgingsdruk op de Westvlaamse landbouwbedrijven de verhouding bedragen tussen een tiende van alle helpers die thans in de landbouwbedrijven tewerkgesteld zijn en een vijfendertigste van alle uitbatingen. Deze verhouding bedraagt in de provincie West-Vlaanderen, blijkens de meergenoemde steekproefgegevens, 1,11.

Dit verhoudingscijfer dat uitgaat van ideale leeftijdsverhoudingen onder de exploitanten wijst op een nagenoeg normale opvolgingsverhouding, aangezien bij dergelijke veronderstelling voor ieder vrijkomend bedrijf 1,11 kandidaat-opvolgers zouden klaar staan. Dergelijke verhouding zou zelfs een lichte secundaire afvloeiing toelaten.

Volgens de vierde hypothese die werkelijke leeftijdsverhoudingen onder de exploitanten als premisse neemt zou de opvolging op de Westvlaamse landbouwbedrijven in de eerstkomende 15 jaren niet totaal worden verzekerd (0,93). De voor bedrijfsabdikatie in aanmerking komende exploitanten tijdens de e.k. 15 jaar blijven de bedrijfshoofden die in 1962 de leeftijd van 50 hadden bereikt of overschreden. Deze hypothese houdt evenwel slechts rekening met gemiddeld tien jaar helperschap.

Uit deze vier verhoudingen blijkt reeds dat de meest realistische hypothese (de tweede) tevens de minst gunstige opvolgingsverhouding uitwijst.

Tabel III,22 : De opvolgingsdruk op de Westvlaamse landbouwbedrijven naar grootteklasse, volgens vier berekeningswijzen, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse der bedrijven	Totaal aantal bedrijven en bedrijfshoofden	Aantal bedrijfshoofden van 50 j. en meer	Totaal aantal mannelijke helpers (a)	Opvolgingsdruk			
				1e hypothese	2e hypothese	3e hypothese	4e hypothese
1 tot 3 ha	511	319	25	0,11	0,08	0,17	0,11
3 tot 5 ha	583	289	77	0,31	0,26	0,46	0,40
5 tot 7 ha	475	213	113	0,55	0,53	0,83	0,79
7 tot 10 ha	611	253	205	0,78	0,81	1,17	1,21
10 tot 15 ha	527	227	241	1,06	1,06	1,60	1,59
15 tot 20 ha	309	162	174	1,31	1,07	1,97	1,61
20 tot 30 ha	309	152	185	1,39	1,21	2,09	1,82
30 ha en meer	140	69	78	1,30	1,13	1,95	1,69
Totaal	3.465	1.684	1.098	0,74	0,65	1,11	0,98

(a) Cijfers bekomen aan de hand van de enquêtevraag naar de hoedanigheid der arbeidskrachten op de bedrijven (eigen kinderen, familieleden, vreemde arbeiders).

B. De opvolgingsdruk naar grootteklasse der bedrijven

Wanneer elk der weerhouden hypothesen per grootteklasse der landbouw-bedrijven wordt toegepast, stelt men onmiddellijk het zeer sterke verband vast tussen bedrijfsgrootte en opvolgingsdruk. (Tabel III,22)

Het relatieve aantal mogelijke opvolgers is volgens elke berekeningswijze, ontoereikend op alle bedrijven met minder dan 7 hektaren.

Onder de eerste en tweede hypothese is dit het geval voor alle exploitaties met min dan 10 hektaren.

Onder de gunstigste hypothesen, zouden de bedrijven van 7 à 10 hektaren nog juist voldoende opvolgers vinden.

In feite zijn pas de bedrijven van 10 à 15 hektaren van hun opvolging verzekerd.

Volgens de meest realistische visie voor de nabije toekomst (tweede hypothese) kunnen ook de helpers op de bedrijven van 15 tot 20 hektare nog net voor de opvolging instaan terwijl er op de bedrijven met meer dan 20 hektare een zwak overschot aan kandidaat-landbouwers aanwezig is.

Volgens de meer optimistische veronderstelling dat de helpers op de grootste bedrijven langer school lopen en vroeger huwen, zou dit overschot zelfs aanzienlijk kunnen genoemd worden.

De scholing is onder deze helpers inderdaad hoger dan gemiddeld, maar ook de huwelijksleeftijd ligt er doorgaans aan de zeer hoge kant. De tweede hypothese lijkt derhalve ook hier de meest waarschijnlijke.

Vooraf uit de vergelijking van de eerste met de tweede hypothese blijkt de invloed van de leeftijdsopbouw onder de exploitanten. Hoewel de grond-tendens bij beide hypothesen gelijk blijft, stelt men op de kleinste bedrijven en bij de tweede hypothese een nog zwakkere opvolgingsverhouding vast dan bij de eerste berekening. Immers in de laagste grootteklasse zullen als gevolg van de veroudering der exploitanten jaarlijks meer bedrijven vrijkomen dan het normale aanbod van 1/35 der bedrijven.

Dit is ook op de grootste exploitaties het geval, met als gevolg een minder sterke opvolgingsdruk dan normaal had kunnen verwacht worden indien, zoals de eerste hypothese aanneemt ieder jaar 1/35 der bedrijven voor opvolging zou vrijkomen.

Hoewel het aanbod van bedrijven algemeen gezien ver boven de vraag zal blijven, zou deze toestand niet noodzakelijkerwijze de dramatische gevolgen moeten hebben die bij een eerste toezien onafwendbaar lijken; immers er zou kunnen verondersteld worden dat de kleine bedrijven kunnen worden opgeslorpt in grotere uitbatingseenheden, wat zich wellicht gunstig zou uitwerken op de structuur van de Westvlaamse landbouw als geheel.

Men zal verder zien dat dergelijke ontwikkeling van zo grote omvang zou moeten zijn dat zij moeilijk spontaan kan gebeuren. Een planmatig ingrijpen alleen lijkt in staat de toestand in evenwicht te houden.

Niettemin kan uit deze gegevens reeds de eerste belangrijke gevolgtrekking worden gemaakt, nl. dat de reserve aan arbeidskrachten die nog op de landbouwbedrijven zou verscholen zijn, veeleer op de grotere dan op de kleinere bedrijven moet worden gezocht. Het staat vast dat gemiddeld slechts iets meer dan één helper per groot bedrijf aanwezig is, wat in functie van de intensieve bedrijfsvoering ook op de grotere Westvlaamse bedrijven volkomen gerechtvaardigd is.

Een aantal helpers op de grotere bedrijven zal geen bedrijf vinden van dezelfde grootteorde dan het ouderlijke bedrijf en zal secundair afvloeien.

Het is echter de vraag of in dit verband wel van een reserve voor andere economische sectoren mag worden gesproken. De evolutie in de Westvlaamse landbouw wijst erop dat een gedeelte van dit overvloedige aantal helpers later wel in een verwante landbouwbedrijvigheid kan worden opgenomen. Vooral in de sektor van het loonondernemerswerk liggen nog ruime mogelijkheden, evenals in de richting van een veralgemeende specialisatie naar groenteteelt in bepaalde daartoe geschikte gewesten.

Vooraf in dit laatste verband is het van belang de opvolgingsdruk ook ruimtelijk te bestuderen.

C. De opvolgingsdruk in de verschillende landbouwstroken van West-Vlaanderen

Voor de studie van de ruimtelijke verschillen van de opvolgingsdruk worden de vier landbouwstroken die in de provincie West-Vlaanderen voorkomen afzonderlijk onder de loep genomen. Per landbouwstreek werden vier grootteklassen van bedrijven onderscheiden¹.

Aangezien per landbouwstreek – en ook per subgewest – alleen de beroepsrichting der kinderen en niet het aantal helpers op ieder afzonderlijk bedrijf bekend is, wordt van de veronderstelling uitgegaan dat in totaal 1.044 helpers voor bedrijfsopvolging in aanmerking komen² waarvan van 1963 tot 1977 ieder jaar 1/15 een bedrijf moet kunnen overnemen.

1. a. bedrijven van 1 tot minder dan 5 ha
b. bedrijven van 5 tot minder dan 10 ha
c. bedrijven van 10 tot minder dan 20 ha
d. bedrijven van 20 en meer ha

2. Dit cijfer werd bekomen aan de hand van vragen betrekking hebbend op de beroepsrichting der kinderen. Een ander cijfer van 1.098 helpers werd bekomen op grond van de vraag naar de hoedanigheid der arbeidskrachten op de bedrijven (eigen kinderen, familieleden, vreemde arbeiders).

Tabel III,23: Opvolgingsdruk op de Westvlaamse landbouwbedrijven naar landbouwstreek en grootteklasse gerangschikt, en volgens verschillende hypothesen, enquête W.E.S., 1962.

	Grootteklasse der bedrijven	Aantal bedrijven	Bedrijfs hoofden van 50 jaar en meer	Helpers (a)	Opvolgingsdruk			
					1e hyp.	2e hyp.	3e hyp.	4e hyp.
Polders	1-5	79	49	3	0,09	0,06	0,13	0,09
	5-10	131	59	24	0,43	0,40	0,64	0,61
	10-20	135	65	57	0,98	0,87	1,48	1,31
	20 en +	155	74	86	1,29	1,16	1,94	1,74
Zandstreek	1-5	500	247	170	0,79	0,69	1,19	1,03
	5-10	463	264	34	0,17	0,13	0,26	0,19
	10-20	379	155	106	0,65	0,68	0,98	1,02
	20 en +	179	85	92	1,20	1,08	1,80	1,62
Zandleemstreek	1-5	42	23	31	1,71	1,35	2,58	2,02
	5-10	1.063	527	263	0,57	0,50	0,86	0,75
	10-20	534	284	60	0,26	0,21	0,39	0,31
	20 en +	542	238	174	0,75	0,73	1,12	1,09
Leemstreek	1-5	463	216	209	1,05	0,97	1,58	1,45
	5-10	212	107	122	1,34	1,14	2,01	1,71
	10-20	1.751	845	565	0,75	0,67	1,13	1,00
	20 en +	18	11	—	—	—	—	—
West-Vlaanderen	1-5	34	14	7	0,47	0,50	0,72	0,75
	5-10	59	23	24	0,95	1,04	1,43	1,56
	10-20	40	17	15	0,88	0,88	1,31	1,32
	20 en +	151	65	46	0,71	0,71	1,07	1,06
		3.465	1.684	1.044	0,69	0,62	1,05	0,93

(a) Cijfer bekomen aan de hand van de enquête-vraag naar de beroepsrichting der kinderen.

Uit tabel III,23 blijkt, als gevolg van het grote aantal zeer kleine bedrijven, een zeer zwakke opvolgingsverhouding in de Zandstreek als geheel gezien, maar integendeel een relatief sterke opvolgingsdruk op de grote bedrijven van de Zandstreek.

Ook in de Leemstreek kan, als geheel gezien, de opvolging der bedrijven niet als verzekerd worden beschouwd, zelfs niet op de grotere bedrijven, alhoewel ingevolge de statistisch enge basis een voorzichtige interpretatie geboden lijkt.

Op de kleine en matig kleine bedrijven van de Zandleemstreek zal de opvolging relatief het minst ongunstig uitvallen, wat waarschijnlijk toe te schrijven is aan het belang dat in bepaalde Zandleemgebieden aan de tuinbouw wordt gehecht, tuinbouw waarvoor in het bijzonder familiale arbeidskrachten worden ingeschakeld die op hun beurt een toekomst zien in het kleine landbouwbedrijf dat zich op extensieve tuinbouw specialiseert. Ook de intensieve veeteelt verantwoordt nog een relatief groot aantal helpers op het geheel der middelgrote en kleine bedrijven in de Zandleemstreek.

Voor de kleine en zeer kleine bedrijven is vooral in de Polders niet de geringste opvolgingszekerheid.

Sommigen aanzien het huidige gebrek aan kandidaat-opvolgers op de kleine bedrijven als een eerder gunstige faktor die wellicht de herstrukturering van de gronden in de hand zou kunnen werken. In deze optiek kan men, uitgaande van de thans aanwezige helpers, in alle grootteklassen nagaan in welke mate de opvolging van dergelijke gehergroepeerde bedrijven verzekerd lijkt.

Van de veronderstelling vertrekkend dat alle bedrijven met minder dan 5 hektare in de eerstkomende jaren en door een natuurlijk proces tot bedrijfs-eenheden met een verdubbelde areaaloppervlakte zouden gehergroepeerd worden, kan men de opvolgingsdruk in de diverse landbouwstreken berekenen door het huidige aantal helpers per landbouwstreek in verhouding te brengen tot het totale aantal bedrijfshoofden van meer dan 50 jaar (in alle grootteklassen) verminderd met de helft van het aantal dergelijke exploitanten op bedrijven van min dan 5 hektare.

Deze optimistische hypothese zou betekenen dat de opvolgingsverhouding zich in de Polders van 0,69 naar 0,76 zou wijzigen.

In de Zandstreek van 0,50 naar 0,66, in de Zandleemstreek van 0,67 naar 0,80 en in de Leemstreek van 0,71 naar 0,78. In feite zou de situatie er dus niet wezenlijk beter op worden, zodat men de huidige opvolgingstoestand in de Westvlaamse landbouw niet anders dan bijna alarmerend kan beschouwen. Immers, ook na een grondige spontane of geleide schaalvergroting van de bedrijfsstructuur zijn er nog maar 76 helpers aanwezig, om 100 bedrijven over te nemen.

Dit betekent dat de opvolgingstoestand op de Westvlaamse bedrijven alleen kan worden gesaneerd door een drastische hergroepering in de bedrijfsgrootteklassen van 1 tot 10 hektaren.

Dit blijkt duidelijk uit de enquêtegegevens. Van de 170 helpers in de Polders zijn er 74 die in de e.k. 15 jaren een bedrijf van meer dan 20 hectare zullen kunnen overnemen en 65 die voor een bedrijf van 10 à 20 ha in aanmerking komen. Er blijven zodoende niet meer dan 31 helpers over voor de 108 vrijkomende Polderbedrijven met minder dan 10 hectare.

Gemiddeld zouden dus in de Polders per 108 vrijkomende bedrijven van min dan 10 hectare 31 nieuwe bedrijfseenheden moeten gekreëerd worden, alvorens de opvolgingstoestand er met het huidige opvolgerspotentieel tot een normale verhouding kan teruggebracht worden (of 100 tot 29). Op analoge wijze kan voor de Zandstreek berekend worden dat 100 bedrijven, kleiner dan 10 hectare er tot 37 nieuwe eenheden moeten worden teruggebracht; in de Zandleemstreek tot 46 en in de Leemstreek tot 17 hetzij voor de hele provincie van 100 tot 40. Gemiddeld zou elk Westvlaams landbouwbedrijf van min dan 10 hectare dat door de huidige uitbater verlaten wordt, met anderhalf andere bedrijven van dezelfde grootteklasse dienen samengevoegd te worden. Pas onder deze voorwaarde zijn er in West-Vlaanderen voldoende helpers aanwezig om het huidige landbouwareaal in cultuur te houden.

De gehergroepeerde bedrijven zouden hierdoor een gemiddelde oppervlakte van nagenoeg 11,50 hectare verkrijgen i.p.v. de huidige 4 ha 60 a¹.

D. De opvolgingsdruk in de diverse subgewesten van West-Vlaanderen

Dezelfde gedachtengang volgend als in tabel III,23 kan de opvolgingsdruk worden berekend zoals deze zich voordoet in de diverse subgewesten van de provincie.

Het demografisch gezichtspunt is mede bepalend voor de opvolgingsdruk, omdat de gebieden die een demografische expansie kennen, deze tendens vertonen op grond van economische motieven, in West-Vlaanderen voornamelijk tewerkstellingsmogelijkheden in industrie, handel en toerisme.

De mogelijkheden buiten de landbouw oefenen ook op de kinderen van landbouwers een aantrekkingskracht uit waardoor de opvolgingsverhoudingen worden beïnvloed.

Op tabel III,24 worden 13 verschillende subgewesten onderscheiden². In elk subgewest werd de opvolgingsdruk berekend voor vier grootteklassen van

1. Deel I, hoofdstuk III, blz. 49.

2. De drie subgewesten van de Leemstreek werden tot een enkele samengevoegd om de statistische basis voldoende breed te houden.

Tabel III,24: Opvolgingsverhoudingen op de Westvlaamse landbouwbedrijven, naar subgewest en grootteklasse gerangschikt (vier hypothesen), enquête W.E.S., 1962.

Subgewest (a)	Code-cijfer	Bedrijfs-grootte	Aantal bedrijven	Bedrijfs-hoofden van 50 jaar en meer	Aantal helpers (b)	Opvolgingsverhoudingen			
						1e hyp.	2e hyp.	3e hyp.	4e hyp.
Kustpolders	11	a	30	19	1	0,08	0,05	0,12	0,08
		b	28	11	2	0,16	0,18	0,25	0,27
		c	25	15	10	0,93	0,66	1,41	1,00
		d	34	18	18	1,24	1,00	1,85	1,50
Brugse Polders	12	a	16	12	1	0,15	0,08	0,22	0,12
		b	46	22	12	0,61	0,54	0,91	0,81
		c	40	19	19	1,10	1,00	1,66	1,50
		d	56	24	26	1,08	1,08	1,62	1,62
Gistelse Polders	13	a	12	7	—	—	—	—	—
		b	17	8	2	0,27	0,25	0,42	0,37
		c	10	5	3	0,71	0,60	1,07	0,90
		d	9	4	5	1,32	1,25	2,00	1,87
Veurnse Polders	14	a	21	11	1	0,11	0,09	0,16	0,13
		b	40	18	8	0,46	0,44	0,70	0,66
		c	60	26	25	0,97	0,96	1,46	1,44
		d	56	28	37	1,54	1,32	2,31	1,98
Brugse randgemeenten	21	a	18	10	1	0,14	0,10	0,19	0,15
		b	25	13	9	0,84	0,69	1,27	1,04
		c	16	10	6	0,89	0,60	1,33	0,90
		d	8	5	4	1,13	0,80	1,74	1,20
Ring Jabbeke-Sijsele	22	a	187	104	9	0,11	0,08	0,17	0,13
		b	154	62	47	0,71	0,75	1,07	1,13
		c	70	27	39	1,30	1,44	1,95	2,16
		d	12	4	10	1,94	2,50	2,94	3,75

(a) Voor de preciese geografische omschrijving der subgewesten, zie DEEL I, Hoofdstuk I, § 6, blz. 15 en kaart I,4.
 (b) Helpers volgens beroepskeuze der kinderen.

Tabel III,24: Opvolgingsverhoudingen op de Westvlaamse landbouwbedrijven, naar subgewesten grootteklasse gerangschikt (vier hypothesen), enquête W.E.S., 1962 (vervolg).

Subgewest	Code-cijfer	Bedrijfs-grootte	Aantal bedrijven	Bedrijfs-hoofden van 50 jaar en meer	Aantal helpers (b)	Opvolgingsverhoudingen			
						1e hyp.	2e hyp.	3e hyp.	4e hyp.
Torhoutse Zandstreek	23	a b c d	100 91 46 11	61 39 23 7	11 22 22 8	0,25 0,56 1,11 1,71	0,18 0,56 0,95 1,14	0,38 0,84 1,68 2,58	0,27 0,84 1,43 1,71
Lijn Vladslo-Ruiselede	24	a b c d	158 109 47 11	89 41 25 7	13 28 25 9	0,19 0,60 1,24 1,93	0,14 0,68 1,00 1,28	0,29 0,90 1,50 2,90	0,22 1,02 1,50 1,93
Kernzone Rooselare-Kortrijk	41	a b c d	85 60 66 17	44 20 32 7	3 11 32 11	0,08 0,42 1,13 1,52	0,07 0,55 1,00 1,57	0,12 0,64 1,70 2,29	0,10 0,82 1,50 2,35
Agglomeratietrook Komen-Meulebeke	42	a b c d	130 99 86 40	71 44 22 18	16 42 18 23	0,28 0,99 0,49 1,34	0,22 0,95 0,82 1,27	0,43 1,48 0,73 2,02	0,34 1,43 1,22 1,91
Middenwestvlaamse zone Ieper-Kortemark	43	a b c d	162 193 125 45	80 87 60 26	23 80 72 26	0,33 0,96 1,34 1,35	0,28 0,92 1,20 1,00	0,50 1,45 2,02 2,03	0,43 1,38 1,80 1,50
De Westhoek	44	a b c d	157 190 186 110	89 86 102 56	18 41 62 26	0,26 0,50 1,09 1,31	0,20 0,47 0,85 1,10	0,40 0,75 1,64 1,97	0,30 0,71 1,28 1,66
De Leenstreek	51 + 52 + 54	a b c d	18 34 59 40	11 14 23 17	— 7 24 15	— 0,47 0,95 0,88	— 0,50 1,04 0,88	— 0,72 1,43 1,31	— 0,75 1,56 1,32

bedrijven¹. Dezelfde grondtendens die reeds bij de vorige berekeningen werd vastgesteld geldt tevens voor elk subgewest.

Deze tabel leert in het bijzonder dat in bepaalde grootteklassen van bedrijven, zo o.m. in de klasse van bedrijven tussen 5 en 10 hektare, nog grote verschillen in opvolgingsdruk vallen waar te nemen.

In de Polders oefenen deze bedrijven reeds geen aantrekkingskracht meer uit, evenmin als in de Leemstreek.

Hoewel de opvolging er evenmin verzekerd is, is de toekomst toch iets minder ongunstig in enkele Randgemeenten ten Zuiden van de stad Brugge, waar aan tuinbouw wordt gedaan, evenals in de extensieve tuinbouwstreken rond Roeselare en in centraal West-Vlaanderen (Ieper-Kortemark).

In een uitgestrekt gebied van West-Vlaanderen is de opvolging der bedrijven van 10 à 20 hektaren nog maar amper of reeds niet meer verzekerd. De toestand is vooral ongunstig in de Kustpolders, in de Gistelse Polders, in de Westhoek (Zandleem), en het Kerngebied rond Brugge (Zand) en op de lijn Komen-Meulebeke (Zandleem).

E. De opvolgingsverhoudingen in West-Vlaanderen van 1963 tot 1970 en van 1970 tot 1977

Het is duidelijk dat de leeftijdsverhoudingen die thans onder de oudere exploitanten worden waargenomen, en die op een zeer drukke bezetting van de oudste leeftijdsgroep wijzen, ook van invloed zullen zijn op de bedrijfsopvolgingen in de zeer nabije toekomst. Er werd vastgesteld dat ook onder de helpers zeer veel 25-jarigen en meer voorkomen, zodat de bedrijfsopvolging in de eerste helft van de beschouwde vijftienjarige periode wel enigszins anders zal verlopen dan in de tweede helft.

Tabel III,25 werd opgemaakt om dergelijke gebeurlijke verschillen na te gaan.

Men kan van de veronderstelling uitgaan dat alle exploitanten die in 1962 reeds de 60 voorbij waren, hun bedrijf vóór 1970 zouden overlaten aan de oudste helft van de helpers die op het ogenblik van de enquête op de bedrijven waren. De overige exploitanten, diegenen namelijk die op het ogenblik van de enquête tussen 50 en 60 jaar oud waren, worden geacht hun bedrijf pas vanaf 1970 en tot 1977 aan hun opvolgers vrij te geven. De in aanmerking komende opvolgers zijn de jongste helft onder de helpers die op het ogenblik van de enquête reeds op de bedrijven meewerkten.

1. a. bedrijven van 1 tot minder dan 5 ha
- b. bedrijven van 5 tot minder dan 10 ha
- c. bedrijven van 10 tot minder dan 20 ha
- d. bedrijven van 20 ha en meer.

Tabel III,25: Opvolgingsverboudingen op de Westvlaamse landbouwbedrijven, naar landbouwstreek en subgewest gerangschikt (tweede hypothese), enquête W.E.S., 1962.

Subgewesten	Totaal aantal bedrijven	Aantal bedrijfs- hoofden van 60 j. en +	Aantal bedrijfs- hoofden van 50 tot 60 jaar	Totaal aantal helpers	Opvolgingsdruk 1963-1970 (a)	Opvolgingsdruk 1970-1977 (b)
11	117	31	32	31	0,51	0,48
12	158	36	41	58	0,80	0,70
13	48	12	12	10	0,41	0,41
14	117	38	45	71	0,93	0,79
Polders	500	117	130	170	0,72	0,65
21	67	17	21	20	0,59	0,47
22	423	64	133	105	0,82	0,39
23	248	47	83	63	0,67	0,38
24	325	71	91	75	0,53	0,41
Zandstreek	1.063	199	328	263	0,66	0,40
41	228	43	60	57	0,66	0,47
42	355	51	104	99	0,97	0,47
43	525	103	151	201	0,97	0,66
44	643	139	194	208	0,75	0,53
Zandleemstreek	1.751	336	509	565	0,84	0,55
51	6	—	2	2	—	0,50
52	57	12	16	14	0,58	0,43
54	89	14	21	30	1,07	0,71
Leemstreek	151	26	39	46	0,88	0,59
West-Vlaanderen	3.465	678	1.006	1.044	0,77	0,52

(a) In de veronderstelling dat alle bedrijfshoofden van 60 jaar en meer tussen 1963 en 1970 zouden moeten worden opgevolgd door de helft van het huidige aantal helpers. Deze hypothese houdt rekening met de verouderde leeftijdsstructuur zowel onder de bedrijfs-
hoofden als onder de helpers.

(b) In de veronderstelling dat de helft van het huidige aantal helpers vanaf 1970 de plaats zou dienen in te nemen van de bedrijfsleiders die in 1962 tussen 50 en 60 jaar oud waren.

Dit resulteert, zoals tabel III,25 laat zien, in een hogere opvolgingsverhouding gedurende de eerste dan in de tweede periode. Hoewel in geen enkele landbouwstreek de opvolging verzekerd wordt, is vóór 1970 toch een benaderend evenwicht tussen vraag en aanbod te verwachten in centraal West-Vlaanderen en de Ieperse Leemstreek.

Het tekort aan opvolgers is ook minder nijpend in de Brugse en Veurnse Poldergewesten evenals in de ring van gemeenten die van Sijsele over Ruddervoorde naar Jabbeke toegaat. Voor de overige gewesten lijkt de opvolgings-situatie onherstelbaar negatief.

Als geheel komt de Leemstreek tussen 1963 en 1970 met de beste opvolgingssituatie naar voor, terwijl de Zandstreek er het slechtst aan toe is.

Vanaf 1970 wordt de toestand kritiek in alle subgewesten met uitzondering van de Polderstreek tussen Veurne en Oostende, waar voor 10 vrijkomende bedrijven nog 8 opvolgers zullen gevonden worden.

In de Zandstreek zijn het er nog amper vier, en vijf tot zes in de Zandleem- en Leemstreek.

Besluit

Het opvolgingsvraagstuk stelt zich verrassend scherp in bepaalde gedeelten van de provincie en dit niet alleen in die gedeelten van de provincie waar het aantal zeer kleine bedrijven overwegend is, maar evenzeer in zekere gewesten waar zowel de bodem als de bedrijfsgruottestruktuur gunstig mag worden geheten, zoals in de Kustpolders en de oostelijke Leemstreek.

De oorzaken van het gebrek aan opvolgers zijn velerlei. Enkele dienen ongetwijfeld te worden gezocht in de opvatting van vele landbouwerszonen en hun ouders op kleinere bedrijven, dat de landbouw als economische sektor niet meer dezelfde kansen biedt als andere beroepsrichtingen.

De afwijkingen die zich inzake opvolgingsdruk voordoen tussen de diverse gewesten laten niet toe te konkluderen dat gewesten in expansie een groter gebrek aan kandidaat-landbouwers zouden vertonen dan gebieden die een regressieve demografie kennen, hoewel de invloed en de aantrekkingskracht van de industrie en de tertiaire sektor ongetwijfeld sterker speelt in bepaalde streken dan in andere.

Veeleer moet worden aangenomen dat het aantal helpers en bijgevolg de opvolgingswaarborg op de bedrijven wordt gedetermineerd door de huidige structuur en de aanpassingsmogelijkheden der uitbatingen, zowel naar oppervlakte als naar uitbatingswijze. Daarnaast komen per bedrijf en per gezin ook factoren als aantal kinderen, ontwikkelingspeil, liefde voor het vak, uitwegen in andere sectoren enz. meespelen.

De ontleding van deze factoren zou uitgebreide onderzoeken medebrengen, maar wellicht aan het licht brengen op welke wijze en op grond van welke motieven de beslissingen worden genomen om de kinderen al dan niet voor de landbouw te bestemmen. De selectie van deze helpers onder de kinderen van het gezin is belangrijk omdat deze selectie medebepalend is voor de kwaliteit van de toekomstige Westvlaamse boerenstand.

Een belangrijk besluit uit de studie van de opvolgingsdruk in de landbouw is de vaststelling dat de Westvlaamse landbouwersgezinnen geen noemenswaardige rechtstreekse reserve meer vormen voor de industrie, zoals tot nog toe nog vaak werd verondersteld. Wel tellen de grotere bedrijven thans nog een aantal helpers die niet in staat zullen zijn een gelijkwaardig bedrijf als dat hunner ouders over te nemen.

Veel helpers op dergelijke bedrijven blijven alleen in de landbouw omdat er een gebrek is aan bezoldigde arbeidskrachten die nog bereid zijn het zware landbouwwerk te verrichten.

Deze omstandigheden zullen tot het gevolg leiden dat de secundaire afvloeiing voor een aantal helpers bijzonder pijnlijk zal zijn, daar zij op latere leeftijd en onvoorbereid een andere bedrijvigheid zullen dienen te zoeken.

De problematiek die zich stelt na de studie van het opvolgingsverloop in de Westvlaamse landbouw kan ook kort als volgt samengevat worden :

1. De kleine bedrijven, waar geen opvolgers worden aangetroffen, komen in aanmerking om tot grotere eenheden te worden gehergroepeerd, desnoods op grond van een plan waarbij de abdicerende bedrijfshoofden, die erin toestemmen hun bedrijven te laten samenvoegen, een zekere vergoeding ontvangen, gedeeltelijk te recupereren via de opvolgers van het hergestructureerde, grotere bedrijf. Dergelijke experimenten kunnen best geschieden in streken waar de ruilverkaveling wordt doorgevoerd.
2. De helpers die niet het vooruitzicht hebben het ouderlijke bedrijf te kunnen overnemen zouden door de ouders een billijke, jaarlijks uitkeerbare vergoeding voor de gepresteerde arbeid moeten ontvangen, waarmee zij hetzij een vreemd landbouwbedrijf, hetzij een betrekking buiten de landbouw kunnen aangaan zonder hiervoor te moeten wachten op laattijdige uitkeringen vanwege de opvolgende broeder op het ouderlijke bedrijf. Dit gebruik zou er veel ouders toe aanzetten hun kinderen vroeger dan thans, een bepaalde beroepsrichting te laten inslaan.
3. Zekere gevestigde normen inzake overnameprijzen, ontstaan in periodes waarin de competitie rond de vrijkomende exploitaties zeer sterk was, strekken ertoe de helper die het ouderlijke bedrijf overneemt, zeer zware financiële lasten te laten dragen ten bate van de abdicerende exploitant. (Dit kan zowel de eigen vader van de helper zijn als een derde). Deze praktijken

leiden ertoe dat helpers zich van de landbouw afkeren ofwel een haast ondragelijke schuldenlast op zich moeten nemen.

4. De opvolgingsdruk op de grotere bedrijven kan worden verminderd door er de grotere bedrijven toe aan te zetten zich alleen op kulturen toe te leggen die hen toelaten het werk af te kunnen met één enkele helper, nl. de voor opvolging in aanmerking komende zoon.

Sommige taken, die thans door familiale arbeidskrachten worden uitgevoerd, zouden in toenemende mate kunnen worden toevertrouwd aan loon-ondernemers.

5. De opvolgingsdruk op de grotere bedrijven zou in de toekomst ook onrechtstreeks kunnen verminderd worden door bevordering van het koöperatieve machinegebruik en door de veralgemeende invoering van een onderling arbeidsuitwisselingssysteem tussen de bedrijven.

HOOFDSTUK III

DE BEROEPSRICHTING DER LANDBOUWERSKINDEREN

Het relatief hoge aantal grote gezinnen in de landbouwersbevolking enerzijds en de beperktheid van de voor landbouw geschikte oppervlakte anderzijds heeft ertoe geleid dat de landbouwbevolking traditioneel als een bestendige reserve aan mensen werd beschouwd voor zowat alle standen van de maatschappij. Van generatie tot generatie heeft een levenskrachtige landbouwersstand een groot gedeelte van de bevolking voorzien van nieuwe elementen.

Bij een in 1963 doorgevoerde enquête¹ onder de stedelijke en verstedelijkte bevolking in West-Vlaanderen, waarbij 1.155 gezinshoofden betrokken werden, is gebleken dat 29,7 % van deze gezinshoofden nabije familieleden hebben die het beroep van land- of tuinbouwer uitoefenen.

Deze verhouding is het hoogst in de kleine steden van 10.000 tot 20.000 inwoners (35,7 %) en bedraagt nog gemiddeld 22,3 % in de steden Brugge, Oostende en Kortrijk.

107 gezinshoofden of 9,2 % waren zelf uit een landbouwersgezin afkomstig en van 184 of 15,9 % was de grootvader een landbouwer.

Wanneer deze 107 resp. 184 gezinshoofden naar socio-professionele groep worden uitgesplitst en in vergelijking gebracht met de totaliteit van de stedelijke bevolking (de geënquêteerde gezinshoofden), dan blijkt de arbeidersgroep in meer dan gemiddelde mate onder deze 107 boerenzonen te worden aange troffen (dispariteitsindexcijfer 143); ook de vrije academische beroepen blijken talrijker vertegenwoordigd te zijn (d.i.c. 127).

Bij de 184 kleinzonen van landbouwers echter zijn de vrije academische beroepen veel meer dan gemiddeld vertegenwoordigd (d.i.c. 139) evenals de groep der grote ondernemers in handel, nijverheid en finantie (d.i.c. 244), de middenstanders in handel en ambacht (d.i.c. 137) en de lagere bedienden (d.i.c. 109). De arbeidersgroepen zijn onder deze kleinzonen van landbouwers reeds iets minder dan gemiddeld vertegenwoordigd, wat erop wijst dat de sociale opstijging vooral in de tweede generatie gebeurd is. De kleinzonen van landbouwers vertonen als groep een uitgesproken hogere sociale status dan de gemiddelde stedelijke en verstedelijkte bevolking in West-Vlaanderen.

De afvloeiing uit de landbouw is vooral tijdens de jongste decennia op bijna spektakulaire wijze geschied. De belangrijke uitbreiding van de industriële

1. Deze enquête bij de stedelijke bevolking in West-Vlaanderen werd in 1963 doorgevoerd in het kader van de IIIde werkfase van de Survey der Westvlaamse gewesten. Zij maakt het voorwerp uit van een ongepubliceerde studie van het Westvlaams Economisch Studiebureau.

bevolking en van de bevolking in de tertiaire sektor werd in grote mate gevoed uit agrarische bevolkingslagen.

Sinds 1856 tot 1960 is de actieve landbouwbevolking in België van 1.055.060 eenheden op nog 339.295 eenheden teruggevallen, d.i. van 45 % tot 9,8 % van de totale actieve bevolking in het Rijk¹.

Ook op het huidige ogenblik duurt deze afvloeiing uit de landbouwsektor voort, hoewel het karakter ervan grondige wijzigingen heeft ondergaan.

Waar de traditionele vermindering van het aantal actieve personen in de landbouw geleidelijk verliep en aanvankelijk vooral toe te schrijven was aan de niet-vervanging van landarbeiders die de rustleeftijd hadden bereikt, alsmede door het wegtrekken van landbouwerszonen naar andere sectoren, is onmiddellijk na de jongste wereldoorlog ook een groot aantal loontrekkende landarbeiders op actieve leeftijd uit de landbouw weggetrokken. Deze ontwikkeling was zowel oorzaak als gevolg van de spektakulaire mechanisering die de Belgische naoorlogse landbouw heeft gekenmerkt.

Daarnaast hebben de kinderen van landbouwers sinds de wereldoorlog in veel sterkere mate en reeds op jongere leeftijd de landbouw vaarwel gezegd, door zich in groter getal dan voorheen ooit het geval was, op studierichtingen toe te leggen die hen buiten de landbouw zouden brengen.

Sinds de oorlog is ook een aantal zeer kleine bedrijven zonder opvolger gebleven, en tijdens de jongste jaren stelt men zelfs vast dat talrijke landbouwers op kleine bedrijven hun landbouwbedrijf nog slechts als nevenbedrijf in uitbating houden of het volledig verlaten.

In West-Vlaanderen is het aantal loontrekkende landarbeiders tussen 1950 en 1961 van 6.308 eenheden tot op 3.435 eenheden afgenomen².

De afvloeiing van landbouwerskinderen kan ook thans nog in hoofdzaak naar twee vormen worden onderscheiden. Men kan als primaire afvloeiing bestempelen, de beroepsoriëntering der landbouwerskinderen buiten de landbouwsektor via het onderwijs. De kinderen die reeds na de lagere school voor een beroep buiten de landbouw hebben geopteerd zijn primair afgevloeid.

Deze kinderen van landbouwers die, na enkele jaren als helper op het ouderlijke bedrijf te hebben medegewerkt, toch de landbouwsektor dienen te verlaten, worden als secundair afgevloeid beschouwd.

Het aantal landbouwerskinderen dat op secundaire wijze de landbouwsektor heeft verlaten lag tijdens de allerjongste jaren zeer hoog. Deze afvloeiing is ook thans nog zo hoog dat op vele bedrijven in West-Vlaanderen de opvolging niet meer verzekerd is, zoals hoger werd aangetoond.

Men kan geredelijk aannemen dat de landbouwerszonen die in het verleden

1. Prof. C. BOON : *Landbouweconomie*, blz. 47, Leuven, 1962.

2. Bron R.M.Z. ; met inbegrip van de seizoenarbeiders.

op secundaire wijze afgevloeid zijn voor het grootste gedeelte als ongeschoolden in andere economische sectoren terecht zijn gekomen. Enkel en zullen wel, dank zij persoonlijk kapitaal en begaafdheid, als handelaar een weg hebben gevonden.

Daarom is het van bijzonder belang het beroep te kennen van deze landbouwerskinderen die reeds het ouderlijke bedrijf hebben verlaten. De verhoudingen tussen geschoolde en ongeschoolde beroepen kunnen reeds een benaderend idee verschaffen over het aantal landbouwerszonen dat op primaire en voorbereide wijze, dan wel secundair en onvorbereid buiten de landbouw is terecht gekomen.

Om dit fenomeen van naderbij te kunnen bestuderen werden nagenoeg 10.000 kinderen van Westvlaamse landbouwers bestudeerd, afkomstig van 3.465 landbouwbedrijven, van alle grootteklassen en uit alle gewesten en gemeenten van de provincie.

§ 1. DE MANNELIJKE LANDBOUWERSKINDEREN

Op de 4.941 landbouwerszonen waarvan de beroepsrichting werd nagegaan, waren er 2.520 die nog op een of ander niveau van onderwijs schoolgaande waren.

Ook de jongere kinderen die nog de schoolplichtige leeftijd niet hadden bereikt worden in dit aantal begrepen.

Zij vormen tesamen 51,0 % van alle mannelijke kinderen op de onderzochte bedrijven.

In de Polders is deze verhouding 53,2 %, tegenover 49,9 % in de Zandstreek, 50,3 % in de Zandleemstreek en 59 % in de Leemstreek. De verschillende verhoudingen zijn vooral toe te schrijven aan de verschillen in leeftijdsstructuur onder de kinderen, alsook aan het verschillend aspiratieniveau met betrekking tot de schoolopleiding in de diverse landbouwstreken.

De studierichting die deze kinderen ingeslagen hebben werd in een vorig hoofdstuk uitvoerig behandeld¹.

De mannelijke landbouwerskinderen die reeds een beroep uitoefenen

A. Algemene analyse

Wanneer – zoals in tabel III,26 is gebeurd – abstraktie wordt gemaakt van deze landbouwerszonen die nog geen beroep uitoefenen omdat zij zich daartoe

1. Zie deel II, hoofdstuk III, § 6, blz. 189.

Tabel III,26 : Beroepsrichting der mannelijke landbouwerskinderen naar hoofdrichtingen onderscheiden in de Westulaamse landbouwstreken, enquête W.E.S., 1962.

Beroepsrichtingen (hoofdrichtingen)	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		Totaal	
	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.
Landbouw	234	65,6	355	49,0	740	58,6	57	73,1	1.386	57,3
Ongeschoold handarbeider	24	6,7	154	21,3	142	11,3	4	5,1	324	13,4
Geschoold handarbeider of handelaar	36	10,1	107	14,8	183	14,5	10	12,8	336	13,9
Lagere geestesarbeider (en openbare orde)	18	5,0	24	3,3	44	3,5	1	1,3	87	3,6
Geestesarbeider na hogere vorming	20	5,6	23	3,2	67	5,3	2	2,6	112	4,6
Overige	25	7,0	61	8,4	86	6,8	4	5,1	176	7,3
Totaal	357	100,0	724	100,0	1.262	100,0	78	100,0	2.421	100,0

nog voorbereiden op de school, en wanneer dus enkel deze 2.421 boerenzonen worden bestudeerd die reeds een beroepsrichting hebben ingeslagen, is men in staat zekere basistendenzen in de verschillende landbouwstreken te onderkennen.

Het aantal boerenzonen dat verkiest in de landbouwsektor te blijven is bijzonder hoog op de bedrijven van Leemstreek en Polders, waar respectievelijk 73,1 en 65,6 % van alle boerenzonen die reeds een beroep uitoefenen in de landbouwsektor terecht zijn gekomen.

Daaronder zijn ongetwijfeld een aantal helpers die nog secundair zullen afvloeien.

Het aantal boerenzonen dat in de Zandleemstreek in de landbouwsektor is gebleven (58,6 %) verhoudt zich nagenoeg zoals het provinciale gemiddelde (57,3 %) terwijl dit verhoudingscijfer veel lager is in de Zandstreek (49,0 %). Een en ander staat nauw in verband met de groottestructuur der bedrijven, daar de helpers vooral op de grote bedrijven worden aangetroffen. In totaal zijn 1.386 boerenzonen in de landbouw gebleven waarvan 1.044 als helper en 342 als zelfstandig exploitant.

Het aantal boerenzonen dat als ongeschoolde arbeider (324) de landbouwsektor heeft verlaten is in de hele provincie nagenoeg even groot als het aantal dat als geschoold handarbeider of handelaar (336) de landbouwsektor heeft verlaten.

Relatief beschouwd zijn het vooral boerenzonen uit de Zandstreek die ongeschoolde arbeider worden (21,3 %). Hun relatief aantal is slechts 11,3 % in de Zandleemstreek, 6,7 % in de Polders en 5,1 % in de Leemstreek. De provinciale verhouding van 13,4 % wordt dus alleen in de Zandstreek overtroffen.

13,9 % van de Westvlaamse boerenzonen worden geschoold loontrekkend vakman, oefenen een zelfstandig ambacht uit of worden zelfstandig handelaar.

In de Zand- en Zandleemstreek worden deze beroepsrichtingen door een nog groter aantal boerenzonen ingeslagen (respectievelijk 14,8 en 14,5 %). In de Polders zijn het er slechts 10,1 % en 12,8 % in de Leemstreek.

Daar staat tegenover dat het relatieve aantal geestesarbeiders van allerlei richting en niveau aanzienlijk hoger ligt onder de boerenzonen uit de Polders dan onder alle anderen.

B. De grootte van de bedrijven en de beroepsrichting

Reeds bij de studie der beroepsrichtingen per landbouwstreek kon worden vermoed dat de voornaamste bepalende faktor bij de beroepsoriëntering der kinderen niet van geografische, maar veeleer van sociale aard was.

Tabel III,27: Beroepsrichting der mannelijke landbouwerskinderen, naar grootteklasse van de ouderlijke bedrijven ingedeeld, enquête W.E.S., 1962.

Beroepsrichting (hoofddrachten)	— 5 ha		5 tot 10 ha		10 tot 20 ha		20 ha en meer		West-Vlaanderen	
	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.
Landbouw Ongeschoold handarbei- der Geschoold vakman of handelaar Lagere bediende of openbare orde Geestesarbeider na ho- gere vorming	146	22,6	385	58,4	507	75,5	348	78,6	1.386	57,3
	212	32,8	85	12,9	23	3,4	4	0,9	324	13,4
	166	25,7	86	13,1	53	7,9	31	7,0	336	13,9
	35	5,4	26	4,0	18	2,7	8	1,8	87	3,6
	24	3,7	24	3,6	39	5,8	25	5,6	112	4,6
Overige beroepen	64	9,9	53	8,0	32	4,8	27	6,1	176	7,3
Totaal	647	100,0	659	100,0	672	100,0	443	100,0	2.421	100,0

De sociale herkomst wordt in landbouwmiddens in hoofdzaak door de grootte der bedrijven gedetermineerd, zodat de verschillen in beroepsrichting ook aan de hand van tabel III,27 kunnen worden nagegaan.

Er kan vooreerst al duidelijk worden vastgesteld dat de mannelijke boerenkinderen van grotere bedrijven herkomstig, in veel groter aantal in de landbouwsector wensen te blijven.

Waar op 100 boerenzonen in de provincie er 57 in de landbouw blijven, zijn er meer dan 75 op de bedrijven van 10 ha en meer, slechts 58 op bedrijven van 5 à 10 ha en amper 22 op bedrijven kleiner dan 5 ha.

Een precies tegengestelde tendens treft men aan waar het gaat om het aantal boerenzonen dat op een of andere wijze als handarbeider buiten de landbouwsector is gekomen.

Zowel de ongeschoolde handarbeiders als geschoolde vaklui en handelaars komen in veel talrijkere mate voort van kleine dan van grote bedrijven. Onder de ongeschoolde arbeiders wordt tussen de kleinste en de grootste klasse van bedrijven een variatie vastgesteld gaande van 32,8 % tot 0,9 % van het totale aantal boerenzonen dat reeds een beroep heeft gekozen.

Een minder sterke, maar toch zeer uitgesproken variatie, treft men aan onder diegenen die een geschoold vak of ambacht beoefenen of in de handel zijn terechtgekomen nl. van 25,7 % op de kleinste tot 7,0 % op de grootste bedrijven.

Van de 2.421 landbouwerszonen die reeds een beroep hebben gekozen kunnen er 87 als „lagere bediende” worden omschreven, d.i. 3,6 % van het totaal.

Op bedrijven van min dan 5 ha gaan 5,4 % der boerenzonen dergelijke beroepsrichting uit. Het zijn er nog 4,0 % op bedrijven tussen 5 en 10 ha, 2,7 % op bedrijven van 10 à 20 ha en nog slechts 1,8 % op de grootste bedrijven (+ 20 ha).

De boerenzonen die een beroep hebben gekozen dat geestesarbeid van een hoger gehalte veronderstelt, en waarin zowel hogere bedienden en ambtenaren als onderwijskrachten, priesters en vrije academische beroepen worden betrokken, komen in talrijker getal voor onder de boerenkinderen wier ouders een groot bedrijf uitbaten. Inderdaad gaan slechts circa 3,6 % der kinderen, afkomstig van bedrijven kleiner dan 10 ha, een intellectueel beroep kiezen, terwijl de verhouding ongeveer 5,6 % belooft onder de boerenzonen herkomstig van bedrijven groter dan 10 ha.

Uit deze verhoudingen kan gekonkludeerd worden dat de boerenzonen op grotere bedrijven bij voorkeur in de landbouw wensen te blijven, en wanneer dit niet mogelijk blijkt, dat zij voor de overgrote meerderheid reeds vroeg voor een andere uitweg hebben geopteerd, daar de meesten een geschoold beroep

Tabel III,28 : Beroepsrichting der vrouwelijke landbouwerskinderen, naar hoofdrichtingen onderscheiden en per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962.

Beroepsrichtingen (hoofdrichtingen)	Polders		Zandstreek		Zandleemstreek		Leemstreek		West-Vlaanderen	
	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.
Landbouwster Helpster (a)	65 127	17,5 34,2	50 237	7,4 35,2	138 540	10,9 42,6	12 45	13,8 51,7	265 949	11,0 39,5
In de landbouw	192	51,8	287	42,6	678	53,4	57	65,5	1.214	50,6
Huishoudster (b)	111	29,9	216	32,1	339	26,7	19	21,8	685	28,5
Ongeschoold arbeidster	16	4,3	60	8,9	70	5,5	1	1,2	147	6,1
Geschoole handarbeid- ster (loontrekkend of zelfstandig) en han- delaarster	9	2,4	21	3,1	38	3,0	4	4,6	72	3,0
Lagere bediende	8	2,2	24	3,6	27	2,1	3	3,5	62	2,6
Geestesarbeidster na ho- gere vorming	13	3,5	28	4,2	41	3,2	—	—	82	3,4
Klerus	4	1,1	16	2,4	29	2,3	1	1,2	50	2,1
Overige	18	4,9	21	3,1	47	3,7	2	2,3	88	3,7
Totaal	371	100,0	673	100,0	1.269	100,0	87	100,0	2.400	100,0

(a) Met inbegrip van bezoldigde helpsters en ongehuwde meisjes „zonder beroep”.

(b) Met inbegrip van gehuwde vrouwen „zonder beroep”.

zijn gaan uitoefenen. Op de kleinere bedrijven schijnt minder belangstelling te bestaan voor de landbouw zelf, terwijl toch een groot aantal boerenzonen als ongeschoolden in andere economische sectoren terechtkomt.

Intellectuele beroepen rekruteren nog weinig onder boerenkinderen die van kleine bedrijven afkomstig zijn.

§ 2. DE VROUWELIJKE LANDBOUWERSKINDEREN

In het onderzoek naar de beroepsrichting der landbouwerskinderen werden op 3.465 geënquêteerde bedrijven 4.609 vrouwelijke kinderen geteld waarvan de beroepsrichting bekend was.

Hiervan waren er 2.209 of circa 48 % nog schoolgaande of nog in de schoolplichtige leeftijd.

De studierichting dezer meisjes werd in een vorig hoofdstuk nader belicht¹.

De vrouwelijke landbouwerskinderen die reeds de school hebben verlaten

A. Algemene analyse

Het kan nuttig zijn de beroepsrichtingen der landbouwersdochters te bestuderen en hierbij alleen de 2.400 meisjes te betrekken die reeds een beroepsrichting hebben ingeslagen.

Er moet bij de meisjes een essentieel onderscheid worden gemaakt tussen de „landbouwsters” en de „landbouwhelpsters” omdat mag aangenomen worden dat een groot aantal „helpsters” na hun huwelijk nog buiten de landbouw terecht komen.

Op tabel III,28 worden de verscheidene beroepsrichtingen in hoofdgroepen aangeduid en wordt de absolute en relatieve spreiding over de landbouwstreken weergegeven.

Precies zoals bij de jongens blijken ook de meisjes uit de Polders na hun huwelijk het sterkst aan het landbouwberoep gehecht, aangezien 17,5 % van alle meisjes die reeds een beroepsrichting gekozen hebben met een landbouwer gehuwd zijn.

Deze binding aan het landbouwberoep kan ook worden nagegaan door het aantal meisjes dat uiteindelijk landbouwster wordt te stellen tegenover het aantal landbouwhelpsters.

Waar in de hele provincie 265 landbouwsters tegenover 949 landbouwhelpsters staan, hetzij in een verhouding van 27,9 %, wordt in de Polders een

1. Zie deel II, hoofdstuk III, § 6, blz. 189.

verhouding van 51,2 % waargenomen. In de Zandstreek, Zandleemstreek en Leemstreek worden verhoudingen van respectievelijk 21,1, 25,5 en 26,7 % genoteerd.

Qua „beroepsgetrouwheid” onder de boerenmeisjes-helpsters komt volgende rangorde naar voor : Polders, Leemstreek, Zandleemstreek en Zandstreek. Deze volgorde schijnt invloeden van kwalitatieve aard te suggereren. Er blijkt onder de landbouwersdochters meer gehechtheid aan het ouderlijk beroep voor te komen naarmate het aantal grote bedrijven per landbouwstreek toeneemt.

Beperkt men zich alleen tot de helpsters dan is hun relatief aantal onder de boerenmeisjes veruit het hoogst in de Leemstreek, gevolgd door de Zandleemstreek, de Zandstreek en de Polders.

Deze laatste verhoudingen kunnen uiteindelijk moeilijk geïnterpreteerd worden als een maatstaf voor een meer of mindere gerichtheid of gehechtheid op de landbouw – althans niet bij de meisjes – omdat bij hen de voorkeur of de afkeer voor het landbouwberoep doorgaans slechts zal meespelen bij de keuze van de huwelijkspartner.

Het totale aantal boerendochters dat op het ogenblik van de enquête ¹ nog in de landbouwsektor vertoefde ligt relatief het hoogst in de Leemstreek omdat daar 65,5 % van alle schoolverlatende meisjes in de landbouwsektor zijn terecht gekomen. In de Polders en de Zandleemstreek blijft deze verhouding dicht bij de provinciale verhouding die op 50,6 % ligt. In de Zandstreek ligt deze verhouding op amper 42,6 %. Ook deze verhoudingscijfers geven nog geen objectieve getrouwheids-verhouding, omdat hierin geen rekening wordt gehouden met de primaire afvloeiing. Er zal verder met deze elementen rekening worden gehouden bij de benadering van de beroepsgetrouwheid zowel bij jongens als meisjes in de verschillende landbouwstreken ².

Het relatief aantal dochters van landbouwers dat als „huishoudster” buiten de landbouwsektor is terecht gekomen ligt zeer hoog in Zandstreek en Polders en zeer laag in de Leemstreek.

Het relatief grote aantal gehuwde meisjes in de Polders ³ heeft hier echter ook de hand in.

Het relatief aantal ongeschoolde arbeidsters ligt vooral in de Zandstreek, maar ook nog in de Zandleemstreek gevoelig boven de verhoudingen in de Polders. In de Leemstreek komen zij haast niet voor.

Geschoolde handwerkstersberoepen alsook het beroep van handelaarster worden evenwel het meest beoefend door boerenmeisjes uit de Leemstreek

1. Begin 1962.

2. Zie deel III, hoofdstuk III, § 3 (B), op blz. 295.

3. Zie deel III, hoofdstuk I, § 4 (B), op blz. 245.

(4,6 %) en het minst in de Polders (2,4 %). De provinciale verhouding van 3 % wordt zeer dicht benaderd in Zand- en Zandleemstreek.

Ook lagere bedienden worden weinig aangetroffen onder de schoolverlatende boerendochters. De provinciale verhouding van 2,6 % wordt overschreden in Zand- en Leemstreek. De Zandstreek onderscheidt zich ook gunstig wat de vrouwelijke intellectuele beroepen betreft, daar meer dan 4 % der boerenmeisjes er dergelijk beroep uitoefenen.

Onder de geënquêteerde meisjes in de Leemstreek werd geen enkel dergelijk beroep genoteerd, terwijl de verhoudingen zowel in de Polders als de Zandleemstreek dicht bij de algemene verhouding van 3,4 % blijven.

Tenslotte wordt, wat de vrouwelijke klerus betreft, een relatief hoog verhoudingscijfer waargenomen in Zandstreek en Zandleemstreek (+ 2 %) maar een gering (± 1 %) in Polders en Leemstreek.

Uit al deze verhoudingen blijkt duidelijk dat de grootste groep schoolverlatende meisjes tijdelijk of definitief in de landbouw terecht komt en dat een tweede belangrijke groep als „huishoudster” buiten de directe beroepsactieve bevolking valt. Het aantal boerendochters dat een werkelijk beroep buiten de landbouw uitoefent ligt het hoogst in de Zandstreek (25,2 %) gevolgd door de Zandleemstreek (19,8 %) en de Polders (18,3 %). In de Leemstreek zijn slechts 12,6 % der schoolverlatende meisjes buiten de landbouwsector werkzaam.

B. De grootte van de bedrijven en de beroepsrichting

De wat aparte positie die zowel de Polders en de Leemstreek in de ene richting, de Zandstreek in een andere richting innemen, wijzen er reeds op dat de bedrijfsgroottestructuur een fundamentele invloed uitoefent op de beroepsoriëntering der landbouwerskinderen.

Tabel III,29 geeft dienaangaande een gedetailleerd inzicht. De bedrijven worden er in vier grootteklassen ingedeeld, terwijl de daarop voorkomende schoolverlatende boerenmeisjes naar beroep worden ingedeeld. Zowel de absolute als de relatieve spreiding wordt erin weergegeven.

Daaruit blijkt al dadelijk dat het relatief aantal boerendochters dat een landbouwer heeft gehuwd bijna vier maal zo groot is op de grootste bedrijven (19,6 %) als op de kleinste (5,4 %). Ook het relatief aantal landbouwhelpsters is op de grootste bedrijven dubbel zo hoog als op de kleinste.

Daartegenover staat dat het aantal dochters van landbouwers dat – meestal na het huwelijk met een niet-landbouwer – het beroep van „huishoudster” uitoefent rond de 35 % ligt op bedrijven kleiner dan 10 ha, terwijl het circa 20 % bedraagt bij meisjes die van bedrijven stammen met 10 of meer dan 10 ha.

Tabel III,29 : Beroepsrichting der vrouwelijke landbouwerskinderen, naar grootteklasse van de ouderlijke bedrijven ingedeeld, enquête W.E.S., 1962.

Beroepsrichting (hoofdd Richtingen)	— 5 ha		5 tot 10 ha		10 tot 20 ha		20 ha en meer		West-Vlaanderen	
	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.	Abs.	pCt.
Landbouwer	36	5,4	55	7,9	100	15,2	74	19,6	265	11,0
Landbouwhulpster (a)	166	24,7	280	40,4	316	48,0	187	49,6	949	39,5
Huishoudster (b)	242	36,0	237	34,2	129	19,6	77	20,4	685	28,5
Ongeschoold arbeidster	92	13,7	42	6,0	10	1,5	3	0,8	147	6,1
Geschoolde handarbeidster (loontrekkend of zelfstandig) en handelaarster	41	6,1	11	1,6	16	2,4	4	1,1	72	3,0
Lagere bediende	22	3,3	21	3,0	15	2,3	4	1,1	62	2,6
Geestesarbeidster na hogere vorming	26	3,9	17	2,4	26	4,0	13	3,5	82	3,4
Klerus	12	1,8	6	0,9	27	4,1	5	1,3	50	2,1
Overige	34	5,1	25	3,6	19	2,9	10	2,6	88	3,7
Totaal	671	100,0	694	100,0	658	100,0	377	100,0	2.400	100,0

(a) Met inbegrip van de ongehuwde boerendochters die als „zonder beroep” werden vermeld.

(b) Met inbegrip van de gehuwde boerendochters die als „zonder beroep” werden vermeld.

De meisjes die als ongeschoold arbeidster de landbouw verlaten komen haast nooit van bedrijven met meer dan 20 ha (0,8 %) en uiterst zelden van bedrijven van 10 tot 20 ha (1,5 %).

Ook geschoolde vrouwelijke handwerkstersberoepen rekruteren meest onder meisjes van kleinere bedrijven (6,1 %) en eerder toevallig onder meisjes wier ouders een grotere exploitatie in uitbating hebben.

Ook lagere bedienden komen eerder zelden uit het landbouwmidden, hoewel in relatief talrijker verhouding van kleine (3,3 %) dan van grote bedrijven (1,1 %).

Intellectuele beroepen daarentegen – hoewel niet zeer frekwent onder dochters uit het landbouwersmilieu – komen in nagenoeg gelijke mate uit alle bedrijfsgrootteklassen.

§ 3. DE BEROEPSGETROUWHEID ONDER DE LANDBOUWERSKINDEREN

De getrouwheid aan het landbouwberoep onder de kinderen van landbouw-exploitanten kan onder een dubbel gezichtspunt worden bestudeerd.

Enerzijds is het procentuele aantal kinderen dat na de schoolplichtige leeftijd als helper of zelfstandige in de landbouwsector verblijft een indice van beroepsgetrouwheid.

Daarnaast kan echter de uiteindelijke beroepskeuze als zelfstandige als criterium worden genomen.

Wanneer deze laatste zienswijze wordt aangenomen, wordt rekening gehouden met de secundaire afvloeiing. Deze secundaire afvloeiing is, vooral onder meisjes door een huwelijk met een niet-landbouwer, zeer groot.

Het is daarom verkieslijker de twee aspecten duidelijk te scheiden en te spreken van beroepsgetrouwheid in eerste en tweede graad.

A. De beroepsgetrouwheid in de eerste graad

Voor elk der vier landbouwstreken in de provincie West-Vlaanderen is – aan de hand van enquête-gegevens die betrekking hebben op 3.465 bedrijven – het aantal mannelijke en vrouwelijke kinderen van landbouwers bekend die hun 15e levensjaar hebben bereikt of overschreden en geacht worden een definitieve beroepsrichting ingeslagen te zijn.

De leeftijd van 15 jaar mag als onderste grens worden aangenomen omdat doorgaans pas vanaf deze leeftijd een definitieve beslissing inzake beroeps-oriëntering wordt getroffen. Deze beslissing kan bij individuele gevallen wel nog worden gewijzigd, maar de optredende verschuivingen zullen niet meer van aard zijn dat zij, bij massale waarneming, de vastgestelde verhoudingen kunnen vertekenen.

Tabel III.30 : Het vermoedelijke aantal toekomstige landbouwhelpers onder de landbouwerskinderen van 15 jaar en meer die thans nog schoolgaande zijn, enquête W.E.S., 1962.

pCt. der huidige exploitanten van min dan 40 jaar die 3 of meer jaar middelbaar onderwijs hebben genoten	Aantal ongehuwde helpers	Vermoedelijk aantal nog schoolgaande toekomstige helpers van 15 j. en meer (a)	pCt. der huidige echtgenoten van exploitanten van min dan 40 jaar die 3 of meer jaar middelb. onderwijs hebben genoten (b)	Aantal ongehuwde helpers	Vermoedelijk aantal nog schoolgaande toekomstige helpers van 15 j. en meer (b)
Polders	11,0	165	8,4	124	11
Zandstreek	7,0	255	7,8	232	19
Zandleemstreek	16,6	554	14,4	526	88
Leemstreek	16,4	45	15,5	44	8
West-Vlaanderen	13,0	1.019	11,9	926	126

(a) Dit resultaat is het quotiënt van de deling van het produkt van de eerste kolom met de tweede en het verschil tussen 100 en het percentage in de eerste kolom.

Vanzelfsprekend zijn de resultaten per landbouwstreek benaderend en minimaal, omdat onder de ongehuwde helpers waarop de verhouding van de 1e kolom werd toegepast ook een aantal helpers aanwezig zijn die tot na het 15e jaar op de school zijn geweest.

(b) Verhoudingen onder alle landbouwsters per landbouwstreek, gekorrigeerd met een koëfficiënt gelijk aan de dispariteit tussen algemene verhouding en verhouding onder de jonge mannelijke exploitanten.

Het absoluut en relatief aantal kinderen dat als helper(st)er of landbouwer(st)er in de landbouwsektor actief is, is eveneens bekend en wijst op de aantrekkingskracht die het landbouwersberoep uitoefent op de zonen en dochters van landbouwers. Om de aantrekkingskracht van het landbouwberoep op de aankomende generatie precies te meten dient dit aantal toch te worden vermeerderd met de nog schoolgaande kinderen van 15 jaar en meer die zich op het landbouwberoep voorbereiden.

Dit aantal kan benaderend worden geraamd door uit te gaan van de veronderstelling dat de verhouding der toekomstige landbouwers die langer dan hun 15e jaar op school zijn geweest iets hoger zal zijn dan de (bekende) verhouding die thans onder de jongste leeftijdsgroepen van exploitanten voorkomt.

Men kan aannemen dat drie jaar lager middelbaar onderwijs reeds vóór het 15e levensjaar kunnen, maar doorgaans slechts na het 15e levensjaar worden beëindigd.

Rekening houdend met een lichte vermeerdering van het aantal toekomstige landbouwers die enkele jaren middelbaar onderwijs zullen genieten, kan men derhalve als volgt het aantal toekomstige landbouwhelpers onder de nog schoolgaande boerenkinderen van 15 jaar en meer ramen.

Uitgaande van de hypothese dat relatief evenveel boerenzonen-kandidaat-landbouwers na hun 15e jaar nog op de school zijn als er jonge boeren (exploitanten van -40 jaar) zijn die 3 of meer jaar middelbaar onderwijs hebben gevolgd, kan, door toepassing van laatstgenoemd percentage op het bekende aantal landbouwhelpers, berekend worden hoeveel kandidaat-helpers (en dus kandidaat-landbouwers) thans nog schoolgaande zijn. Ook voor de meisjes, toekomstige helpsters, kan dezelfde gedachtengang worden gevolgd en toegepast.

Op tabel III,30 worden deze berekeningen uitgevoerd voor elk der landbouwstroken in West-Vlaanderen en zowel voor jongens als voor meisjes.

De kennis van dit vermoedelijke aantal helpers dat thans nog op de schoolbanken zit, maar reeds het 15e levensjaar heeft bereikt of overschreden, laat toe voor elke landbouwstreek in de provincie, de verhouding te berekenen van het aantal kinderen die in de landbouwsektor terecht komen ten opzichte van het totale aantal kinderen van 15 jaar en meer.

Tabel III,31 geeft op deze wijze een inzicht in de graad van beroepsgetrouweheid van de eerste graad onder de landbouwerskinderen, zo mannelijke als vrouwelijke, in de provincie West-Vlaanderen.

Een eerste hypothese houdt helemaal geen rekening met het hierboven berekende vermoedelijke aantal nog schoolgaanden, maar enkel met deze

Balans N.V.A. per 31/12/71

<u>ACTIVA</u>		<u>PASSIVA</u>	
<u>Vastliggend</u>		<u>Tegenover de maatschappij</u>	
Gronden en gebouwen	31.223.007	Kapitaal	69.000.000
Werken in uitvoering	4.600.000	Wettelijke reserve	6.900.000
Machines	64.429.709	Buitengewone reserve	4.600.000
Materieel	22.888.458	Afschrijvingen	91.098.215
Meubilair	4.697.779	Afschrijvingen herschatte nij-	20.088.007
Herschatte nijverheidsgebouwen	21.069.829	verheidsgebouwen en outillering	
en outillering			191.686.222
	148.908.782	Verscheidene voorzieningen	11.845.000
<u>Omzetbaar</u>		Reserve voor verlies op wissel-	2.530.000
Klanten	72.339.424	verschil of onvoorziene risico's	
Te goed op derden	6.881.393	<u>Tegenover derden</u>	
Deelhebbing	16.358.750	Krediteuren	111.295.819
Magazijn	85.094.333	<u>Orderekening</u>	
	180.673.900	Onderpandgevers	P.M.
<u>Beschikbaar</u>		<u>Resultaatrekening</u>	
Bank- en postrekening	2.599.028	Overdracht 1970	11.237.659
Kas- en takszegels	114.052	Saldo 1971	3.701.061
	2.713.080		14.938.720
<u>Orderekening</u>			
Onderpandgevers	P.M.		
	332.295.761		332.295.761
	=====		=====

zeker nog afwerken

- agrarisch bodengebruik (geg. 79)
- teeltplan (geg. 79)
- veteelt (geg. 79)
- contractuele bindingen (geg. enquête)
- scholingspeil en vaktechn. belangstelling
scholing thuisverbonden landbouwerskinderen (enquête)
vaktechnische belangstelling (enquête)

MOET NOG BEGONNEN WORDEN

- x spreiding hoeven
- x huisvesting en huishoudelijk levenspeil.
↓ ↓
geg 79 enquête

- (x) opvolgingsvraagstuk geg 79
geg enquête

- (x) beroepsrichting landbouwerskinderen

- tewerkstelling (geg 79)
- modernisering (geg 79) + beroep op deelen (geg. enquête)
- gezinsstructuur (enquête)
- uitbestedingswijze huizen - eigendom (geg. 79)
- kavelstructuur. (geg 79)

GANS	AT	- structuur aspecten
		- milieubewaking
		- lidmaatschap
		beroepsorganisatie

Studiebureau van de
Westvlaamse Economische Raad
Baron Ruzettelaan 33, 8320 Brugge 4
(050/381.31)
Gelieve deze mededeling
op te nemen in uw edities.
Toelichtingen worden U graag verstrekt.

Brugge, 30 oktober 1974

Nummer 26

De waterverontreiniging van de binnenwaters van Midden- en Oostkust

Van de hand van Dr. Wet. S. Beernaert, Hoofd van de afdeling milieu-zorg van de WER/WES, verscheen zopas bij het Westvlaams Economisch Studiebureau, een tweede brochure over de waterverontreiniging in West-Vlaanderen. Na de brochure over "De waterverontreiniging in het IJzerbekken", verschenen op het einde van verleden jaar, komt nu "De waterverontreiniging van de binnenwaters van Midden- en Oostkust" van de pers en dat als vijfde in de reeks "Facetten van West-Vlaanderen".

Deze brochure is praktisch de volledige tekst van het tweede deelrapport, opgemaakt in opdracht van het Provinciaal Bestuur van West-Vlaanderen en met de steun van de vzw Stichting Leefmilieu, omtrent de toestand van de waterverontreiniging in West-Vlaanderen. Een derde deelrapport, dat het hydrografisch bekken van Leie en Schelde behandelt, zal eerstdaags in dezelfde reeks in druk worden gegeven.

Het nu voorliggend werk omvat een reeks van technische probleemstellingen, waaraan dan de konkrete toestand van de binnenwaters van Midden- en Oostkust getoetst wordt.

De eerste twee hoofdstukken behandelen de drinkwatervoorzieningsmodaliteiten, de afvalwaterkollektie en de afvalwaterzuiveringsproblematiek in dat hydrografisch gebied.

Hoofdstuk III geeft de eigenlijke toestand van de diverse deelbekkens weer, naast de raming van de vervuilingsskapaciteit, terwijl in hoofdstuk IV de situatie van het kanaal Brugge-Sluis speciaal wordt besproken.

In de volgende hoofdstukken wordt ingegaan op specifieke problemen zoals de afvalwaterlozingen in zee, de eigenschappen en de zuivering van de huishoudelijke afvalwaters, de agrarische en de industriële afvalwaters. De aandacht wordt eveneens gevestigd op de ontzouting van zeewater.

Tenslotte geeft hoofdstuk X het saneringsvoorstel weer voor dit hydrografisch gebied, dat als werkdokument gebruikt wordt bij de uiteindelijke technologische en financiële bestudering van de afvalwaterzuivering.

Deze uitgave kan bekomen worden bij het WES, Baron Ruzettelaan 33 te 8320 Brugge 4, voor de prijs van 133 fr., BTW inbegrepen.

I. Basisstructuur van de Nederlandse landbouw.

Agrarisch bodemgebruik (Evolutie van het landbouw-
areaal)

① periode 1950 - 70

② periode 1970 - 79

Structuur bedrijven

① aantal bedrijven + indeling in categorieën

② grootte van de bedrijven

1) huidige toestand

2) evolutie van de bedrijfsgrootte

3) de doorzettingsdrempel in de landbouw

③ verkoopstructuur (+ milieubeheer ?)

④ wijze van uitbating van pacht- of eigendoms-
verbanden

Taakstelling in de landbouw

Taakplan, vaststel, mechanisering
(Bedrijfsgebieden)

Indeling van de bedrijven naar technisch-
economische productiviteitsklassen

- (4) H. THIERRY : Organisatie en leiding, Stenfert-Kroese, Leiden 1965, blz. 57-67.
- (5) PATERSON, T.T. : Théorie du management, Gauthier - Villars, Paris, 1969, blz. 252.
- (6) HAIMANN, T. : Professional Management, theory and practice, Houghton Mifflin, Boston, blz. 556.
- (7) WALKER, E, ETTINGER, K.E. : International handbook of Management, Mc Graw-Hill, New York, 1965, blz. 671.

HFST. VIII. EVOLUTIE VAN DE BEGINSELEN INZAKE DE LEIDING VAN EEN
ONDERNEMING

- (1) F.W. TAYLOR : Shop-management, 1903.
- (2) VUERINGS, R : Algemene Organisatieleer, Cursus aan de K.U.L., 1966, blz. 350.
- (3) VUERINGS, R : Personeelsbeleid, Cursus aan de K.U.L., 1966, blz. 350.

FALK R. Modern bedrijfsbeleid, Marka, Antwerpen, 1963, 223 blz.

- (4) ARGYRIS Ch. Mens en organisatie in het bedrijf, Marka, Antwerpen, 1966, 344 blz.
- (5) BANTJE, H. VANDER WOLK, E : Personeelsbeleid, heden en morgen, Samson, Alphen/Rijn, 1965, 272 blz.

R. VANALDERWEIRELDT, Grondslagen van de organisatieleer, Cursus, Gent 130 blz.

- (5) HUNERYAGEN, S.G. & HUKMAN I.C. : Human Relations, South-Western, Publ. Co. Cincinnati, 1967, 879 blz.
- (6) LEWIS, B.T. & PEARSON, W.W. : Management guide to Human Relations in industry, Reder, New York, 1961, 58 blz.

- GEZINSSTRUCTUUR LANDBOUW BEVOLKING
- OPVOLGINGS VRAAGSTUK OP DE LANDBOUW BEDRIJVEN
- BEROEPSRICHTING LANDBOUWERS KINDEREN
- LIDMAATSCHAP LANDBOUWERS VAN LANDBOUW VERENIGINGEN
- X SCHOLINGS- EN ONTWIKKELINGSPEIL LANDBOUW BEVOLKING
- HUISVESTING EN HUISHOUDELIJK LEVENSPEIL LANDBOUW BEVOLKING

- (4) H. THIERRY : Organisatie en leiding, Stenfert-Kroese, Leiden 1965, blz. 57-67.
- (5) PATERSON, T.T. : Théorie du management, Gauthier - Villars, Paris, 1969, blz. 252.
- (6) HAIMANN, T. : Professional Management, theory and practice, Houghton Mifflin, Boston, blz. 556.
- (7) WALKER, E, ETTINGER, K.E. : International handbook of Management, Mc Graw-Hill, New York, 1965, blz. 671.

HFST. VIII. EVOLUTIE VAN DE BEGINSELEN INZAKE DE LEIDING VAN EEN
ONDERNEMING

- (1) F.W. TAYLOR : Shop-management, 1903.
- (2) VUERINGS, R : Algemene Organisatieleer, Cursus aan de K.U.L., 1966, blz. 350.
- (3) VUERINGS, R : Personeelsbeleid, Cursus aan de K.U.L., 1966, blz. 350.

FALK R. Modern bedrijfsbeleid, Marka, Antwerpen, 1963, 223 blz.

- (4) ARGYRIS Ch. Mens en organisatie in het bedrijf, Marka, Antwerpen, 1966, 344 blz.
- (5) BANTJE, H. VANDER WOLK, E : Personeelsbeleid, heden en morgen, Samson, Alphen/Rijn, 1965, 272 blz.

R. VANALDERWEIRELDT, Grondslagen van de organisatieleer, Cursus, Gent 130 blz.

- (5) HUNERYAGEN, S.G. & HUKMAN I.C. : Human Relations, South-Western, Publ. Co. Cincinnati, 1967, 879 blz.
- (6) LEWIS, B.T. & PEARSON, W.W. : Management guide to Human Relations in industry, Reder, New York, 1961, 58 blz.

indeling landbouwstudies - wiskundig

→ AGRARISCH BODEMGEbruik

X ① periode 1950-1970

- ② periode 1970-1979 (nog enkel geg. Vlaams Gewest)

→ STRUKTURELE ASPEKTEN

X ① aantal bedrijven + indeling in categorieën (ggg 78)

X ② grootte van de bedrijven (ggg 78)

③ verkavelingsstructuur van de gronden

X ④ uitverkaveling in W-Vl.

⑤ wijze van uitbating naar pacht- of eigendoms-
verhouding

→ TEWERKSTELLING IN DE LANDBOUW

→ X TEELTPLAN

→ - VEESTAPEL (nog enkel geg. Vlaams Gewest)

→ X KONTRAKTUELE LANDBOUW

→ MECHANISERING IN DE LANDBOUW + BEROEP OP DERDEN

→ INDELING VAN DE WESTVLAAMSE BEDRIJVEN NAAR TECHNISCH-EKONOMISCHE GERICHTHEIDSKLASSEN (ggg 78)

Tabel III,31 : De beroepsgetrouwheid van de eerste graad of het aantal kinderen in de landbouw in verbouwing tot het totale aantal kinderen van 15 jaar en meer op 3.465 landbouwbedrijven in West-Vlaanderen.

Landbouwstreek	Mannelijke kinderen van 15 j. en meer	Aantal mannelijke kinderen in de landbouw	Aant. nog schoolgaande toekomstige helpers v. 15 j. en meer (raming)	Mannelijke beroepsgetrouwheid (1e hypothese)	Gekorrigeerde mannel. beroepsgetrouwheid (2e hypothese)	Vrouwelijke kinderen van 15 j. en meer	Aantal vrouwelijke kinderen in de landbouw (a)	Aant. nog schoolgaande toekomstige helpers v. 15 j. en meer (raming)	Vrouwelijke beroepsgetrouwheid (1e hypothese)	Gekorrigeerde vrouwel. beroepsgetrouwheid (2e hypothese)
Polders	440	234	20	53,2	57,7	416	192	11	46,1	48,8
Zandstreek	850	355	19	41,7	44,0	771	287	19	37,2	39,7
Zandleemstreek	1.555	740	110	47,6	54,6	1.462	678	88	46,4	52,4
Leemstreek	92	57	9	61,9	71,7	96	57	8	59,4	67,7
West-Vlaanderen	2.937	1.386	158	47,2	52,6	2.745	1.214	126	44,2	48,8

(a) Met inbegrip van deze meisjes die als ongehuwde op het ouderlijk bedrijf verblijven en die als „zonder beroep” werden vermeld.

ongehuwde helpers en helpsters die nu reeds op de betrokken bedrijven aanwezig zijn.

Een tweede hypothese houdt rekening met de meer dan 15-jarigen die vermoedelijk in het landbouwberoep zullen komen maar nog onderwijs volgen. Voor de berekening van de beroepsgetrouwheid worden zij geacht reeds in de landbouw terecht te zijn gekomen.

Blijkbaar is de binding aan het landbouwberoep zeer sterk in de Leemstreek, waar zowel onder de mannelijke als de vrouwelijke kinderen nagenoeg 7/10 een uitgesproken voorkeur betonen voor het landbouwberoep. In Polders en Leemstreek komen nog meer dan de helft van de mannelijke kinderen boven de 15 jaar in de landbouw terecht, terwijl ook onder de meisjes nog nagenoeg de helft in het ouderlijke beroep komen. In de Zandstreek blijven maar 4 kinderen op 10 in de landbouw.

Onder de jongens blijkt de oriëntering op het ouderlijke beroep het sterkst in de Leemstreek, gevolgd door de Polders. Onder de meisjes is de voorkeur voor het landbouwberoep ook het hoogst in de Leemstreek, maar in tegenstelling tot de jongens komen de meisjes uit de Zandleemstreek in grotere verhouding in het landbouwbedrijf terecht dan in de Polders.

Het relatief aantal meisjes dat in de landbouw terechtkomt is in de Zandstreek uitzonderlijk laag. Dit was ook onder de jongens in de Zandstreek het geval.

B. De beroepsgetrouwheid in de tweede graad en de studie van de secundaire afvloeiing uit de landbouw

Men kan geredelijk aannemen dat de kinderen die na de schoolplichtige leeftijd, of na enkele jaren algemeen vormend onderwijs, op het ouderlijke bedrijf als helpster of helper worden ingeschakeld, hiertoe niet altijd uit eigen beweging zijn overgegaan. De behoeften van het bedrijf en de wensen der ouders in verband met de beroepskeuze der kinderen spelen hierin ook een beslissende rol.

Het is derhalve duidelijk dat een aantal dezer jongens en meisjes nog buiten de landbouwsektor kunnen terechtkomen. Dit kan om verschillende motieven gebeuren.

Onder de jongens zullen de meesten, althans in de kleinere grootteklassen, het ouderlijke bedrijf kunnen overnemen. Immers op deze bedrijven kan meestal slechts één helper nuttig worden gebezigd. Deze is vanzelfsprekend als toekomstig bedrijfshoofd gedacht. Op de grotere bedrijven, waar het aantal meehelpende zonen vrij hoog is, zullen diegenen die het ouderlijke bedrijf niet kunnen overnemen verplicht worden een ander vrijkomend bedrijf in huur te nemen of secundair uit de landbouwsektor af te vloeien.

Bij de meisjes zal het beroep van de toekomstige echtgenoot bepalend zijn voor de beroepsgetrouwheid of de secundaire afvloeiing.

Deze beide aspecten, beroepsgetrouwheid en secundaire afvloeiing uit de landbouwsector, zijn op huidig ogenblik om een dubbele reden bijzondere belangstelling waard omdat enerzijds werd aangetoond dat het aantal helpers nu reeds onvoldoende is om de vrijkomende bedrijven in te nemen en anderzijds omdat de secundaire afvloeiing onder de vrouwelijke helpers, indien zij om bepaalde motieven te groot wordt, een belangrijke rem kan worden op het voortbestaan van vele landbouwbedrijven. Immers indien een aantal helpers geen echtgenote zou vinden om hen in het landbouwersberoep te volgen, zal dit feit de secundaire afvloeiing onder de boerenzonen nog versterken.

Aangezien mannelijke en vrouwelijke beroepsgetrouwheid twee aspecten zijn van één probleem en elkaar wederzijds sterk kunnen beïnvloeden, is het aangewezen later ook de confrontatie van beide aspecten te maken.

1. De mannelijke beroepsgetrouwheid en de secundaire afvloeiing onder de mannelijke landbouwhelpers

Men kan op goede gronden aannemen dat de minimumleeftijd waarop een definitieve beslissing over de beroepsrichting wordt getroffen zowel bij jongens als meisjes rond de leeftijd van 15 jaar ligt. Kinderen die deze leeftijd nog niet hebben bereikt komen doorgaans nog niet in aanmerking om een beroep uit te oefenen, zodat de massa der ongehuwde boerenzonen van 15 jaar en meer mag worden beschouwd als de rekruteringsgroep voor de landbouwhelpers.

Het relatief aantal ongehuwde landbouwhelpers, in verhouding tot deze totale rekruteringsgroep van ongehuwde meer dan 15-jarigen, is een maatstaf van beroepsgetrouwheid van de eerste graad.

Immers uit deze groep helpers kan om diverse motieven nog een aantal boerenzonen het beroep verlaten.

Indien dit laatste nog niet is gebeurd na het huwelijk mag op goede grond worden aangenomen dat de betrokken helper definitief als zelfstandig exploitant in de landbouwsector zal blijven¹.

Indien zich dus geen enkel geval van secundaire afvloeiing zou voordoen, moet de verhouding van

(a) het aantal gehuwde landbouwers onder de bestudeerde mannelijke land-

1. Men kan ook de beroepsgetrouwheid van de derde graad en korrelatief de tertiaire afvloeiing bestuderen door na te gaan welke en hoeveel zelfstandige exploitanten in de loop van hun zelfstandige beroepsloopbaan het landbouwersberoep vaarwel zeggen.

bouwerskinderen tot het totaal der gehuwde boerenzonen (landbouwer of niet) bij benadering even hoog zijn als

(b) de verhouding tussen het aantal ongehuwde landbouwhelpers¹ tot de massa der ongehuwde boerenzonen van 15 jaar en meer.

De verhouding tussen beide beschreven percentages (a) en (b) kan dus als een getrouwheidsverhouding worden beschouwd.

Indien de verhouding $\frac{(a)}{(b)}$ gelijk is aan de eenheid is er immers geen secundaire afvloeiing gebeurd.

Een verhouding kleiner dan de eenheid geeft te zien dat een aantal landbouwhelpers vóór of ter gelegenheid van het huwelijk de landbouwsector heeft verlaten.

Om deze verhouding als getrouwheids-, respektievelijk afvloeiingsmaatstaf te kunnen bezigen, dient als hypothese te worden aangenomen, dat de secundaire afvloeiing onder de ongehuwde helpers zich in dezelfde verhoudingen zal voordoen als geschied is onder de reeds gehuwde boerenzonen, oudere kinderen van de in de steekproef betrokken exploitanten.

Deze getrouwheids-maatstaf kan best onder de vorm van een procent worden

voorgesteld en wel als $100 \times \frac{(a)}{(b)}$

waarbij (a) gelijk is aan de procentuele verhouding tussen het aantal gehuwde landbouwexploitanten onder de getelde boerenzonen enerzijds en het totaal der boerenzonen anderzijds

en (b) gelijk is aan de procentuele verhouding tussen het aantal ongehuwde landbouwhelpers¹ enerzijds en het totaal der ongehuwde boerenzonen van 15 jaar en meer aan de andere zijde. (a)

De secundaire afvloeiingsverhouding kan bijgevolg als $100 - (100 - \frac{(a)}{(b)})$ worden voorgesteld. (b)

Op tabel III,32 werd voor elke landbouwstreek in West-Vlaanderen berekend welk het te verwachten percentage is van de helpers die vóór hun huwelijk uit de landbouwsector zullen verdwijnen. Hierbij wordt uitgegaan van de hypothese dat de huidige helpers in dezelfde verhouding op secundaire wijze de landbouwsector zullen verlaten als hun gehuwde voorgangers. Dit percentage wordt de *afvloeiingsverhouding* genoemd en is het komplement tot 100 van de *getrouwheidsverhouding*.

1. Vermeerderd met de nog schoolgaande boerenzonen van 15 jaar en meer die vermoedelijk in de landbouw zullen terechtkomen.

Tabel III,32: Berekening van de beroepsgetrouwheid van de tweede graad en de secundaire afvloeiing onder de mannelijke landbouwhelpers in de diverse landbouwstreek van West-Vlaanderen, 3.465 bedrijven, enquête W.E.S., 1962.

Landbouwstreek	Alle gehuwde boerenzonen	Gehuwde landbouw-exploitanten onder de boerenzonen	Verhouding a (2) $= \frac{(2)}{(1)} \times 100$	Ongehuwde boerenzonen van 15 j. en meer	Ongehuwde landbouwhelpers (*)	Verhouding b (4) $= \frac{(4)}{(3)} \times 100$	Getrouwheids-verhouding in de 2e graad $100 \times \frac{a}{b}$	Secundaire afvloeiings-verhouding $100 - (100 - \frac{a}{b})$
	(1)	(2)		(3)	(4)			
Polders	142	60	42,2	304	165 + 20	60,8	69,4	30,6
Zandstreek	271	82	30,2	587	255 + 19	46,7	64,6	35,4
Zandleemstreek	376	141	37,5	1.181	554 + 110	56,2	66,7	33,3
Leemstreek	25	11	44,0	68	45 + 9	79,4	55,4	44,6
West-Vlaanderen	814	294	36,1	2.140	1.019 + 158	55,0	65,6	34,4

(*) Vermeerderd met de nog schoolgaande meer dan 15-jarigen die vermoedelijk in de landbouw zullen terechtkomen (raming).

Uit tabel III,32 blijkt dat onder de gehuwde mannelijke kinderen van landbouwers een veel groter aantal zelf landbouwexploitant zijn geworden in Leemstreek en Polders dan in de Zandleemstreek en vooral in de Zandstreek.

Het provinciale percentage, der gehuwde landbouwexploitanten onder alle gehuwde boerenzonen ($a = 36,1 \%$) vergeleken bij het relatieve aantal ongehuwde boerenzonen van 15 jaar en meer ($b = 55,0 \%$), wijst erop dat een aantal helpers uiteindelijk buiten de landbouwsektor terecht pleegt te komen en wel in verhouding van $34,4 \%$, of 1 per 3.

De secundaire afvloeiing is bijzonder hoog in de Leemstreek ($44,6 \%$) en het geringst in de Polders ($30,6 \%$), terwijl beide andere verhoudingen in Zand- en Zandleemstreek dicht rond het provinciale cijfer blijven (respektievelijk $35,4$ en $33,3 \%$).

Dit wijst erop dat de beroepsoriëntering der kinderen in de Polders oordeelkundiger verloopt dan in de overige gebieden. De afvloeiing der boerenzonen naar andere sectoren gebeurt er – hoewel ook nog in onvoldoende mate – op primaire wijze, dus via de schoolse opleiding.

In de Leemstreek worden, waarschijnlijk wegens de groottestructuur der bedrijven, een groot aantal helpers op de bedrijven gehouden die later geen kans zien een hoeve van dezelfde grootte-orde als het ouderlijke bedrijf over te nemen, en de landbouwsektor op latere leeftijd verlaten.

In alle landbouwstreken, maar vooral in de Zandstreek zijn wellicht veel helpers op latere leeftijd afgevoeid omdat zij pas laat – bijvoorbeeld na hun militaire dienstdienst – tot het besef zijn gekomen dat de toekomst voor vele kleine landbouwbedrijven niet meer voldoende verzekerd was en dat een loopbaan buiten de landbouw verkieslijker werd.

Ongetwijfeld verlaten ook een groot aantal boerenzonen op latere leeftijd de landbouwsektor omdat zij geen vrouw vinden die bereid is met hen het leven op een hoeve te delen. Dit zal duidelijk blijken uit de studie van de beroepsgetrouwheid onder de boerenmeisjes, waar een sterke secundaire afvloeiing via het huwelijk met een niet-landbouwer naar voor komt.

Het mannelijke surplus – of zo men wil, het vrouwelijke deficit – is in bepaalde streken voldoende groot om er als een der bijzonderste redenen van de secundaire afvloeiing te worden aangezien.

2. De vrouwelijke beroepsgetrouwheid en de secundaire afvloeiing onder de vrouwelijke landbouwhelpers

Het gebrek aan boerenmeisjes die bereid zijn met een jonge landbouwer het leven op het landbouwbedrijf te delen blijkt zeer grote afmetingen aan te

Tabel III,33: Berekening van de beroepsgetrouwheid van de tweede graad en de secundaire afvloeiing onder de vrouwelijke landbouwhelpers in de landbouwstreek van West-Vlaanderen, 3.465 bedrijven, enquête W.E.S., 1962.

Landbouwstreek	Alle gehuwde boeren- dochters	Gehuwde landbouwers (echtg. van exploitanten) onder de boe- rendochters	Verhouding a (2) $\times 100$ (1)	Ongehuwde boeren- dochters van 15 j. en meer	Ongehuwde landbouw- helpers (*)	Verhouding b (4) $\times 100$ (3)	Getrouwheids- verhouding in de 2e graad a $100 \times \frac{a}{b}$	Secundaire afvloeiings- verhouding 100 - (100 - $\frac{a}{b}$)
	(1)	(2)		(3)	(4)			
Polders	197	64	32,5	222	124 + 11	60,8	53,4	46,6
Zandstreek	309	50	16,2	468	232 + 19	53,6	30,2	69,8
Zandleemstreek	545	132	24,2	919	526 + 88	66,8	36,2	63,8
Leemstreek	37	12	32,4	61	44 + 8	85,2	38,0	62,0
West-Vlaanderen	1.088	258	23,7	1.670	926 + 126	63,0	37,6	62,4

(*) Vermeerdert met de nog schoolgaande meisjes van meer dan 15 jaar die vermoedelijk in de landbouw zullen terechtkomen (raming).

nemen, vooral in de Zandstreek, maar ook in alle andere landbouwstreken. Tabel III,33 geeft hierover zeer sprekende cijfers.

In alle landbouwstreken, de Polders uitgezonderd, plegen meer dan de helft van alle landbouwhelpsters buiten de landbouw te huwen. In de Zandstreek komen zelfs meer dan de $\frac{2}{3}$ van alle boerenmeisjes die op het ouderlijke landbouwbedrijf behulpzaam zijn geweest toch nog buiten de landbouwsector terecht, het merendeel via het huwelijk met een niet-landbouwer.

In de Polders is de beroepsgetrouwheid onder de boerenmeisjes-helpsters nog veruit het grootst, maar ook in deze streek komen nog 46,6 % der helpsters definitief buiten de landbouwsector.

Onder de meisjes in de Leemstreek doet zich een merkwaardig en van de andere landbouwstreken sterk afwijkend verschijnsel voor. Het relatief aantal meisjes dat als helpster in de landbouw terechtkomt is er vrij hoog (85,2 %) en toch is het relatief aantal dat uiteindelijk als echtgenote van een landbouw-exploitant in de sektor blijft, niet hoger dan in de Polders (32,4 %).

Dit wijst er enerzijds op dat deze meisjes (of hun ouders) doorgaans zeer weinig interesse hebben voor beroepen buiten de landbouw waarop zij zich via de school kunnen voorbereiden, en dat zij anderzijds toch in zeer hoog aantal buiten de landbouw wensen te huwen. De vergelijking van de afvloeingsverhouding in de Leemstreek met deze in de Polders – twee gebieden met vergelijkbare bedrijfsstructuur – is terzake zeer sprekend en wijst nogmaals, zoals ook bij de boerenzonen het geval was, op een meer oordeelkundige beroepsoriëntering (primaire afvloeijing) in de Polders.

Zoals reeds werd aangestipt werden deze verhoudingen berekend op grond van de evolutie die zich heeft voorgedaan onder de kinderen van landbouwers die thans reeds gehuwd zijn en waarvan men kan aannemen dat zij „helper” of „helpster” zijn geweest tijdens de jaren 1947-1962. In deze periode zijn de wijzigingen in de structuur van het economisch leven van West-Vlaanderen echter zo spektakulair geweest, dat men op goede gronden kan aannemen dat de huidige generatie van ongehuwde helpers en helpsters niet meer in dezelfde hoge verhoudingen uit de landbouwsector zal wegtrekken als in de beschouwde periode. De boven geciteerde secundaire afvloeingsverhoudingen mogen derhalve als maximaal worden aangezien. Verschillende redenen zijn aanwezig om deze verwachting te staven.

Op grond van ervaring en voorlichting is vooreerst reeds bij zeer veel landbouwers-gezinshoofden het besef doorgedrongen dat familiale arbeidskracht op het bedrijf geen kapitaalsbesparing betekent wanneer de zoon of dochter later niet als landbouwer kan worden geplaatst met de verdiensten die tijdens de periode van het helperschap werden verzameld.

Ten tweede wordt reeds door veel gezins- en bedrijfshoofden ingezien dat een vroege beroepsoriëntering der kinderen een betere waarborg is voor de toekomst dezer kinderen dan de eventuele financiële vergoeding of hulp die hen bij huwelijk of bedrijfsovername wordt toegekend, in ruil voor de hulp op het ouderlijke bedrijf.

Ten derde zijn veel bedrijfsleiders van oordeel dat de ontwikkeling die de landbouw thans doormaakt hun bedrijf in de toekomst slechts marginaal of helemaal niet meer leefbaar zal maken. In functie hiervan oriënteren zij hun kinderen reeds vroeg naar beroepen buiten de landbouw.

Ten vierde is het bewijsbaar dat een aantal – vooral kleine – bedrijven in de eerstkomende jaren zonder opvolger zal komen. Indien dergelijke stand van zaken zekere tijd zou aanhouden zal dit zowel op de overnameprijzen als op de grond- en pachtprizen voelbaar worden. Lagere overnameprijzen zullen wellicht – mits structurele aanpassing – een aantal kleinere bedrijven weer interessant maken en opvolgers aantrekken die in de huidige omstandigheden de sektor verlaten.

Al deze redenen en overwegingen zullen er de bedrijfshoofden in toenemende mate toe aanzetten alleen deze kinderen op het bedrijf te houden wier toekomst in de landbouwsector volkomen verzekerd is.

Een belangrijke voorwaarde is evenwel dat ook het beroep van landbouwster weer interessanter wordt voor de boerenmeisjes die als helpster op het bedrijf worden gehouden. De opinies die in dit verband ter gelegenheid van de enquête van het Westvlaams Economisch Studiebureau naar voren zijn gekomen, laten terzake geen enkele twijfel over. De dochters van landbouwers verlaten om twee grote redenen de landbouwsector. Deze zijn de gebrekkige huisvestingstoestanden in de landbouw en het haast volkomen gebrek aan vrije tijd voor de landbouwster en haar gezin.

Het individuele initiatief kan terzake ongetwijfeld veel ten goede wijzigen; definitieve en globale oplossingen kunnen echter alleen door kollektief optreden worden verkregen. Deze taak is weggelegd voor beroepsorganisaties en overheidsinstanties.

De konfrontatie van de beroepsgetrouwheid onder de mannelijke en vrouwelijke kinderen van landbouwers die reeds als helper en helpster op de bedrijven hebben gewerkt of ertoe voorbestemd zijn, kan een inzicht geven in de omvang van het vrouwelijke deficit in bepaalde gewesten.

C. Het vrouwelijke deficit op de landbouwbedrijven en de weerslag op de opvolging der bedrijven

Meer dan andere maatschappelijke groepen is de landbouwbevolking een endogame bevolkingsgroep. 78 % der Westvlaamse landbouwers zijn met de

dochter van een landbouwer gehuwd. Deze verhouding bedraagt slechts 56,5 % op landbouwbedrijfjes met minder dan 3 ha, maar stijgt tot 87,8 % op bedrijven met meer dan 10 ha bedrijfsoppervlakte¹.

Het is in dit verband van bijzonder belang de numerieke verhouding tussen de toekomstige potentiële huwelijkspartners binnen de landbouwersstand zelf te kennen.

Wanneer in het verleden slechts 22 landbouwers op 100 een vrouw huwden die van buiten de landbouwersstand kwam, dan is nog het grootste gedeelte dezer landbouwersvrouwen op bedrijven terechtgekomen die thans als „onleefbaar” of althans als marginale bedrijven worden beschouwd.

Men mag aannemen dat de zeer ongunstige opvolgingssituatie op de kleinere bedrijven ook in wezenlijke mate het relatief aantal „exogame” huwelijken zal doen afnemen, zodat de landbouwers als groep in de nabije toekomst in nog sterkere mate zullen aangewezen zijn op een huwelijkspartner die uit de eigen beroepsgroep afkomstig is².

In het licht van deze beschouwingen zijn vooralsnog de numerieke verhoudingen tussen het aantal potentiële landbouwers en landbouwsters van groot belang.

De toekomstige landbouwers moeten worden gerekruteerd onder de huidige ongehuwde mannelijke helpers en uit een aantal nog schoolgaande jongens van 15 jaar en meer die zich op het landbouwersberoep voorbereiden. Daarenboven zijn nog een aantal jonge landbouwers ongehuwd; ook zij komen nog als mannelijke huwelijkspartner in aanmerking.

De toekomstige echtgenoten van exploitanten moeten eveneens voor het grootste gedeelte worden gezocht onder de huidige helpsters, vermeerderd met een gering aantal nog ongehuwde landbouwsters en een aantal meisjes van 15 jaar en meer die nog op de school verblijven maar vermoedelijk in de landbouw zullen terechtkomen.

Rekening houdend met het feit dat de leeftijd van de vrouw doorgaans enkele jaren jonger is dan van haar echtgenoot, moeten de toekomstige echtgenoten voor de jongste groep helpers ook nog gedeeltelijk worden gezocht onder de vrouwelijke leeftijdsgroep van 10 à 15 jaar oud.

Wanneer men een gemiddeld leeftijdsverschil tussen man en vrouw van 3 jaar zou aannemen, kunnen ongeveer drie vijfden van de meisjes tussen 10 en 15 jaar als potentiële huwelijkspartner voor de jongste groep helpers worden

1. W.E.S.-enquête 1962.

2. Indien de gehele sociale positie van de boerenvrouwen in toenemende mate zou worden gelijkgeschakeld met deze van andere middenstandsgroepen is het echter niet uitgesloten dat de landbouwers in een verdere toekomst ook meer buiten de eigen beroepsgroep een huwelijkspartner zouden zoeken. Men treft een dergelijke toestand reeds aan onder de boerenbevolking van Noord-Amerika.

Tabel III,34: Numerieke verhoudingen tussen beide geslachten onder de toekomstige of potentiële landbouwers en potentiële echtgenoten van landbouwers in de diverse landbouwstroken van West-Vlaanderen, 3.465 bedrijven, enquête W.E.S., 1962.

	Aantal ongehuwde mannelijke helpers en exploitanten onder de kinderen (a)	Aantal ongehuwde helpers en landbouwers onder de kinderen (a) en (b)	Vrouwelijke surplus- of deficitindex (= aantal meisjes voor 100 jongens)	Vrouwelijke afvloeiingsverhouding (c)
Polders	169 + 20	122 + 11 + 36	89,4	46,6
Zandstreek	265 + 19	231 + 19 + 66	111,2	69,8
Zandleemstreek	588 + 100	521 + 88 + 146	108,1	63,8
Leemstreek	45 + 9	42 + 8 + 15	120,3	62,0
West-Vlaanderen	1.069 + 158	916 + 126 + 263	106,3	62,4

(a) Vermeerderd met de nog schoolgaande jongens (resp. meisjes) van meer dan 15 jaar die vermoedelijk in de landbouw zullen terecht komen (raming).

(b) Vermeerderd met de meisjes van 12 à 15 jaar die als huwelijkspartner voor een gedeelte der huidige mannelijke helpers in aanmerking komen (raming op grond van verhouding b in tabel III,33).

(c) Overgenomen uit tabel III,33 op bladzijde 300.

voorzien, althans dit gedeelte van deze meisjes dat vermoedelijk in de landbouwsector zal terechtkomen.

De laatste verhoudingen werden reeds berekend voor de huidige groep landbouwhelpsters en op tabel III,33 weergegeven¹.

Op tabel III,34 wordt voor iedere landbouwstreek, naast het aantal nog ongehuwde potentiële landbouwexploitanten, ook het aantal potentiële echtgenoten van landbouwbedrijfshoofden gesteld.

De vrouwelijke surplus- of deficit-index geeft het aantal meisjes (potentiële landbouwers-echtgenoten) voor iedere 100 kandidaat-landbouwers en ongehuwde exploitanten onder de boerenzonen.

De tabel wijst duidelijk op een krap evenwicht onder de geslachten over de hele provincie (106,3). Er wordt voor iedere 100 jongens nog een voldoende aantal ongehuwde meisjes in de landbouw aangetroffen in alle landbouwstreken, de Polders uitgezonderd.

In de Polders zijn voor iedere 100 jongens in de landbouw slechts 89 meisjes aanwezig.

Uit tabel III,31 is reeds gebleken dat, na de Zandstreek, de Polders het geringste relatief aantal meisjes op de bedrijven telden in verhouding tot het totale aantal meisjes van 15 jaar en meer, maar na de Leemstreek het grootste relatief aantal jongens.

Beide vaststellingen verklaren het numerieke onevenwicht tussen kandidaat-boeren en hun potentiële echtgenoten.

Dit onevenwicht wordt weliswaar gelenigd door de relatief geringste secundaire afvloeiingsverhouding waardoor de helpsters in de Polders worden gekenmerkt in vergelijking met de meisjes in de andere landbouwstreken¹ maar wijzigt niets aan het initiële tekort aan kandidaat-landbouwsters.

In de Leemstreek, Zandstreek en Zandleemstreek is daarentegen het aantal meisjes dat als echtgenote voor toekomstige boeren in aanmerking komt, ruim voldoende. Nochtans is in deze streken de beroepsgetrouwheid onder deze meisjes zeer gering¹ zodat het initiële voordeel ten aanzien van de Polders totaal teniet wordt gedaan door afvloeiingsverhoudingen van respectievelijk 69,8, 63,8 en 62 % in de Zandstreek, Zandleemstreek en Leemstreek.

Zoals reeds hoger werd aangestipt moet deze vrouwelijke afvloeiing onvermijdelijk negatieve gevolgen hebben op de beroepsgetrouwheid der mannelijke helpers.

Een vrouwelijke surplus-index van 111,2 in de Zandstreek wijst uit dat er voor iedere 100 jongens kandidaat-landbouwers ten hoogste 11 meisjes „te

1. Zie tabel III,33 op blz. 300.

veel" zullen zijn. Derhalve mogen er naast 100 meisjes die in de landbouw blijven ten hoogste 11 secundair afvloeien hetzij 10 %. Dit aantal mag slechts 7 % bedragen in de Zandleemstreek en 16 % in de Leemstreek. Ongeveer 11 kandidaat-landbouwers op iedere 100 in de Polders zullen indien zij landbouwer wensen te blijven, een vrouw dienen te zoeken in een andere landbouwstreek of uit een andere maatschappelijke groep of ongehuwd blijven.

De onbetwistbare wisselwerking tussen mannelijke en vrouwelijke secundaire beroepsafvloeiing laat niet toe de vrouwelijke surplus- of deficit-index te berekenen met inachtneming van deze secundaire afvloeiing. In ieder geval blijkt duidelijk uit het verschil in mannelijke en vrouwelijke beroepsgetrouwheid onder mannelijke en vrouwelijke helpers¹ dat er onder de vrouwelijke landbouwersjeugd in West-Vlaanderen een onmiskenbaar gebrek aan belangstelling bestaat voor het ouderlijke beroep en als gevolg hiervan een uitgesproken tekort aan landbouwsters-echtgenoten voor de nog aanwezige helpers en toekomstige exploitanten.

Ten aanzien van deze ongetwijfeld weinig gunstige vooruitzichten kan nogmaals de aandacht worden gevestigd op twee lenigende factoren, die, hoewel zij niets essentieels wijzigen, de vooruitzichten in een minder ongunstig licht stellen.

De hierboven berekende secundaire afvloeiing gaat uit van verhoudingen die werden waargenomen onder de voorgaande generatie van helpers. Naar alle waarschijnlijkheid zal de afgenomen generatiedruk ook de secundaire afvloeiing onder de huidige helpers afremmen.

Anderzijds zal een betere beroepsoriëntering der landbouwerskinderen de noodzakelijke afvloeiing meer „primaire" laten gebeuren, dus na het lager onderwijs. Hierdoor zullen ook de kinderen die als helper in de landbouw komen beter op hun taak voorbereid zijn en met een betere psychologische ingesteldheid vertrekken wat ongetwijfeld de beroepsgetrouwheid in de hand zal werken.

Nochtans blijft de vraag open of er voldoende vrouwelijke helpers zullen gevonden worden die bereid zijn ook als echtgenote van een landbouwer in de sektor te blijven.

1. Zie tabel III,32 op blz. 298 en III,33 op blz. 300.

HOOFDSTUK IV

HET SOCIALE LEVEN VAN DE LANDBOUWBEVOLKING

§ 1. HET VERENIGINGSLEVEN OP HET PLATTELAND

Talrijke organisaties van landbouwers zijn in West-Vlaanderen actief.

De Belgische Boerenbond, met zijn talrijke nevenorganisaties, beheerst onbetwist het verenigingsleven van de Westvlaamse landbouwers, zowel op het eigenlijke beroepsplan als op het sociale en kulturele vlak.

De Belgische Boerenbond, sociaal-ekonomische vereniging op kristelijke grondslag, met hoofdzetel te Leuven, heeft tussen de centrale leiding en de afdelingen de dienst voor toezicht ingeschakeld. West-Vlaanderen is ingedeeld in 5 toezichtsgewesten: het arrondissement Brugge, het arrondissement Kortrijk, het arrondissement Ieper, de arrondissementen Roeselare-Tielt en de arrondissementen Diksmuide-Veurne-Oostende.

Naast de Belgische Boerenbond is de meest bekende de Eigenaars- en Landbouwersbond in de streek rond Brugge. Ook het Boerenfront en het onlangs opgerichte Algemeen Boerensyndikaat (A.B.S.) tellen in West-Vlaanderen enkele afdelingen. Ook de officiële landbouwcomici dienen hier te worden vermeld.

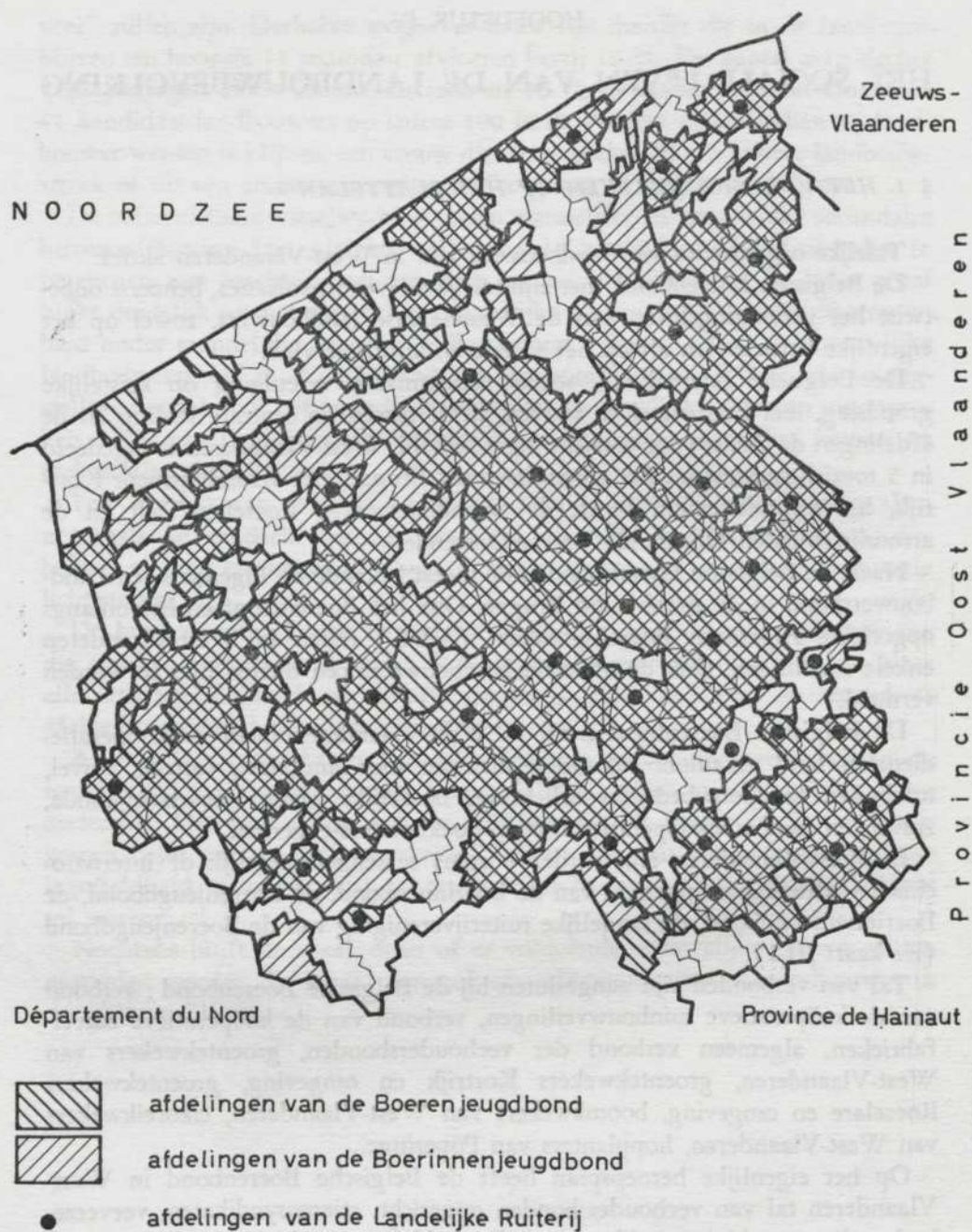
De Belgische Boerenbond heeft in West-Vlaanderen landbouwkoöperatiediensten, land- en tuinbouwkundige diensten voor landbouw, veeteelt, zuivel, tuinbouw, landbouwbedrijfsvoorlichting, landelijke genie, veeartsenijkunde, zuivel- en tuinbouwkoöperatiediensten, boekhouders-experten.

In West-Vlaanderen zijn verder – soms tussengemeentelijk of interparochiaal – afdelingen opgericht van de Boerinnenbond, de Boerenjeugdbond, de Boerinnenjeugdbond, de landelijke ruitersvereniging van de Boerenjeugdbond (zie kaart III,1).

Tal van verbonden zijn aangesloten bij de Belgische Boerenbond: verbond van de koöperatieve tuinbouwveilingen, verbond van de koöperatieve zuivel-fabrieken, algemeen verbond der veehoudersbonden, groentekwekers van West-Vlaanderen, groentekwekers Kortrijk en omgeving, groentekwekers Roeselare en omgeving, boomkwekers van West-Vlaanderen, cikoreikwekers van West-Vlaanderen, hopplanters van Poperinge.

Op het eigenlijke beroepsplan heeft de Belgische Boerenbond in West-Vlaanderen tal van veehoudersbonden opgericht, stierensyndikaten, veeverzekeringsdiensten, bietensyndikaten, aankoopafdelingen, afdelingen voor samen-aankoop of -verkoop, raiffeisenkassen enz. (zie kaart III,2).

Kaart III, 1 : JEUGDAFDELINGEN VAN DE BELGISCHE BOERENBOND IN WEST-VLAANDEREN

Op het algemeen sociaal-kulturele vlak valt de werking te vermelden van organisaties zoals het Davidsfonds, Willemsfonds, Vermeulenfonds, toneelkringen, muziekmaatschappijen, zangkoren, toeristische verenigingen die ook de landelijke bevolking in hun activiteit betrekken.

Het aantal openbare bibliotheken is ook in de typisch agrarische gebieden zeer groot. Een verenigingsvorm die in haast alle gemeenten voorkomt en die talrijke landbouwersgezinnen groepeerd is de Bond van de grote en jonge gezinnen.

§ 2. DEELNAME VAN DE LANDBOUWBEVOLKING AAN HET SOCIALE- EN VERENIGINGSLEVEN

A. Beroepsorganisaties

Tabel III,35 geeft de indeling van de geënquêteerde landbouwers naar beroepsorganisatie waarbij zij aangesloten zijn.

Tabel III,35 : Lidmaatschap van de landbouwers van een beroepsorganisatie, enquête W.E.S., 1962¹.

Beroepsorganisatie	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
Belgische Boerenbond	2.050	1.415	59,2
Eigenaars- en landbouwersbond	202	3.263	5,8
Landbouwwcomice	37	3.428	1,1
Veekweeksyndikaat	865	2.600	25,0
Veebond	741	2.724	21,4
Pluimveebond	7	3.458	0,2
Andere beroepsorganisaties (Boerenfront e.a.)	205	3.260	5,9
Alle beroepsorganisaties	2.488	977	71,8

Ruim 70 % van de Westvlaamse landbouwers zijn bij een of andere beroepsorganisatie – eventueel bij twee of meer – aangesloten. De Belgische Boerenbond is de bijzonderste organisatie ; nagenoeg 60 % van de landbouwers zijn er lid van. Ook de veekweeksyndikaten en veebonden ontmoeten vrij grote

1. Het Algemeen Boeren Syndikaat was op het ogenblik van de enquête (februari 1962) nog niet opgericht.

Kaart III, 2 : EKONOMISCHE AFDELINGEN VAN DE BELGISCHE BOERENBOND IN WEST-VLAANDEREN.

aankoopafdelingen van de Belgische Boerenbond

afdelingen voor samenverkoop eieren

afdelingen voor samenverkoop varkens

Raiffeisenkassen

belangstelling; in talrijke gevallen zijn deze verenigingen echter door de Belgische Boerenbond in het leven geroepen of er bij aangesloten¹. Van alle landbouwers die van de een of andere beroepsvereniging deel uitmaken zijn 82,3 % lid van de Belgische Boerenbond. Het aantal landbouwers dat los staat van elke beroepsvereniging bedraagt nog bijna 30 % van het totale aantal.

In de Zandstreek en de Leemstreek is het aantal landbouwers die bij geen enkele beroepsorganisatie zijn aangesloten verhoudingsgewijze groot, namelijk respectievelijk 33,3 % en 35,1 %. In de Polders bedraagt het overeenkomstig aandeel slechts 22,2 % en in de Zandleemstreek 26,2 %.

De grootte van de bedrijven blijkt een belangrijke verklarende faktor te zijn, zoals blijkt uit tabel III,36.

Tabel III,36 : Lidmaatschap van de landbouwers van een beroepsorganisatie, naar grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
1 tot 3 ha	235	276	46,0
3 tot 5 ha	346	237	59,4
5 tot 7 ha	349	126	73,5
7 tot 10 ha	467	144	76,4
10 tot 15 ha	439	88	83,3
15 tot 20 ha	257	52	83,2
20 tot 30 ha	266	43	86,1
30 ha en meer	129	11	92,1
Totaal	2.488	977	71,8

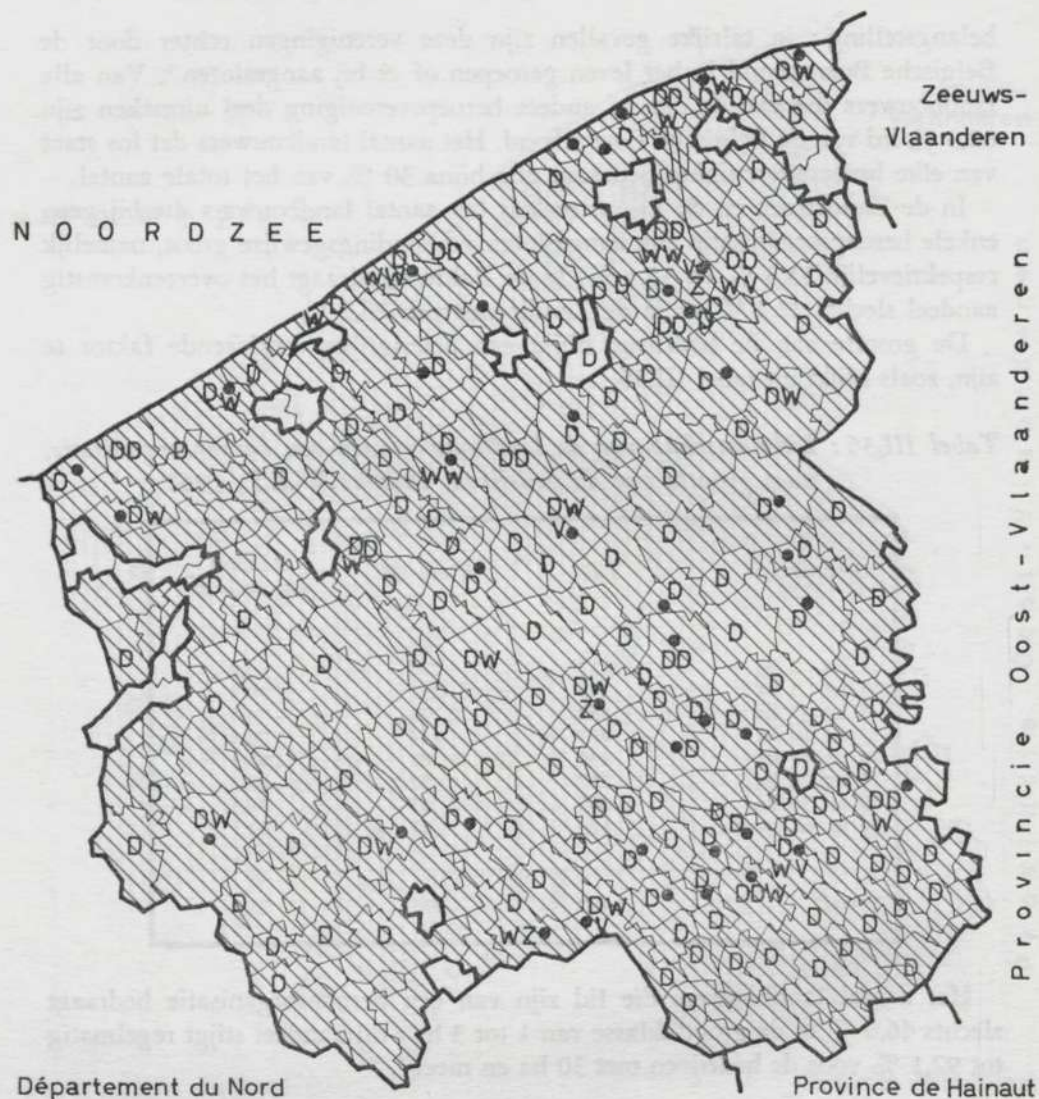
Het aantal landbouwers die lid zijn van een beroepsorganisatie bedraagt slechts 46,0 % in de grootteklasse van 1 tot 3 ha; dit aandeel stijgt regelmatig tot 92,1 % voor de bedrijven met 30 ha en meer².

B. Kulturele verenigingen

Tabel III,37 geeft een overzicht van de landbouwers naar lidmaatschap van een of andere kultuurvereniging.

- Op 865 leden van een veekweeksyndikaat zijn er 668 lid van de Belgische Boerenbond. Op 741 leden van een veebond zijn er 542 lid van de Belgische Boerenbond.
- Over het verband tussen materiële welvaart en aansluiting bij een beroepsorganisatie werd gehandeld in deel II, hoofdstuk II, § 2 (M) en het verband met de vaktechnische belangstelling in deel II, hoofdstuk II, § 2 (K), respectievelijk op de blz. 145 en 143.

Kaart III,3 : KULTURELE EN TOERISTISCHE INSTELLINGEN EN VERENIGINGEN IN WEST-VLAANDEREN.

- D Davidsfonds
- W Willemsfonds
- V Vermeijlenfonds
- Z Lode Zielensfonds

- een of meer bibliotheken
- toeristische verenigingen

Tabel III,37 : *Lidmaatschap van de landbouwers van een kulturele vereniging, enquête W.E.S., 1962.*

Vereniging	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
Boekenfonds of leesclub	106	3.359	3,1
Toeristenbond	52	3.413	1,5
Toneelkring	27	3.438	0,8
Musiekkring of fanfare	114	3.351	3,3
Alle verenigingen	265	3.200	7,7

De deelname aan het georganiseerd kultureel leven is zeer gering ; slechts 7,7 % van de Westvlaamse landbouwers zijn lid van een van de voornoemde kulturele verenigingen. De belangstelling – voor zover aanwezig – gaat vooral naar de muziekmaatschappijen en de boekenfondsen ; respektievelijk 3,3 % en 3,1 % van de landbouwers zijn lid van deze verenigingen.

De belangstelling voor aansluiting bij kulturele verenigingen is het geringst in de Zandstreek (6,2 %), gevolgd door de Polders (7,4 %), de Leemstreek (8,0 %) en de Zandleemstreek (8,6 %).

De belangstelling is groter op de grote bedrijven dan op de kleine bedrijven, zoals tabel III,38 illustreert.

Tabel III,38 : *Lidmaatschap van een kulturele vereniging, naar grootteklasse van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962.*

Grootteklasse	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
1 tot 3 ha	20	491	3,9
3 tot 5 ha	33	550	5,7
5 tot 7 ha	20	455	4,2
7 tot 10 ha	48	563	7,9
10 tot 15 ha	58	469	11,0
15 tot 20 ha	35	274	11,3
20 tot 30 ha	35	274	11,3
30 ha en meer	16	124	11,4
Totaal	265	3.200	7,7

Op de bedrijven met minder dan 10 ha betaalde oppervlakte bedraagt het aantal aangeslotenen bij een kulturele vereniging nagenoeg 6 %; op de grotere bedrijven zijn circa 11 % van de landbouwers lid van een kulturele vereniging.

Tabel III,39 laat blijken in welke mate verschillen optreden in de diverse subgewesten.

De deelname aan het kultureel leven onder de geciteerde vormen is groter in de demografisch regressieve gebieden en gebieden met normale groei dan in de gebieden met agglomeratieve tendens.

Tabel III,39: Lidmaatschap van een kulturele vereniging, naar subgewest, enquête W.E.S., 1962.

Subregionen	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
11	8	109	6,8
12	9	149	5,7
13	5	43	10,4
14	15	162	8,5
Polders	37	463	7,4
21	2	65	3,0
22	24	399	5,7
23	23	225	9,3
24	17	308	5,2
Zandstreek	66	997	6,2
41	15	213	6,6
42	27	328	7,6
43	50	475	9,5
44	58	585	9,0
Zandleemstreek	150	1.601	8,6
51	—	5	—
52	5	52	8,8
54	7	82	7,9
Leemstreek	12	139	8,0
West-Vlaanderen	265	3.200	7,7

Er bestaat een vrij uitgesproken samenhang tussen het lidmaatschap van een kulturele vereniging en de afstand tot het gemeentecentrum. Tabel III,40 duidt op het bestaan van een dergelijke samenhang.

Tabel III,40 : Lidmaatschap van een kulturele vereniging en afstand tot het gemeentehuis, enquête W.E.S., 1962.

Afstand tot gemeentehuis	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
minder dan 1 km	37	249	12,9
1 tot 2 km	70	646	9,8
2 tot 3 km	75	849	8,1
3 tot 4 km	44	712	5,8
4 tot 5 km	15	350	4,1
5 tot 6 km	21	316	6,2
6 km en meer	3	78	3,7
Totaal	265	3.200	7,7

De landbouwers die op minder dan 1 km wonen van het gemeentehuis zijn voor 12,9 % lid van een kulturele vereniging ; dit aandeel daalt vrij regelmatig tot 3,7 % voor de bedrijfshoofden waarvan de hofstede op 6 km of meer van het gemeentehuis is gelegen.

C. Sportverenigingen

Op 3.465 geënquêteerde landbouwers verklaarden slechts 169 personen lid te zijn van een of andere sportvereniging (inklusief ruitery), d.i. een aandeel van 4,9 %. Er is geen uitgesproken samenhang met de grootte van de bedrijven.

Het aantal leden van een sportvereniging is begrijpelijk het grootst bij de jongere bedrijfshoofden.

Onder de bedrijfshoofden van 20 tot 30 jaar zijn er 6,7 % lid van een sportvereniging tegenover een algemeen gemiddelde van 4,9 %.

In de Zandleemstreek (6,2 %) en de Polders (4,8 %) is de belangstelling verhoudingsgewijze hoger dan in de Zandstreek (3,9 %) en de Leemstreek (2,7 %).

D. Godsdienstige verenigingen

Op 3.465 ondervraagde landbouwers zijn er 1.472 lid van een godsdienstige vereniging (H. Hartbond, Missiebond e.d.), dit is 42,5 % van het totale aantal.

Op de kleine bedrijven is het aandeel van de landbouwers die lid zijn van een of andere godsdienstige vereniging geringer dan op de grotere bedrijven, zoals tabel III,41 aantoont.

Tabel III,41 : Lidmaatschap van een godsdienstige vereniging, naar grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
1 tot 3 ha	160	351	31,3
3 tot 5 ha	201	382	34,5
5 tot 7 ha	187	288	39,4
7 tot 10 ha	280	331	45,8
10 tot 15 ha	267	260	50,7
15 tot 20 ha	152	157	49,2
20 tot 30 ha	154	155	49,8
30 ha en meer	71	69	50,7
Totaal	1.472	1.993	42,5

Op de bedrijven met minder dan 7 ha is 31 % tot 39 % van de bedrijfs-
hoofden lid van een godsdienstige vereniging ; op de bedrijven van 10 ha en
meer bedraagt dit aandeel circa 50 %.

De leeftijd van het bedrijfshoofd blijkt een relevante faktor te zijn die op
de aansluiting bij een godsdienstige vereniging inwerkt. Tabel III,42 duidt op
dit verschijnsel.

Tabel III,42 : Lidmaatschap van een godsdienstige vereniging, naar leeftijd van het bedrijfshoofd, enquête W.E.S., 1962.

Leeftijdsgroepen	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
minder dan 30 jaar	132	109	54,8
30 tot 40 jaar	343	487	41,3
40 tot 50 jaar	318	390	44,9
50 tot 60 jaar	423	583	42,1
60 tot 65 jaar	169	259	39,5
65 jaar en meer	87	163	34,8
onbekend	—	2	—
Totaal	1.472	1.993	42,5

Onder de bedrijfshoofden van minder dan 30 jaar zijn er 54,8 % lid van een godsdienstige vereniging; dit aandeel daalt tot minder dan 35 % voor de bedrijfshoofden van 65 jaar en meer.

Ook de afstand van de hofstede tot de kerk blijkt invloed te hebben op de aansluiting bij een godsdienstige vereniging.

Op de bedrijven die op minder dan 3 km van de kerk gelegen zijn is nagenoeg 45 % van de bedrijfshoofden lid van een godsdienstige vereniging; op de bedrijven op 6 km en meer van de kerk gelegen is het overeenkomstig aandeel nog slechts 33 %.

E. Abonnering op dagbladen

De abonnering op een dagblad is een aanwijzing voor de graad van belangstelling voor het sociaal-kulturele en politieke leven.

Tabel III,43 geeft een overzicht van het aantal vaste lezers of geabonneerden van een dagblad, naar grootteklasse van de bedrijven.

Tabel III,43 : Abonnering op een dagblad in verband met de grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	Geabonneerd	Niet geabonneerd	Aandeel v. d. abonneenten
1 tot 3 ha	230	281	45,0
3 tot 5 ha	286	297	49,1
5 tot 7 ha	219	256	46,1
7 tot 10 ha	328	283	53,7
10 tot 15 ha	313	214	59,4
15 tot 20 ha	205	104	66,3
20 tot 30 ha	235	74	76,1
30 ha en meer	114	26	81,4
Totaal	1.930	1.535	55,7

55,7 % van de bedrijfshoofden zijn op een dagblad geabonneerd. Er is een duidelijke samenhang met de grootte van de bedrijven. In de grootteklasse van 1 tot 3 ha is 45,0 % van de bedrijfshoofden op een dagblad geabonneerd; dit aandeel stijgt regelmatig tot 81,4 % op de bedrijven van 30 ha en meer.

In de Zandstreek is het aantal geabonneerden op een dagblad zeer gering (49,0 %); het aandeel is daarentegen zeer hoog in de Leemstreek (71,5 %); het bedraagt 60,2 % in de Polders en 57,1 % in de Zandleemstreek.

Op de bedrijven waar de postbedeling slechts één maal per dag geschiedt zijn 55,2 % van de bedrijfshoofden op een dagblad geabonneerd (1.821 op 3.297) ; op de bedrijven waar de postbedeling twee maal per dag geschiedt zijn 64,9 % van de bedrijfshoofden op een dagblad geabonneerd (109 op 168).

Er is een sterke samenhang tussen de abonnering op een dagblad en de algemene ontwikkeling, het materieel levenspeil en de vaktechnische belangstelling der exploitanten, zoals tabel III,44 aanduidt.

Tabel III,44 : Abonnering op een dagblad in verband met algemene ontwikkeling, het materiële levenpeil en de vaktechnische belangstelling der landbouwers, enquête W.E.S., 1962.

Niveau	Algemene ontwikkeling		Materieel levenspeil		Vaktechnische belangstelling	
	Totaal aantal	Aandeel abonneuten	Totaal aantal	Aandeel abonneuten	Totaal aantal	Aandeel abonneuten
Hoog	153	89,5	283	81,3	455	73,9
Matig	1.182	75,8	1.748	61,0	896	61,6
Laag	2.130	42,1	1.434	44,1	2.114	49,3
	3.465	55,7	3.465	55,7	3.465	55,7

89,5 % van de bedrijfshoofden met hoog algemeen ontwikkelingspeil zijn geabonneerd op een dagblad tegenover 42,1 % van de bedrijfshoofden met lage algemene ontwikkeling. De overeenkomstige verhoudingscijfers zijn 81,3 % en 44,1 % voor wat het materieel levenspeil betreft en 73,9 % en 49,3 % voor wat de vaktechnische belangstelling betreft.

§ 3. DEELNAME VAN DE LANDBOUWBEVOLKING AAN HET POLITIEKE LEVEN

A. Vertegenwoordiging in gemeenteraden ¹

De vertegenwoordiging van de landbouwers in de gemeenteraden volgt in algemene lijnen de spreiding van de landbouwbevolking.

In 8 gemeenten is de gemeenteraad uitsluitend samengesteld uit landbouwers

1. Toestand vóór 11 oktober 1964.

en in 60 gemeenten vormen de landbouwers de meerderheid; in nog 58 gemeenten bestaat de gemeenteraad voor ten minste $\frac{1}{3}$ uit landbouwers. Op te merken valt dat $\frac{1}{3}$ der leden de samenroeping van de raad kan eisen. Er zijn in West-Vlaanderen slechts 24 gemeenten waar geen enkele landbouwer in de gemeenteraad zitting heeft. Kaart III,4 illustreert de relatieve vertegenwoordiging van de landbouwers in de gemeenteraden.

De typisch agrarische gemeenten tekenen zich nog duidelijker af op basis van de vertegenwoordiging van de landbouwers in de colleges van burgemeesters en schepenen. In een aantal semi-agrarische gemeenten is echter geen enkele landbouwvertegenwoordiger in het college van burgemeester en schepenen.

In 33 gemeenten is het college van burgemeester en schepenen uitsluitend samengesteld uit landbouwers en in 44 gemeenten hebben de landbouwers een vertegenwoordiging van ten minste 50 %. In 85 gemeenten heeft geen enkele landbouwer zitting in het college van burgemeester en schepenen.

Op een totaal van 2.443 gemeenteraadsleden in West-Vlaanderen zijn er 762 landbouwers of 31,2 %. In de colleges van burgemeesters en schepenen zetelen 278 landbouwers op een totaal van 785 leden, dit is een aandeel van 35,4 %. Deze hoge verhoudingscijfers moeten gezien worden in verband met de niet evenredige stijging van het aantal gemeenteraadsleden bij stijgende bevolkingsgrootte van de gemeenten.

In de Zandstreek zijn de gemeenteraden voor 28,6 % samengesteld uit landbouwers tegenover 39,4 % in de Polders. In de Zandleemstreek bedraagt dit aandeel 29,7 % en in de Leemstreek 16,8 %. In de Zandstreek bedraagt het aandeel van de landbouwersstand¹ in het totaal van de bevolking nochtans 21,8 % tegenover slechts 8,1 % in de Polders, 14,5 % in de Zandleemstreek en 6,6 % in de Leemstreek.

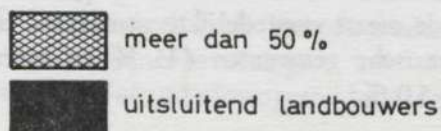
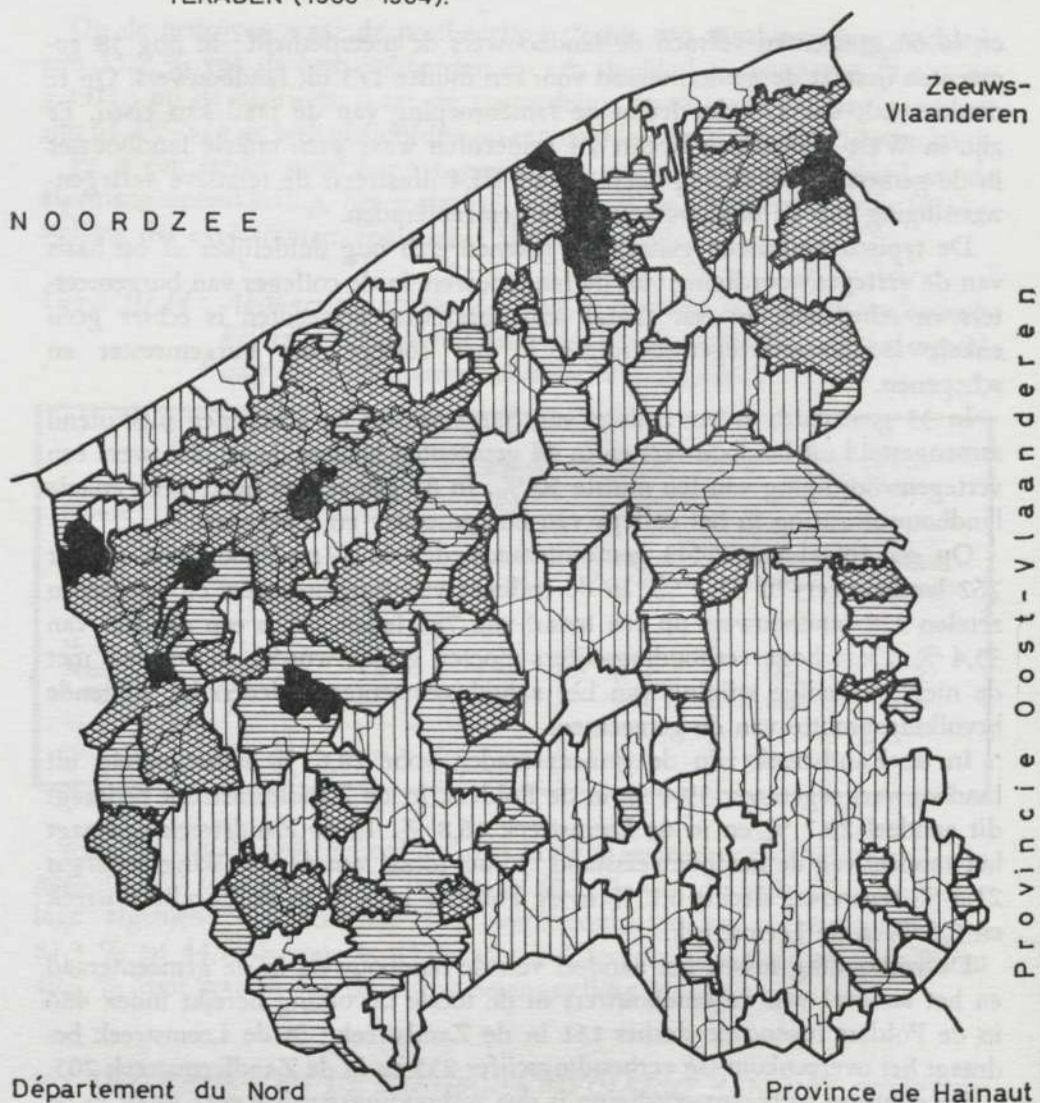
De verhouding tussen het aandeel van de landbouwers in de gemeenteraad en het aandeel van de landbouwers in de totale bevolking bereikt index 486 in de Polders tegenover slechts 131 in de Zandstreek; in de Leemstreek bedraagt het overeenkomstig verhoudingscijfer 255 en in de Zandleemstreek 205.

De relatieve vertegenwoordiging is dus verhoudingsgewijze zeer groot in de Polders en laag in de Zandstreek.

Op een totaal van 3.465 geënquêteerde landbouwers voor geheel West-Vlaanderen waren er 132 lid van de gemeenteraad, dit is een aandeel van 3,8 %. In de meest verstedelijkte gemeenten beliep dit aandeel 2,9 %. In de typisch agrarische gemeenten (45 % en meer van de bevolking) steeg dit aandeel tot 5,0 %.

1. Alle gezinsleden van alle bedrijven die produkten van hun bedrijf verkopen.

Kaart III,4 : DE VERTEGENWOORDIGING VAN DE LANDBOUWERS IN DE GEMEENTERADEN (1958 - 1964).

Tabel III,45 geeft de relatieve vertegenwoordiging van de landbouwersstand in de gemeenteraad naar gemeenteklasse.

De relatieve vertegenwoordiging is zeer hoog in de Polders waar 8,4 % van de geënquêteerden lid waren van de gemeenteraad¹. In de Zandleemstreek bedraagt dit aandeel 3,8 %, in de Leemstreek 3,3 % en in de Zandstreek slechts 1,7 %.

Tabel III,45: Vertegenwoordiging van de landbouwers in de gemeenteraad, naar gemeenteklasse, enquête W.E.S., 1962.

Gemeenteklasse (aandeel van de landbouwbevolk. in de tot. bevolk.)	Aantal geënquêteerden	Landbouwers gemeenteraadsleden	
		Absoluut	pCt.
minder dan 10 %	241	7	2,9
10 tot 20 %	543	19	3,5
20 tot 25 %	614	15	2,4
25 tot 30 %	443	13	2,9
30 tot 35 %	380	12	3,2
35 tot 40 %	449	22	4,9
40 tot 45 %	358	22	6,2
45 % en meer	437	22	5,0
Totaal	3.465	132	3,8

Het lage verhoudingscijfer in de Zandstreek is tekenend voor de sociale waardering van de bedrijfshoofden op de kleine bedrijven.

B. Vertegenwoordiging in K.O.O.

De vertegenwoordiging in de K.O.O. bedraagt voor de meest verstedelijkte gemeenten 1,7 % ; in de typisch agrarische gemeenten zijn 4,6 % van het totaal aantal landbouwers-bedrijfshoofden lid van de K.O.O.

C. Lidmaatschap van een politieke partij

Op 3.465 geënquêteerde landbouwers waren er 262 of 7,6 % die verklaarden lid te zijn van een politieke partij.

In de Polders waren 11,4 % van de geënquêteerden lid van een politieke

1. De verhouding gemeenteraadsleden/totaal aantal gezinnen in West-Vlaanderen bedraagt ongeveer 7,5/100.

partij, in de Leemstreek 8,6 %, in de Zandleemstreek 7,4 % en in de Zandstreek 5,8 %.

De belangstelling voor de politieke aktie blijkt groter te zijn onder de exploitanten op de grote bedrijven dan op de kleine, zoals tabel III,46 aanduidt.

Tabel III,46: Lidmaatschap van een politieke partij, naar grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962.

Grootteklasse	Lid	Geen lid	Aandeel van de leden
1 tot 3 ha	21	490	4,1
3 tot 5 ha	26	557	4,5
5 tot 7 ha	17	458	3,6
7 tot 10 ha	48	563	7,9
10 tot 15 ha	48	479	9,1
15 tot 20 ha	36	273	11,7
20 tot 30 ha	41	268	13,3
30 ha en meer	25	115	17,9
Totaal	262	3.203	7,6

Op de bedrijven met minder dan 7 ha is slechts ongeveer 4 % van de bedrijfshoofden lid van een politieke partij; dit aandeel neemt regelmatig toe met de grootte van de bedrijven en bereikt circa 18 % op de bedrijven met 30 ha en meer.

Op de 153 bedrijfshoofden met hoge algemene ontwikkeling zijn er 94 of 61,4 % lid van een politieke partij, onder de 1.182 bedrijfshoofden met matige algemene ontwikkeling zijn er 147 of 12,4 % lid van een politieke partij en onder de 2.130 bedrijfshoofden met lage algemene ontwikkeling zijn er slechts 21 of 1,0 % lid van een politieke partij.

BESLUITEN EN SUGGESTIES

De hier naar voor gebrachte besluiten en suggesties beperken zich tot structurele aspecten met ruimtelijke, administratieve of sociale inslag. Landbouw-technische en landbouw-ekonomische vraagstukken komen in deze besluiten alleen aan de orde voor zover zij een determinerende betekenis hebben in de aangeduide optiek.

1. *Bodemgebruik en bodembeleid*

Gedurende de periode 1950-1959 gingen in West-Vlaanderen gemiddeld 762 hektare per jaar voor de landbouw verloren. Is dergelijke evolutie onvermijdelijk geworden, dan is het, met het oog op de optimale benutting van de bewoonbare oppervlakte noodzakelijk de inname van de nog voorhanden zijnde vrije ruimte op zodanige wijze te overleggen dat de land- en tuinbouw er de geringst mogelijke schade van zouden ondervinden.

In het algemeen moet ernaar gestreefd worden de totale produktie van de landbouw verder te doen toenemen en iedere areaalvermindering der landbouwgronden tenminste door bodemverbetering en herstrukturering in de agrarische zones te kompenseren. Een ruime gamma van beschermende en promoverende maatregelen zijn hiervoor in te zetten.

- a. De gebiedsdelen waar de landbouw om reden van agglomeratievorming, rekreatie, industrievestiging of wegeaanleg een voorlopig karakter draagt, dienen duidelijk te worden afgebakend, terwijl anderzijds ook de zones die blijvend bestemd zijn voor agrarische produktie als dusdanig zouden worden erkend. In deze laatste gebieden kan zodoende de infrastructuur van de landbouw worden verbeterd met kans op een blijvend verhoogd rendement.
- b. Iedere blijvende inpalming van landbouwgronden zou alleen mogen geschieden na raadpleging van de bodemgeschiktheidskaarten waarin zowel de landbouwkundige kwaliteiten als de geschiktheid voor bebouwing worden aangegeven¹. De bovengenoemde beginselen vragen een dringende naleving bij het opmaken van algemene en bijzondere plannen van aanleg door de gemeentebesturen.
- c. Door het opstellen van algemene plannen van aanleg zouden de gemeentebesturen ertoe bijdragen de spekulatieve beleggingen in landbouwgronden af te remmen. Deze zijn niet enkel een belangrijke oorzaak van ongeordend bodemgebruik, doch belemmeren tevens zeer ernstig de diepte-investeringen in de landbouw.

1. Deze kaarten kunnen geraadpleegd worden bij het Ministerie van Openbare Werken, Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening alsook op het Westvlaams Ekonomisch Studie-bureau te Brugge.

- d. Vooral het verschijnsel van de lintbebouwing langs de wegen heeft een uiterst nadelige weerslag op de landbouwstructuur. De lintbebouwing is er oorzaak van dat talrijke landerijen, palend aan het openbare wegennet, in onzekere en voorlopige voorwaarden worden uitgebaat. De eigenaars van deze gronden zijn zelden bereid voor deze een normale negenjarige pachttermijn toe te kennen, zodat in de getroffen exploitaties alle diepte-investeringen en structuurverbeterende maatregelen achterwege blijven (draineringen, fruitaanplantingen, bedrijfsomschakeling en specialisatie, nieuwbouw, enz.). De mogelijkheid tot lintbebouwing vermindert de bereidheid tot ruilverkaveling bij de eigenaars-niet-landbouwers alsook bij de landbouwers-eigenaars die hun bedrijf wensen te staken of een gedeelte van hun gronden in geld willen omzetten. De lintbebouwing, waar zij mogelijk is, verhoogt de grondprijzen en geeft aanleiding tot ongunstige pachtverhoudingen. De lintbebouwing verminkt vele percelen en is ook oorzaak van verhoogde uitbatingskosten op de restanten van de versneden percelen. Het bodemverlies is voor eenzelfde woningvolume groter bij lintbebouwing dan bij gegroepeerde wijkaanleg, terwijl de openbare nutsvoorzieningen per woning veel hoger komen te liggen (aansluitingen op elektriciteit, gas, water, postbedeling, openbaar vervoer e.a.).
- e. Veel grondbesparingen voor woningbouw zijn mogelijk indien de gemeentebesturen erop bedacht zijn de talrijke „spie-gronden”, gelegen tussen de radiale wegen die de gemeente verlaten, bij voorkeur voor woningbouw te ontsluiten. Deze gronden hebben doorgaans een minder gunstige landbouwstructuur en vergen weinig financiële lasten voor aansluiting aan het openbare dienstennet van de gemeentekern. Mede in dit verband is de ongeoordeelde inname van goede landbouwgronden in de toekomst te beperken door de aanleg van ringwegen rond de gemeenten en de invoering van bouwbeperkingen aan de buitenrand van deze. Dit zou tevens bijdragen tot de verfraaiing van het uitzicht der gemeentelijke kernen.
- f. Voornamelijk bij de uitbreiding van de stedelijke agglomeraties Kortrijk, Brugge, Oostende, Roeselare-Izegem en bij de uitbouw van het recreatiegebied langs de kuststrook, is het wenselijk de bebouwing in globale wijkplannen uit te voeren, zodat de landbouwstructuur buiten deze bouwzones niet wordt verstoord.
- g. De goede poldergronden achter de kustzone vergen een bijzondere beveiliging tegen verkwisting. In het bijzonder de individuele bebouwing voor niet-permanente bewoning moet er worden vermeden. Niet-permanente bewoning aan de kust zou bij voorkeur door hoogbouw moeten worden

ondervangen. De gemeentebesturen in de badplaatsen hoeven erop bedacht te zijn dat ook een ongeschonden en verzorgd polderlandschap een toeristische waarde bezit.

- h. Bij de aanleg van nieuwe autowegen, alsook bij de afbakening van nijverheidsterreinen en de inplanting van alle blijvende konstrukties (vliegvelden, militaire terreinen) zou – indien zekere infrastruktureisen het toelaten – gestreefd moeten worden naar een maximaal behoud van waardevolle landbouwgronden.
- i. Het is bovendien wenselijk dat het verloop der ontworpen autowegen spoedig zou vastgelegd en bekendgemaakt worden en daarna niet meer voor essentiële wijzigingen zou vatbaar zijn; zodoende zouden de ruilverkavelingen en de waterbeheersingswerken in de doorkruiste gebieden niet langer moeten worden uitgesteld, vooral in die zones waar zij dringend geacht worden.
- j. Het lijkt redelijk de voorzieningen inzake industrieterreinen voor een relatief lange periode te programmeren, zodat ook de investeringen op de nabijgelegen landbouwexploitaties niet worden afgeremd of in hun doelmatigheid geschaad.
- k. Ter gelegenheid van noodzakelijke onteigeningen zou het billijk zijn dat de onteigende personen, alsook de grondgebruikers tijdig nopens de voorgenomen onteigeningen worden geraadpleegd en dat aan deze ten gepasten tijde een vergoeding zou worden toegekend die rekening houdt met de moeilijkheden die zij ondervinden bij het zoeken naar een nieuw bedrijf en naar gronden van vergelijkbare waarde. Bij de verpachting van hoeven en gronden, toebehorend aan de openbare besturen, zouden onteigende landbouwers en uitgezette pachters prioriteit dienen te genieten.
- l. Enkele bijzondere aspecten van het bodembeleid in functie van de landbouw kunnen hier nog worden aangestipt. In de eerste plaats is een verdere uitputting van de grondwatervoorraden in de kustzone niet te verantwoorden zonder gelijktijdige maatregelen tegen het verziltingsgevaar en tegen uitdroging der land- en tuinbouwgronden.
- m. De aanwending van poldergronden voor de vervaardiging van bakstenen is niet wenselijk. Dit is ook zo voor alle gronden die slechts op geringe diepte kunnen worden uitgebaat. Op vele plaatsen van de provincie zijn Ieperiaanse kleilagen dicht bij de oppervlakte aanwezig die op meer intensieve wijze kunnen worden uitgebikt, met minder schade aan de grondwaterstand en de landbouwkundige kwaliteit van de bodem. Waar gronden om welke

reden ook worden uitgegraven, is het redelijk dat het oorspronkelijke peil door het opvoeren van andere gronden wordt hersteld en de goede bouwlaag opnieuw aangebracht.

- n. In meerdere gewesten in West-Vlaanderen, maar vooral in het westelijke gedeelte van de provincie laat de waterhuishouding der landbouwgronden te wensen over. In deze gebieden moet de sanering van de waterhuishouding als één geheel worden aangezien met de ruilverkaveling en de ontsluiting der landbouwgronden. Verder wordt over de ruilverkaveling van landbouwgronden en enkele andere aspecten met ruimtelijke inslag nog nader ingegaan.

Ten aanzien van de ruimtelijke ordening van het platteland en de vrijwaring der betere landbouwgronden is de afbakening van „landbouwzones” op basis van de wet van 29 maart 1962 op de Stedebouw en de Ruimtelijke Ordening een eerste hulpinstrument in de handen van de gemeentebesturen. De beveiliging van een elementaire oppervlakte aan landbouwgronden is niet enkel een groepsbelang. Naast de beveiliging van het groepsbelang van de plattelandsbevolking is de opbouw en de instandhouding van een esthetisch geordend platteland vooral van betekenis voor de elementaire voedselvoorziening van de huidige en toekomstige generaties. Op secundaire wijze staat de instandhouding van een open platteland tussen steden en agglomeraties van beperkte omvang ook in dienst van de volksgezondheid. Het platteland verruimt de rekreatiemogelijkheden van de stadsbevolking (wandelingen) en aksentueert haar streekkarakter. Aldus is de beveiliging van het platteland in een toeristisch gewest een gemeenschapstaak van eerste orde.

2. De spreiding der hoeven

Nagenoeg 70 % der hoeven in West-Vlaanderen liggen op meer dan twee kilometer van het dorpscentrum verwijderd.

De huidige spreiding der hoeven over het agrarisch grondgebied van de provincie is een gevolg van de ontginningsgeschiedenis van deze gronden, eeuwen geleden. Deze sterke spreiding bemoeilijkt in hoge mate de uitrusting der landbouwerswoningen met de noodzakelijke openbare nutsvoorzieningen alsmede het contact van de landbouwbevolking met de overige gemeenschap op het platteland, (school, kerk, gemeentehuis, winkelcentrum). In dit verband is bij de uitvoering van ruilverkavelingen de verplaatsing van kleinere bedrijfsgebouwen naar de dorpskommen toe gewenst. Deze verplaatsing veronderstelt afbraak en nieuwbouw, die in vele gevallen verantwoord is ingevolge de hoge ouderdom en de vervallen toestand van talrijke landbouwerswoningen en bedrijfsgebouwen.

De hergroepering van de kleine marginale landbouwbedrijven dicht bij de dorpskom zou de gebeurlijke overgang van deze bedrijfshoofden of van hun kinderen naar beroepen buiten de landbouw vergemakkelijken en de schaalvergroting der overblijvende exploitaties versoepelen. Zij waarborgt tevens de waardevastheid en de polyvalentie van de woningen.

3. *Ruilverkavelingen en kultuur-technische werken*

Hoewel de gemiddelde kavelgrootte in West-Vlaanderen 2,30 ha is en er per bedrijf gemiddeld 3,1 grondstukken worden geteld, zeggen deze midden-cijfers niet alles betreffende de noodzaak tot ruilverkaveling.

Daarenboven zijn immers 14,2 % der grondstukken niet bereikbaar langs de openbare weg en worden 52 bedrijven op 100 met problemen van water-overlast gekonfronteerd.

In West-Vlaanderen komen derhalve voornamelijk de zones met slechte waterhuishouding, gemiddeld kleine grondstukken en bedrijven, en gebrekkige kavelontsluiting voor spoedige herstructurering in aanmerking.

In de volgende min of meer aaneengesloten gemeentengroepen zijn op grond van de verregaande versnippering der gronden ruilverkavelingen aan te bevelen :

- Poperinge, Proven, Krombeke, Westvleteren, Oostvleteren, Woesten ;
- Sijsele, Oedelem, St.-Joris-ten-Distel, Beernem, Oostkamp, Waardamme, Hertsberge en de nog zuiver agrarische gedeelten van St.-Kruis en Assebroek ;
- Ruddervoorde, Wingene, Zwevezele, Koolskamp, Ardoioie ;
- Lichtervelde, Torhout, Ichtegem, Veldegem, Zedelgem ;
- Handzame, Zarren, Staden, Westrozebeke, Woumen, Klerken, Houthulst.

Rekening houdend met de geringe gemiddelde oppervlakte der grondstukken en het gemiddeld grote aantal grondstukken per bedrijf, komen de landbouwgronden in de volgende aaneengesloten gemeentengroepen in aanmerking om bij voorrang te worden geherstructureerd :

- Assebroek (agrarisch gedeelte), Sijsele, Oedelem, Oostkamp, (agrarisch gedeelte), Hertsberge, Beernem en St.-Joris-ten-Distel ;
- Diksmuide (grondgebied van de voormalige gemeente Esen), St.-Jacobs-Kapelle, Woumen, Merkem, Reninge, Noordschote, Bikschote, Zuidschote, Oostvleteren, Woesten, Stavele, Westvleteren, Roesbrugge-Haringe, Krombeke, Proven, Poperinge (agrarisch gedeelte).

De zone Diksmuide-Poperinge verdient op grond van de gebrekkige waterhuishouding een dringende voorrang. De administratieve voorbereiding, de nodige opmetingen en het nieuwe kadaster van de opgesomde gemeenten is thans reeds voor te bereiden.

Dit zou een onmiddellijke uitvoering der technische werken toelaten van zodra de IJzer zal gekalibreerd zijn en de aan te leggen waterbekkens in dit gebied in staat zijn het af te voeren water op te vangen.

Een gelijkaardige behandeling is geboden voor het gebied Assebroek-St.-Joris-ten-Distel. Aldaar kan de uitvoering van de werken onmiddellijk op de administratieve faze aansluiten.

De ruilverkavelingen moeten in het bijzonder rekening houden met het traject van de ontworpen autosnelwegen en de nieuwe rijkswegen. Langs beide zijden van de autosnelweg Oostende-Brussel is een ruiling van gronden wenselijk zodat de landbouwers deze grote verkeersader niet meer hoeven te dwarsen om hun landerijen te bereiken. Gelijkaardige ruilingen zijn wenselijk langs de spoorwegen en sommige waterlopen.

De aanduiding van landbouwzones op basis van de wet van 29 maart 1962 op de stedenbouw en de ruimtelijke ordening is meer dan elders aangewezen in de zones waar ruilverkavelingen werden doorgevoerd of worden voorgenomen. De aanleg van verharde wegen bij de ruilverkaveling mag immers niet tot gevolg hebben dat landbouwgronden hierdoor als spekulatieve bouwgronden in aanmerking komen. Tenslotte kan inzake de ruilverkaveling worden aangemerkt dat het bewust maken der landbouwers van de noodzaak van ruilverkaveling een belangrijke opdracht is van de landbouwvoorlichtingsdienst. 59,5 % der bedrijfshoofden zijn immers niet van deze noodzaak overtuigd en nog 8,1 % hebben zich terzake geen mening gevormd. Het duidelijke verband tussen ontwikkelingspeil en gunstige gezindheid t.a.v. ruilverkaveling stelt het belang van een veralgemeende landbouwtechnische scholing in het licht.

4. Sanering van waterzieke gronden en waterbeheersing

Op 27,1 % der Westvlaamse landbouwexploitaties komen ten minste 2 ha, en op 8,8 % zelfs 5 ha of meer waterzieke gronden voor. In het bijzonder de noordelijke en westelijke gewesten van de provincie ondervinden hiervan de nadelige weerslag op de opbrengsten.

Voor de gezondmaking van deze gronden zijn uitgebreide overheidsmaatregelen nodig in alle gemeenten die door de IJzer of de beken die de IJzer voeden, worden bevoeid.

Ook vele gemeenten in de Brugse Zandstreek, de Brugse Polders, en het gebied ten noorden van het kanaal Oostende-Brugge alsmede uitgestrekte landerijen op de gemeenten Eernegem, Moere, Gistel en Zevekote dienen bij voorrang van wateroverlast te worden gesaneerd. De kosten voor de waterbeheersingswerken uit te voeren door de Polders en Wateringen zouden door de ganse volksgemeenschap moeten worden gedragen. Het lijkt immers onbil-

lijk dat uitbaters van laag gelegen gronden de tol dienen te betalen voor het water afgevoerd van hoger gelegen gebieden.

Als administratieve maatregel is de samenvoeging gewenst der verschillende Polders en Wateringen tot 6 grotere besturen, die elk de bevoegdheid zouden krijgen over een van de zes verzamelgebieden, die respektievelijk hun lospunten hebben te Heist, Zeebrugge, Blankenberge, Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke. De verzamelgebieden Nieuwpoort en Duinkerke kunnen eventueel als één geheel beschouwd worden.

De in het vooruitzicht gestelde aanleg van waterbekkens in het IJzergebied moet worden benut om tegelijkertijd de sanering van de landbouwgronden door te voeren.

5. *Areaalgrootte der exploitaties*

De gemiddelde bedrijfsgrootte van de beroepslandbouwers in de Polders en de Leemstreek benadert de 15 ha ; in de Zandleemstreek wordt een gemiddelde van nagenoeg 10 ha benaderd, terwijl in de Zandstreek de gemiddelde oppervlakte geen 8 ha bereikt.

De groottestruktuur van de bedrijven in de Westvlaamse landbouw is hiermede gunstiger dan in het Rijk ; toch beschikken een groot aantal exploitatie-eenheden over een te geringe oppervlakte om met sukses het hoofd te bieden aan de wisselende noden van het familiaal bedrijf, waar de arbeidsbezetting in functie staat van de gezinssamenstelling. In deze optiek gezien, moeten de Westvlaamse landbouwbedrijven over een areaaloppervlakte beschikken die zowel het min of meer extensieve éénmansbedrijf toelaat, als het meer intensieve vader-zoon-bedrijf. Deze na te streven minimum-oppervlakte ligt onder de huidige omstandigheden en voor de meest voorkomende uitbatingstypes tussen 15 en 20 ha.

Deze ontwikkeling kan vooral worden bevorderd door de samenvoeging van kleinere bedrijven daar waar het bedrijfshoofd de actieve leeftijdsgrens heeft bereikt en het bedrijf stopzet. Reeds bij ruilverkavelingen zou met deze tendens rekening moeten gehouden worden inzake aanduiding der gronden die toebehoren aan kleinere exploitaties.

6. *Grond- en pacht prijzen*

De Westvlaamse landbouw wordt gekenmerkt door een zeer hoge pacht-verhouding ; nauwelijks 24 % der landbouwgronden in de provincie zijn eigendom van de uitbatende landbouwers. Deze toestand biedt het voordeel dat een belangrijke kapitaalbreng door niet-landbouwers wordt gefinancierd. Anderzijds remt de pachtsituatie in zijn huidige vorm – door de hieraan inherente

bedrijfsonzekerheid – sommige vooruitstrevende investeringen op lange termijn af.

De huidige pachtverhoudingen zijn tevens voor kritiek vatbaar ingevolge de onaangepaste huisvesting en de vervallen toestand der bedrijfsgebouwen op vele pachthoeven en wegens de wanverhouding tussen de grond- en pacht-prijzen enerzijds en de algemene economische toestand in de landbouw anderzijds¹. De grondprijzen bereiken in West-Vlaanderen een zeer hoog niveau; de verkoopwaarde van de landbouwgronden overschrijdt aldus in hoge mate hun zuiver landbouw-economische waarde. Landbouwgronden met een vergelijkbare produktiewaarde bereiken in Nederland en Frankrijk aanzienlijk lagere verkoopprijzen.

De bestaande wanverhouding tussen landbouwwaarde en verkoopwaarde heeft een nadelige weerslag op de rendabiliteit van de landbouwactiviteit. Zowel de pacht-prijzen, de overnameprijzen als de financiële rendabiliteit der eigendomsuitbatingen staan onvermijdelijk in min of meerdere mate in functie van de verkoopprijs van de gronden. De prijsverhogende inwerking op de gronden, uitgaande van industrievestigingen, de nabijheid van bouwzones of grote wegen mag geen weerslag hebben op de echte landbouwgronden.

De afbakening van landbouwzones volgens de mogelijkheden geboden door de wet van 29 maart 1962 op de stedenbouw en de ruimtelijke ordening, nl. de vastlegging van landbouwzones in de streek- en gewestplannen en in de gemeentelijke algemene en bijzondere plannen van aanleg, kunnen de spekulatieve waarde van deze gronden doen afnemen.

Een wettelijke en uniforme tarifiering van de pachtwaarde van de landbouwgronden in de vorm van een richtprijs op grond van objectieve en louter landbouw-economische criteria vastgelegd, lijkt gewenst om de grondprijzen op langere termijn in toom te houden en de rendabiliteit van de landbouw te waarborgen. Deze normatieve pachtprijs kan aan een officieel landbouwindexcijfer worden gekoppeld. Inzake pacht-prijzen is het nodig dat vooral de openbare besturen het voorbeeld zouden geven door zich te houden aan de wettelijke pachtprijs.

Ook de relatie eigenaar-pachter is voor zekere wijzigingen vatbaar. Deze liggen zowel op het sociologische als op het wettelijke vlak. De beperktheid van de grondoppervlakte belet het normale spel van de vrije concurrentie zodat de verhouding tussen grondeigenaars en pachters veelal ten nadele van de pachter uitvalt.

1. De enquête wees uit dat op nagenoeg 60 % der Westvlaamse bedrijven in de loop van de beroepsloopbaan van de huidige uithater belangrijke verbouwings- en herstellingswerken werden uitgevoerd. In nog niet 5 % van de gevallen heeft echter de eigenaar zelf de verbouwingen aan zijn eigendom bekostigd. In 6 % van de gevallen is hij gedeeltelijk in de kosten tussengekomen maar in 89 % van de verbouwingen werden de kosten door de landbouwer gedragen.

Deze relatie is tot een louter zakelijke verhouding terug te brengen door een verdere aanpassing van de pachtwetgeving in deze zin. In dit licht beschouwd zouden ondermeer in de toekomst alle verpachtingen kunnen geschieden op grond van een geschreven pachtkontraakt; betalingen bij overnamen, ingebruiknemingen, pachten en dergelijke zouden, zoals in andere economische sectoren, steeds met de aflevering van een ontvangstbewijs moeten gepaard gaan.

7. *Omschakeling naar tuinbouw*

Voor sommige landbouwgronden van West-Vlaanderen biedt de specialisering naar groenteteelt in de open lucht of onder glas grote toekomstkansen. Dit is in de eerstkomende jaren in het bijzonder te verwachten in het gebied dat zich uitstrekt tussen de gemeenten Diksmuide, Roeselare, Menen en Poperinge en in de streek van de Kemmelbeek. Ook in de driehoek Gistel-Brugge-Waregem zijn de omschakelingskansen naar tuinbouwteelten groot. Zekere voorzieningen op het vlak van de ruimtelijke ordening dienen met deze tendenzen rekening te houden. De voornaamste is de voorziening met beregeningswater; de concentratie van de tuinbouw in enkele goedgekozen gemeenten of groepen van gemeenten is daarom aan te bevelen.

8. *Samenwerking onder landbouwers*

Op 16 machinale landbouwwerkzaamheden waar koöperatie onder de landbouwers mogelijk is, wordt alleen op burenhulp (maximum 10 %), familiehulp (maximum 4 %) of op loonondernemers (maximum 64 %) beroep gedaan. Koöperatieve vormen van samenwerking komen in West-Vlaanderen op het domein van de machinale landbouwwerkzaamheden zo goed als niet voor. Koöperatie komt wel voor op het gebied van de zuivelbewerking, de samen aan- en verkoop, de onderlinge kredietverlening (Raiffeisenkassen).

Authentieke vormen van landbouwkoöperatie blijken daar echter nog zeldzaam. In de meeste bestaande vormen van koöperatie identificeren de leden zichzelf nog niet met de stichting, hetgeen een essentiële voorwaarde voor het echte koöperatie-type uitmaakt. Zowel om economische als om sociale redenen verdienen alle vormen van samenwerking onder de landbouwers aanmoediging.

Hier kan in de eerste plaats worden gedacht aan een ruimere verspreiding van het gemeenschappelijk machinegebruik door naburige bedrijven. Vooral betreffende de aankoop en het gebruik van landbouwmachines en installaties die zeer grote investeringen vergen – en door kleinere bedrijven niet afschrijfbaar zijn – is de bevordering van de machine-koöperatie wenselijk. Deze vorm van samenwerking kan het Ministerie van Landbouw door financiële steun

nog meer in de hand werken. Er kon worden gesuggereerd dat ook de vernieuwing der bedrijfsgebouwen een taak is welke de landbouwers op koöperatieve wijze kunnen ondernemen. De gemeenschappelijke organisatie van werkzaamheden die veel handenarbeid vergen is eveneens aangewezen.

Om sociale redenen zou een beurtelingse zondagsdienst voor het melken en de verzorging van het vee meer ingang moeten vinden. Beter dan de oudere landbouwers zouden de jeugdbewegingen hierin het initiatief kunnen nemen. Het is niet ondenkbaar dat jonge landbouwers elkaars bedrijf ook gedurende een verlengd weekeinde of zelfs gedurende een langere vakantieperiode zouden oppassen. Op deze wijze komen ook studieweken, vakantie en buitenlandse reizen in het bereik van de landbouwers.

9. De drinkwatervoorziening op het platteland

Eén der grote vraagstukken van de bewoonbaarheid van het Westvlaams platteland is de afwezigheid in zeer vele gemeenten van drinkbaar water onder druk. Vooral de landbouwexploitaties hebben grote behoeften aan goed water van dewelke de omvang en de hygiëne van de melkproduktie in beslissende mate afhangt, evenals de gezondheid van het vee en de rendabiliteit van de jongveehouderij.

Aangezien 11,5 % der hoeven op amper 1 km en nogmaals 26,2 % der hoeven op 1 à 2 km van de dorpskern afliggen, kan men vooropstellen dat de waterbedeling in het bereik ligt van ten minste 30 % der exploitaties, mits aansluiting van alle dorpskernen aan het bedelingsnet der maatschappijen.

Een aansluitingsritme van gemiddeld drie gemeenten per jaar zou het mogelijk maken rond 1980 alle gemeenten met een bevolking van tenminste 300 inwoners aan de waterbedelingsnetten aan te sluiten. Vele gemeenten in de Westhoek moeten nog worden gespijsd, evenals talrijke gemeenten in de Polders.

De poldergemeenten en talrijke exploitaties op het platteland zouden gemakkelijk van drinkbaar water kunnen worden voorzien indien bij de aanleg van een nieuwe kustweg, en op hetzelfde verloop, een drukleiding zou worden aangelegd vertrekkend uit de op te richten verzamelbekkens langs de IJzer. Dezelfde drukleiding zou in staat zijn de badplaatsen langs de kust en de Brugse agglomeratie te voeden.

Voor de landbouwbedrijven die op te grote afstand van de dorpskernen verwijderd liggen en door de aard van de ondergrond geen drinkbaar bodemwater kunnen aanboren is de zelfvoorziening met oppervlaktewater de enige bevoorradingsmogelijkheid. Dit probleem doet zich in het bijzonder voor in de gehele polderstreek.

De toenemende bevuiling van de beken en onbevaarbare waterlopen moet in het belang van deze landbouwexploitaties, speciaal met het oog op de

veeteelt, worden tegengegaan door een stipte toepassing van de bestaande reglementering inzake de zuivering van afvalwater en door het oprichten van waterzuiveringsstations aan de kust, in de Brugse agglomeratie en in andere agglomeratiegebieden.

De immense voorraden aan goed oppervlaktewater waarover West-Vlaanderen in de gehele Westhoek maar vooral in de vallei van de IJzer beschikt, zouden voor bezoedeling gevrijwaard moeten worden. De grote massa's zoetwater die jaarlijks door de IJzer naar de zee vloeien en tevens oorzaak zijn van duizenden hektaren waterzieke gronden kunnen gevaloriseerd worden. Door het opvangen van deze watermassa's in spaarbekkens, door het zuiveren en distribueren ervan, zou de landbouw in de Westhoek een gedeeltelijke en distribueren ervan, zou de landbouw in de Westhoek een gedeeltelijke sanering van de waterzieke gronden bekomen en meteen ook bevoorraad kunnen worden met zuiver water voor mens en dier. De uitbreiding van de tuinbouw is trouwens slechts mogelijk mits tegemoetkoming aan de waterbehoefte voor de kunstmatige beregening der velden.

10. *De huisvesting der landbouwersgezinnen*

Het lijkt dringend nodig een breed opgezet programma van krotopruijing en nieuwbouw van landbouwerswoningen en bedrijven door te voeren.

De nieuwbouw van landbouwerswoningen is vooral dringend in de Polders, maar ook in alle gebieden die niet na de eerste wereldoorlog heropgebouwd werden. Nagenoeg 40 % der Westvlaamse landbouwbedrijven en -woningen zijn meer dan honderd jaar oud. Het grootste gedeelte hiervan komt in de eerstvolgende jaren voor afbraak en wederopbouw in aanmerking. Nog 20 % der landbouwerswoningen en bedrijven zijn voor grondige vernieuwing vatbaar. Dit veronderstelt een aktie van respectievelijk 10.600 nieuw te bouwen woningen en bedrijven en circa 5.300 grondig aan te passen woningen, waarvoor geëigende formules moeten ontworpen worden. Een aangepast woningbouwprogramma moet wettelijk worden voorzien om vooral de landbouwerspachters in staat te stellen zich een behoorlijke huisvesting te verwerven.

Pachterswoningen zouden door de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom kunnen worden opgericht en door de pachter in huur genomen of op termijn afbetaald.

Deze pachterswoningen die door een op te richten kommissie als „onvolgende” worden aangeduid, zouden voor nieuwbouw in aanmerking komen. Hierbij kan de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom een centrale rol kunnen vervullen. Op nationaal vlak zou een procedure van perceelsaanduiding kunnen uitgewerkt worden waarop de pachter of eigenaar zich een nieuwe woning zou kunnen bouwen met behulp van de N.M.K.L.

Deze nieuwbouw van landbouwexploitaties en woningen voor landbouwersgezinnen kan planmatig en stelselmatig met de ruilverkavelingsprojecten samengaan. Aangezien beide taken door de N.M.K.L. worden behartigd, is een maximale coördinatie der programma's mogelijk.

Het zou wenselijk zijn dat de N.M.K.L. de nieuwe woningen en bedrijfsgebouwen rechtstreeks in huur zou geven op dezelfde basis en met dezelfde pachttermijnen als de bijhorende pachtgronden.

Een behoorlijke huisvesting voor de landbouwersgezinnen is een dringende voorwaarde tot sociale gelijkwaardigheid met de andere bevolkingsgroepen. Bovendien is een oplossing voor het opvolgingsvraagstuk in de landbouw met de sanering der huisvestingsvoorwaarden verwant. Uit de enquête is gebleken dat de bereidheid van de boerenmeisjes om een taak in de landbouwsector te blijven waarden er ten nauwste van afhankelijk is.

11. *Vernieuwing der bedrijfsgebouwen*

Naast de uitgesproken veroudering en de hiermee gepaard gaande woningnood die de huisvesting van de landbouwers vertoont, dienen ook ingrijpende maatregelen genomen om de bedrijfsgebouwen te vernieuwen of aan te passen.

De sterke toename van de veestapel is in West-Vlaanderen, zoals elders in het land, gepaard gegaan met een felle daling van het aantal arbeidskrachten, zodat zich vooral op de veebedrijven een vergaande rationalisatie van de werkzaamheden heeft opgedrongen. Talloze nieuwe toepassingen zijn intussen in de veeteelt en de stallingbouw doorgedrongen: vloerverwarming, nieuwe ventilatiesystemen, automatisering van drinkwater- en voederbedeling, automatische uitmesting en veeverzorging, mechanisch melken, enz.. De meeste dezer toepassingen zijn in de praktijk alleen bij nieuwbouw doeltreffend door te voeren. De Westvlaamse landbouw heeft blijkbaar een grote achterstand in te lopen in vergelijking met vele omringende landen. Het is dus nodig dat de landbouwers de meest moderne bouwtechnieken leren kennen en toepassen en dat de hiertoe benodigde kredieten gemakkelijk en goedkoop in hun bereik komen. De normalisatie en de prefabrikatie schijnen op dit terrein grote mogelijkheden te bieden; een coöperatieve aanpak van het vraagstuk van de boerderijbouw zou zekerlijk stimulerend werken.

De specifieke moeilijkheden die hierbij op de pachtbedrijven kunnen optreden moeten door soepele wettelijke beschikkingen worden opgelost.

12. *Groenplan voor het platteland*

Vanuit een esthetisch standpunt dreigt de harmonie tussen de hoevegebouwen en het landschap op vele plaatsen in West-Vlaanderen te worden ver-

stoord. Niet alleen het toenemende verval van talloze bedrijfsgebouwen ontsiert het landschap, ook sommige nieuwe bouwmaterialen zijn vaak weinig esthetisch. In de eerste plaats moet gedacht worden aan kwalitatieve verbetering der bedrijfsgebouwen en aan een aangepaste moderne architecturale vormgeving bij nieuwbouw.

Daarnaast moeten de landbouwers echter zelf veel meer aandacht besteden aan een verzorgde omkadering van de hoeve door beplanting met bomen, bloemen en grasperken. Op deze wijze wordt de agrarische bebouwing op zichzelf opnieuw een element van landschappelijke schoonheid en draagt zij bij tot de aantrekkelijkheid en de bewoonbaarheid van het platteland. De verfraaiing van de hoeve-omgeving is trouwens een vorm van kulturele verheffing van de landbouwersstand.

Met medewerking van de landbouwers en hun organisaties, en vooral van de landbouwersjeugd, zou een campagne voor de verfraaiing van het platteland ongetwijfeld resultaten afwerpen. Deze verfraaiing zou in een toeristische provincie zoals West-Vlaanderen ook het algemene belang ten goede komen.

Een groenplan voor het platteland zou op het provinciale vlak kunnen ontworpen worden ter ondersteuning van enkele verspreide initiatieven die reeds door enkelingen of organisaties werden ondernomen.

13. *Landbouwonderwijs*

De landbouwers zijn tijdens hun schoolse opleiding klaarblijkelijk onvoldoende op hun beroep voorbereid geworden.

Niet alleen het geringe aantal landbouwers met landbouwtechnische schoolopleiding leidt tot dergelijke konkluzie, maar ook het relatief laag intelligentiepeil van veel kandidaat-leerlingen op de landbouw- en tuinbouwscholen wijst op een relatieve achteruitgang van het scholingspeil der toekomstige landbouwexploitanten. Niettegenstaande er een uitgebreid net van goede landbouwscholen bestaat, hebben nog 68 % der landbouwers geen enkele vorm van landbouwtechnische scholing ontvangen.

De landbouw is in ons land economisch niet houdbaar indien de algemene ontwikkeling en technische kennis van de toekomstige landbouwers niet kan opgedreven worden. Dit moet in de eerste plaats gebeuren door een groter aantal kandidaat-landbouwers naar het landbouwonderwijs te oriënteren.

Het ware tevens aangewezen de huidige vormen van landbouwonderwijs aan een kritisch onderzoek te onderwerpen en zekere hervormingen na te streven.

De landbouwscholen van het secundair technisch onderwijs van de lagere graad (A3) zouden geleidelijk kunnen worden omgevormd tot drie jaar algemeen vormend onderwijs, georiënteerd op de landbouw, met elementaire

beginselen over plantkunde, bodemleer, scheikunde en dierkunde. Alle andere vakken zouden op het peil komen van de lagere cyclus der moderne humaniora. Deze cyclus zou toegang verlenen tot de hogere middelbare cyclus van de economische of wetenschappelijke afdeling, maar speciaal voorbereiden op een hervormde landbouwcyclus van 3 jaar hoger middelbaar technisch onderwijs (A2).

Deze driejarige hogere technische cyclus zou de toekomstige landbouwer voorbereiden op de praktijk van landbouwexploitant. Voor de praktische lessen kan gedeeltelijk beroep worden gedaan op landbouwvoorlichters van het Ministerie van Landbouw, van de provincie of de landbouworganisatie, op deskundigen verbonden aan firma's die grondstoffen ter beschikking stellen van de landbouw en waarmee de latere bedrijfsleider veel contact zal hebben. Deze opleiding zou bij voorkeur worden besloten door enkele maanden stage op een landbouwbedrijf in een andere streek van het land of in het buitenland. In de loop van zijn beroepspraktijk als helper zou de toekomstige boer gedurende enkele wintermaanden terug worden opgevangen in z.g. praktijkleergangen, bij voorkeur in internaatsverband. De landbouwvoorlichters zouden er de jonge boeren op de hoogte brengen van de jongste vorderingen van de landbouwpraktijk.

Ook de omvorming van de beroepsvervolmaking der bedrijfsleiders kan worden overwogen evenals de oprichting van gespecialiseerde studiekringen op het gewestelijk plan.

Inzake naschools landbouwonderwijs dringen zich eveneens zekere hervormingen op. Met het oog hierop werd op initiatief van de heer Gouverneur en de Bestendige Deputatie van West-Vlaanderen (in zitting van 23 april 1964) een werkgroep samengesteld die in februari 1965 tot de konklusie is gekomen dat het naschools landbouwonderwijs op een nieuwe leest dient geschoeid. Men kan volgens deze werkgroep bij voorkeur op twee niveau's werken, rekening houdend met het scholingspeil en de algemene ontwikkeling van de kandidaat-leerlingen.

Een voorbereidende leergang zou er de jonge landbouwers, die niet ten minste volledig lager middelbaar onderwijs hebben genoten, toe voorbereiden met vrucht de meer technisch gerichte secundaire cyclus te volgen. Deze secundaire cyclus zou worden voorbehouden aan leerlingen die tenminste 18 jaar oud zijn en de primaire cursus of lager middelbaar onderwijs hebben gevolgd. Voor beide lessencyclusen is de formule van dagonderwijs te verkiezen boven deze van avondonderwijs.

Het programma van de primaire cyclus zou hoofdzakelijk afgestemd worden op de algemene vorming der toekomstige bedrijfshoofden. De cyclus zou over twee jaren lopen en ten minste 250 lesuren voorzien. Het programma van de

secundaire leergang is volledig in het teken van de landbouwpraktijk te stellen met een vaktechnische en bedrijfsorganisatorische opleiding.

14. *Vestigingsvoorwaarden*

Steeds meer deskundigen zijn van oordeel dat de invoering van vestigingsnormen onontbeerlijk wordt om de intellectuele kwaliteit van de landbouwexploitanten in de toekomst veilig te stellen.

Sommige landbouwers voeren thans zelf een negatieve selectie uit onder hun mogelijke opvolgers. In veel gezinnen worden alleen de kinderen die onbekwaam zijn enige studie van hoger gehalte te volgen voor het landbouwersberoep weerhouden. Op deze wijze devalueren deze landbouwers stelselmatig hun eigen beroep.

Is deze reactie van sommige ouders te begrijpen dan is zij het in veel mindere mate vanwege sommige Diensten voor Beroepsoriëntering die een gelijkaardige selectie toepassen. Deze diensten beschikken echter maar zelden over medewerkers die met de veelzijdige eisen van het landbouwersberoep vertrouwd zijn.

De overweging dat de bedrijfsleider van een gemiddelde landbouwexploitatie het beheer heeft over een kapitaal van meerdere miljoenen in gronden, gebouwen, vee en machines, maakt het verantwoord dit beheer toe te vertrouwen aan personen die hiertoe de nodige vorming hebben ontvangen.

Zowel de bevordering van de beroepsbekwaamheid als het sociaal prestige van het beroep, kortom de herwaardering van het landbouwersberoep, rechtvaardigt een geleidelijke invoering van vestigingseisen.

Niet alleen zouden goedgeschoolde landbouwers in talrijker mate de leefbaarheid van goed geleide landbouwbedrijven bewijzen, zij zouden het landbouwersberoep ook weer aantrekkelijk maken in de ogen van de intellectueel meerbegaafden onder de zonen van landbouwers die nu om vermeende prestigeredenen te gemakkelijk naar halfgeschoolde en minder produktieve beroepen buiten de landbouwsektor afglijden.

Het is aangewezen dat een diploma van landbouwer zou worden vereist van elke aspirant-landbouwer die in de toekomst een bedrijf van meer dan 20 hectare zou willen uitbaten. Dit zijn alle bedrijven waarvoor thans een teveel aan kandidaat-opvolgers voorhanden is. Deze stap is niet zo groot als hij bij eerste toezien lijkt. Nu reeds hebben bijna 50 % dezer exploitanten een landbouwtechnische scholing ontvangen, terwijl de algemene ontwikkeling en vaktechnische belangstelling van 70 % als gunstig mag worden aangezien. Ook onder de helpers op grotere bedrijven wordt een scholingsgraad genoteerd die beduidend hoger ligt dan gemiddeld. Naarmate de opvolgingstoestand ook

op andere bedrijfskategorieën kan worden gesaneerd, zou dergelijk diploma ook kunnen worden overwogen voor kleinere exploitaties en voor tuinbouw-bedrijven.

15. *Opvolging van de bedrijven*

De studie der opvolgingsverhoudingen heeft uitgewezen dat de exploitaties met beperkte oppervlakte in de toekomst verder in aantal zullen afnemen. De bedrijven met minder dan vijf hektare tellen gemiddeld amper twee kandidaat-opvolgers voor iedere tien vrijkomende bedrijven. Zelfs de bedrijven met 10 tot 20 ha beschikken met moeite over een voldoende aantal kandidaten om de huidige exploitanten in de eerstkomende 15 jaren te vervangen. Het is nodig deze bedrijven tot leefbare exploitaties te hergroeperen, die als dusdanig de landbouwerszonen kunnen interesseren.

Kleinere exploitaties blijken nog slechts leefbaar te zijn mits een zeer ver doorgevoerde teelt- of veeteeltspecialisatie. Op het huidige ogenblik laat de markttoestand slechts een beperkte uitbreiding van de veeteeltspecialisatie toe, terwijl niet alle gronden voor tuinbouw geschikt zijn. Uiteindelijk zal de grote massa der landbouwexploitaties dus op het gemengde akkerbouw-veeteelt-bedrijf aangewezen blijven.

Voor al deze bedrijven is een verdere schaalvergroting wenselijk tot een bedrijfstype dat in de Westvlaamse landbouwstreken ten minste van 15 tot 20 ha groot moet zijn om als vader-zoon-bedrijf rendabel te blijven. Vermoedelijk zal deze drempel in de toekomst nog hoger komen te liggen.

Planmatig ingrijpen is hier geboden om de vele kleine bedrijven die zonder opvolgers komen, voor de landbouw te behouden en tot economisch verantwoorde eenheden te hergroeperen. De vrijgekomen landerijen zouden ofwel nieuwe bedrijfseenheden dienen te vormen of toegevoegd aan bestaande bedrijven.

Het is van sociaal standpunt wenselijk om aan de bedrijfsleiders op marginale exploitaties een vergoeding uit te keren in ruil voor de stopzetting van het landbouwbedrijf; aan oudere exploitanten zou bij voorkeur een ouderdomspensioen worden toegekend¹.

Eén der belangrijke voorwaarden opdat het tekort aan opvolgers in de landbouw zou worden aangevuld is een meer realistische berekeningswijze van de overnameprijzen. Vooral het nog algemeen voorkomend gebruik om bij de overlating van een landbouwexploitatie een drempelvergoeding („zulle” of

1. Een wetsvoorstel in deze zin werd in maart 1964 door de senatoren Van Hemelrijck, Adam en De Boodt bij het Parlement ingediend. Bij het ter perse gaan was dit voorstel door de Senaat goedgekeurd.

„chapeau”) aan de overnemer aan te rekenen, dient stellig te worden tegengegaan. Deze vergoedingen liggen in West-Vlaanderen op een zeer hoog peil, terwijl dit gebruik nagenoeg elke redelijke verantwoording verloren heeft.

Opdat het ouderlijke beroep ook voor de meisjes uit het landbouwmidden weer aantrekkelijk zou worden, dienen vooral de huisvestingsvoorwaarden grondig te worden verbeterd.

16. *De politieke vorming der landbouwers*

Op een totaal van 2.443 gemeenteraadsleden in West-Vlaanderen waren er gedurende de bestuursperiode 1958-1964 762 landbouwers. Rekening houdend met de niet evenredige stijging van het aantal gemeenteraadsleden bij stijgende bevolkingsgrootte der gemeenten kan men stellen dat de aanwezigheid der landbouwersafgevaardigden in de gemeentebesturen nagenoeg in verhouding is tot de getalsterkte van de landbouwbevolking. Toch kan de indruk niet worden ontgaan dat het veel mandatarissen aan de nodige vorming ontbreekt om de landbouwbelangen op de gepaste wijze te behartigen.

Talrijke mandatarissen die de landbouw in de openbare besturen vertegenwoordigen beschouwen deze functie nog als een loutere eretitel.

Het opvoeren van het algemene ontwikkelingspeil der landbouwers is een eerste voorwaarde om hun politieke invloed meer aan bod te laten komen, terwijl de mandatarissen zich de nodige vrije tijd moeten scheppen om de politieke aktualiteit te bestuderen.

Studievergaderingen waar politieke landbouwvraagstukken naast problemen van algemeen politiek belang aan de orde komen, moeten vooral bij de jonge landbouwersgeneratie ingang vinden. Het is wenselijk dat deze vraagstukken ook buiten het strikte partijpolitieke kader zouden kunnen besproken worden. De volkshogescholen zijn voor deze opdracht de aangewezen instellingen.

17. *De socio-kulturele infrastructuur van het platteland*

Om de bewoonbaarheid van het Westvlaamse platteland voor een goed ontwikkelde landbouwersstand met verstedelijkte behoeften veilig te stellen is het nodig de sociale en kulturele infrastructuur een schaalvergroting te laten ondergaan waarbij het onderwijs, het verenigingsleven, het kulturele leven alsook de ontspanning en de sport zich in de toekomst meer op tussengemeen-telijke wijze zouden ontwikkelen. Deze doelstellingen zouden ten eerste worden bevorderd door de oprichting van socio-kulturele centra, jeugdhuisen en landelijke „foyers” in goedgekozen en als landelijke centra te ontwikkelen dorpen, van waaruit een plattelandsbevolking van 5.000 tot 15.000 zielen zou worden bereikt. In dichtbevolkte gewesten zouden hiervoor 4 tot 5 gemeenten

dienen samen te werken. In zwakbevolkte gewesten zouden 10 tot 15 gemeenten zich op bovengemeentelijk niveau dienen te verenigen.

In gewesten waar een grotere of kleinere verstedelijkte kern aanwezig is zou deze op doelmatige wijze als agrarisch streekcentrum kunnen worden uitgebouwd.

Hier kan worden gedacht aan een representatief „landbouwhuis” met vergaderlokalen, feestzaal, enkele uitgeruste klassen voor avondleergangen, een ontvangstcentrum, een vaktechnische bibliotheek en een schenkzaal.

In andere gewesten die niet over een verstedelijkte kern beschikken is het nodig op gedgekozen lokaliteiten socio-kulturele centra op te richten die de gehele plattelandsbevolking ten dienste zouden staan. Deze streekcentra zouden naast de opgesomde voorzieningen ook met een filmzaal en een sportterrein (o.m. voor landelijke ruitrij) kunnen uitgerust worden en op sommige plaatsen als landelijke jeugdherberg kunnen benut worden. Ook instellingen voor pré- en postnatale zorg, ziekenverpleging ten huize, bibliotheek, gezinshulp en landelijke koöperatie kunnen in deze „foyers ruraux” worden ondergebracht, van waaruit zij de gehele streekbevolking zouden bedienen.

LIJST VAN DE KAARTEN EN GRAFIEKEN

Kaart I,1 :	Reliëf en landschappelijke eenheden in West-Vlaanderen	8
Kaart I,2 :	Vereenvoudigde bodemkaart van West-Vlaanderen	12
Kaart I,3 :	Afbakening der demografisch-typische gebieden in West-Vlaanderen	17
Kaart I,4 :	Indeling van West-Vlaanderen in subregionen naar landbouwkundige en demografische kenmerken	18
Kaart I,5 :	Het aandeel van de beteelde oppervlakte in de kadastrale oppervlakte per gemeente, 15 mei 1959	22
Kaart I,6 :	De bevolking die hoofdzakelijk van de landbouwbedrijvigheid leeft in pCt van de totale bevolking, 31 december 1959	25
Kaart I,7 :	De gemiddelde oppervlakte van een grondstuk, per gemeente, 15 mei 1959	36
Kaart I,8 :	De versnipperingsgraad van de landbouwgronden, 15 mei 1959	41
Kaart I,9 :	Waterzieke gronden	42
Kaart I,10 :	Het aandeel van het aantal grondstukken niet bereikbaar langs de openbare weg, per gemeente, 15 mei 1959	46
Kaart I,11 :	Gemiddelde grootte van de landbouwbedrijven, 15 mei 1959 (Bedrijven van kat. 1, 1 ha en meer)	53
Kaart I,12 :	Aandeel van de beteelde oppervlakte uitgebaat in huur, 15 mei 1959	56
Kaart I,13 :	Weiden en grasland in pCt van de totale beteelde oppervlakte, 15 mei 1959	62
Kaart I,14 :	Graangewassen in pCt van de totale beteelde oppervlakte, 15 mei 1959	63
Kaart I,15 :	Aardappelen in pCt van de totale beteelde oppervlakte, 15 mei 1959	65
Kaart I,16 :	Nijverheidsgewassen in pCt van de totale beteelde oppervlakte, 15 mei 1959	66
Kaart I,17 :	Aandeel van de voornaamste teeltgroepen in de totale beteelde oppervlakte, 15 mei 1959	67
Kaart I,18 :	Gebieden met een intensieve veeteelt (gemiddelde 1959, 1961 en 1962)	77
Kaart I,19 :	Het aantal landbouwtractoren per 10 bedrijven van 10 ha en meer, 15 mei 1962	80

Kaart I,20 : Het aantal melkmachines per 100 melkkoeien, 15 mei 1962	84
Kaart I,21 : Verhouding van het aantal veebedrijven tot het totale aantal exploitaties, per subgewest (enquête W.E.S., 1962)	93
Kaart I,22 : Verhouding van het aantal intensieve veebedrijven tot het totale aantal exploitaties per subgewest (enquête W.E.S., 1962)	94
Kaart I,23 : Verhouding van het aantal gespecialiseerde veebedrijven tot het totale aantal exploitaties per subgewest (enquête W.E.S., 1962)	96
Kaart I,24 : Verhouding van het aantal nevenbedrijven tot het totale aantal bedrijven, per subgewest (enquête W.E.S., 1962)	97
Kaart I,25 : De actieve bevolking in de landbouwsektor tewerkgesteld in procent van de totale actieve bevolking per gemeente, 31 december 1961	101
Kaart II,1 : De watervoorziening in West-Vlaanderen, 1962	112
Kaart II,2 : Geneeskundige uitrusting in West-Vlaanderen, 1964	119
Kaart II,3 : Polders en wateringen in West-Vlaanderen	122
Kaart II,4 : Het materiële levenspeil van de landbouwersbevolking in West-Vlaanderen (procentueel aandeel der landbouwers met hoog en matig levenspeil), enquête W.E.S., 1962	132
Kaart II,5 : Inrichtingen voor landbouwonderwijs in West-Vlaanderen, 1964	152
Kaart II,6 : Het algemeen ontwikkelingspeil onder de landbouwers in West-Vlaanderen (procentueel aandeel der landbouwers met hoog en matig algemeen ontwikkelingspeil), enquête W.E.S., 1962	174
Kaart II,7 : De vaktechnische belangstelling onder de landbouwers in West-Vlaanderen (procentueel aandeel der landbouwers met hoge en matige vaktechnische belangstelling), enquête W.E.S., 1962	183
Kaart II,8 : Zuivelfabrieken, slachthuizen en veeartsen in West-Vlaanderen	210
Kaart III,1 : Jeugdafdelingen van de Belgische Boerenbond in West-Vlaanderen	308
Kaart III,2 : Economische afdelingen van de Belgische Boerenbond in West-Vlaanderen	310
Kaart III,3 : Culturele en toeristische instellingen en verenigingen in West-Vlaanderen	312
Kaart III,4 : De vertegenwoordiging der landbouwers in de gemeenteraden (1958-1964)	320
Synthesekaart van de landbouwkundige geschiktheidswaarde van de West-vlaamse bodem (in pochette op derde omslagzijde)	

Grafiek I,1 : De hoevedichtheid rond de dorpskern (gemeentehuis) in de landbouwstreken van West-Vlaanderen, enquête W.E.S., 1962	30
Grafiek I,2 : De hoevedichtheid rond de kerk in de landbouwstreken van West-Vlaanderen, enquête W.E.S., 1962	31
Grafiek III,1 : Verdeling der landbouwerskinderen in West-Vlaanderen naar uitgestrektheid van het ouderlijk bedrijf en naar de gezinsgrootte (per 10.000 kinderen), enquête W.E.S., 1962	237

LIJST VAN DE TABELLEN

	blz.
Tabel I,1 : Gemiddelde ware luchttemperatuur en gemiddelde neerslag in West-Vlaanderen	7
Tabel I,2 : De evolutie van de beteelde oppervlakte in West-Vlaanderen, 1929-59	20
Tabel I,3 : De beteelde oppervlakte in pCt van de kadastrale oppervlakte en de bevolking die hoofdzakelijk van de landbouwbedrijvigheid leeft in pCt van de totale oppervlakte, 1959	23
Tabel I,4 : De spreiding van de hoeven over het gemeentelijke of parochiale grondgebied. De afstand van de hoeve tot gemeentehuis en kerk per landbouwstreek (procentuele verdeling), enquête W.E.S., 1962	26
X (Tabel I,5 : De differentiële hoevedichtheid in de afstandskringen rond gemeentehuis en kerk in de vier landbouwstroken van West-Vlaanderen	28
Tabel I,6 : De afstand van de hoeve tot het gemeentehuis per bedrijfs-groottesklasse, enquête W.E.S., 1962	33
Tabel I,7 : De gemiddelde oppervlakte van een grondstuk (in ha) per grootteklasse der bedrijven en per landbouwstreek, 1959	35
Tabel I,8 : Het gemiddeld aantal grondstukken per bedrijf naar grootteklasse en landbouwstreek, 1959	38
Tabel I,9 : De Q-verhouding per grootteklasse en per landbouwstreek, 1959	39
Tabel I,10 : Het aantal grondstukken niet bereikbaar langs de openbare weg in pCt van het totaal aantal grondstukken per landbouwstreek en per bedrijfsgroottesklasse, 1959	44
Tabel I,11 : Houding van de bedrijfsleider ten overstaan van de ruilverkaveling, per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962	45
X (Tabel I,12 : Indeling van de landbouwbedrijven en de beteelde oppervlakte naar grootteklasse en per landbouwstreek, 1959	50
X (Tabel I,13 : De verdeling van de bedrijven en de beteelde oppervlakte uitgebaat door beroepslandbouwers, naar landbouwstreek, 1959	52
Tabel I,14 : De evolutie van het aantal bedrijven en de beteelde oppervlakte per grootteklasse in West-Vlaanderen, 1929, 1950 en 1959	54
X (Tabel I,15 : De evolutie van de gemiddelde oppervlakte (in ha) van de bedrijven van 1 ha en meer, per landbouwstreek, 1929-1959	55
X (Tabel I,16 : Het aandeel van de beteelde oppervlakte uitgebaat in eigendom per landbouwstreek en per grootteklasse, 1929, 1950 en 1959 (in pCt)	57

Tabel I,17 :	De structuur van de landbouwteelten per landbouwestreek, 1959-1962	59
X Tabel I,18 :	Het aandeel van de belangrijkste teeltgroepen in de beteelde oppervlakte, per landbouwestreek, 1959-1962	60
X Tabel I,19 :	Het aandeel van de belangrijkste teeltgroepen in de beteelde oppervlakte, per landbouwestreek, 1929, 1950 en 1959	70
Tabel I,20 :	De gemiddelde opbrengst in 100 kg per teelt en per ha in West-Vlaanderen en het Rijk, 1953-1961	72
Tabel I,21 :	De gemiddelde veebezetting per 100 ha kultuurareaal per 15 mei over de jaren 1959, 1961 en 1962	74
X Tabel I,22 :	Evolutie van de veebezetting over de periode 1929-1950-1959	78
X Tabel I,23 :	De evolutie van het aantal landbouwtractoren en motokultoren, 1950-1962	79
Tabel I,24 :	De tractorenbezetting per grootteklasse, enquête W.E.S., 1962	81
Tabel I,25 :	De tractorenbezetting naar de leeftijd van de exploitant, enquête W.E.S., 1962	82
Tabel I,26 :	Het aantal maaidorsers en het aantal spuittoestellen per 1.000 ha graangewassen, het aantal spuittoestellen per 1.000 ha kultuur-land en het aantal melkmachines per 100 melkkoeien, 15 mei 1962	83
Tabel I,27 :	De melkmachinebezetting naar het aantal melkkoeien per bedrijf, enquête W.E.S., 1962	85
Tabel I,28 :	De indeling van de landbouwbedrijven naar het aantal elektrische motoren, per bedrijfsgrootte, enquête W.E.S., 1962	87
Tabel I,29 :	Indeling van de landbouwbedrijven naar samenwerkingsvorm en per machinale landbouwwerkzaamheid, enquête W.E.S., 1962	89
Tabel I,30 :	Indeling van de landbouwbedrijven naar uitbatingwijze en grootteklasse, enquête W.E.S., 1962	91
Tabel I,31 :	Dominerende uitbatingstypes per bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962	98
(Tabel I,32 :	Bestendig tewerkgestelden, loontrekkende en niet loontrekkende, in de landbouw van West-Vlaanderen, 31 december 1959	99
Tabel I,33 :	Bestendig tewerkgestelden in de landbouw per subgewest, West-Vlaanderen, 1959	100
(Tabel I,34 :	Gemiddelde tewerkstelling per 100 ha beteelde grond, West-Vlaanderen, 1959	102
(Tabel I,35 :	Bestendig loontrekkende werkkrachten in de landbouw, West-Vlaanderen, 1959	102

Tabel I,36 :	Indeling van de bedrijven naar grootteklasse en naar het aantal bestendig beschikbare arbeidseenheden (procentuele verdeling), enquête W.E.S., 1962	103
Tabel I,37 :	Tijdelijk tewerkgestelde werkkrachten in de landbouw, West-Vlaanderen, 1959	104
Tabel I,38 :	Evolutie van de bestendige tewerkstelling in de landbouw, West-Vlaanderen, 1950-1959	106
Tabel I,39 :	Bestendig tewerkgestelden in de landbouw, West-Vlaanderen, 1962	107
Tabel II,1 :	Bevolking in de gemeenten die over waterbedeling beschikken en aandeel van de landbouwbevolking (1959) in de totale bevolking van West-Vlaanderen, 1962	113
Tabel II,2 :	Verdeling van de bedrijven naar gemeenteklasse en naar aanwezigheid van stromend water, procentuele verdeling, enquête W.E.S., 1962	115
Tabel II,3 :	Voorziening van stromend water naar grootteklasse van de bedrijven, procentuele verdeling, enquête W.E.S., 1962	116
Tabel II,4 :	Ouderdom van de landbouwerswoningen, enquête W.E.S., 1962	125
Tabel II,5 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar areaal-oppervlakte en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	129
Tabel II,6 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar eigendomsverhouding en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	134
Tabel II,7 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar uitbatingstype en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	137
Tabel II,8 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar wijze van overname van het bedrijf en welvaartsniveau, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	142
Tabel II,9 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar vaktechnische belangstelling van het bedrijfshoofd en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	143
Tabel II,10 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar algemeen ontwikkelingspeil van het bedrijfshoofd en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	145
Tabel II,11 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar aansluiting bij een beroepsorganisatie en materieel welvaartspeil, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	146

Tabel II,12 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar grootteklasse en naar de aanwezigheid van telefoon, televisietoestel en personenwagen, enquête W.E.S., 1962 (procentuele verdeling)	148
Tabel II,13 :	Scholen voor land- en tuinbouwonderwijs (dagonderwijs), West-Vlaanderen, 1963-64	151
Tabel II,14 :	Verhouding der landbouwers die lager middelbaar onderwijs hebben doorlopen tot het totaal aantal landbouwers per bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962	155
Tabel II,15 :	De regionale verschillen in het scholingspeil der bedrijfshoofden, enquête W.E.S., 1962	158
Tabel II,16 :	Landbouwers die alleen lager onderwijs hebben genoten (eventueel gevolgd door naschoolse leergangen), naar leeftijd, enquête W.E.S., 1962	162
Tabel II,17 :	Verhouding van het aantal mannen en vrouwen onder de West-vlaamse landbouwersbevolking dat enkel lager onderwijs heeft genoten, enquête W.E.S., 1962	164
Tabel II,18 :	Het onderwijspeil van beide echtgenoten in onderlinge vergelijking, enquête W.E.S., 1962	165
Tabel II,19 :	Verdeling van de landbouwbedrijven naar landbouwscholing van het bedrijfshoofd en bedrijfsgrootte, enquête W.E.S., 1962	166
Tabel II,20 :	De landbouwscholing van de Westvlaamse landbouwbedrijfshoofden (in procenten), enquête W.E.S., 1962	168
Tabel II,21 :	Aantal boerenvrouwen die landelijke huishoudkunde hebben gevolgd, naar bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962	170
Tabel II,22 :	Verdeling van de landbouwbedrijfshoofden naar uitgestrektheid der bedrijven en naar de graad van algemene ontwikkeling, enquête W.E.S., 1962	176
Tabel II,23 :	Het algemeen ontwikkelingspeil van de landbouwers en de bevolkingssamenstelling in de woongemeente, enquête W.E.S., 1962	177
Tabel II,24 :	Verdeling der landbouwbedrijven naar grootteklasse en naar de graad van vaktechnische belangstelling vanwege het bedrijfshoofd, enquête W.E.S., 1962	179
Tabel II,25 :	Regionale verschillen binnen West-Vlaanderen inzake vaktechnische belangstelling onder de landbouwers, enquête W.E.S., 1962	181
Tabel II,26 :	De beroepstechnische belangstelling onder de naar leeftijd gerangschikte landbouwers, enquête W.E.S., 1962	182
Tabel II,27 :	De vaktechnische belangstelling onder de landbouwers, leden van de diverse beroepsorganisaties, enquête W.E.S., 1962	186

Tabel II,28 :	Het verband tussen algemene ontwikkeling en vaktechnische belangstelling onder de Westvlaamse landbouwers, enquête W.E.S., 1962	188
Tabel II,29 :	Het bereikte studiepeil bij landbouwerskinderen die de school hebben verlaten, in de diverse landbouwstrekken van West-Vlaanderen, in vergelijking met de algemene verhouding in de provincie (dispariteitsindexcijfers), enquête W.E.S., 1962	192
Tabel II,30 :	Onderwijspeil van de landbouwerskinderen in de landbouwstrekken van West-Vlaanderen, enquête W.E.S., 1962	193
Tabel II,31 :	Het bereikte studiepeil onder de helpers en helpsters op de Westvlaamse landbouwbedrijven, in procent en per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962	196
Tabel II,32 :	De studierichting van landbouwerskinderen na het lager onderwijs, enquête W.E.S., 1962	198
Tabel II,33 :	Aandeel (%) der schoolgaanden in de diverse studierichtingen per 100 landbouwerskinderen in de passende leeftijdsgroepen - per geslacht en landbouwstreek - enquête W.E.S., 1962	201
Tabel II,34 :	Scolarisatiegraad van de kinderen van landbouwers in het secundair onderwijs, per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962	202
Tabel III,1 :	Verdeling van de landbouwbedrijfschouften naar leeftijdsgroep, enquête W.E.S., 1962	225
Tabel III,2 :	Verdeling van de gehuwde Westvlaamse landbouwbedrijfschouften naar leeftijd en huwelijksduur, enquête W.E.S., 1962	226
Tabel III,3 :	Verdeling van de Westvlaamse landbouwexploitanten naar huwelijksduur en leeftijd, enquête W.E.S., 1962	227
Tabel III,4 :	Verdeling van de Westvlaamse landbouwexploitanten naar leeftijd en burgerlijke stand, enquête W.E.S., 1962	228
Tabel III,5 :	De leeftijd der bedrijfschouften in de verschillende bedrijfsgrootteklassen, enquête W.E.S., 1962	229
Tabel III,6 :	Struktuur der landbouwersgezinnen, ingedeeld naar leeftijd van het gezinshoofd, enquête W.E.S., 1962	231
Tabel III,7 :	Gemiddeld aantal kinderen per bedrijf en per gezin naar de leeftijd van bedrijfs- en gezinshoofd ingedeeld, enquête W.E.S., 1962	233
Tabel III,8 :	Indeling van de Westvlaamse landbouwersgezinnen naar aantal in leven zijnde kinderen, gerangschikt naar de bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962	234
Tabel III,9 :	De meest voorkomende gezinstypes (naar kindertal) op de landbouwbedrijven, naar grootteklasse, enquête W.E.S., 1962	235

Tabel III,10 : Verdeling der Westvlaamse landbouwerskinderen naar grootte van het ouderlijk bedrijf en naar gezinsgrootte, enquête W.E.S., 1962	236
Tabel III,11 : Indeling der landbouwerskinderen naar eigen leeftijd en naar de leeftijd van de gezinshoofden, enquête W.E.S., 1962	238
Tabel III,12 : Verdeling der landbouwerskinderen naar leeftijd en volgens de areaaloppervlakte van de ouderlijke bedrijven, enquête W.E.S., 1962	240
Tabel III,13 : Verdeling der landbouwerskinderen naar leeftijd en volgens de areaaloppervlakte van het ouderlijke bedrijf (dispariteitsindexcijfers), enquête W.E.S., 1962	242
Tabel III,14 : Verdeling der landbouwerskinderen in West-Vlaanderen naar grootte van het gezin en naar leeftijd, enquête W.E.S., 1962	244
Tabel III,15 : Verdeling van de landbouwerskinderen naar leeftijd, geslacht en burgerlijke stand, enquête W.E.S., 1962	246
Tabel III,16 : Verhouding van het aantal gehuwde landbouwerskinderen tot het totale aantal in elke leeftijdsklasse en naar landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962	248
Tabel III,17 : Verdeling der landbouwerskinderen naar burgerlijke stand en grootte van het ouderlijk bedrijf, enquête W.E.S., 1962	249
Tabel III,18 : Verhouding van het aantal gehuwden tot het totaal der huwbare landbouwerskinderen, ingedeeld naar bedrijfsgrootteklasse, enquête W.E.S., 1962	250
Tabel III,19 : Verdeling van de landbouwbedrijven naar subgewest, met aanduiding van het aantal bedrijfshoofden van 50 j. en meer, enquête W.E.S., 1962	254
Tabel III,20 : Vermoedelijk aantal vrijkomende bedrijven tussen 1962 en 1977, naar grootteklasse gerangschikt, enquête W.E.S., 1962	259
Tabel III,21 : Leeftijdsopbouw van de helpers op de landbouwbedrijven van West-Vlaanderen, enquête W.E.S., 1962	261
Tabel III,22 : De opvolgingsdruk op de Westvlaamse landbouwbedrijven naar groottecategorie, volgens vier berekeningswijzen, enquête W.E.S., 1962	266
Tabel III,23 : Opvolgingsdruk op de Westvlaamse landbouwbedrijven naar landbouwstreek en grootteklasse gerangschikt en volgens verschillende hypothesen, enquête W.E.S., 1962	269
Tabel III,24 : Opvolgingsverhoudingen op de Westvlaamse landbouwbedrijven, naar subgewest en grootteklasse gerangschikt (vier hypothesen), enquête W.E.S., 1962	272-273

Tabel III,25 : Opvolgingsverhoudingen op de Westvlaamse landbouwbedrijven, naar landbouwstreek en subgewest gerangschikt (tweede hypothese), enquête W.E.S., 1962	275
Tabel III,26 : Beroepsrichting der mannelijke landbouwerskinderen naar hoofd-richtingen onderscheiden in de Westvlaamse landbouwstreken, enquête W.E.S., 1962	282
Tabel III,27 : Beroepsrichting der mannelijke landbouwerskinderen, naar grootteklasse van de ouderlijke bedrijven ingedeeld, enquête W.E.S., 1962	284
Tabel III,28 : Beroepsrichting der vrouwelijke landbouwerskinderen, naar hoofdrichtingen onderscheiden en per landbouwstreek, enquête W.E.S., 1962	286
Tabel III,29 : Beroepsrichting der vrouwelijke landbouwerskinderen, naar grootteklasse van de ouderlijke bedrijven ingedeeld, enquête W.E.S., 1962	290
Tabel III,30 : Het vermoedelijke aantal toekomstige landbouwhelpers onder de landbouwerskinderen van 15 jaar en meer die thans nog schoolgaande zijn, enquête W.E.S., 1962	292
Tabel III,31 : De beroepsgetrouwheid van de eerste graad of het aantal kinderen in de landbouw in verhouding tot het totale aantal kinderen van 15 jaar en meer op 3.465 landbouwbedrijven in West-Vlaanderen	294
Tabel III,32 : Berekening van de beroepsgetrouwheid van de tweede graad en de sekundaire afvloeiing onder de mannelijke landbouwhelpers in de diverse landbouwstreken van West-Vlaanderen, 3.465 bedrijven, enquête W.E.S., 1962	298
Tabel III,33 : Berekening van de beroepsgetrouwheid van de tweede graad en de secundaire afvloeiing onder de vrouwelijke landbouwhelpers in de landbouwstreken van West-Vlaanderen, 3.465 bedrijven, enquête W.E.S., 1962	300
Tabel III,34 : Numerieke verhoudingen tussen beide geslachten onder de toekomstige of potentiële landbouwers en potentiële echtgenoten van landbouwers in de diverse landbouwstreken van West-Vlaanderen, 3.465 bedrijven, enquête W.E.S., 1962	304
Tabel III,35 : Lidmaatschap van de landbouwers van een beroepsorganisatie, enquête W.E.S., 1962	309
Tabel III,36 : Lidmaatschap van de landbouwers van een beroepsorganisatie naar grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962	311
Tabel III,37 : Lidmaatschap van de landbouwers van een kulturele vereniging, enquête W.E.S., 1962	313

Tabel III,38 : Lidmaatschap van een kulturele vereniging, naar grootteklasse van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962	313
Tabel III,39 : Lidmaatschap van een kulturele vereniging naar subgewest, enquête W.E.S., 1962	314
Tabel III,40 : Lidmaatschap van een kulturele vereniging en afstand tot het gemeentehuis, enquête W.E.S., 1962	315
Tabel III,41 : Lidmaatschap van een godsdienstige vereniging, naar grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962	316
Tabel III,42 : Lidmaatschap van een godsdienstige vereniging, naar leeftijd van het bedrijfshoofd, enquête W.E.S., 1962	316
Tabel III,43 : Abonnering op een dagblad in verband met de grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962	317
Tabel III,44 : Abonnering op een dagblad in verband met algemene ontwikkeling, het materiële levenspeil en de vaktechnische belangstelling der landbouwers, enquête W.E.S., 1962	318
Tabel III,45 : Vertegenwoordiging van de landbouwers in de gemeenteraad, naar gemeenteklasse, enquête W.E.S., 1962	321
Tabel III,46 : Lidmaatschap van een politieke partij, naar grootte van de bedrijven, enquête W.E.S., 1962	322

